

NAMANGAN
DAVLAT
PEDAGOGIKA
INSTITUTI

ISSN: 2992-9008

UDK: 37

TA'LIM VA TARAQQIYOT

ILMIY-USLUBIY JURNAL

2024-YIL 2-SON

Bosh muharrir: Namangan davlat pedagogika instituti rektori B.E.Xusanov

Mas'ul muharrir: Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor M.R.Qodirxonov

Mas'ul muharrir o'rinbosari: Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i J.A.Yuldashev

TAHRIR HAY'ATI

Aniq va tabiiy fanlar: akad. K.Tojibayev, akad. A.To'rayev, k.f.d., prof. Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots., T.Abdullayev, p.f.n., dots. M.Eshnazarova.

Texnika fanlari: t.f.d., prof. A.Umarov, PhD. Sh.Xudoyqulov, PhD. Abdunazarov.

Ijtimoiy gumanitar fanlar: s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d, prof. A.Rasulov. f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, t.f.n., dots. A.Isoqboyev, f.f.n., dots. O.Mamatov, t.f.n., dots. Z.Haydarov, PhD. J.Yuldashev, PhD. A.Abdullayev.

Pedagogika fanlari: p.f.d., prof. U.Inoyatov, p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof. SH.J.Yusupova, p.f.d., prof. O'M.Asqarova. p.f.d., prof., M.Y.Sobirova, p.f.n., dots., Sh.Ubaydullayev, p.f.n., dots. G.Nafasov, PhD. M.Asranboyeva, PhD. B.J.Urinov.

Filologiya fanlari: fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, p.f.n., dots. S.Misirov, PhD., dots. P.Lutfullayev, PhD., dots. M.Yakubbayev

Texnik muharrir: R.Tursunov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.

Pochta indeksi: 160136, **Faks:** (0369) 227-27-21,

Email: Info@namspi.uz

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045044 raqamli guvohnomasi asosida chop etiladi. UDK: 37, Xalqaro standartlashtirish raqami (ISSN): 2992-9008. "Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnalining 2024-yil 2-soni NamDPI Ilmiy-texnikaviy Kengashining 11-apral 2024-yildagi 4-sonli kengaytirilgan yig'ilishida muhokama qilinib, ilmiy to'plam sifatida chop etishga ruxsat etilgan (Bayonnoma № 04). Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

TA'LIMNING DOLZARB MUAMMOLARI VA YECHIMLARI;

GEOMETRYA-MATEMATIK VA FIZIKANI O'QITISHDA NOSTANDART TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISH

Baratov Jo'raqo'zi Shukurjon o'g'li,

Toshkent davlat texnika universiteti Qo'qon filiali katta (PhD) o'qituvchisi.

Tel:+99891-698-16-15

baratovjoraqozi@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola nostandart topshiriq yechish orqali fizik tasavvurlarning shakllanishi hamda umum ta'lim maktablarida olingan bilimlarini yanada takomillashtirish kelgusida ya'ni bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy faolyatini shakllantirish o'z kasbini sevishi o'tayotgan har bir uchun jiddiy yondashishi talab etiladi. Shu asosida bugungi ta'lim tizimini ilg'or pedagogik faolyatlarini shakllantirish muhim kasb etmoqda, dars jarayonida satandart topshiriqlarni nostandart topshiriqlarga o'zgartirish orqali o'qituvchi hamda o'quvchining kreativ faolligini oshirish muhim dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Kalit so'zlar: mavzulararo bog'liqlikni shakllantirishda nostandart topshiriqlarning qo'llanilishi, ijodiy topshiriqlarning yechimlari, xulosa chiqarish, yozilgan javoblarni izohlash, topilgan javoblar ustida tahlil va xulosa qilish, hamda kasbiy tayyorgarlikni shakllantirish.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НЕСТАНДАРТНЫХ ЗАДАЧ ПРИ ОБУЧЕНИИ ГЕОМЕТРИИ-МАТЕМАТИКЕ И ФИЗИКЕ

Абстрактный. В данной статье требуется серьезно отнестись к формированию физического воображения путем решения нестандартных задач и дальнейшего совершенствования полученных знаний в общеобразовательной школе в будущем, то есть формирования

профессиональной деятельности будущих учителей. от всех, кто любит свою профессию. Исходя из этого, формирование опережающей педагогической деятельности в современной системе образования становится актуальным, одним из важных актуальных вопросов является повышение творческой активности учителя и ученика путем замены стандартных заданий на нестандартные.

Ключевые слова: *использование нестандартных заданий при формировании межпредметных связей, решении творческих задач, составлении выводов, интерпретации письменных ответов, анализе и выводе по найденным ответам, формировании профессиональной подготовки.*

USE OF NON-STANDARD TASKS IN TEACHING GEOMETRY- MATHEMATICS AND PHYSICS

Abstract. *In this article, the formation of physical imagination by solving non-standard tasks and the further improvement of the knowledge acquired in general education schools in the future, that is, the formation of the professional activity of future teachers, is required to be taken seriously by everyone who loves their profession. Based on this, the formation of advanced pedagogical activities in today's educational system is becoming important, one of the important current issues is to increase the creative activity of the teacher and the student by changing the standard assignments to non-standard assignments.*

Key words: *the use of non-standard tasks in the formation of inter-subject connections, solutions to creative tasks, drawing conclusions, interpreting the written answers, analyzing and concluding on the answers found, and forming professional training.*

Adabiyotlar tahlili

Uzluksiz ta'lim tizimida nostandart topshiriqdan foydalanish - bu o'quvchilar va talabalarning o'zlarining tanlagan yo'nalishlarda, qiziqishlarda va iqtidorlarida ilmiy, ijodiy va amaliy faoliyat olib borishlarini ta'minlash uchun mo'ljallangan ta'lim usuli. Nostandart topshiriqlar o'quvchilar va talabalarning mustaqil fikrlash,

tahlil qilish, hal qilish, loyihalash, tajriba olish va boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Nostandart topshiriqlar o'quv jarayonini yanada qiziqarli, mavzuviy va samarali qiladi. Nostandart topshiriqlar quyidagi turlarga bo'linishi mumkin: O'quv mashg'ulotlari davomida yoki o'quv jarayonidan tashqari bajariladigan individual yoki guruhda amaliy, tajribaviy, tadqiqot yoki loyiha topshiriqlari. Masalan, o'quvchilar chet tilini o'rganishda o'zlarining tanlagan mamlakatning madaniyati, tarixi, iqtisodiyoti, siyosati, tabiiy geografiyasi va boshqa jihatlarini o'rganish uchun loyihalar tuzishlari mumkin.

O'quv mashg'ulotlari davomida yoki o'quv jarayonidan tashqari bajariladigan ijodiy, estetik, san'at yoki sport topshiriqlari. Masalan, o'quvchilar matematikani o'rganishda o'zlarining tanlagan mavzuda she'rlar, qo'shiqlar, hikoyalar, rasmlar, grafiklar, animatsiyalar yoki o'yinlar yaratishlari mumkin.

B.A. Kordemskiy sinfdan tashqari matematik muammolarni ajratib ko'rsatadi – "O'quvchilar matematikani tizimli o'rganish jarayonida hal qiladigan masalalarga qo'shimcha ravishda o'ziga xos muammolar to'plami" [7, 87-b].

Y.M. Kolyagin nostandart deb ataydi va quyidagi ta'rifni beradi: "Nostandart topshiriq - bu ma'lum bir talaba uchun ma'lum harakatlar zanjiri bo'lmagan muammodir" [6, 26-b], shu bilan bu kontsepsiyaning nisbiyligini ta'kidlaydi. Bunday topshiriqlarda faqat maqsadli ko'rsatkich va ma'lum bir vaziyatning umumiy tavsifi ko'rsatiladi, ularning hech biri ma'lum emas.

"Ijodiy tabiat" vazifalari orasida Y.M. Kolyagin quyidagi muammolarni hal qiladi:

maktab o'quvchilarida mustaqil umumlashtirish, tajribadan mazmunli foydalanish (idrok qilish usullari sifatida), kuzatish, taqqoslash va konkretlashtirish qobiliyatini shakllantiradigan vazifalar; induktiv va deduktiv xarakterdagi mulohaza yuritish (xulosalar qilish), shuningdek analogiyalardan foydalanish qobiliyati; taxminni (sezgi orqali xulosa qilish) uni keyingi tekshirish (taxmindan olingan xulosani rad etish yoki asoslash) bilan keng qo'llash qobiliyati;

o'quvchilarda ilmiy tafakkur sifatlarini (uslubini) shakllantiruvchi vazifalar (egiluvchanlik, faollik, maqsadga muvofiqlik, kenglik, chuqurlik, tanqidiylik, qisqalik, nutq va yozishning ravshanligi va aniqligi, o'ziga xoslik);

maktab o'quvchilariga muammoning shartlarini o'zgartirish, yechim natijalarini o'rganish orqali mustaqil qidiruv tadqiqotlarini o'tkazish imkonini beradigan vazifalar;

Kognitiv xususiyatga ega bo'lgan turli xil yechish usullarini tan oladigan vazifalar, shuningdek, original, qiziqarli hikoya chizig'i yoki "Nafis" yechimlar [8].

O'quv mashg'ulotlari davomida yoki o'quv jarayonidan tashqari bajariladigan ilmiy, texnik, kasb-hunar yoki ixtiro topshiriqlari. Masalan, o'quvchilar fizikani o'rganishda o'zlarining tanlagan muammoni hal qilish uchun yangi usul, vosita, qurilma yoki texnologiya ishlab chiqishlari mumkin.

Nostandart topshiriqlar o'quvchilar va talabalarning o'zlarining tanlagan yo'nalishlarda, qiziqishlarda va iqtidorlarida ilmiy, ijodiy va amaliy faoliyat olib borishlarini ta'minlash uchun mo'ljallangan ta'lim usuli hisoblanadi. Uzluksiz ta'lim tizimida nostandart topshiriqlardan foydalanish o'quvchilar va talabalarning o'zlarining o'quv jarayonini boshqarish, o'zlashtirish va baholash qobiliyatlarini oshiradi. Nostandart topshiriqlar o'quvchilar va talabalarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, hal qilish, loyihalash, tajriba olish va boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Nostandart topshiriqlar o'quv jarayonini yanada qiziqarli, mavzuviy va samarali qiladi.

Bu turdagi topshiriqlar o'quvchilarning ilmiy dunyo qarashini ya'ni tabiat qo'ynida sayr qilish yoki o'quv rejada ajratilgan soatlar asoida shakllantirish o'quvchi hamda talabalarning auditoriyadan tashqarida dasr davomida olgan bilimlarini qo'llash ko'nikmasini shakllantirib boradi. **Masalan:**

Kuzatuvchilar

Maktab o'quvchilari – o'g'il va qiz hozirgina metereologik o'lchovlarni amalaga oshirdi.

Ular tepalikda dam olib, o'tayotgan yuk poyezdini tomosha qilmoqdalar.

Lokomotiv harakatlanib o'zidan tutun izini qoldirmoqda.

Shamolsiz havoda rels bo'ylab poyezd bir tekis harakatlanar edi.
Bizning o'lchovlarmiz shamol tezligini ko'rsatadi, deb so'radi bola.
Sekundiga 7 m.

Bugun poyezd qanday tezlikda harakatlanayotganni aniqlash uchun yetarli.
Xo'sh, ha,- qiz shubhalandi.

Va ketayotgan poyezdni diqqat bilan ko'rib chiqdi.

Qiz biroz o'ylanib nima bo'lganini ham tushundi.

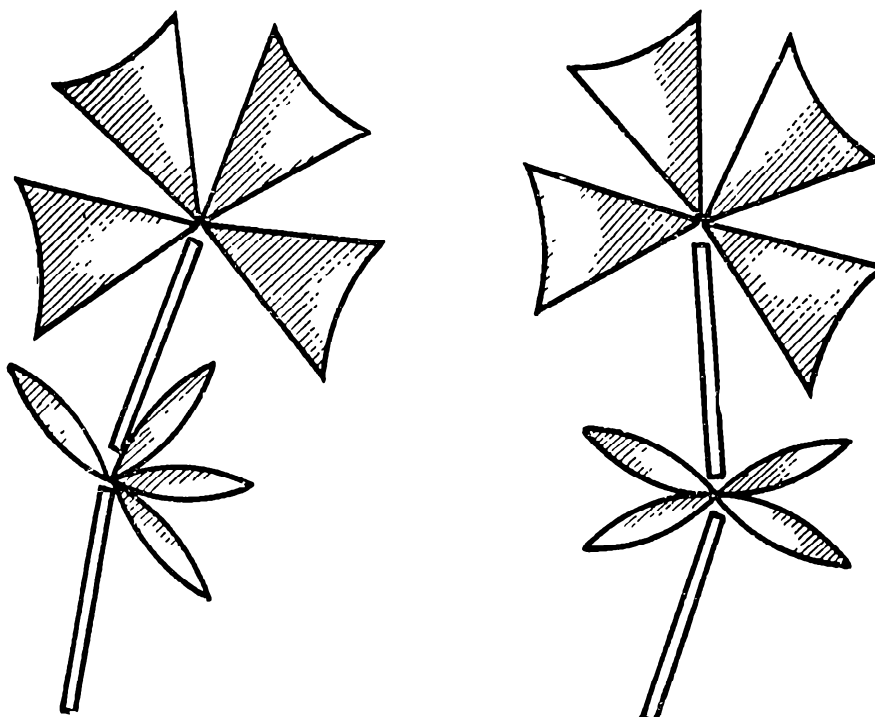
1-rasm.

Topshiriq: Poyezd qanchalik tez ketmoqda?(1-rasmga e'tibor qiling)

Talaba hamda o'quvchilarning kreativ fikirlashini shakllantirishda ularning geometrik, matematik hamda fizika darslarida o'rgangan bilimlarini o'zaro integratsiya asosida satandart topshiriqlarni bajarish orqali nosatndart topshiriqlarga duch kelishi hamda ularni bajarishga harakatlari bilimlarni umumlashishiga olib keladi.

Tosh gul

P. Bajovning "Tosh gul " ertagidan istedoti hunarmand usta Danilla esingizgizdami?

2-rasm.

Bu ikki gulning qislaridan foydalanib aylanani yasang?

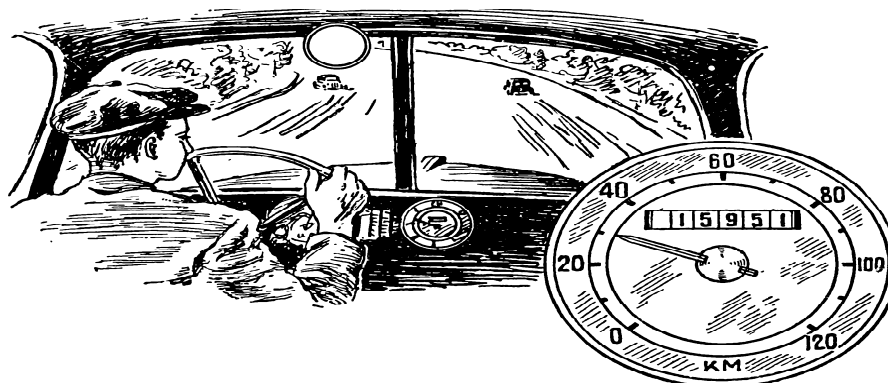
Ularning aytishicha, Uralda Danilla hali talaba bo'lganida, burglar, poyalar va gulbarglari ajratilgan ikkita shunday gulni o'yib chiqqan va gullarning hosil bo'lgan qismlaridan plastinkani buklab olish mumkin edi doira shaklida.

Urinib ko'ring? Danilla gullarini qog'oz yoki kartonga qayta chizib, baglarini, poyalarini va barglarini kesib oling va ularni aylana shaklida taklang.

Bu turdagi nostandart topshiriqlar o'qituvchi hamda talabalarning haydovchilik qobiliyatini tekshirish hamda matematik sovodhonlikni rivojlantirib fizik tushunchlarni amalda qo'llash ko'nikmasini shakllantiradi.

Hayron haydovchi

Haydovchi mashinaning spidometiriga qaraganida nima haqida o'yladi? Hisoblagich 15951 raqamini ko'rsatdi. Haydovchi kilometr sonini aniqladi.

3-rasm. Hisoblagich simmetrik sonni ko'rsatdi.

Avtomobil bilan saohat qilgan nosimmetrik raqam ya'ni chapdan o'ngga va o'ngdan chapga bir xil o'qiladigan raqam sifatida ifodalangan.

15951

Qiziq g'o'ldira haydovchi. Endi ehtimol ko'p vaqt o'tmay huddi shu xususiyatga ega boshqa raqam peshtaxda paydo bo'ldi. Biroq roppa-rosa 2 soat o'tgach hisoblagich yangisini ko'rsatdi. Har ikki yo'nalishda ham bir hil o'qilgan raqam haydovchi shu ikki soat ichida qanday tezlikda yurgan?

Xulosa

Ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarning ilmiy dunyo qarashini shakllantirish uchun mo'ljallangan bo'lib o'quvchilarning kreativ fikirlash uchun nostandart topshiriqlarni qo'llash o'qituvchining kasbiy faolyatini rivojlantirish fanlararo bog'liqlikni shakllantirish imkonini yaratadi.

Adabiyotlar

1. Baratov J. Uzluksiz ta'lim tizimida fizika o'qitishda nostandart topshiriqlardan foydalanish. Journal of Pedagogical Inventions and Practices ISSN NO: 2770-2367 <https://zienjournals.com> Date of Publication: 25-11-2023. –P. 53-60.
2. Baratov Jo'raqo'zi Shukurjon o'g'li. Bo'lajak pedagoglarning kasbiy faoliyatini rivojlantirishda nostandart topshiriqlarning roli va ahamiyati./ Ijtimoiy- gumanitar fanlarning dolzarb muammolari. – T.: № S/5 (3)-2023. 272-277-b.
3. Baratov Jo'raqo'zi Shukurjon o'g'li, The use of non-standard tasks in teaching physics in the system of continuing education. British Journal of Global Ecology and Sustainable Development Volume-23, December, 2023 ISSN (E): 2754-9291.

4. Baratov Jo'raqo'zi Shukurjon o'g'li, Advancing lifelong learning: integrating non-standard tasks in physics education. Western European Journal of Linguistics and Education Volume 2, Issue 1, January, 2024
<https://westerneuropeanstudies.com/index.php/2>
5. Kimyo: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7-sinfi uchun darslik 5-nashri / Mualliflar: I.R.Asqarov, N.X.To'xtaboyev, K.G'.G'opirov.- T.: «Sharq», 2017. -160 b.
6. Колягин Ю. М. Учебные математические задания творческого характера // Роль и место задач в обучении математике / Под ред. Ю. М. Колягина. -М. - 1973. - Вып. II. -С. 5 - 19.
7. Кордемский Б. А. Очерки о математических задачах на смекалку / Б. А. Кордемский. - М.: Учпедгиз, 1958. - 116 с.
8. Колягин Ю. М. Задачи в обучении математике / Под ред. Ю. М. Колягина. - М.: Просвещение, 1977. - Ч. II. - 144 с.

ZAMONAVIY AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA MASOFAVIY TA'LIM DASTURLARINI TASHKIL ETISH

Raximov Ixtiyor Baxtiyor o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti Tabiiy fanlar kafedrasida o'qituvchisi

Oribjonova Saodatxon Isaqjon qizi

*Namangan davlat pedagogika instituti Geografiya va iqtisodiy bilim asoslari
yo'nalishi 1-kurs talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqola zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ob'ektlari orqali masofaviy ta'lim dasturlarini tashkil etishni o'rganadi. U axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining an'anaviy ta'lim paradigmalarini o'zgartirishdagi ahamiyatini o'rganadi, ushbu mavzu bo'yicha mavjud adabiyotlarni tahlil qiladi, masofaviy o'qitish dasturlarini tashkil etishda qo'llaniladigan turli usullarni muhokama qiladi, empirik natijalarni taqdim etadi

va kelajakdagi yutuqlar uchun natijalar, xulosalar va takliflar haqida tushuncha beradi.

Kalit so'zlar: *masofaviy ta'lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, onlayn ta'lim, masofaviy ta'lim, zamonaviy ta'lim, raqamli transformatsiya.*

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining paydo bo'lishi ta'lim manzarasini, xususan masofaviy ta'lim sohasida inqilob qildi.

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Kontsepsiyasida xam quyidagilar belgilangan:

- zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida masofaviy ta'lim dasturlarini tashkil etish;
- milliy elektron ta'lim resurslari yaratilishini jadallashtirish, xorijiy elektron ta'lim resurslarini tarjima qilish ishlarini tashkil etish, ta'lim jarayonida elektron resurslar salmog'ini bosqichma-bosqich oshirib borish, elektron o'quv adabiyotlar yaratish, ularni mobil qurilmalarga yuklab olish maqsadida kutubxonalarda QR-kod yordamida elektron resurslar haqidagi axborotlarni joylashtirish tizimini yaratish jarayoni dolzarb vazifa sifatida belgilangan.

Ushbu bo'lim zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda masofaviy ta'lim dasturlarini tashkil etish bo'yicha mavjud adabiyotlarni tanqidiy ko'rib chiqishni ta'minlaydi. U onlayn ta'lim platformalari, vertual o'quv xonalari, multimedia resurslari va boshqa axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan ta'minlangan vositalar bilan bog'liq samaradorlik, muammolar va imkoniyatlarni yoritadigan asosiy tushunchalar, nazariy asoslar va empirik tadqiqotlarni o'rganadi.

Usullar bo'limi tadqiqotni o'tkazishda qo'llaniladigan metodologiyalarni yoritib beradi. Unda masofaviy ta'lim dasturlarini tashkil etishni o'rganish uchun foydalaniladigan tadqiqot dizayni, ma'lumotlarni yig'ish texnikasi, namunalarni tanlash mezonlari va tahliliy yondashuvlar ko'rsatilgan. Bunga tadqiqotning xususiyatiga qarab sifatli yoki miqdoriy usullar, amaliy tadqiqotlar, so'rovlar yoki eksperimental dizaynlar kirishi mumkin.

Zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalari vositalarini ta'lim jarayoniga kirib kelishi an'anaviy o'qitish usullariga qo'shimcha ravishda yangi o'qitish shakli - masofaviy o'qitish yaratilishiga omil bo'ldi.

Masofaviy ta'limda talaba va o'qituvchi fazoviy bir-biridan ajralgan holda o'zaro maxsus yaratilgan o'quv kurslari, nazorat shakllari, elektron aloqa va Internetning boshqa texnologiyalari yordamida doimiy muloqotda bo'ladilar. Internet texnologiyasini qo'llashga asoslangan masofaviy o'qitish jahon axborot ta'lim tarmog'iga kirish imkonini beradi, integratsiya va o'zaro aloqa tamoyiliga ega bo'lgan muhim bir turkum yangi funktsiyalarni bajaradi.

Masofaviy o'qitish barcha ta'lim olish istagi bo'lganlarga o'z malakasini uzluksiz oshirish imkonini yaratadi. Bunday o'qitish jarayonida talaba interaktiv rejimda mustaqil o'quv-uslubiy materiallarni o'zlashtiradi, nazoratdan o'tadi, o'qituvchining bevosita rahbarligida nazorat ishlarini bajaradi va guruhdagi boshqa «vertual o'quv guruhi» talabalari bilan muloqotda bo'ladi.

Ma'lum sabablarga ko'ra, ta'lim muassasalarining kunduzgi bo'limlarida tahsil olish imkoniyati bo'lmagan, masalan, sog'ligi taqoza etmaydigan, mutaxassisligini o'zgartirish niyati bo'lgan yoki yoshi katta, malakasini oshirish niyati bo'lgan kishilar uchun masofaviy o'qitish qulay o'qitish shakli hisoblanadi. Masofaviy o'qitishda turli xil axborot va kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalaniladi, ya'ni har bir texnologiya maqsad va masala mohiyatiga bog'liq. Masalan, an'anaviy bosma usuliga asoslangan o'qitish vositalari (o'quv qo'llanma, darsliklar) talabalarni yangi material bilan tanishtirishga asoslansa, interaktiv audio va video konferentsiyalar ma'lum vaqt orasida o'zaro muloqotda bo'lishga, elektron pochta to'g'ri va teskari aloqa o'rnatishga, ya'ni xabarlarini jo'natish va qabul qilishga mo'ljallangan[5]. Oldindan yozilgan videoma'ruzalar talabalarga ma'ruzalarni tinglash va ko'rish imkonini bersa, faksimal aloqa, xabarlar, topshiriqlarni tarmoq orqali tezkor almashinish talabalarga o'zaro teskari aloqa orqali o'qitish imkonini beradi. Yuqoridagilarga asoslanib, ta'lim jarayonida ayni vaqtda qaytaqayta tilga olinayotgan ayrim terminlar tavsifi va ta'riflarni keltirish mumkin.

Masofaviy o'qitish – eng yaxshi an'anaviy va innovatsion metodlar, o'qitish vositalari va formalarini o'z ichiga olgan sirtqi va kunduzgi ta'lim singari axborot va telekommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan ta'lim formasidir.

Masofaviy o'qish – bu yangi axborot texnologiyalari, telekommunikatsiya texnologiyalari va texnik vositalariga asoslangan ta'lim tizimidir[1]. U ta'lim oluvchiga ma'lum standartlar va ta'lim qonun-qoidalari asosida o'quv shart-sharoitlari va o'qituvchi bilan muloqotni ta'minlab berib, o'quvchidan ko'proq mustaqil ravishda shug'ullanishni talab qiluvchi tizimdir. Bunda o'qish jarayoni ta'lim oluvchini qaysi vaqtda va qaysi joyda bo'lishiga bog'liq emas.

Masofaviy ta'lim – masofadan turib o'quv axborotlarini almashuvchi vositalarga asoslangan, o'qituvchi maxsus axborot muhit yordamida, aholining barcha qatlamlari va chet ellik ta'lim oluvchilarga ta'lim xizmatlarini ko'rsatuvchi ta'lim majmuadir. Masofaviy o'qitish tizimi – masofaviy o'qitish shartlari asosida tashkil etiladigan o'qitish tizimi. Barcha ta'lim tizimlari singari masofaviy o'qitish tizimi o'zining tarkibiy maqsadi, mazmuni, usullari, vositalari va tashkiliy shakllariga ega. Nima uchun masofaviy ta'lim kerak bo'lib qoldi? – degan savol tug'ilishi tabiiy. Bu savolga javob tariqasida quyidagilarni sanab o'tish mumkin:

- Ta'lim olishda yangi imkoniyatlar (ta'lim olishning arzonligi, vaqt va joyga bog'liqmasligi va boshqalar).
- Ta'lim maskanlariga talaba qabul qilish sonining cheklanganligi.
- Ta'lim olishni xohlovchilar sonining oshishi.
- Sifatli axborot texnologiyalarining paydo bo'lishi va rivojlanishi.
- Xalqaro integratsiyaning kuchayishi.

Yuqorida sanab o'tilgan sharoit va imkoniyatlar masofaviy o'qitishga ehtiyoj borligini ko'rsatadi.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) asosida masofaviy ta'lim dasturlarini tashkil etish ko'plab afzalliklarga ega:

- Kirish imkoniyati: axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ta'limga an'anaviy ta'lim infratuzilmasi etishmasligi mumkin bo'lgan uzoq yoki kam ta'minlangan hududlarga erishish imkonini beradi. Talabalar geografik to'siqlarni

buzib, internetga ulangan holda istalgan joydan o'quv materiallariga kirishlari mumkin.

- Moslashuvchanlik: masofaviy ta'lim o'quvchilarga o'z tezligida va qulayligida o'qish imkonini beradi. Ular ta'limni ish, oilaviy majburiyatlar yoki boshqa majburiyatlar bilan muvozanatlashtirib, yanada inklyuziv ta'lim muhitini yaratishi mumkin[2].
- Iqtisodiy samaradorlik: masofaviy ta'lim ham muassasalar, ham o'quvchilar uchun arzonroq bo'lishi mumkin. Jismoniy ob'ektlarni saqlash bilan bog'liq qo'shimcha xarajatlar kamroq va talabalar qatnov, turar joy va boshqa xarajatlarni tejashlari mumkin.
- Shaxsiylashtirish: axborot-kommunikatsiya texnologiyalari moslashtirilgan o'quv platformalari, aqlli repetitorlik tizimlari va interaktiv multimedia kontenti orqali shaxsiylashtirilgan o'quv tajribalarini osonlashtiradi. O'quvchilar shaxsiy ehtiyojlari, afzalliklari va o'rganish uslublari asosida moslashtirilgan yordamni olishlari mumkin.
- Hamkorlik: onlayn platformalar munozarali forumlar, vertual sinflar va guruh loyihalari orqali birgalikda o'rganish tajribasini ta'minlaydi. Talabalar turli xil kelib chiqishi bo'lgan tengdoshlari bilan o'zaro aloqada bo'lib, umumiy bilim almashinuvi orqali ularning tushunchalari va istiqbollari oshirishlari mumkin.
- Resurs mavjudligi: elektron kitoblar, videolar, simulyatsiyalar va onlayn kutubxonalar kabi raqamli manbalar osongina kirish va yangilash mumkin bo'lgan ko'plab o'quv materiallarini taklif etadi. Bu o'quvchilarning o'qishlariga tegishli so'nggi ma'lumot va manbalarga ega bo'lishlarini ta'minlaydi.
- Haqiqiy vaqtda teskari aloqa: onlayn baholash va o'quv tahlillari talabalarga tezkor fikr-mulohazalarni taqdim etadi, bu ularning rivojlanishini kuzatish va takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlashga yordam beradi. O'qituvchilar, shuningdek, individual ishlashga asoslangan ko'rsatmalarni moslashtirish va aralashuvlarni qo'llab-quvvatlash uchun ma'lumotlar tahlilidan foydalanishlari mumkin.

- Inklyuzivlik: axborot-kommunikatsiya texnologiyalari turli ehtiyojli o'quvchilarni, shu jumladan nogironlarni joylashtirish orqali ta'limni yanada inklyuziv qilish imkonini beradi. Barcha talabalar uchun ta'lim imkoniyatlaridan teng foydalanishni ta'minlash uchun yordamchi texnologiyalar va moslashuvchan interfeyslarni birlashtirish mumkin[3].
- Uzoq muddatli ta'lim: axborot-kommunikatsiya texnologiyalari tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan masofaviy ta'lim ko'nikmalarni rivojlantirish va martaba o'sishi uchun moslashuvchan yo'llarni taklif qilish orqali umrbod o'qishni rag'batlantiradi. O'quvchilar tez rivojlanayotgan mehnat bozorida dolzarb bo'lib qolish uchun uzluksiz ta'lim bilan shug'ullanishlari mumkin.

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda masofaviy ta'lim dasturlari an'anaviy cheklovlarni engib, o'quvchilarga ta'lim maqsadlariga erishish imkoniyatini beradigan qulay, moslashuvchan va qiziqarli o'quv tajribalarini taqdim etishi mumkin.

Xulosa va takliflar:

Yakuniy mulohazalar tadqiqotning asosiy natijalarini umumlashtiradi va raqamli davrda masofaviy ta'limni tashkil etish haqidagi tushunchamizni rivojlantirishda uning ahamiyatini takrorlaydi. Bu siyosatchilar, o'qituvchilar va manfaatdor tomonlar uchun zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining strategik integratsiyasi orqali masofaviy o'qitish dasturlarining samaradorligi va mavjudligini oshirish bo'yicha tavsiyalar beradi. Bundan tashqari, u onlayn ta'lim sohasidagi kelajakdagi tadqiqotlar va innovatsiyalar yo'llarini ta'kidlaydi.

Xulosa qilib aytganda, ushbu maqolada masofaviy ta'lim dasturlarini tashkil etishda inqilob qilishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining transformatsion salohiyati ta'kidlangan. axborot-kommunikatsiya texnologiyalari kuchidan foydalanib, o'qituvchilar geografik chegaralardan oshib ketadigan va butun dunyo bo'ylab o'quvchilarga kuch beradigan inklyuziv, interaktiv va qiziqarli o'quv tajribalarini yaratishi mumkin. Sarlavha: ta'limni inqilob qilish: zamonaviy

axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda masofaviy o'qitish dasturlarini tashkil etish.

Adabiyotlar.

1. Akhmedov, B. A., & Khasanova, S. K. (2020). Public education system methods of distance in education in development of employees. *Journal of Innovations in Engineering Research and Technology*, 1(1), 252-256.
2. Ахмедов, Б. А. (2020). Математические модели оценки характеристик качества и надежности программного обеспечения. *EURASIAN EDUCATION SCIENCE AND INNOVATION JOURNAL*, 3(10), 97-100.
3. Гулбоев, Н. А., Дуйсенов, Н. Э., Ахмедов, Б. А., & Рахманова, Г. С. (2020). Модели систем управления электрическими сетями. *Молодой ученый*, 22(312), 105-107.
4. Мухамедов, Ф. И., & Ахмедов, Б. А. (2020). Инновацион "Klaster mobile" иловаси. *Academic Research in Educational Sciences*, 1 (3), 140- 145.
5. Ахмедов, Б. А. (2020). О развитии навыков интерактивных онлайнкурсов в дистанционных условиях современного общества (модельпрограмма для преподавателей образовательных учреждений). *Universum: технические науки*, 12 (81), 11-14.
6. Ахмедов, Б.А., Якубов, М. С., Карпова, О. В., Рахмонова, Г.С., & Хасанова, С. Х. (2020). Геймификация образовательного процесса кластерный подход. *INTERCONF*, 2 (38), 371-378.
7. Yusupov, M., Akhmedov, B. A., & Karpova, O. V. (2020). Numerical Simulation of Nonlinear Vibrations of Discrete Mass with Harmonic Force Perturbation. *Acta of Turin Polytechnic University in Tashkent*, 10 (4), 71- 75.

UMUMIY O`RTA TA'LIM MAKTABLARIDA O`QUVCHILARGA INGLIZ TILI FANINI O`QITISHNING YANGI TEXNOLOGIYALARI VA METODIKALARI

Ismoilova Sevinchoy Nabiddin qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Ijtimoiy fanlar fakulteti xorijiy til va adabiyoti

yo`nalishi FU-22 guruhi talabasi

E-mail:ismoilovasevinch543@gmail.com

Tel:+998930820584

***Annotatsiya.** Maqolada umumiy o`rta ta'lim maktablarida ingliz tili fani o`quvchilarining ta'lim sifatini innovatsion usullarini qo`llash orqali oshirish yo`llari yoritilgan*

***Kalit so`zlar:** maktab, innovatsiya, pedagogik texnologiyalar, metod, ta'lim, tarbiya, mahorat, ijodiy tasnif, yangilik, maqsad.*

***Аннотация.** В статье описаны пути повышения качества образования учителей английского языка в общеобразовательных школах с использованием инновационных методов.*

***Ключевые слова:** школа, инновация, педагогические технологии, метод, воспитание, обучение, умение, творческая классификация, инновация, цель.*

***Abstract.** The article describes ways to improve the quality of education of English teachers in general secondary schools through the use of innovative methods.*

***Keywords:** school, innovation, pedagogue-technologist, method, education, upbringing, knowledge, skill, creative, classification, innovation, objective.*

KIRISH.

Bugungi kunda xorijiy tillarni bilish ko'nikmasi hayotimizning ajralmas qismlaridan biri bo'lib bormoqda. Turli sohalardagi mutaxassislarda chet ellik hamkorlar bilan hamkorlik qilish ko'rsatkichi yuqori bo'lganligi sababli, ularda til o'rganishga bo'lgan talab yuqoridir. Zamonaviy jamiyatda chet tillari kasbiy ta'limning muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda. Bugun jahon hamjamiyati o'ziga

munosib o'rin egallashga intilayotgan mamlakatimiz uchun, chet ellik sheriklarimiz bilan hamjihatlikda, hamkorlikda o'z buyuk kelajagini qurayotgan xalqimiz uchun xorijiy tillarni mukammal bilishning ahamiyatini baholashning hojati yo'qdir". Ayniqsa maktablarda ijobiy o'zgarishlarga sabab bo'lgan qarorlardan biri bu O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining 2012-yil 10-dekabrda "Chet tillarini o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-1875-sonli qaroridir. Pedagogikaning rivojlangan tajribalari hamda ta'limda erishilgan yutuqlarni amaliyotga olib kirish bugungi kunning muhim shartlaridan hisoblanadi. Hozirda o'qituvchi o'z faoliyati davomida foydalana olishi mumkin bo'lgan ulkan tajribalar bazasi shakllangan va u kundan-kunga yanada boyib bormoqda. Lekin shunga qaramasdan, o'qituvchilar va bo'lg'usi kasb egalari tomonidan ana shu tajribalarni o'zlashtirib olishlari birmuncha mushkullik bilan amalga oshmoqda. Pedagogning mavqeyi ilg'or tajribalarni vujudga keltirishda va ularni kasbdoshlari o'rtasida ommalashtirishda, ayniqsa, ahamiyatlidir. Ta'lim beruvchi yangi ilg'or pedagogik tajribani amaliyotga joriy etishda uning qimmati hamda qay darajada samarali ekanligiga e'tibor berishi kerak. O'qituvchi amaliy faoliyatining innovatsiyaga yo'nalganligi nazariy pedagogik tadqiqotlar natijasida erishilgan yutuqlarni amaliyotga joriy etish imkoniyatini beradi. Aynan mana shunday tadqiqotlar natijalarini ommalashtirish uchun ularni keng jamoatchilikka tanishtirish talab etiladi. Bunday yangiliklarni soha mutaxassislari tomonidan tezkor maslahatlar berish, maxsus seminar hamda treninglar o'tkazish, konferensiyalarda chiqishlar qilish, bo'lg'usi pedagoglarga esa turkum ma'ruzalar havola etish orqali boshqa pedagogika vakillariga etkazish mumkin. Hozirgi kunda ingliz tilini o'rganishning ahamiyati O'zbekistonda avvalgiga qaraganda ancha yuqori bo'lib bormoqda. Bir qancha ingliz tili mutaxassislari ingliz tilini o'rganishni yangi metod va yo'llarini hayotga tadbiiq qilishmoqda. Bu albatta chet tillarni o'qitish samaradorligini yanada oshiradi. Texnologiyalardan foydalanib, o'qitishning bir qancha o'ziga xos afzalliklari mavjud. Bundan tashqari, u o'qitish tizimini ancha samaradorligini oshiradi va o'z navbatida til o'rganayotgan o'quvchini zamon bilan hamnafas bo'lib, olg'a intilishiga ko'maklashadi.

Texnologiya asta sekinlik bilan an'anaviy o'qitishning o'rnini egallamoqda. Bugungi kunda televizion dasturlarda bir qancha ingliz tilini o'rgatishga ko'maklashuvchi yangi dastur va ko'rsatuvlar muntazam ravishda uzatilib kelinmoqda. Shuni ham alohida ta'kidlash kerakki, bugungi kunda o'qitishning samaradorligini oshirish uchun O'zbekistonda yangi zamonaviy innovatsion texnologiyalardan foydalanishning yangi metodlari joriy qilindi. Misol uchun, multimediya asosida chet tili o'rgatilayotgan o'quvchida to'rt ko'nikmani rivojlantirish, qiziqarli materiallar orqali ham ko'rib, ham eshitib o'rganish imkoniyati paydo bo'ldi. Bundan tashqari o'quvchi jonli harakatlarni ko'rib ba'zi so'zlarning ma'nosini taxmin qila oladi va uni tushinishga harakat qiladi. Albatta har qanday chet tili darslarida zamonaviy texnologiyalar : komputer, radio, CD, DVD qo'llash ta'lim jarayonini yanada olg'a siljib, o'sib kelayotgan yosh avlodga chet tillarni tezroq o'rganish imkonini beradi. Demak, bundan kelib chiqadiki dars davomida texnologiyalardan shunchaki foydalanish emas, balki ularni o'z o'rnida qo'llay bilish va texnologiyalardan foydalanish o'quvchi bilimni oshirishga xizmat qilishini ta'minlash asosiy vazifa hisoblanadi. Hozirgi CEFR ya'ni Xalqaro Yevropa ta'lim standartlarining talablari bo'yicha to'rtta: (writing, reading, listening, speaking) ingliz tilida yozib, o'qib, tinglab, so'zlashib o'rganish kompetensiyalari bo'yicha olib borilayotgan darslar davomida texnologiyalardan unumli va o'rinli foydalanish ahamiyatlidir. Masalan, tinglab tushunish darslarida audio matnlarni qo'yib eshittirishning ham o'ziga yarasha qonun-qoidalari mavjud. Unda asosiy maqsad o'rganuvchi eshitayotgan audio materialni tushunib olishi va uni qiynalmasdan tahlil qila olishi muhimdir. Buning uchun esa eng avvalo, muhitni audio materailni qo'yib eshittirish uchun hozirlash, bunda tinglovchilar osoyishta muhitni ta'minlashlari, o'qituvchi esa qo'yilayotgan audioning sifatiga hamda ovoz kuchaytirgichlarning yaxshi ishlayotganligiga e'tibor qaratishi va audioni eshittirishdan oldin va keyin bajariladigan mashqlarning tayyor ekanligi va o'rganuvchilar tarqatma materiallar bilan ta'minlangan bo'lishi lozim. . Bolalarga ingliz tilini mazmunli va qiziqarli o'rgatish uchun quyidagi usullardan foydalanish mumkin: qo'shiq va she'rlar orqali tushuntirish yoki esda qolishi qiyin bo'lgan,

ma'noga ega bo'lmagan harf yoki birikmalarni kuyga solib o'rgatish. Bunga misol qilib, bolalarning ingliz tili alifbosini qo'shiq qilib o'rganishlari shunchaki yodlashdan ko'ra samarali ekanligini ko'rsatish mumkin. - aqliy va jismoniy harakatlar bilan bo'g'liq bo'lgan o'yinlar; - multfilmlar; Bolalar til o'rganish mobaynida multfilmdagi gaplarni tushunmasada, multfilm qahramonlarining harakatlari orqali ular ishlatayotgan so'zlarni tushunishga intiladi. Bu esa bolalar uchun qiziq va til o'rganishlari uchun samarali yo'l. - rol ijro etish(role play) o'qituvchi biror ma'lumotni, masalan, hayvon yoki qushlarning nomlarini o'rgatayotgan paytda rol orqali ijro etishi yoki bolalarga ijro ettirishi lozim. Misol uchun: bir o'quvchi itning vovillashi, mushukning miyovlashini ko'rsatib bersa, boshqa bir o'quvchi bu tovushlar qaysi hayvon ekanligini ko'rsatish mumkin. - mavzuga oid muhit; O'qituvchi mavzusiga qarab o'sha muhitni yaratib bera olsa, bolalar tilni yaxshi o'rganishadi. Masalan: traveling, birthday, in the kitchen va boshqalar. Traveling(sayohat) mavzusida o'qituvchi sayohat uyushtirishi, sayohatga qanday vositalar orqali (foot, bicycle, automobile, train, boat, airplane) borish mumkinligi, qayerlarga sayohat qilish(Tashkent, Samarkand, Bukhara, England, USA) muhimligi haqida ma'lumot beradi. Bu hol o'quvchilarning so'z boyligini, til imkoniyatlarini kuchaytiradi, dunyoqarashini o'stiradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Shu o'rinda bir savol tug'iladi: «Ilg'or pedagogik g'oyalar va texnologiyalarni keng jamoatchilik vakillariga yetkazuvchilari hamda targ'ibotchilari kimlar?». Alohida pedagog yoki ta'lim muassasi tajribasini o'rganib chiqish, ommalashtirishda oliy ta'lim muassasalarining professor o'qituvchilari, umuta'lim dargohlarida faoliyat olib boradigan yetuk pedagoglar bu jarayonda muhim ahamiyat kasb etadi. Buning sababini quyidagicha izohlash mumkin: - innovatsiya muallifi muayyan pedagogik g'oya yoki yangilikning istiqboli to'g'risida kerakli va aniq bahoni bera olmaydi; - ilg'or pedagoglar har doim ham o'z g'oyalarini ommalashtirish haqida o'ylayvermaydilar. Sababi yangilik pedagogning qo'shimcha vaqti, mehnatini talab qiladi, g'oya har doim ham uning yaratuvchisi tomonidan ilmiy–metodik jihatdan yetarlicha asoslanmaydi; - mualliflar o'zlarining

innovatsiyalari va ularni amaliyotga joriy etish yo'llarini bayon qilishda o'zlari va kasbdoshlarining individual xususiyatlari bilan bog'liq bo'lgan to'siqlarga ro'baro' keladilar; - nafaqat pedagogik innovatsiyalarni targ'ib qilish va ommalashtirish, balki ular asosida pedagoglar qobiliyatiga tuzatishlar kiritish bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy bilimdonligi va mahoratini boyitish vazifasi ham ijodiy guruh zimmasiga yuklanadi; - innovatsiyalarni tizimli tanlash, monitoring o'tkazish, innovatsion g'oyalar, texnologiyalarga baho berish, oliy o'quv yurtlari ish tajribalarini boyitish vazifalari ham ijodiy guruh a'zolari zimmasidadir. Shu sababdan ham innovatsion jarayonda faoliyat olib borish istagida bo'lgan o'quvchilar uchun yangiliklarning asl mohiyati nimadan iborat ekanligini tushunish muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Axborot texnologiyalari va zamonaviy o'qitish usullaridan foydalanish qobiliyati yangi materiallarni tezkor tushunishga yordam beradi. Turli usullarni birlashtirib o'qituvchi muayyan ta'lim dasturlarini yechishga qodir bo'ladi. Ingliz tilini o'rgatishda o'rganuvchining salohiyat va darajasi, yoshidan kelib chiqqan holda bosqichma-bosqich o'rgatish yaxshi natija beradi. Psixologlarning fikricha, bolalar kattalarga nisbatan tilni tez va oson o'zlashtiradilar. Demak, bunday usuldan foydalanish o'quvchining ma'lumotni uzoq muddatda xotirasida saqlab qolishini ta'minlaydi. - imo-ishoralar, yuz ifodalari orqali; O'qituvchi bolaga biror gapni gapirganda yoki buyruq berganda, masalan, bu yoqqa kel(come here), kitobni och(open the book), turing(stand up), doskaga qarang(look at the blackboard) kabi gaplarda imoishoralardan foydalansa bolaga tushunarli bo'ladi. - ko'rgazmali qurollar, plakatlar, kitoblar orqali; - ko'zga ko'rinadigan va kundalik hayotda ko'p ishlatiladigan narsa, buyumlarga yozish. Masalan:eshik(door), kitob(book), stol(table), doska(blackboard), oyna(window) va shu kabilarga yozish. Bunday narsa-buyumlar doimo ko'zga tushib turishi va amliyotda ko'p qo'llanishi bois, bola bu so'zlarni ixtiyorsiz tarzda o'rganadi. – yangiliklar orqali; Bilamizki, bolalar qiziquvchan. Ular bir xillikdan tez zerikadi. Shuning uchun ularga har doim bir turdagi usullardan foydalanib dars o'tish emas, balki bunday usullarni o'zgartirib, yangilab dars o'tish lozim. Aks holda bolalar o'qituvchining qanday dars o'tishini

fahmlab olishadi va bunga tayyorgarlik ko'rishadi. Usullarni yangilab dars o'tish bolalarning intilishlarini oshiradi.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytganda, yuqori darajadagi umumiy-kasbiy madaniyatga, ijtimoiy faolikka, mustaqil fikrlashga, o'z vazifalarini qiyinchiliksiz hal qila olish qobiliyatiga ega bo'lgan yetuk mutaxassislarni tarbiyalash uchun bugungi kunda pedagog o'qituvchilarimiz zamonaviy yangi innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishlari ta'lim-tarbiyaning sifat va samaradorligini oshirishning asosiy omili ekanligini, buni esa davr talab etayotganligini tushunib etishlari lozim. Kichik yoshdagi bolalarga til o'rgatish majburiyat sifatida emas, qiziqarli mashg'ulot tarzida olib borilishi, bir necha samarali usullardan foydalanib dars o'tish ularning kelajakda oladigan bilimlari uchun poydevor bo'lib xizmat qilishi mumkin. Bolalarga chet tillarini o'rganish qanchalar muhimligini tabiiy sharoitlar orqali to'g'ri tushuntirib borilishi darkor.

FOYDALANILGAN MANBALAR VA ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1.Jumanazarova Dilbarxon Ahmadaliyevna ,Maftuna Eshonxonova Ne'matovna, Kamola Karimova Alijon qizi "Ingliz tilini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish" .2022-yil.Dekabr.
- 2.Humoyunbek Eraliyevich Akbarov "O'quvchilarga ingliz tilini o'qitishda qo'llaniladigan metodlar" .2021-yil.
- 3."Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora –tadbirlari" to'g'risida (PQ-1875-son)Xalq so'zi gazetasi. 2012yil. 12-dekabr.
- 4.Asqaraliyeva Sarvinoz "Boshlang'ich sinflarda ingliz tilini o'qitish metodikasi"(2024-yil)
- 5.Khasanov A.A (2018) "Didactic foundation of interdisciplinary connects at subject teaching".
- 6.Bekmuratova U.B."Ingliz tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish " mavzusida referat.Toshkent -2012-yil.

OLIV TA'LIM MUASSASALARIDA "BOTANIKA" FANINI O'QITISHDA VETUAL LABORATORIYALARDAN FOYDALANISH AHAMIYATI

Aliyeva Muharramhon Xakimjonovna

NamDPI, Tabiiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada oliy o'quv yurtlarida botanika fanini o'qitishni takomillashtirishda virtual laboratoriyalarning o'rni ko'rib chiqilgan. U virtual laboratoriyalarning afzalliklarini o'rganadi, mavzu bo'yicha mavjud adabiyotlarni o'rganadi va virtual laboratoriyalarni botanika ta'limiga integratsiya qilish usullarini muhokama qiladi. Maqolada talabalarning bilim va malakasini oshirishda virtual laboratoriyalar ahamiyatini kuzatgan tadqiqotlar natijalari keltirilgan va kelajakdagi tadqiqotlar va ularni amalga oshirish uchun takliflar beradi.*

***Kalit so'zlar:** Botanika, virtual laboratoriyalar, oliy ta'lim,*

Botanika, o'simliklarni ilmiy o'rganish, tabiiy tabiatni tushunishda va oziq-ovqat xavfsizligi, iqlim o'zgarishi va biologik xilma-xillikni saqlash kabi global muammolarni hal qilishda muhim rol o'ynaydi. Oliy o'quv yurtlarida botanika fani talabalarni ilmiy izlanishlar bilan shug'ullanish va sohadagi yutuqlarga hissa qo'shish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalar bilan ta'minlashga qaratilgan. Texnologiyaning jadal rivojlanishi bilan virtual laboratoriyalar ta'limni, shu jumladan botanikani takomillashtirish uchun qimmatli vosita sifatida paydo bo'ldi. Virtual laboratoriyalar simulyatsiya qilingan muhitni taklif etadi, bu erda talabalar tajribalar o'tkazishlari, o'simlik organlari va fizologik jarayonlarini kuzatishlari va ma'lumotlarni tahlil qilishlari, interaktiv va immersiv o'quv tajribasini taqdim etishlari mumkin. Ushbu maqolada virtual laboratoriyalarni botanika fanida qo'llashning ahamiyati va ularning talabalarning bilim samaradorligini yaxshilash imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

Botanika fanidagi virtual laboratoriyalar bo'yicha mavjud adabiyotlar ularning ko'plab afzalliklari borligini ta'kidlaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, virtual laboratoriyalar talabalarning bilimini oshirishi, ko'nikmasini hosil qilish va malakasini oshirishi mumkin. Virtual laboratoriyalar talabalarga botanika bo'yicha an'anaviy laboratoriya sharoitida o'tkazish qiyin bo'lgan murakkab tajribalarni o'rganish imkoniyatini beradi. Bundan tashqari, virtual laboratoriyalar talabalarga tajribalarni tez va qulay o'tkazishiga imkon beradi. Virtual laboratoriyalardan bir vaqtning o'zida ko'plab talabalar foydalanishlari mumkin. Adabiyotlar virtual laboratoriyalar talabalarning bilim, malaka va ko'nikmasini oshirishdagi samarali vosita ekanligini hisobga olib, virtual laboratoriyalarning botanika faniga qo'llashni qo'llab-quvvatlaydi.

Botanika ta'limida virtual laboratoriyalarning samaradorligini o'rganish maqsadida, botanika bakalavriat talabalari ishtirokida bir qator tajribalar o'tkazdilar. Tajribalar an'anaviy laboratoriya mashg'ulotlari va virtual laboratoriya mashg'ulotlari o'rtasidagi talabalarning ishlashi va qoniqish darajasini taqqosladi. An'anaviy va virtual laboratoriya guruhlaridagi ishtirokchilardan o'simlik anatomiyasi, fiziologiyasi va ekologiyasi bilan bog'liq bir xil tajribalar o'tkazilishi so'ralgan. Virtual laboratoriyalarda an'anaviy sinf honalarida o'tkazib bo'lmaydigan tajribalarni ham o'tkazish qobiliyati bor.

Shu jumladan,, Botanika o'qitishda keng qo'llaniladigan virtual laboratoriyalarning ba'zi misollari:

1. O'simliklarning o'sish jarayoni : o'quvchilar turli yorug'lik intensivligi, turlicha harorat va tarkibi turlicha tuproq sharoitlarda o'simliklarning o'sishini o'rganishlari mumkin. Ushbu tajribalar orqali talabalar atrof-muhit omillari o'simliklarning o'sishi va rivojlanishiga qanday ta'sir qilishini kuzatishlari mumkin.

2.Virtual mikroskop: virtual mikroskop vositalari o'quvchilarga o'simlik to'qimalari va hujayralarini mikroskoplarsiz ham kattalashtirilgan holda ko'rish imkonini beradi. Talabalar barglar, poyalar va ildizlar kabi o'simlik tuzilmalarini o'rganib, turli hujayra turlari va organellalarini aniqlash usullarini o'rganishlari mumkin.

3. Fotosintez jarayoni: fotosintez bo'yicha Virtual laboratoriyalar o'quvchilarga o'simliklar yorug'lik energiyasini kimyoviy energiyaga aylantirish jarayonini o'rganish imkonini beradi. Talabalar bu omillar fotosintez tezligiga qanday ta'sir qilishini tushunish uchun yorug'lik intensivligi, karbonat angidrid darajasi va harorat kabi o'zgaruvchilarni boshqarishi mumkin.

4. Genetika va o'simliklarni ko'paytirish: genetika va o'simliklarni ko'paytirish bo'yicha Virtual laboratoriyalar o'quvchilarga turli o'simlik navlari orasidagi irsiylanish qonuniyatlarini o'rganish imkonini beradi. Talabalar dominant va retsessiv hususiyatlar, genetik o'zgaruvchanlik va o'simliklarni ko'paytirish usullari kabi tushunchalar bilan tanishishlari mumkin.

5. Ekologik o'zaro ta'sirlar: Virtual laboratoriyalar talabaga o'simliklar va ularning atrofidagi boshqa organizmlar bilan munosabatlarni o'rganish imkonini beradi. Talabalar changlanish, urug'larning tarqalishi, simbioz va o'simlik turlari o'rtasidagi yashash uchun kurash kabi mavzularni o'rganishlari mumkin.

6. Virtual Ekskursiyalar: ba'zi virtual laboratoriyalar turli ekotizimlarga va virtual sayohatlarni taklif qiladi, bu esa o'quvchilarga dunyodagi turli o'simlik jamoalarini o'rganish imkonini beradi. Ushbu virtual tajribalar talabalarga o'simliklarning xilma-xilligi, moslashuvi va tabiiy yashash joylarida ekologik jarayonlarni kuzatish imkoniyatini beradi.

7. Virtual laboratoriyalar ko'pincha ma'lumotlarni tahlil qilish va talqin qilish vositalarini o'z ichiga oladi, bu esa talabalarga eksperimental natijalarni tahlil qilish va xulosalar chiqarish imkonini beradi. Talabalar ma'lumotlarni jamlash, statistik tahlil qilish va ilmiy fikrlash bo'yicha qimmatli ko'nikmalarni o'rganishlari mumkin.

Umuman olganda, botanika bo'yicha virtual laboratoriyalar talabalarga an'anaviy laboratoriya ko'rsatmalarini to'ldiradigan interaktiv va immersiv o'quv tajribasini taqdim etadi. Ushbu virtual vositalardan foydalangan holda talabalar o'simliklar anatomiyasini va fiziologiyasini chuqurroq tushunish va kuzatish, tajriba o'tkazish va tahlil qilishda ilmiy ko'nikmalarini oshirishlari mumkin.

Virtual laboratoriyalar botanika bo'yicha, xususan, resurslari yoki imkoniyatlari cheklangan muassasalarda amaliy o'rganish tajribalarini taqdim etish uchun tejamkor va kengaytiriladigan echimni taklif etadi. Virtual laboratoriyalar turli xil o'quv uslublari va imtiyozlariga ega bo'lib, talabalarning alohida ehtiyojlarini qondirishi mumkin.

Xulosa va takliflar:

Xulosa qilib aytganda, virtual laboratoriyalar talabalarga immersiv va interaktiv o'quv tajribalarini taqdim etish orqali oliy o'quv yurtlarida botanika fanida inqilob qilish imkoniyatiga ega. Virtual laboratoriyalarni botanika o'quv dasturlariga kiritish orqali talabalarning bilim, malaka va ko'nikmalarini oshirishi mumkin. Virtual laboratoriyalarning samaradorligini oshirish uchun muassasalar yuqori sifatli dasturiy platformalarga sarmoya kiritishlari, o'qituvchilarni o'qitish va qo'llab-quvvatlashlari, o'qitish amaliyotida innovatsiyalar va tajribalar madaniyatini rivojlantirishlari kerak. Bundan tashqari, virtual laboratoriyalarning botanika bo'yicha talabalarning o'qishi va uzoq muddatli ta'sirini o'rganish uchun qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazish zarur. Virtual laboratoriyalarni qamrab olgan holda, oliy o'quv yurtlari botaniklar va olimlarning keyingi avlodini sayyoramiz oldida turgan murakkab muammolarni hal qilishga tayyorlashlari mumkin.

Adabiyotlar

1. Battle, G. M., Kyd, G. O. Groom, C. R., Allen, F. H., Day, J., and Upson, T. 2012. Up the Garden Path: A Chemical Trail through the Cambridge University Botanic Garden. *Journal of Chemical Education*, 89(11), 1390-1394.
2. Brossard, D., Lewenstein, B. and Bonney, R. 2005. Scientific knowledge and attitude change: The impact of a citizen science project. *International Journal of Science Education*, 27(9) 1099–1121.
3. Cleaver, S. 2007. Classrooms Are Going Green: How Green Classrooms Are Reconnecting Kids with Nature. *Instructor*, 117(3), 20-24.
4. Crowe, A. D. C. and Wenderoth, M. P. 2008. Biology in bloom: Implementing Bloom's Taxonomy to enhance student learning in biology. *CBE-Life Sciences Education*, 7, 368-381.

BIOLOGIYA FANLARINI O'QITISHDA YANGI ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Abdullayeva Hidoyat Sidiqjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Annotatsiya. Maqolada hozirgi paytda oliy o'quv yurtlarida biologiya fanlarini o'qitishda yangi zamonaviy texnologiyalaridan foydalanishning samarali usullari, turlari, muammolari hamda yangi zamonaviy texnologiyalarning qo'llanilishi, vazifalari, lokal darajadagi pedagogik texnologiyalardan "Jumboq ko'chasi", "So'z ichida so'z", "Fraver metodi" va "Tushunchalar tahlili" kabi texnologiyalardan foydalanish, biologiyani o'qitishning eng samarali usullaridan biri axborot texnologiyalari ekanligi hamda uning vazifalari to'g'risida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: biologiya, "Jumboq ko'chasi", "So'z ichida so'z", "Fraver metodi" va "Tushunchalar tahlili metodi".

Bugungi kunda oliy o'quv yurtlarida biologiya fanlarini o'qitishda yangi zamonaviy texnologiyalaridan foydalanishning samarali usullari, turlari, muammolarida hamda yangi zamonaviy texnologiyalari, vazifalarni, ta'limiy vazifasi, ko'rgazmalilik vazifalari, nazorat vazifalarni, rivojlantiruvchi vazifasi, tarbiyaviylik vazifasi, o'quvchilar ilmiy dunyoqarashini rivojlantiruvchi vazifasi yangi zamonaviy innovatsion axborot texnologiyalarini qo'llash mahsulotlari hamda yangi zamonaviy texnologiyalarning maqsadlari haqida maqolada fikr yuritiladi. Biologiyani o'qitish texnologiyalariga didaktik o'yin texnologiyasi, muammoli ta'lim texnologiyasi, hamkorlikda o'qitish texnologiyasi, loyihalash texnologiyalari va a'nanaviy texnologiyalar kiradi. Biologiyani o'qitishda lokal darajadagi pedagogik texnologiyalardan "Jumboq ko'chasi" "So'z ichida so'z" va "Fraver metodi" "Tushunchalar tahlili" hamda Koohot dasturida talabalarning baholash kabi texnologiyalardan foydalanish zarur. Jumboq ko'chasi metodidan

foydalanishda talabalarga ochiq jadvallar berilgan bo'lib, jadval ichidagi so'z ikki savolga javob beruvchi so'zdan iborat bo'ladi. "So'z ichida so'z" metodida Jadvalda bitta biologik atama bo'lib, biologik atmalarga mos savollar bo'ladi.

Fraver metodida ham jadvaldan foydalanamiz buning uchun biologik atamalardan biri markazda bo'lib, atrofida shu atamaning muhim xususiyatlari, misollar, nomuhim xususiyatlari, shu atamaga mos terminlar keltirilgan bo'ladi.

Tushunchalar tahlili metodida jadvalda biologik tushunchalar bo'lib, tushunchalarning manosi va u haqidagi qo'shimcha ma'lumotlar beriladi.

Atamalar zanjiri bu darslikdagi atamalar ro'yxati va ularning ta'riflari haqidagi texnologiyadir. Bu texnologiyada o'quvchilar guruhlariga bo'linadi o'quvchilar atamalarga ta'rif berishlari yoki ta'riflar orqali atamalarni topishi kerak bo'ladi. Bu usul xotirani mustahkamlashda foyda bo'ladi. Biologiyani o'qitishning eng samarali usullaridan biri axborot texnologiyalaridan foydalanishdir.

Bularning vazifalari: Ta'limiy vazifasi –bu o'rganilayotgan mavzuni tushunchalar va ularning izohlari jadvallar, diagramma, asosiy qo'shimcha materiallar yordamida tushunishiga yordam beradi. Ko'rgazmalilik vazifasi –animatsiyalar o'quvchilar tomonidan biologiyaviy jarayonlarni harakat va dinamik tasvirlash imkoni mavjud.

Nazorat vazifasi –o'quvchining qay darajada o'zlashtirgani, baholash tizimi haqqoniy bo'lishiga zamin yaratadi. Rivojlantiruvchi vazifasi –vazifalar qiyinlik darajasidagi tartibda qo'yilib o'quvchining bilmaganlarini izlab o'rganishiga o'tilgan mavzularni mustahkamlashga zamin yaratadi [1].

Tarbiyaviy vazifasi –aqliy va o'quv ko'nikmalarini o'zlashtiradi. Biologiyani o'qitishda quyidagi axborot texnologiyalari mahsulotlaridan foydalanish mumkun: 1.mavzuga doir taqdimot tayyorlash; 2.qiyinchilik darajasi turlicha bo'lgan topshiriqlar tayyorlash; 3.test savollari tuzish; 4.krossvord tayyorlash. Bugungi kundagi eng dolzarb muammolardan biri maktablarda axborot texnologiyalarini yetishmovchiligida, laboratoriya jihozlari, kimyoviy moddalarinig yetishmovchiligidir. Hozirgi muammolardan biri darslarni tashkil etishda o'qituvchi didaktikadan ishlab chiqilgan ta'lim mazmunini o'qitish

metodlari va vositalarning uzviylik prinsipiga amal qilish mavzulari rejada pedagogik texnologiyalarning qaysi turlarini foydalanishi o'quv yili boshida belgilash kerakligidadir [1]. Axborot texnologiyalarining eng qulay tarafi hozir O'zbekistonda ham onlayn ta'lim rivojlanib bormoqda. Bu ta'lim tizimida axborot texnologiyalarning o'рни juda katta bo'lib bunda o'quvchi uydan chiqmagan holda darsni o'zlashtirishi lozim. O'qituvchi dars o'tishida ham talabalar darsni tushunishida ham yangi zamonaviy texnologiyalarning mavjudligi juda muhimdir. O'qituvchilar axborot texnologiyalari orqali taqdimot, video, jadval, tarqatma materiallar, multimedia tayyorlashlari va prezentatsiya vositalari yordamida o'quvchilarga yetkaza olishlari hamda Koohot dasturida testlar tuzib talabalarni o'z o'rnida baholash kabi dasturlardan foydalanish ularning pedagogik mahorati nechog'li yuqoriligidan dalolat beradi [2], Xulosa qilib aytganda biologiya fanlarini o'qitishda yangi zamonaviy texnologiyalardan foydalanishda muammolar mavzusida shunday fikrlar kelib chiqadiki, biologiya fanlarini o'qitishda pedagogik texnologiyalar va zamonaviy axborot texnologiyalarini birga olib borish o'quvchilarni o'zlashtirish salohiyatini yanada oshiradi. Biologiya tabiiy fanlar qatoriga kirgani sababli biologiya fanini yaxshi o'zlashtirishda tabiiy narsalardan foydalanish misol uchun membranasiz organoidlar mavzusi o'tilayotgan bo'lsa membranasiz organoidlar mavzusiga oid atamalardan yuqoridagi usullar asosida dars o'tilsa yanada samarali bo'ladi. Bundan ko'rinib turibdiki o'quvchi kitobda o'qigan malumotni, slydda ko'rgan malumotni, ishlagan testlarda ega bo'lgan tushuncha tabiiy o'z ko'zi bilan ko'rsa o'quvchida o'zlashtirish qobiliyati ikki hissa ortadi [3]. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ta'lim jarayonidagi metodlar o'qituvchi faoliyatini belgilovchi holatdir. Biologiyani o'rganishda o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish uchun darsning o'quvchilarning o'tgan mavzu yuzasidan o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini aniqlash, ulami tizimlashtirish, yangi mavzu yuzasidan o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalami nazorat qilish va baholash, shuningdek, yangi mavzuni o'rganish jarayonida lokal texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiq. Biologiyani o'qitishda

darajadagi pedagogik texnologiyalardan „Keys“, „Insert“, „Waster“, Venn diagrammasi, „Aqliy hujum“, „Kichik guruhlarda ishlash“, „Atamalar zanjiri“, „Atamalar varag'i“, tezkor o'yinlar va o'yin mashqlaming turli shakllaridan foydalanish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bo'ronova N. S. N., Oralovna M. BIOLOGIYA FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY METODLARDAN SAMARALI FOYDALANISH. – 2023. 4. Арбузова Е. Н., Яскина О. А.
2. Mavlonova G. D., qizi Jumamurodova G. B. BIOLOGIYANI O'QITISH METODIKASIDA ZAMONAVIY METODLAR //European Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2023. – T. 11. – С. 197-202.
3. J.O.Tolipova .Biologiya o'qitishda pedagogik texnologiyalar.Toshkent -2011y

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI RAXBARINING PEDAGOG XODIMLAR O'RTASIDA SOG'LOM RAQOBAT MUHITINI YARATISH MAHORATINI TAKOMILLASHTIRISH

Aliyeva Sevinchbonu Baxtiyor qizi

*Namangan davlat pedagogika instituti Ta'lim
tarbiya nazariyasi va metodikasi(maktabgacha
ta'lim) yo'nalishi magistranti*

Annotatsiya: *Maktabgacha ta'lim tashkilotlarda uzluksiz ta'lim tizimining birinchi bosqichi, maktabgacha ta'lim Davlat jamoat tizimining asosiy bo'g'ini, jamiyatning eng muhim ijtimoiy bo'limidir. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni tarbiyalash va rivojlantirishda, ularni maktabga tayyorlashda yetakchi rol o'ynaydi.*

Kalit so'zlar: *maktabgacha ta'lim, rahbar, zamonaviy usullar, uzluksiz ta'lim.*

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari oila va jamiyatning bolalarga g'amxo'rlik qilish, milliy hamda mintaqa xususiyatlarini hisobga olgan holda bolalarni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash va rivojlantirishga bo'lgan ehtiyojni qondirish maqsadida tashkil etiladi. Muassasalar mustaqil ravishda, o'z tashabbusi bilano'z faoliyatiga taalluqli, agar ular qonunchilikka va pedagogik prinsip-larga mone'lik qilmasa har qanday qaror qabul qilishga haqlidir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlar kimga bo'ysunishidan qat'iy nazar xalq deputatlari mahalliy kengashi ro'yxatidan o'tkaziladi. Maktabgacha talim muassasasi ro'yxatdan o'tkazilgach, unga tartib raqami beriladi va u yuridik shaxs huquqiga ega bo'ladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarini qaytadan tuzish (qo'shish, olish, birlashtirish, ajratish, bo'linish, qayta tashkil etish) xalq ta'limi bo'limlari, korxonalar, muassasalar, tashkilot tavsiyasiga ko'ra xalq de-putatlari mahalliy kengashlari qarori asosida amalga oshiriladi. U bog'cha mehnat jamoasi va xalq ta'limi kengashi bilan kelishilgan bo'lishi lozim. Maktabgacha ta'lim muassasasi turlicha: tipiga, tuzilishiga qarab shtat birliklarini, xodimlar oylik maoshlarini tasdiqlaydi. Ota-onalar qo'mitasining asosiy vazifalari bolalar bog'chasi Nizomida ko'rsatilib berilgan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari o'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan tasdiqlangan ko'p variantli tax-miniy dasturlardan birini tanlash huquqiga ega. Maktabgacha ta'lim tashkilotlar tarbiyaviy ta'lim muassasasi bo'lib, ijtimoiy va-zifalar bilan bir qatorda konsepsiya, nizom hamda dasturga muvofiq malakali tarbiya va ta'lim berishni ta'minlaydi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlar o'z dasturi va metodikasini ishlilab chiqish hamda amaliy faoliyatida qo'llash huquqiga ega. Ularning tasdiqlangan tartibio'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan belgilanadi. Maktabgacha ta'lim muassasasi tarbiyachisi bolalarni tarbiyalash va o'qitish bo'yicha qo'llanmalarni hamda metodikani erkin tanlash huquqiga ega. Maxsus ahamiyatga molik maktabgacha ta'lim tashkilotlarini tashkil qilish va rivojlantirishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun yangi tipdagi, yo'nalishdagi maktabgacha ta'lim muassasalarini tuzish respublika xalq ta'limini boshqarish va sog'liqni saqlash organlari tomonidan belgilanadi. Maxsus ahamiyatga molik maktabgacha ta'lim muassasalarida ish

xususiyati, ularga qabul qilish qoidalari, bolalarga ta'lim berish va ularni tarbiyalashni tashkil qilish tartibi o'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi hamda o'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan tasdiqlangan tegishli yo'riqnomalar bilan aniqlanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlari kadrlarning kasb mahoratini, umumiy ta'lim mahoratini, umumiy ta'lim va madaniy darajasini muntazamo'stirib borishga g'amxo'rlik qiladi; xodimlar malakasini hisobga olgan holda va maktabgacha ta'lim muassasasi manfaatlaridan kelib chiqib, ularni tartibli vao'z vaqtidajoydan-joyga ko'chirib turilishini ta'minlaydi. Bu maqsadlar uchun ma'muriyat ruhiy-pedagogiko'qitishning huquqiy va iqtisodiy uyg'unlanishini ta'minlaydi; xodimlar malakasini oshirishga bevosita mak-tabgacha ta'lim muassasasida shart-sharoit yaratadi, murabbiylik harakatini rivojlantiradi; mamlakatda va chet ellarda pedagogik va boshqa fanlar erishgan yutuqlar haqida axborot beradi. Ma'muriyat jamoat tashkilotlari bilan birgalikda maktabgacha ta'lim muassasalari xodimlarini attestatsiyadano'tkazish uchun optimal shartsharoitlarni ta'minlaydi, ulargao'z vaqtida zarur metodik yordam ko'rsatadi. Maktabgacha ta'lim muassasasida kadrlar zaxirasi shakllantirilib, ular bilan ish olib boriladi. Ta'limtarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirish maqsadida, umumiy yig'ilish qarori bilan, maktabgacha ta'lim muassasasida yangi pedagogik texnologiyalarni amalda qo'llash ishlari amalga oshiriladi.

MTM ichidagi boshqaruvini to'g'ri tashkil etishda boshqarish usullarining roli benihoya kattadir. Boshqarish usullari tarbiyachi, texnik xodimlarga, umuman muassasa jamoasiga ta'sir ko'rsatish vositasi bo'lib, bu vositalar o'rtaga qo'yilgan maqsadlarga erishish jarayonida mazkur xodimlar va jamoalarning faoliyatini uyg'unlashtirishni ta'minlaydi.

Shuning uchun ham MTM ichki boshqaruvini tashkil qilish va uni amalga oshirishda maktab rahbarlarining boshqarish usullarini to'g'ri tanlashi va undan o'z o'rnida to'g'ri foydalanishlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshqarish usullarini ularda aks etadigan ta'lim muassasasi ishiga taalluqli bo'lgan munosabat turlariga qarab tasnif qilish bilan bir qatorda, bu usullarni

ta'lim muassasasi xodimlarining faoliyat motivlarini hisobga olgan holda ularga ta'sir etish nuqtai nazaridan ham farq qilish lozim. SHu o'rinda quyidagi motivlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

a) har bir ta'lim muassasasi xodimining huquq va burchlaridan kelib chiqadigan

faoliyat motivlari (majburiy motivlar);

b) moddiy manfaatlardan kelib chiqadigan motivlar;

v) ma'naviy (ruhiy) motivlar.

Shunga ko'ra boshqarish usullarini ham quyidagicha bo'lish mumkin:

1. Boshqarishning tashkiliy-ma'muriy usullari.
2. Boshqarishning ijtimoiy-psixologik usullari.
3. Boshqarishning huquqiy usullari.
4. Boshqarishning bevosita ko'rsatma berish usullari.
5. Boshqarishda rag'batlantirishdan foydalanish usullari.
6. Kadrlarni ma'naviy jihatdan rivojlantirish usullari.
7. Boshqarishda kuzatish usullari.
8. Ta'lim muassasasi hujjatlarini tahlil qilish usullari.

Boshqarishning tashkiliy-ma'muriy usuli. Boshqarish usullari tizimida alohida o'rinni egallaydi. Ular boshqaruv bo'g'inlarining o'zaro bog'lanib ishlashining boshqaruv munosabatlarini aks ettirib, boshqariluvchi mansablarga ma'muriy ta'sir ko'rsatishining butun mexanizmini ifodalaydi. Boshqaruv bo'g'inlari tomonidan amalga oshiriladigan boshqarish aktlari ikki turga bo'linadi: normativ aktlar va shaxsiy aktlar. Boshqaruvga oid normativ aktlarda aniq muayyan shaxs bo'lmaydi: ular biror sharoitga tabdiquan olinadigan umumiy hatti-harakat qoidalarini o'z ichiga oladi va ko'pincha uzoq vaqtga mo'ljallangan bo'ladi. Boshqarishning shaxsiy aktlari esa muayyan sub'ektlarga qaratilgan bo'ladi.

Tashkiliy usullarni tashkiliy ko'rsatma va farmoyish berish yo'li bilan ta'sir ko'rsatishga bo'lish keng tarqalgan. Tashkiliy ma'muriy ta'sir ko'rsatish turli tashkiliy choralarni masalan, MTMni boshqarishning tashkiliy mazmuni va mundarijasini belgilash, ichki tartib qoidalarini o'rnatish va shu kabilarni o'z ichiga

oladi. Farmoyish, ko'rsatma va buyruq berish yo'li bilan ta'sir ko'rsatish barcha boshqarish bo'limlarining ishlanishi kunda tezkorlik bilan ta'minlab turishdan iborat balib, unga ko'rsatmalar berish, yozma shakldagi yoki og'zaki beriladigan buyruqlar vositasi bilan erishiladi.

O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi axborotni yig'ish, saqlash, izlashni, unga ishlov berish va undan foydalanishni amalga oshirish imkonini beruvchi Maktabgacha ta'limni boshqarishning axborot tizimi yaratilishini hamda faoliyat ko'rsatishini ta'minlaydi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti to'g'risidagi ma'lumotlarni Maktabgacha ta'limni boshqarishning axborot tizimiga kiritish barcha maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun majburiydir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlari Maktabgacha ta'limni boshqarishning axborot tizimiga kiritiladigan ma'lumotlarning ishonchliligi uchun shaxsan javobgar bo'ladi.

Maktabgacha ta'limni boshqarishning axborot tizimiga kiritiladigan ma'lumotlar ro'yxati O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi tomonidan belgilanadi.

- Maktabgacha ta'lim muassasasi rahbari Kengashning raisi hisoblanadi va uning faoliyatini boshqaradi. Pedagogika kengashi kotibi jamoa tomonidan bir yil muddatga saylanadi. - kengash yig'ilishlari o'quv yili avvalidan boshlanib, har chorakda bir marta o'tkaziladi. Zaruriyat bo'lgan hollarda navbatdan tashqari Pedagogika kengashi o'tkazilishi mumkin. Kengash a'zolarining kamida uchdan ikki qismi qatnashib, ulardan ko'pchiligi yoqlab ovoz bersalar, qaror qabul qilingan hisoblanadi. Ovozlar teng bo'lgan taqdirda, Kengash raisining qarori hal qiluvchi hisoblanadi. - navbatdan tashqari chaqirilgan yig'ilishda esa kengash a'zolarining kamida uchdan bir qismi ishtirok etishi kerak. - ovoz berish tartibi kengash yig'ilishida ochiq ovoz berish yo'li bilan belgilanadi. - pedagogika kengashi tarkibiga muassasa shifokori va hamshira, kasaba uyushma raisi, ota-onalar (vasiylik kengashi) qo'mitasi raisi, mahalla fuqarolar yig'ini a'zolari kirishi mumkin. Kengashni o'tkazish vaqti, joyi va kun tartibi muassasada bir oy oldin e'lon qilinadi.

Kengashda muhokama etiladigan materiallar doimiy hamda vaqtinchalik tashkil topgan guruhlar yoki muassasa ma'muriyati tayinlagan pedagoglar tomonidan tayyorlanadi. Kengashda muassasaning ish rejasi, malaka oshirish rejasining bajarilishi, nazorat turlari bo'yicha o'rganish xulosalari, xodimlarning hisobotlari, tarbiyalanuvchilarning o'zlashtirishi, muassasaning sanitar-gigiyenik ahvoli va tarbiyalanuvchilarning sog'lig'i va muassasa faoliyatining boshqa masalalari ko'rib chiqiladi. Kengash pedagoglarning ilg'or ish tajribalarini o'rganish, umumlashtirish va ommalashtirish, yosh pedagoglarga yordam uyushtirish ishlarini amalga oshirish yo'llarini belgilaydi. - kengashda mashg'ulot ishlanmalari, tarbiya jarayonining shakl va metodlarini amalga oshirish yo'llari muhokama qilinadi, tarbiyalashning ilg'or usullarini joriy etish bo'yicha tajriba-sinov ishlarini olib borish, oliy ta'lim institutlari, jamoat va nodavlat tashkilotlari, maktab, mahalla bilan hamkorlik qilish yo'nalishlarini belgilaydi. Kengash ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishda pedagogik jamoaning ma'lum yo'nalishlardagi faoliyatini tahlil qiladi va ta'lim samaradorligini oshirishda maqbul lozim-sharoitlar yaratishga oid yakuniy xulosa chiqaradi va tegishli qaror qabul qiladi. Malaka oshirish kursidan qaytgan pedagoglarning hisobotlarini tinglaydi. - kengashda kun tartibidagi masalalarni ko'rishdan oldin avvalgi kengashda qabul qilingan qarorlarning ijrosi haqidagi masala eshitaladi va ijrosi ta'minlangan har bir masala yuzasidan qabul qilingan qarorlar nazoratdan olinadi. Kengash kun tartibida ko'rilayotgan har bir masala aniq ifodalangan bo'lishi, masalalar o'quv yilining asosiy vazifalaridan kelib chiqqan holda kiritilishi lozim. Kengashda ko'riladigan masalalar soni uchtdan oshmasligi zarur. Kengash qarori ijrosini nazorat qilish muassasa rahbari zimmasiga yuklatiladi. Pedagogika kengashi huquqlari - Pedagogika kengashi maktabgacha ta'lim muassasasi faoliyatini rivojiantirish yo'nalishining istiqbol rejasini belgilaydi. Maktabgacha ta'lim muassasasining o'z oldiga qo'ygan maqsad va vazifalarning bajarilish yo'llarini belgilab beradi va ijrosini ta'minlaydi. Ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilishda turli shakl va metodlarni ishlab chiqadi. - O'z vakolati doirasida ishlab chiqilgan hujjatlarni muhokama qiladi va tegishli qarorlar qabul qiladi. Pedagoglarning malaka oshirishdan keyingi amalga oshiradigan

vazifalari yuzasidan ishlab chiqilgan istiqbol ish rejasini tasdiqlaydi va ularning ijrosi ta'minlanishini nazorat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.A. Abdullayev. System of information and communication technologies in the education. Science and world International scientific journal 2 (№ 5), 19-21
2. "Bolangiz maktabga tayyormi?" metodik o'llanma. T., 2001yil.
3. 10. Xrestomatiya po teorii i metodike razvitiya rechi detey doshkolnogo vozrasta. / Sost. M.M.Alekseeva, V.I.YAshina. – M., 1999 yil.
4. Tolibjonovich, M. T. (2021). Eastern Renaissance And Its Cultural Heritage: The View Of Foreign Researchers. *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions*, 2(05), 211-215.

TA'LIM-TARBIYADA HUQUQ FANLARNI O'RNI

Nugmanov Sardorbek Turamirza o'g'li

Namangan Davlat universiteti Yuridik fakulteti

Yurisprudensiya yo'nalishi talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ta'lim har bir shaxsning asosiy huquqi bo'lib, uni o'rab turgan qonunchilik bazasi teng huquqli foydalanish, sifatli ta'lim va ta'lim tizimidagi huquqlarni himoya qilishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Biz huquqning ta'lim sohasiga qanday ta'sir qilishi va uni shakllantirishining turli jihatlarini o'rganamiz.

Kalit so'zlar: Tarbiya, adolat, shaxs, o'qituvchilar, ta'lim, o'quv dasturi, qonun, farmon, o'quvchilar, ta'lim muassasalari, huquqiy ta'lim.

Аннотация: В данной статье образование является основным правом каждого человека, а правовая база, окружающая его, играет решающую роль в обеспечении равного доступа, качественного образования и защиты прав в системе образования. Мы изучаем различные аспекты того, как право влияет и формирует сферу образования.

Ключевые слова: *Образование, юстиция, личность, педагоги, образование, учебная программа, закон, указ, учащиеся, учебные заведения, юридическое образование.*

Abstract: *In this article, Education is the basic right of every person, and the legal framework surrounding it plays a decisive role in equal access, quality education and protection of rights in the education system. We study various aspects of how law affects and shapes the field of education.*

Key words: *Education, justice, person, teachers, education, curriculum, law, decree, students, educational institutions, legal education.*

Ta'lim sohasidagi huquqning asosiy rollaridan biri barcha shaxslarning ta'lim olish imkoniyatlaridan teng foydalanishini ta'minlashdir. Sifatli ta'lim standartlarini belgilashda qonun va me'yoriy hujjatlar ham muhim rol o'ynaydi. Ta'lim - har bir shaxs foydalanishi kerak bo'lgan asosiy huquqdir. U jamiyat va shaxslar kelajagini shakllantirishda, ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotga hissa qo'shishda muhim rol o'ynaydi. Biroq, barcha uchun sifatli ta'limni ta'minlash talabalar, o'qituvchilar va ta'lim muassasalarining huquqlarini himoya qiladigan mustahkam huquqiy bazani talab qiladi. Ta'lim to'g'risidagi qonunlar o'quv dasturi talablarini, o'qituvchilar malakasini, baholash tartiblarini va o'quvchilarning yuqori sifatli ta'lim olishini ta'minlaydigan boshqa muhim elementlarni belgilaydi. Ushbu standartlar mas'uliyatni saqlashga yordam beradi va barcha talabalarning har tomonlama va qat'iy ta'lim olishini ta'minlaydi. Huquqiy ta'lim shaxsning huquqiy ong darajasini inson, jamiyat, davlat manfaatlariga javob beradigan eng umumiy yuridik prinsiplar va normalarni anglab yetishga yo'naltiradi. Huquqiy ongni shakllantirish ko'p jihatdan huquqiy ta'limga bog'liq. "Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish Milliy dasturi"da aholining barcha qatlamlari huquqiy savodxonlikka erishishlari, yuksak darajadagi huquqiy ongga ega bo'lishlari hamda huquqiy bilimlarni kundalik hayotda qo'llash, huquqiy madaniyatni shakllantirishning keng qamrovli muntazam tizimini yaratish uchun huquqiy ta'lim va huquqiy tarbiya tizimini takomillashtirishni asosiy vazifa qilib

belgilangan"[1] Ta'limni tartibga soluvchi qonunlar mamlakatdan mamlakatga farq qiladi, lekin odatda ta'lim olish, o'quv dasturlarini ishlab chiqish, o'qituvchilarni sertifikatlash, maktabni moliyalashtirish, talabalar huquqlari va ta'lim standartlari kabi sohalarni qamrab oladi. Ushbu qonunlar ma'lum bir yurisdiksiya doirasida ta'lim qanday tuzilishi va amalga oshirilishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Ta'lim tizimida o'quvchilarning huquqlarini himoya qilish uchun huquqiy himoya muhim ahamiyatga ega. Huquqiy bazalar, shuningdek, talabalar intizomi tartiblari, akademik erkinlik va ta'lim muassasalarida so'z erkinligi kabi muammolarni hal qiladi. Qonunlar ta'lim muassasalarining sifatli ta'lim berish uchun javobgarligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bu maktab faoliyatini monitoring qilish, o'qituvchilar samaradorligini baholash, o'quvchilarning yutuqlarini baholash va maktab boshqaruvida shaffoflikni ta'minlash mexanizmlarini o'z ichiga oladi. Ta'lim qonunlari maktab siyosati va amaliyotining turli jihatlarini, jumladan, intizom tartib-qoidalari, davomat talablari, maktabni moliyalashtirish mexanizmlari va o'qituvchilar bilan tuzilgan shartnomalarni tartibga soladi. Ushbu qonunlar maktab boshqaruvi uchun asos yaratishga yordam beradi va maktablarning huquqiy standartlarga rioya qilgan holda samarali ishlashi uchun ko'rsatmalar beradi. Ma'lumki, bola maktab ta'limiga maktabgacha ta'lim muassasasida tayyorlanadi. Dastlab u maktabda o'quvchilarga qo'yiladigan turli talablar bilan tanishadi. "Boshlang'ich ta'limda o'quvchi idrokining o'tkirligi, ravshanligi, soffligi, aniqligi, o'zining qiziquvchanligi, dilkashligi, xayrixohligi, ishonuvchanligi, xayolining yorqinligi, xotirasining kuchliligi, tafakkurining yaqqolligi bilan boshqa yoshdagi bolalardan ajralib turadi".[2] Huquqiy bazalar maktablar, o'qituvchilar, siyosatchilar va boshqa manfaatdor tomonlarni tegishli qonunlar va qoidalarga rioya qilish uchun mas'ul qilib, ta'lim tizimida mas'uliyatni kuchaytiradi. Ta'lim qonunlariga rioya qilish resurslarning to'g'ri taqsimlanishini, o'quvchilarning zarur yordamlarini olishini va maktablarning qonuniy chegaralar ichida axloqiy ishlashini ta'minlaydi. Qonunning ta'limdagi o'rni ko'p qirrali bo'lib, ta'lim tizimidagi boshqa muhim jihatlar qatorida tenglik, sifatli ta'lim, o'quvchilar huquqlarini himoya qilish, samarali boshqaruv amaliyoti, javobgarlik

mexanizmlarini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Huquqiy bazalarning ta'lim siyosati va amaliyotiga qanday ta'sir qilishini tushunib, manfaatdor tomonlar barcha o'quvchilarga foyda keltiradigan inklyuziv va samarali ta'lim muhitini yaratish ustida ishlashlari mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki Ta'lim qonunchiligining siyosatni ishlab chiqish jarayonlariga integratsiyalashuvi ta'lim sohasidagi asosiy huquqlarni himoya qilish bilan birga ta'lim natijalari sifatini yaxshilashga sezilarli hissa qo'shishi mumkin. qonun o'quvchilar huquqlarini himoya qiluvchi, ta'lim muassasalari faoliyatini tartibga soluvchi, tizimda mas'uliyatni ta'minlovchi hamda ta'lim bilan bog'liq siyosiy qarorlarga ta'sir ko'rsatadigan huquqiy bazani ta'minlash orqali ta'lim landshaftini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Kuchli huquqiy asos barcha shaxslar uchun umrbod ta'lim olish imkoniyatlarini targ'ib qiluvchi inklyuziv va teng huquqli ta'lim tizimini yaratish uchun muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Jamiyatda huquqiy madaniyatni yuksaltirish Milliy dasturi // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi. – 1997. 9 – son, 227 - modda.
2. G'oziev E. Psixologiya. –T.: O'qituvchi, 1994. 109-b.
3. Azizxo'jayev A.A, Husanov O., Azizov H. O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy huquqi faniga sxemali o'quv-metodik qo'llanma // -T.: Sharq, 2001.
4. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006.
5. Boboyev H.B., Odilqoriyev H.T. va boshqalar. Davlat va huquq nazariyasi. Darslik –T.: Iqtisodiyot va huquq dunyosi, 2000.
6. Islomov Z.M., Mirhamidov M. Huquqshunoslik. O'quv qo'llanma. – T.: Xalq merosi, 2002.
7. w.w.w.ziyouz.com kutubxonasi
8. w.w.w.wikipedia.uz

YOSH BOLALARDA INGLIZ TILINI BILISHNING AHAMIYATINING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Hojiakbarova Mohlaroyim Rustambek qizi

*Namangan davlat universiteti Ingliz tili filologiyasi fakulteti Xorijiy til va
adabiyoti yo'nalishi XTA-PU-20 416-guruh talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Yosh bolalarda ingliz tilini erta o'rganishning ahamiyatini oshirib bo'lmaydi. Ingliz tilida samarali muloqot qilish qobiliyati qimmatli mahorat bo'lib, ular o'sib ulg'aygan bolalar uchun ko'plab imkoniyatlarni ochib beradi. Yosh bolalarda ingliz tilini bilish muhimligining bir nechta alohida jihatlari mavjud bo'lib, ular e'tiborga loyiqdir.*

Kalit so'zlar: *Bolalar, ta'lim, qiziqishlari, o'rgatish, maktabgacha ta'lim, chet tillar, medotlar, gramatik, o'zlashtirish.*

Аннотация: *В этой статье невозможно переоценить важность раннего изучения английского языка детьми раннего возраста. Способность эффективно общаться на английском языке — ценный навык, открывающий перед детьми множество возможностей по мере их взросления. Есть несколько конкретных аспектов важности владения английским языком для детей младшего возраста, которые заслуживают внимания.*

Ключевые слова: *Дети, образование, интересы, обучение, дошкольное образование, иностранные языки, методика, грамматика, усвоение.*

Abstract: *The importance of early English learning in young children cannot be overstated in this article. The ability to communicate effectively in English is a valuable skill that opens up many opportunities for children as they grow. There are several specific aspects of the importance of English language skills for young children that deserve attention.*

Key words: *Children, education, interests, teaching, preschool education, foreign languages, methods, grammar, acquisition.*

Yurtimizda ta'lim sohasi bo'yicha ko'p islohotlar olib borilmoqda. Buni negizida yurtimiz mustaqillikka erishgandan so'ng chet tillarni o'rganishga katta ahamiyat berilgani yotadi. Jumladan, 2012-yil 10-dekabrda qabul qilingan "Chet tillarini o'rganish tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori hamda 2013–2014-o'quv yilidan boshlab umumta'lim maktablarining birinchi sinflarida xorijiy tillarni uzluksiz o'rgatishning joriy etilishi buning isbotidir. Insoniyat borki nima-iki o'rganmoqchi bo'lsa ham yosh davrlarga bogliq. Psixologlarning fikricha, bolalar kattalarga nisbatan tilni tez va osonlik bilan o'zlashtirishlarini ko'rishimiz mumkin. Chunki bolalarda til o'rganishga tabiiy moyillik, ularda taqlid qilish xususiyatlari kuchli ekanligini, va bundan tashqari ularda kattalarga qaranga bo'sh vaqtlari ko'pligi asosiy sabablaridan hisoblanadi. 6-7 yoshli bolalar ma'lumotlar ma'nosini tushinib emas, balki mexanik tarzda yod olishliklarini ham e'tiborga olishimiz kerak. Eng avvalo, bolalarga ingliz tilini qanday qilib o'rgatishligini bilishligimiz muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki maktabgacha ta'lim tashkilotidagi bolalarga va undan tashqari boshlang'ich sinf o'quvchilarga ingliz tilini o'rgatishni gramatik tushuncha berishdan ko'ra rasmi va qiziqarli kitoblardan foydalanishimiz maqsadga muvofiq. Agar biz chet tillarni Grammatik yo'lda o'rgatsak bolaning dastlabki qadamidanoq ularni zo'riqtirib qo'yish va qiziqishini so'ndirib qo'yishimiz mumkin. Bundan tashqari kichik yoshdagi bolalarga xorijiy tilni o'rgatish ancha mushkul va ma'sulyatli ekanligini ham hisobga olish lozim. Bolalarga ingliz tilini mazmunli va qiziqarli o'rgatish uchun metodistlar tomonidan qo'llab kelinadigan medotlar quyidagilardir:

1. qo'shiq va she'rlar orqali tushintirish yoki esda qolishi qiyin bo'lgan narsalarni kuyga solish. Bunga misol qilib bolalarning ingliz tili alifbosini qo'shiq qilib o'rganishlari, shunchaki yodalashdan ko'ra samarali ekanligini ko'rsatish mumkin.
2. Aqliy va jismoniy harakatlar bilan bog'liq bo'lgan o'yinlar. Misol uchun, "chanqamoq" "yugurmoq" "ichmoq" shu kabi so'zlarni o'rgatish uchun jismoniy harakatlar bilan o'rgatishimiz maqsadga muvofiq .

3. Shuni ta'kidlab o'tish joizki, multafilmlar orqali ham chet tilini o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Bu esa bolalar uchun qiziq va til o'rganishlari uchun samarali yo'l.

4. Rol ijro etish. O'qituvchi biror ma'lumotni, masalan, hayvon yoki qushlarning nomlarini o'rgatayotgan paytda rol orqali ijro etishi yoki bolalarga ijro ettishi lozim. Misol uchun, bir o'qituvchi itning vovillashi, mushukning miyovlashini ko'rsatib bersa, boshqa bir o'quvchi bu tovushlar qaysi hayvonga tegishli ekanligini bilib, uning inglizcha nomini aytishi zarur..

Ingliz tilini bilish yosh bolalar uchun ko'plab ta'lim imkoniyatlarini ochib beradi. Dunyo bo'ylab ko'plab nufuzli universitetlar va ilmiy muassasalar ingliz tilida o'qitiladigan dasturlarni taklif qiladi, bu esa talabalarning yoshligidanoq tilni yaxshi bilishini ta'minlaydi. Bundan tashqari, ingliz tilini mukammal bilish bolalarga asosan ingliz tilida mavjud bo'lgan onlayn kurslar, akademik jurnallar va tadqiqot materiallari kabi keng ko'lamlı ta'lim resurslaridan foydalanish imkoniyatini beradi. Kognitiv rivojlanish va ta'lim imkoniyatlaridan tashqari, ingliz tilini bilish ham bolaning kelajakdagi martaba istiqbollarini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Bugungi globallashtirilgan iqtisodiyotda ish beruvchilar ko'pincha xalqaro lingua franca maqomi tufayli ingliz tilini yaxshi biladigan nomzodlarni qidiradilar. Ingliz tilini bilish nafaqat ish imkoniyatlarini oshiradi, balki keyinchalik xalqaro ish yoki biznes tashabbuslari uchun imkoniyatlar ochadi. Shuni ta'kidlash kerakki, erta bolalik tilni o'zlashtirish uchun eng muhim davr hisoblanadi. Yosh bolalar atrof-muhitga ta'sir qilish va o'zaro ta'sir qilish orqali tillarni qiyinchiliksiz o'rganish uchun ajoyib qobiliyatga ega. Shu sababli, yosh bolalarga ingliz tilini o'yinga asoslangan mashg'ulotlar, hikoyalar, interfaol media va ijtimoiy o'zaro ta'sirlar orqali jalb qilish uchun keng imkoniyatlar yaratish ularning umumiy til rivojlanishi uchun juda muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, yosh bolalarda ingliz tilini bilishning ahamiyati uning kognitiv rivojlanishga, madaniy ongga, ta'lim imkoniyatlariga va kelajakdagi martaba istiqbollariga ta'siri tufayli buzilmaydi. Ota-onalar va o'qituvchilar bolalarning erta lingvistik rivojlanishini keyingi hayotda ham akademik, ham

professional muvaffaqiyatga erishish uchun qanday qilib eng yaxshi tarzda qo'llab-quvvatlashni ko'rib chiqishda ushbu alohida jihatlarni tan olishlari kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Zimnyaya I.A. Psychology of teaching foreign language at school/ M:Education, 1991
2. Rixon, S. Young learners of English: Some research perspectives. Harlow, UK: Longman, 1999
3. Feng Wang, Applying Technology to Inquiry-Based Learning in Early Childhood Education [J]. Early Childhood Educ
4. Bekmuratova U.B. "Ingliz tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish" mavzusida referat.2014.
5. Xoshimov O., Yoqubov I. Ingliz tili o'qitish metodikasi. T., - 2003
6. U.Q. Maktabgacha ta'lim tizimida xorijiy tillarni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari va unda interfaol usullardan foydalanishning imkoniyatlari. Zamonaviy ta'lim jurnali. -T., 2014
7. <http://www.my.gov.uz>.
8. [w.w.w.ziyouz.com](http://www.ziyouz.com) kutubxonasi
9. [w.w.w.wikipedia.uz](http://www.wikipedia.uz)

MATEMATIKA DARSLARIDA O'QUVCHILARNING MANTIQUIY TAFAKKURNI KO'RSATKICHLI TENGLAMALAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

Nafasov G'anisher Abdurashidovich

Guliston davlat universiteti "Matematika" kafedrasida dotsenti,

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

E-mail: gnafov87@gmail.com

Saitmuratov O'lmasbek Nurullo o'g'li

Guliston davlat universiteti "Matematika" kafedrasida o'qituvchisi

E-mail: saitmuratovolmas@gmail.com

Turaqulov Asadbek Husan og'lu

Guliston davlat universiteti "Matematika" yo'nalishining 4-kurs talabasi

E-mail: aturaqulov@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bugungi kunda matematika darslarida o'quvchilarning mantiqiy tafakkurni ko'rsatkichli tenglamalar asosida rivojlantirish o'quv mashg'ulotlarini yoritilib ayni vaqtda ta'limning zamonaviy tendentsiyalar jarayonida matematika darslarida o'quvchilarini muammoli o'qitishning nazariy asoslari mazmuni bayon etlgan hamda tajriba sinov asosida olingan natijalarning samaradorlik darajasi anqlangan.*

Kalit so'zlar: *muammoli oo'qitish ko'nikma, mantiqiy tafakkur, iste'dod, innovatsiya, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish.*

Kirish: Ko'rsatkichli tenglamalarda no'malum daraja ko'rsatkichida ishtirok etadi. Ko'rsatkichli tenglamalarni yechishda ko'rsatkichli funksiyaning xossaligidan foydalaniladi.

Eng soddagina ko'rsatkichli tenglamani qaraylik:

$$a^x = b \quad (1)$$

Bunda $a > 0$ va $a \neq 1, y = a^x$ ko'rsatkichli funksiyaning Aniqlanish sohasi musbat sonlar to'plamidan iborat bo'lishini e'tiborga olsak, (1) tenglama $b > 0$ bo'lsin. $y = a^x$ funksiya $(-\infty; +\infty)$ oraliqda $a > 1$ bo'lganda o'suvchi ($0 < a < 1$ da kamayuvchi) bo'lib, barcha musbat sonlarni qabul qiladi. Bunday holda $a > 0, a \neq 1$ va $b > 0$ bo'lganda (1) tenglama yagona ildizga ega bo'ladi. Uni topish uchun b ni $b = a^c$ ko'rinishda tasvirlash kerak. Ravshanki, c soni $a^x = a^c$ tenglamaning yechimi $x = c$ bo'ladi. Bordi-yu b ni $b = a^c$ ko'rinishda ifodalab bo'lmasa va $b > 0$ bo'lsa, u xolda (1) tenglama $x = \log_a b$ yagona yechimga ega bo'ladi.

1-misol: $49^x = \frac{1}{343}$ tenglamani yeching.

Yechish: Bu tenglamani ikki usul bilan yechamiz.

1-usul: $49^x = 343^{-1} \Rightarrow (7^2)^x = (7^3)^{-1} \Rightarrow 7^{2x} = 7^{-3} \Rightarrow 2x = -3 \Rightarrow x = -\frac{3}{2}$

2-usul: $x = \log_{49} \frac{1}{343} = -\log_{49} 343 = -\log_{7^2} 373 = -\frac{1}{2} \log_7 7^3 = -\frac{3}{2} \log_7 7 = -\frac{3}{2}$.

2-misol. $4^{x+2} - 10 \cdot 3^x = 2 \cdot 3^{x+3} - 11 \cdot 2^{2x}$ tenglamani yeching.

Yechish: Berilgan tenglamani (1) ko'inishga keltirib, yechimini topamiz:

$$4^{x+2} + 11 \cdot 2^{2x} = 2 \cdot 3^{x+3} + 10 \cdot 3^x \Rightarrow 4^x (4^2 + 11) = 3^x (2 \cdot 3^3 + 10) \Rightarrow$$

$$27 \cdot 4^x = 64 \cdot 3^x \left(\frac{4}{3}\right)^x = \left(\frac{4}{3}\right)^3 \Rightarrow x = 3.$$

Javob: $x=3$.

3-misol: $10^{4x} = 5,75$ tenglamani yeching.

Yechish: Berilgan tenglamani $a^x = a^c$ ko'inishga keltirib bo'lmaydi. Bunday xollarda tenglamani logarifm jadvallari yoki mikrokalulyator yordamida yechish mumkin:

$$10^{4x} = 5,75 \Rightarrow 4x \lg 10 = \lg 5,75 \Rightarrow 4x \Rightarrow \lg 5,75 \Rightarrow x = \frac{\lg 5,75}{4} = \frac{0,7597}{4} = 0,1899$$

Javob: $x \approx 0,1899$

Ushbu $a^{f(x)} = b (a > 0, a \neq 1)$ (2)

ko'inishdagi tenglama $t = f(x)$ almashtirish bilan (1) ko'inishga keltiriladi.

4-misol. $3^{x^2-1} = 27$ tenglamani yeching.

Yechish: 1-usul. $x^2 - 1 = t$ desak, berilgan tenglama $3^t = 27$ ko'inishni oladi. Bu tenglama $t = 3$ ildizga ega.

Bundan $x^2 - 1 = 3 \Rightarrow x^2 = 4 \Rightarrow x_1 = -2; x_2 = 2$ ni topamiz.

Bunday almashtirishning zaruriyati xam yuq. Berilgan tenglamani to'g'ridan to'g'ri xam yechish mumkin.

2-usul: $3^{x^2-1} = 3^3 \Rightarrow x^2 - 1 = 3 \Rightarrow x^2 = 4 \Rightarrow x_1 = -2, x_2 = 2$

3-usul: $x^2 - 1 = \log_3 27 \Rightarrow x^2 - 1 = 3 \Rightarrow x^2 = 4 \Rightarrow x_1 = -2, x_2 = 2$

3. Ushbu

$$a^{f(x)} = a^{g(x)} (a > 0, a \neq 1) \quad (3)$$

Ko'rinishdagi tenglamani qaraylik.

tenglamani yechish quyidagi teoreмага asoslanadi.

1-teorema. Agar $a > 0, a \neq 1$ bo'lsa, u xolda (3) tenglama $f(x)=g(x)$ tenglamaga teng bo'ladi.

5-misol: $2^{x^2} * 5^{x^2} = 0,001 * (10^{3-x})^2$ tenglamani yeching.

Yechish: Berilgan tenglamani (3) ko'rinishga keltiramiz:

$$(2 \cdot 5)^{x^2} = 10^{-3} \cdot 10^{6-2x} \Rightarrow 10^{x^2} = 10^{-3-2x}$$
 teoreмага ko'ra tenglamaga ega bo'lamiz va

uni yechamiz:

$$x^2 + 2x - 3 = 0,$$

$$x_1 = -3, x_2 = 1.$$

Ikkala topilgan ildiz xam berilgan tenglamani qanoatlantiradi.

Javob: $x=-3$ va $x=1$

6-misol: $(0,6)^x \cdot \left(\frac{25}{9}\right)^{x^2-12} = \left(\frac{27}{125}\right)^3$ tenglamani yeching.

Yechish: Bu tenglamani xam (3) ko'rinishga keltirib olamiz:

$$\left(\frac{3}{5}\right)^x \cdot \left(\frac{5}{3}\right)^{2(x^2-12)} = \left(\frac{3}{5}\right)^9 \Rightarrow \left(\frac{3}{5}\right)^x \cdot \left(\frac{3}{5}\right)^{24-2x^2} = \left(\frac{3}{5}\right)^9 \Rightarrow \left(\frac{3}{5}\right)^{24-2x^2+x} = \left(\frac{3}{5}\right)^9 \Rightarrow$$

$$\Rightarrow 24 - 2x^2 + x = 9 \Rightarrow 2x^2 - x - 15 = 0 \Rightarrow x^{1,2} = \frac{1 \pm \sqrt{1+120}}{4} = \frac{1 \pm 11}{4};$$

$$x_1 = -\frac{5}{2}, x_2 = 3$$

Ikkala ildiz berilgan tenglamani kanoatlantiradi.

Javob: $x = -\frac{5}{2}$ x = 3

(3) tenglamaning umumiyroq xolini qaraymiz.

$$a^{f(x)} = b^{g(x)}, \quad (4)$$

Bunda $a > 0$, $a \neq 1$, $b \neq 1$, $f(x)$ va $\varphi(x)$ -berilgan funksiyalar.

tenglamani biror s ($s > 1, s \neq 1$) asosga ko'ra logarifmlab,

$$f(x) \log_c a = \varphi(x) \log_c b \quad (5)$$

Ko'rinishga keltiramiz.

Agar (5) tenglamani yechish imkoniyati bo'lsa, u xolda (4) tenglamani yechgan bo'lamiz.

7-misol: $7^x = 5^{x+1}$ tenglamani yeching.

Yechish: Tenglamaning xar ikkala qismini 5 asosga ko'ra logarifmaymiz:

$x \log_5 7 = (x+1) \log_5 5$, bu yerdan x ni topamiz:

$$x = \frac{1}{\log_5 7 - 1} = \frac{1}{\log_5 7 - \log_5 5} = \frac{1}{\log_5 \frac{7}{5}} = \log_{\frac{7}{5}} 5.$$

Javob: $x = \log_{\frac{7}{5}} 5.$

5. Ushbu $F(a^{f(x)}) = 0, (a > 0, a \neq 1)$ (6)

Ko'rinishidagi tenglama $a^{f(x)} = t$ almashtirish bilan $f(t) = 0$ tenglamaga keltiriladi; undan keyin esa $f(t) = 0$ tenglama $a^{f(x)} = t_1, a^{f(x)} = t_2, \dots, a^{f(x)} = t_n$, tenglamalar to'plamiga keltiriladi, bunda $t_1, t_2, \dots, t_n - F(t) = 0$ ildizlari. Agar bu tenglamalarni yechish imkoniyati bo'lsa, u xolda (6) tenglamani xam yechish imkoniyati bo'lib qolishi mumkin.

8-misol: $2^{x^2+1} + 2^{x^2-1} = 40$ tenglamani yeching.

Yechish: Tenglamaning ko'rinishini o'zgartiramiz:

$$2^{x^2} \cdot 2 + 2^{x^2} \cdot \frac{1}{2} = 40,$$

$$2^{x^2} = t \text{ desak,}$$

$$2t + \frac{1}{2}t = 40 \Rightarrow \frac{5}{2}t = 40 \Rightarrow t = 16$$

bo'ladi. Bundan

$$2^{x^2} = 16 \Rightarrow 2^{x^2} = 2^4 \Rightarrow x^2 = 4 \Rightarrow x_1 = -2, x_2 = 2.$$

Ikala ildiz berilgan tenglamani qanoatlantiradi.

Javob: $x=-2$ va $x=2$

6. Ko'pchilik tenglamalar

$$a^{2x} + ax = b \quad (7)$$

ko'rinishdagi tenglamaga keltiriladi. (7) tenglama esa $a^x = t$ almashtirish bilan $t^2 + t - b = 0$ kvadrat tenglamaga keltiriladi. Bu kvadrat tenglamaning t_1 va t_2 ildizlari topiladi. Natijada (7) tenglamani yechish $a^x = t_1$ va $a^x = t_2$ sodda tenglamalarni yechishga keltiriladi.

9-misol: $3^{2x} - 5 \cdot 3^x + 6 = 0$ tenglamani yeching.

Yechish: $3^x = t$ desak, $t^2 - 5t + 6 = 0$ kvadrat tenglamaga ega bo'lamiz.

Uning ildizlari $t_1 = 2$ va $t_2 = 3$ bo'ladi. Endi quyidagi sodda tenglamalarni yechamiz:

$$1) 3^x = 2, x_1 = 1$$

$$2) 3^x = 2, x_2 = \log_3 2$$

Topilgan ikkala ildiz xam berilgan tenglamani qanoatlantiradi.

Javob: $x = 1$ va $x = \log_3 2$

10-misol: $9^{x^2-1} - 36 \cdot 3^{x^2-3} + 3 = 0$ tenglamani yeching.

Yechish: Berilgan tenglamaning ko'rinishini o'zgartirib, yangi o'zgaruvchi kiritamiz:

$$9^{x^2} \cdot 9^{-1} - 36 \cdot 3^{x^2-3} + 3 = 0 \Rightarrow \frac{1}{9} \cdot 3^{2x^2} - 36 \cdot \frac{1}{27} \cdot 3^{x^2} + 3 = 0 \Rightarrow 3^{2x^2} - 12 \cdot 3^{x^2} + 27 = 0.$$

Agar $3^{x^2} = y$ desak, yangi u o'zgaruvchiga nisbatan $y^2 - 12y + 27 = 0$ tenglamaga ega bo'lamiz. Bu tenglama $y_1 = 3$, $y_2 = 9$ ildizlarga ega. Bunday xolda quyidagi sodda ko'rsatkichli tenglamalarga ega bo'lamiz va ularni chami:

$$3^{x^2} = y_1 \Rightarrow 3^{x^2} = 3 \Rightarrow x^2 = 1 \Rightarrow x = \pm 1 \Rightarrow x_1 = -1; x_2 = 1;$$

$$3^{x^2} = y_2 \Rightarrow 3^{x^2} = 9 \Rightarrow x^2 = 2 \Rightarrow x = \pm\sqrt{2} \Rightarrow x_3 = -\sqrt{2}; x_4 = \sqrt{2}.$$

Topilgan to'rtala ildiz xam berilgan tenglamani qanoatlantiradi.

$$\text{Javob: } x = -\sqrt{2}, x = -1, x = 1, x = \sqrt{2}$$

11-misol: $(2 + \sqrt{3})^x + (2 - \sqrt{3})^x = 4$ tenglamani yeching.

Yechish: $2 + \sqrt{3} = \frac{1}{2 - \sqrt{3}} \left(2 - \sqrt{3} = \frac{1}{2 + \sqrt{3}} \right)$ tenglikdan fydalanamiz:

$$(2 + \sqrt{3})^x + \frac{1}{(2 + \sqrt{3})^x} = 4$$

Agar $(2 + \sqrt{3})^x = y$ desak, u ga nisbatan $y^2 - 4y + 1 = 0$ tenglamaga ega bo'lamiz

va uni yechamiz: $y_{1,2} = 2 \pm \sqrt{4-1} = 2 \pm \sqrt{3}$, $y_1 = 2 - \sqrt{3}$, $y_2 = 2 + \sqrt{3}$.

Endi quyidagi tenglamalarni yechamiz:

$$1) (2 + \sqrt{3})^x = y_1$$

$$(2 + \sqrt{3})^x = 2 - \sqrt{3}$$

$$(2 + \sqrt{3})^x = (2 + \sqrt{3})^{-1}$$

$$x_1 = -1$$

$$2) (2 + \sqrt{3})^x = y_2$$

$$(2 + \sqrt{3})^x = 2 + \sqrt{3}$$

$$x_2 = 1$$

Ikkala topilgan ildiz xam berilgan tenglamani qanoatlantiradi.

Javob: $x = -1$ va $x = 1$

7. Ko'rsatkichli tenglamalarni ko'paytuvchilarga ajratish bilan xam yechish mumkin.

12- misol: $5^{1+2x} + 6^{1+x} = 30 + 150^x$ tenglamani yeching.

Echish: $5^{1+2x} = 5 \cdot 25^x$, $5 \cdot 25^x$, $6^{1+x} = 6 \cdot 6^x$, $150 = 6^x \cdot 25^x$

bo'lishini e'tiborga olsak, berilgan tenglama quyidagi ko'rinishni oladi: $5 \cdot 25^x + 6 \cdot 6^x - 25^x - 30 = 0$.

Bu tenglamaning chap qismini guruxlab ko'paytuvchilarga ajratamiz:

$$5(25^x - 6) - 6^x(25^x - 6) = 0, (25^x - 6)(5 - 6^x) = 0.$$

Bu tenglama ikkita tenglamaga ajraladi:

$$1) 25^x - 6 = 0, 2) 5 - 6^x = 0,$$

$$25^x = 6, \quad 6^x = 5,$$

$$x_1 = \frac{1}{2} \log_5 6; \quad x_2 = \log_6 5$$

Topilgan ikkala ildiz xam berilgan tenglamani qanoatlantiradi.

$$\text{Javob: } x_1 = \frac{1}{2} \log_5 6; x_2 = \log_6 5$$

8. Ushbu

$$a^x + b^x + c^x = 0 \quad (8)$$

ko'rinishdagi tenglamani bir xil asosli ko'rsatkichli tenglamaga keltirish a, b va s asoslar orasidagi munosabatlarga bog'liq. Agar a, b va s sonlar biror geometrik progressiyaning ketma-ket uchta xadini tashkil qilsa, ya'ni $a^2 = bs$ ($b^2 = as$, $s^2 = ba$) tenglik bajarilsa, (8) tenglamani bir xil asosli ko'rsatkichli tenglamaga keltirish mumkin.

13-misol: $16^x + 36^x = 2 \cdot 8^x$ tenglamani yeching.

Yechish: Bu tenglamani (8) tenglama bilan taqqoslasak, $a=16$, $b=36$, $s=81$ bo'lib, $b^2 = as \rightarrow 36^2 = 16 \cdot 81$ tenglik bajariladi. Berilgan tenglamani bir xil asosli ko'rsatkichli tenglamaga keltirish mumkin. Buning uchun tenglamaning xar ikkala qismini 36^x ga xadlab bo'lamiz:

$$\left(\frac{16}{36}\right)^x + 1 = 2 \left(\frac{81}{36}\right)^x \Rightarrow \left(\frac{4}{9}\right)^{2x} + \left(\frac{4}{9}\right)^x - 2 = 0$$

Agar $\left(\frac{4}{9}\right)^x$ десак, $y^2 + y - 2 = 0$ tenglamaga ega bo'lamiz. Uning ildizlari

$u_1=1$, $u_2=-2$ bo'ladi. Endi quyidagi sodda tenglamalarni yechamiz:

$$\left(\frac{4}{9}\right)^x = y_1 = \left(\frac{4}{9}\right)^x = 1 \Rightarrow \left(\frac{4}{9}\right)^x = \left(\frac{4}{9}\right)^0 = x = 0.$$

$$\left(\frac{4}{9}\right)^x = y_2 = \left(\frac{4}{9}\right)^x = -2$$

tenglama yechimga ega yemas.

Javob: $x = 0$.

14- misol: $3^x + 4^x = 5^x$ tenglamani yeching.

$a=3$, $b=4$, $s=5$. Berilgan asoslar uchun $a_2=bs$, $b^2=as$, $s^2=a b$ tengliklarning birortasi xam bajarilmaydi. Shuning uchun berilgan tenglamani bir xil asosli ko'rsatkichli tenglamaga keltirib bo'lmaydi. Sinash usuli bilan berilgan tenglama $x=2$ yechimga ega ekanligini topamiz. Bu yechimning yagona ekanligini $u_1=5^x$ va $u_2=3^x+4^x$ funksiyalarning grafiklarini yasab, ular faqat bitta $x=2$ abssissali nuqtada kesishishini ko'rsatish bilan isbotlash mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Nafasov G. Model of Developing Cognitive Competence at Learning Process Elementary Mathematics //Eastern European Scientific Journal. – 2019. – №.1.
2. Abdullayeva B. S., Nafasov G. A. Current State Of Preparation Of Future Teachers Of Mathematics In Higher Education Institutions //Bulletin of Gulistan State University. – 2019. – T. 2020. – №. 2. – C. 12-17.
3. Abdurashidovich N. G. Theoretical Basis Of Development Of Cognitive Competence Of Students Of Higher Education Institutions In The Process Of Teaching Elementary Mathematics //European Journal of Molecular and Clinical Medicine. – 2021. – T. 8. – №. 1. – C. 789-806.
4. Nafasov, G., Kalandarov, A., & Xudoyqulov, R. (2023). Developing students' cognitive competence through teaching elementary mathematics. *Евразийский журнал технологий и инноваций*, 1(5 Part 2), 218-224.
5. Коменский Ян Амос. Избранные педагогические сочинения.- М.Педагогика,1982.-420с.
6. Зимина О.В. Печатные и электронные учебные издания в современном высшем образовании: Теория, методика, практика.-М.: Изд-во МЭИ, 2003.-245с.

BA'ZI LEBEG FAZOLARNING SIMMETRIKLIGI HAQIDA

*¹G'anisher Nafasov Abdurashidovich, ²Umarov Xabibullo
Raxmatullayevich, ³Nazokat Raxmatullayeva Ne'matulla qizi*

¹Guliston davlat universiteti Matematika kaferasi dotsenti,

²Guliston davlat universiteti Matematika kaferasi o'qituvchisi,

³Guliston davlat universiteti magistranti,

Annotatsiya: Simmetrik fazolar nazariyasi klassik fazolar – L^p , ($1 \leq p \leq +\infty$) dan boshlab rivojlanib keladi. U o'tgan asrda jadal taraqqiy etib borib, ko'plab qiziqarli keng natijalarni o'z ichiga oladi hamda funksiyalar nazariyasi va funksional analizning turli sohalarida, xususan, chiziqli operatorlarning interpolatsiyasi nazariyasi, ergodik nazariya, garmonik analiz va matematik fizikada ko'plab muhim tatbiqlarga ega.

Ushbu ishda simmetrik (perestanovkali-invariant) fazolar nazariyasining asosiy ta'riflari va natijalari keltirilgan. Klassik fazolar – L^p , ($1 \leq p \leq +\infty$) ga alohida diqqat qaratilgan.

Kalit so'zlar: perestanovkali-invariant fazolar, simmetrik fazolar, Lebeg fazolari, taqsimot funksiyasi, teng o'lchovlilik, umumlashgan teskari funksiyalar.

Аннотация: Теория симметричных пространств берет свое начало с классических пространств L^p , ($1 \leq p \leq +\infty$). Она интенсивно развивается в течении последнего столетия, содержит множество интересных глубоких результатов и имеет множество важных приложений в самых различных областях теории функций и функционального анализа, в частности, в теории интерполяции линейных операторов, эргодической теории, гармоническом анализе и математической физике.

Она содержит основные определения и результаты теории симметричных (перестановочно-инвариантных) пространств. Особое внимание уделяется классическим пространствам L^p , ($1 \leq p \leq +\infty$).

Ключевые слова: перестановочно-инвариантных пространств, симметричных пространств, пространства Лебега, функция распределения, равноизмеримость, обобщенные обратные функции.

Abstract: The theory of symmetric spaces originates from the classical spaces L^p , ($1 \leq p \leq +\infty$). It has been intensively developed during the last century, contains many interesting deep results and has many important applications in various areas of function theory and functional analysis, in particular, in the theory of interpolation of linear operators, ergodic theory, harmonic analysis and mathematical physics.

It contains the main definitions and results of the theory of symmetric (rearrangement-invariant) spaces. Particular attention is paid to the classical spaces L^p , ($1 \leq p \leq +\infty$).

Keywords: permutation-invariant spaces, symmetric spaces, Lebesgue spaces, distribution function, equimeasurability, generalized inverse functions.

1. $L_1 \cap L_\infty$ fazoning simmetrikligi.

L^p , $1 \leq p \leq \infty$ fazo. Biz L^p fazolarni o'rganishni davom ettiramiz. Bizning asosiy maqsadimiz – L^p fazolarning simmetrik fazo bo'lishini ko'rsatishdir.

Simmetrik fazolarning asosiy va muhim namunasi L^p , $1 \leq p \leq \infty$ fazo hisoblanadi.

$R^+ = [0, +\infty)$ oraliqda o'lchovli bo'lgan ixtiyoriy f funksiyaga

$$\|f\|_{L^p} = \begin{cases} \left(\int_0^\infty |f|^p dm \right)^{1/p}, & 1 \leq p < \infty \\ \text{vrai sup } |f|, & p = \infty. \end{cases} \quad (1)$$

ni mos qo'yamiz. Har bir $1 \leq p \leq \infty$ larda

$$L^p = \{f: \|f\|_{L^p} < \infty\}$$

bo'lsin. Deyarli hamma yerda teng bo'lgan funksiyalar L^p da aynan bir funksiya ekanligi tushunarlidir.

Ta'riflanishiga binoan,

$$\text{vrai sup } |f| = \inf \{c > 0: m\{|f| > c\} = 0\}$$

ekanligini eslatib o'tamiz.

Ma'lumki, har bir $p \in [0, \infty]$ da L^p – Banax fazosi bo'ladi. Shu bilan birga

1-teorema. $(L^p, \|\cdot\|_{L^p})$, $(1 \leq p \leq +\infty)$ – simmetrik fazodir [1].

Ushbu $\|\cdot\|_{L^p}$ akslantirish normaning xossalari qanoatlantiradi va mos normalangan fazo $(L^p, \|\cdot\|_{L^p})$ – to'la fazo [2].

Shuni ta'kidlab o'tamizki, simmetrik fazo ta'rifidagi 1) shartning o'rinli bo'lishi yuqoridagi (1) dan bevosita osongina kelib chiqadi [1]. Ta'rifdagi 2) shart esa quyidagi

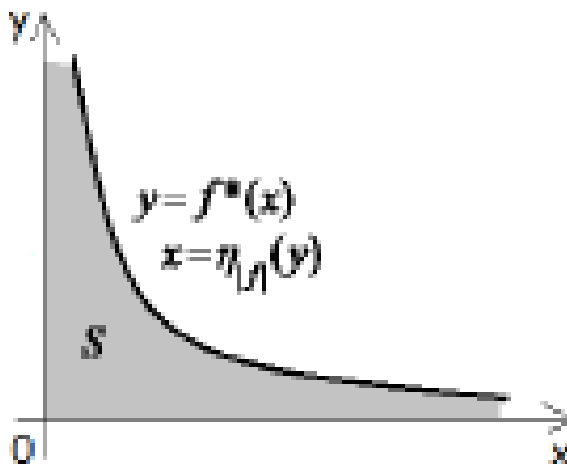
$$\|f\|_{L^p} = \begin{cases} \left(\int_0^\infty (f^*)^p dm \right)^{1/p}, & 1 \leq p < \infty \\ f^*(0), & p = \infty. \end{cases} \quad (2)$$

O'lchovli $|f|^p$ va $(f^*)^p = (|f|^p)^*$ funksiyalardan olingan ushbu

$$\int_0^\infty (f^*)^p dm \quad \text{va} \quad \int_0^\infty |f|^p dm$$

integrallarning tengligi quyidagi chizmadan va kamayuvchi perestanovka ta'rifidan kelib chiqadi:

$$S = \int_0^\infty |f| dm = \int_0^\infty f^* dm = \int_0^\infty \eta_{|f|} dm \quad (3)$$

1-rasm.

Ushbu $\|f\|_{L_\infty} = f^*(0)$ tenglik shu banddagi (2) munosabatlardan kelib chiqadi:

$$f^*(0) = \inf\{y \geq 0 : \eta_{|f|}(y) \leq 0\} = \inf\{y \geq 0 : m\{|f| > y\} = 0\} = \|f\|_{L_\infty}.$$

Izoh. Har qanday $f \in L^p$, ($1 \leq p \leq +\infty$) funksiya uchun quyidagiga ega bo‘lamiz:

$$f^*(\infty) = 0,$$

ya'ni,

$$L_0^p := \{f \in L^p : f^*(\infty) = 0\} = L^p.$$

Shuningdek, $1_{(0,\infty)} \in L^p$ munosabat faqat $p = \infty$ dagina o‘rinli bo‘ladi.

2. L_1 va L_∞ fazolarning kesishmasi. Dastlab ishni umumiy konstruksiyadan boshlaymiz. Faraz qilaylik, X_1 va X_2 – ikkita simmetrik fazolar bo‘lsin. Ushbu $X_1 \cap X_2$ kesishmada quyidagicha

$$\|f\|_{X_1 \cap X_2} = \max(\|f\|_{X_1}, \|f\|_{X_2})$$

normani qaraymiz. Ixtiyoriy X_1 va X_2 simmetrik fazolar juftligi uchun ularning kesishmasi $X_1 \cap X_2$ ushbu $\|\cdot\|_{X_1 \cap X_2}$ normal simmetrik fazo bo'lishini xususiy hol $X_1 = L_1$ va $X_2 = L_\infty$ bo'lganda isbot qilamiz.

Umumiy kursdan ma'lumki,

$$\|f\|_{L_1 \cap L_\infty} = \max(\|f\|_{L_1}, \|f\|_{L_\infty}) \quad (4)$$

tenglik bilan aniqlangan akslantirish norma bo'ladi.

$L_1 \cap L_\infty$ fazoning to'raligini tekshirish uchun bu fazodan $\{f_n\}$ – Koshi ketma-ketligini olamiz. U holda $\{f_n\}$ ketma-ketlik – L_1 fazoda ham, L_∞ fazoda ham Koshi ketma-ketligi bo'ladi. L_1 fazo va L_∞ fazolarning ikkalasi ham Banax fazosi bo'lganligi sababli, shunday $f \in L_1$ va $g \in L_\infty$ elementlar mavjudki, ular uchun $n \rightarrow \infty$ da

$$\|f_n - f\|_{L_1} \rightarrow 0$$

va

$$\|f_n - g\|_{L_\infty} \rightarrow 0.$$

Ravshanki, L_1 fazoda norma bo'yicha yaqinlashishdan, shuningdek, L_∞ fazoda ham norma bo'yicha yaqinlashishdan o'lchov bo'yicha yaqinlashish kelib chiqadi. Shunday qilib,

$$f_n \xrightarrow{m} f \text{ va } f_n \xrightarrow{m} g.$$

Demak, $f = g \in L_1 \cap L_\infty$.

Yuqoridagi (1) va (2) tengliklardan

$$\|f\|_{L_1} = \int_0^\infty |f| dm = \int_0^\infty f^* dm$$

va

$$\|f\|_{L_\infty} = \text{vraisup}|f| = f^*(0)$$

munosabatlarning o'rinli bo'lishini hisobga olsak, $L_1 \cap L_\infty$ fazoda norma

$$\|f\|_{L_1 \cap L_\infty} = \max\left(\int_0^\infty f^* dm, f^*(0)\right), f \in L_1 \cap L_\infty$$

ko'rinishda bo'ladi. Bu norma simmetrik fazo ta'rifidagi 1) va 2) shartlarni qanoatlantirishi ravshan.

Demak, $L_1 \cap L_\infty$ fazo simmetrik normalangan fazo bo'ladi.

Shuningdek, aniqlanishiga ko'ra, quyidagi

$$L_1 \subseteq L_1 \cap L_\infty$$

va

$$L_\infty \subseteq L_1 \cap L_\infty$$

munosabat uzluksizdir. Shu bilan birga, $L_1 \subseteq L_1$ fazo L_1 da $\|\cdot\|_{L_1}$ norma bo'yicha zich, ammo, L_∞ da $\|\cdot\|_{L_\infty}$ norma bo'yicha zich emas.

3. $L_1 + L_\infty$ fazoning simmetrikligi. $L_1 + L_\infty$ fazoning simmetrik fazo bo'lishini isbot qilish uchun bizga kamayuvchi perestanovkalarining Xardi-Litvuld-Polianing maksimallik xossasi deb ataladigan muhim xossasi kerak bo'ladi.

2-teorema [1]. Ixtiyoriy $x > 0$ da

$$\int_0^x f^* dm = \sup\left\{\int_A |f| dm : mA = x\right\}. \quad (5)$$

Agar $f^*(x) > f^*(\infty)$ bo'lsa, u holda shunday $A \in F_m$ qism to'plam mavjud bo'lib, $mA = x$ va

$$\int_0^x f^* dm = \int_A |f| dm. \quad (6)$$

4. L_1 va L_∞ fazolarning yig'indisi.

Dastlab ishni umumiy konstruksiyadan boshlaymiz. Faraz qilaylik, X_1 va X_2 – ikkita simmetrik fazolar bo'lsin. Ta'riflanishiga ko'ra, $X_1 + X_2$ yig'indi

$$f = f_1 + f_2, \quad f_1 \in X_1, \quad f_2 \in X_2 \quad (7)$$

ko'rinishda tasvirlash mumkin bo'lgan barcha f funksiyalardan iborat. Agarda $X_1 \cap X_2 \neq \{0\}$ bo'lsa, f funksiyaning (7) ko'rinishda tasvirlanishi yagona ko'rinishda bo'lmaydi. Haqiqatdan ham, ixtiyoriy $r \in X_1 \cap X_2$ uchun

$$f = (f_1 + r) + (f_2 - r), \quad f_1 \in X_1, \quad f_2 \in X_2.$$

Ikkinchi tomondan, agar

$$f = f_1 + f_2 = \overline{f_1} + \overline{f_2}, \quad f_1, \overline{f_1} \in X_1, \quad f_2, \overline{f_2} \in X_2$$

bo'lsa, unda

$$r = f_1 - \overline{f_1} = f_2 - \overline{f_2} \in X_1 \cap X_2$$

bo'ladi.

Shunday qilib, $X_1 + X_2$ fazo mumkin bo'lgan barcha $(f_1, f_2) \in X_1 \times X_2$ juftliklardan iborat. Shuningdek, agar biror $r \in X_1 \cap X_2$ uchun $f_1 - \overline{f_1} = r$ va $f_2 - \overline{f_2} = -r$ bo'lsa, (f_1, f_2) va $(\overline{f_1}, \overline{f_2})$ juftliklar aynan bir xildir.

$X_1 + X_2$ fazo quyidagi

$$\|f\|_{X_1+X_2} = \inf \left\{ \|f_1\|_{X_1} + \|f_2\|_{X_2}, f = f_1 + f_2, f_1 \in X_1, f_2 \in X_2 \right\} \quad (8)$$

normaga nisbatan normalangan fazo bo'lishini ko'rsatish qiyin emas, bu yerda infimum f ning (7) ko'rinishdagi tasvirlanishi bo'yicha olinadi.

Ushbu $X_1 + X_2$ yig'indi ixtiyoriy X_1 va X_2 simmetrik fazolar juftligi uchun simmetrik fazo bo'lishini xususiy holda $X_1 = L_1$ va $X_2 = L_\infty$ bo'lganda isbot qilish bilan chegaralanamiz.

3-teorema. Ushbu

$$L_1 + L_\infty = \{f = g + h, g \in L_1, h \in L_\infty\}$$

to'plam

$$\|f\|_{L_1+L_\infty} = \inf \left\{ \|g\|_{L_1} + \|h\|_{L_\infty}, f = g + h, g \in L_1, h \in L_\infty \right\} \quad (8)$$

normaga nisbatan simmetrik fazo bo'ladi. Shuningdek,

$$\|f\|_{L_1+L_\infty} = \int_0^1 f^*(s) ds = \sup \left\{ \int_A |f| dm : mA = 1 \right\}. \quad (9)$$

Bu tasdiqning isboti kamayuvchi perestanovkalarining Xardi-Litvuld-Polianing maksimallik xossasi (1–teorema) dan foydalanib bajariladi.

R^+ yarim o'qning deyarli hamma yerida chekli bo'lgan barcha o'lchovli haqiqiy funksiyalar fazosini L_0 orqali belgilaymiz: $L_0 = L_0(R^+, m)$.

$f \in L_1 + L_\infty$ shartni bir nechta ekvivalent bo'lgan usullar bilan ifodalash mumkin.

1–natija. $f \in L_0$ funksiya uchun quyidagi shartlar ekvivalentdir:

- 1). $f \in L_1 + L_\infty$;
- 2). f – local integrallanuvchi, ya'ni, agar $mA < \infty$ bo'lsa, u holda $\int_A |f| dm < \infty$;
- 3). shunday $a > 0$ mavjudki, $\eta_{|f|}(a) < \infty$ va $\int_a^\infty \eta_{|f|} dm < \infty$;
- 4). ixtiyoriy (biror) $a > 0$ uchun $\int_0^a f * dm < \infty$.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Рубштейн Б.А., Грабарник Г.Я., Муратов М. А., Пашкова Ю.С. Введение в теорию симметричных пространств измеримых функций. (Часть I), Симферополь: Таврический национальный университет, 2013.
2. Канторович Л.В., Акилов Г.П. *Функциональный анализ*. 3-е изд. перераб., Москва, «Наука» 1984.
3. Umarov X.R., Xidirova Sh., Raxmatullayeva N.N. "Simmetrik Orlich fazolari" «Sifatli ta'lim va interdisiplinar (fanlararo) yondashuv: muammolar, yechimlar va hamkorlik» mavzusidagi xalqaro ilmiy amaliy konferensiyasi materiallari, Guliston, 2023 yil, 2584 bet.

SHAXS ILMIY DUNYOQARASHINING RIVOJLANISHIGA TA'SIR QILUVCHI OMILLAR

Abdullayeva Dilnoza Qurbonbek qizi

NamDPI 1- bosqich magistranti

E-mail: dilnozabdullayeva1700@gmail.com Tel: [+998-94-171-33-24](tel:+998-94-171-33-24)

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish odamlarga tanqidiy fikrlash, muammolarni samarali hal qilish, innovatsiyalar va taraqqiyotni rivojlantirish, axloqiy qarorlar qabul qilish, global muammolarni hal qilish va foydali martaba yo'llarini davom ettirish uchun juda muhimdir. Ilmiy fikrlashni qabul qilish nafaqat shaxslarga foyda keltiradi, balki ko'proq xabardor, hamkorlikka va barqaror jamiyatga hissa qo'shishi va qiziquvchanlikni va ilmiy tushunchalarga ta'sir qilishni qo'llab-quvvatlaydigan muhitni faol ravishda targ'ib qilish orqali shaxslar ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishi va fan va texnologiya rivojiga hissa qo'shishi mumkinligi yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Ta'lim, qiziqish, atrof-muhit, rol namunalari, resurslarga kirish, shaxsiy tajribalar, madaniyat va jamiyat ta'siri, tanqidiy fikrlash, muammolarni yechish.*

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ НАУЧНОГО МНЕНИЯ ЧЕЛОВЕКА

Дочь Абдуллаевой Дильнозы Гурбанбека

студентка 1 ступени магистратуры НамГПИ.

Электронная почта: dilnozabdullayeva1700@gmail.com Тел: [+998-94-171-33-24](tel:+998-94-171-33-24)

Аннотация: *Согласно этой статье, развитие научного мировоззрения необходимо для того, чтобы люди могли критически мыслить, эффективно решать проблемы, способствовать инновациям и прогрессу, принимать*

этические решения, решать глобальные проблемы и выбирать достойный карьерный путь. Принятие научного мышления не только приносит пользу людям, но также способствует созданию более информированного, коллективного и устойчивого общества, а активно продвигая среду, которая поддерживает любознательность и знакомство с научными концепциями, люди могут развивать научное мировоззрение. способствовать развитию науки и техники.

Ключевые слова: *Образование, интерес, окружающая среда, образцы для подражания, доступ к ресурсам, личный опыт, культурные и социальные влияния, критическое мышление, решение проблем.*

FACTORS AFFECTING THE DEVELOPMENT OF A PERSON'S SCIENTIFIC OUTLOOK

Abdullayeva Dilnoza Gurbanbek's daughter

is a 1st stage graduate student of NamSPI

Email: dilnozabdullayeva1700@gmail.com Тел: [+998-94-171-33-24](tel:+998-94-171-33-24)

Abstract: According to this article, developing a scientific worldview is essential to enable people to think critically, solve problems effectively, foster innovation and progress, make ethical decisions, solve global problems, and pursue rewarding career paths. Adopting a scientific mindset not only benefits individuals, but also contributes to a more informed, collaborative and sustainable society, and by actively promoting an environment that supports curiosity and exposure to scientific concepts, individuals can develop a scientific outlook and It is highlighted that it can contribute to the development of science and technology.

Key words and concepts: *Education, interest, environment, role models, access to resources, personal experiences, cultural and societal influences, critical thinking, problem solving.*

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli Farmoniga binoan ishlab chiqilgan 2022-2026 yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi" ning to'rtinchi va beshinchi boblari alohida ta'lim tarbiya masalalari, adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, ma'naviy taraqqiyot va inson manfaatlarini rivojlantirishga qaratilganligi mamlakatimizda yuqori malakali kadrlarni tayyorlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri ekanligi va ta'limga e'tibor nechog'lik muhimligini ko'rsatadi. Jumladan, ushbu taraqqiyot strategiyaning 44-maqsadida: maktablarda ta'lim sifatini oshirish, pedagog kadrlarning bilimi va malakasini xalqaro darajaga olib chiqishni alohida takidlab o'tilgan. [1].

Bugungi islohotlar davri o'qitishning samarali metodlarini yaratishni, o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi hamkorlikni yanada kengaytirishni, inson shaxsini shakllantirishda ta'lim-tarbiyaning yetakchiligini ta'minlashni, o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlari, milliy his-tuyg'ularini e'tiborga olib, ta'limiy-tarbiyaviy tadbirlarni amalga oshirishni taqazo qilmoqda. Pedagogik jarayondagi ta'lim va tarbiya samaradorligini oshirish uchun o'qitish sifatini tubdan yangilash, o'qituvchi va o'quvchining hamkorlikdagi munosabatini yo'lga qo'yish, o'zaro sog'lom raqobat muhitini qaror toptirish va yangicha yondashuvlarni amaliyotga joriy etishimiz zarurdir. Zamonaviy ta'lim tizimi har bir pedagogdan juda katta kasbiy tayyorgarlikka ega bo'lishni, o'qitishning eng ilg'or texnologiyalarini o'zlashtirishni, fanning so'nggi yutuqlaridan xabardor bo'lishni, o'quvchilarning individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ular bilan ta'lim-tarbiya ishlarini olib borish malakasiga ega bo'lishni taqazo etmoqda. [2].

Inson olgan ta'lim darajasi va sifati uning ilmiy tafakkuriga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. STEM fanlari, tanqidiy fikrlash qobiliyatlari va ilmiy metodologiyaga ta'sir qilish muammolarni hal qilish va qaror qabul qilishda ilmiy yondashuvni rivojlantirishi mumkin. Ta'limning shaxslarning ilmiy tafakkurini shakllantirishga ta'sirini tan olgan holda, o'qituvchilar va siyosatchilar tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish qobiliyatlari va ilmiy tushunchalarni chuqurroq

tushunishni rivojlantirish uchun fan ta'lim dasturlari va o'quv dasturlarini takomillashtirishga e'tibor qaratishlari mumkin.[3]. Ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishda o'rnak namunalarning rolini aniqlash va resurslardan foydalanish kasb bo'yicha maslahatchilar va murabbiylarga ilmiy martaba bilan shug'ullanishga qiziqqan shaxslarni yo'naltirishda yordam beradi. Murabbiylik dasturlari va amaliy o'rganish imkoniyatlarini taqdim etish intiluvchan olimlarni sayohatlarida qo'llab-quvvatlashi mumkin. Ilmiy dunyoqarash raqamli asrda mavjud bo'lgan katta hajmdagi ma'lumotlardan foydalanishda muhim bo'lgan tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Noto'g'ri ma'lumotlar va soxta yangiliklar keng tarqalgan bo'lib, ilmiy fikrga ega bo'lgan shaxslar dalillarni tanqidiy tahlil qilish va baholash uchun yaxshi jihozlangan.

Tug'ma qiziquvchanlik va atrofdagi dunyoni tushunish istagi odamlarni bilim olishga va ilmiy tushunchalarni o'rganishga undashi mumkin. : madaniyat va jamiyatning fanga bo'lgan munosabati ta'sirini tan olish ilmiy hamjamiyatda xilma-xillik va inklyuzivlikni rivojlantirishga yordam beradi.[5]. Turli xil kelib chiqishi bo'lgan shaxslar uchun yanada samimiy va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratishga qaratilgan sa'y-harakatlar STEM sohalarida vakillik va ishtirokni oshirishga yordam beradi. Haqiqiy muammolarni hal qilish uchun ilmiy tamoyillarni qo'llash qobiliyati iqlim o'zgarishi, sog'liqni saqlash va texnologik yutuqlar kabi murakkab muammolarni hal qilishda juda muhimdir. Ilmiy dunyoqarash odamlarni muammolarga tizimli yondashishga va dalillarga asoslangan yechimlarni izlashga undaydi.

Tanqidiy fikrlashni qadrlaydigan va rag'batlantiradigan, savollar berish va o'rnatilgan e'tiqodlarga qarshi kurashadigan muhitda o'sish ilmiy tafakkurni tarbiyalashi mumkin.[6]. Ilmiy jamoada yoki shaxsiy hayotda namuna olish imkoniyatiga ega bo'lish odamlarni ilmiy dunyoqarash va martaba izlashga ilhomlantirishi mumkin. Kitoblar, Internetga kirish, ilmiy vositalar va ta'lim imkoniyatlari kabi resurslarning mavjudligi ilmiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi. shaxsning ilmiy dunyoqarashini shakllantirishda shaxsiy tajriba va qiziquvchanlikning ahamiyatini tan olish insonlarni hayoti davomida yangi ilmiy

tushunchalarni o'rganish va tadqiq etishda davom etishga undashi mumkin. Butun umr bo'yi ta'lim shaxsiy o'sishga, innovatsiyalarga va ilmiy uslubni chuqurroq qadrlashga olib kelishi mumkin.

Amaliy tajribalar, muammolarni hal qilish faoliyati va real dunyo kuzatuvlari bilan shug'ullanish insonning ilmiy tamoyillar haqidagi tushunchasini shakllantirishi va o'rganishga qiziqish asosidagi yondashuvni rivojlantirishi mumkin. Ilmiy dunyoqarashni rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarning dolzarbligini tushunish orqali jamiyat ilmiy izlanish, tanqidiy fikrlash va dalillarga asoslangan qarorlar qabul qilishni qadrlaydigan madaniyatni rivojlantirishi mumkin.[8]. Bu o'z navbatida, ilmiy tadqiqotlar, texnologik innovatsiyalar va murakkab ijtimoiy muammolarni hal qilishda yutuqlarga olib kelishi mumkin. Ilmiy yutuqlar texnologiyadan sog'liqni saqlashgacha, atrof-muhit barqarorligigacha bo'lgan turli sohalarda innovatsiyalar va taraqqiyotga turtki beradi. Ilmiy fikrga ega bo'lgan shaxslar butun jamiyatga foyda keltiradigan yangi kashfiyotlar va yutuqlarga ko'proq hissa qo'shadilar. Borgan sari texnologiyaga asoslangan iqtisodiyotda ilmiy fikrga ega bo'lgan shaxslar turli sohalarda talab katta. Ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish STEM sohaslarida, tadqiqotlarda va innovatsiyalarda turli martaba imkoniyatlarini ochadi.

Madaniy me'yorlar, e'tiqodlar va fanga munosabat shaxsning ilmiy dunyoqarashini shakllantirishda muhim rol o'ynashi mumkin. Ilmiy ta'lim va tadqiqotlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash insonning ilmiy izlanishga bo'lgan qiziqishi va moyilligiga ham ta'sir qilishi mumkin.[9]. Fan shaffoflik, javobgarlik va dalillarga asoslangan mulohazalarni ta'kidlab, axloqiy qarorlar qabul qilish uchun asos yaratadi. Ilmiy dunyoqarash odamlarni o'z harakatlari va qarorlarining axloqiy oqibatlarini hisobga olishga undaydi, bu esa yanada mas'uliyatli xatti-harakatlarga olib keladi. Pandemiyalar, atrof-muhit degradatsiyasi va iqtisodiy nomutanosiblik kabi global muammolarga duch kelayotgan o'zaro bog'liq dunyoda hamkorlik, muammolarni hal qilish va barqaror rivojlanish uchun ilmiy dunyoqarash muhim ahamiyatga ega. Ilmiy uslubni tushunadigan odamlar umumiy maqsadlar sari birgalikda ishlash uchun yaxshi jihozlangan.

intellektual kamolotida ilmiy dunyoqarashni shakllantirish va rivojlantirish mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, muayyan dunyoqarashga ega bo'lish shaxsda atrof-muhit, ijtimoiy munosabatlar, mehnat faoliyati va ishlab chiqarish jarayoni, sub'yektlarga nisbatan ma'lum munosabatning qaror topishi, shuningdek, shaxs tomonidan zimmasidagi ijtimoiy burchlarini to'laqonli anglash va ularni bajarishga nisbatan mas'uliyat tuyg'usiga ega bo'lishi uchun zamin yaratadi. Qolaversa shaxsda ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish izchil, tizimli, uzluksiz hamda maqsadga muvofiq tashkil etilayotgan ta'lim-tarbiyaning yo'lga qo'yilishi, uning turli yo'nalish va mazmundagi ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etishi, shuningdek, o'z-o'zini tarbiyalab borishi natijasida shakllanadi. Pedagogning ilmiy dunyoqarashni shakllantirishdagi roli bugungi dunyoda har qachongidan ham dolzarbdir, chunki u bilimdon, izlanuvchan va moslasha oladigan shaxslarning rivojlanishiga bevosita hissa qo'shadi va tobora murakkab va o'zaro bog'liq bo'lib borishga hissa qo'shadi. Yosh avlod dunyoqarashining shakllanishida ta'lim muassasalarida o'qitilishi yo'lga qo'yilgan tabiiy, ijtimoiy va gumanitar fanlar asoslarining ular tomonidan puxta o'zlashtirilishi muhim o'rin tutadi. Bu bilan birga shaxsning ma'naviy-axloqiy qiyofasi, hayotiy yondoshuvlari, uning uchun ustuvor ahamiyatga ega bo'lgan qadriyatlar hamda axloqiy tamoyillar mohiyati u ega bo'lgan dunyoqarash mazmunini ifodalaydi. O'z mazmunida ezgu g'oyalarni va vatanga muhabbatni ifoda etgan dunyoqarash shaxs qiyofasida namoyon bo'layotgan ijobiy fazilatlarning boyib borishiga yordam beradi.

Yosh avlod dunyoqarashining shakllanishida ta'lim muassasalarida o'qitilishi yo'lga qo'yilgan tabiiy, ijtimoiy va gumanitar fanlar asoslarining ular tomonidan puxta o'zlashtirilishi muhim o'rin tutadi. Bu bilan birga shaxsning ma'naviy-axloqiy qiyofasi, hayotiy yondoshuvlari, uning uchun ustuvor ahamiyatga ega bo'lgan qadriyatlar hamda axloqiy tamoyillar mohiyati u ega bo'lgan dunyoqarash mazmunini ifodalaydi. O'z navbatida dunyoqarashning boyib borishi shaxsning shaxsiy sifat va fazilatlarning tobora barqarorlashuvini ta'minlaydi. O'z

mazmunida ezgu g'oyalarni va vatanga muhabbatni ifoda etgan dunyoqarash shaxs qiyofasida namoyon bo'layotgan ijobiy fazilatlarining boyib borishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" Farmoni. T.: 2022.
2. Sh.Mirziyoyev, Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri,- Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti 2022.
3. Ishmatov K. Pedagogik texnologiyalarni nazariy asoslari. Ta'lim muammolari, Toshkent.: 1999
4. B.M.Umarov, Psixologiya. "Vorish-nashriyot". T.: 2012.
5. Badritdinova, M. B. (2019). THE DEVELOPMENT OF METAMETHODS ASSOCIATED WITH COGNITIVE METHODS. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, 1(6), 483-489.
6. Badritdinova, M. B. (2019). COGNITIVE METHODS AND PERSON NATIONAL PECULIARITY. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, 1(10), 380-386.
7. Badritdinova, M. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TAFAKKUR USLUBINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI. TA'LIM TIZIMIDA PSIXOLOGIK XIZMATNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI: NAZARIYA VA AMALIYOT mavzusidagi Respublika II-ilmiy-amaliy konfensiya maqolalari to'plami.
8. D.Abdullayeva "Shaxs intellektual kamolotida ilmiy dunyoqarashni shakllantirishning innovatsion texnologiyalari" "RAQAMLI IQTISODIYOT DAVRIDA UZLUKSIZ TA'LIM: INNOVATSIYA VA ISTIQBOLLAR XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA" ikkinchi jildi

MAXSUS PEDAGOGIKA:

TIFLOPEDAGOGIKA VA TIFLOPSIXOLOGIYANING UMUMIY MASALALARI

Mashhura Ziyovaddinova Botirjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Maxsus pedagogika logopediya yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Tel: +99891 050 82 04

Annotatsiya: Tiflopedagogikaning dolzarb muammolari va ko'z kasalliklar turlari hamda ko'z bilan bog'liq nuqsonlarni bartaraf etish usullari ko'rsatilgan.

Аннотация: Показаны актуальные проблемы тифлопедагогической, виды заболеваний глаз и методы устранения дефектов зрения.

Annotation: Current, problems of, typhlopedagogical, types of eye diseases and methods of eliminating eye defects are shown.

Kalit so'zlar: Tiflopedagogika, ko'zi ojizlik, korreksiyalash, ko'rish o'tkirligi, kompensatsiya, ijtimoiy omillar, tug'ma ko'rlik.

Ключевые слова: тифлопедагогика, слепота, коррекция, острота зрения, компенсация, социальные факторы, врожденная слепота.

Key words: typhlopedagogy, blindness, typhlopsychology, correction, visual acuity, compensation, social factors, congenital blindness.

Kirish: Jahon mamlakatlarida, shu jumladan, O'zbekistonda ham ko'rish bilan bog'liq qator kasalliklar aniqlanmoqda. Bunga sabablar ko'p, misol uchun: ajdodlaridan o'tadigan irsiy ko'zi ojizlik, no'tog'ri hayot tarzi, mehnat faoliyatini noto'g'ri yo'lga qo'yilishi, internetga bog'lanib qolish, no'to'g'ri ovqatlanish, o'zini ijtimoiy tarmoqlardan tiya olmaslik, ko'plab insonlar orasida ko'z qurishi va ko'plab

insonlar orasida ko'z qurishi va bir qator ko'z kasalliklarining rivojlanib, aholi orasida tarqalishi hamda aholiga noqulayliklar ko'p kuzatilmoqda.

Asosiy qism: Psixolog va defektologlar tadqiqotlariga ko'ra, bolada ilk yoshida ko'rish idrokining buzilishi tabiat, atrof muhitdan tajriba to'plashiga xalal beradi. Soha mutaxassislaridan John n J.Riesser, Daniel H.Ashmed va boshqalarning fikricha ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarning bosh miya funksiyalari ko'rish me'yordagi shaxslardan farq qiladi. [1:7] Ko'ruv nuqsonini yo'qolishi bosh miyada o'zgartirishlar qilib, kishilarni bosh miyada efferent (miya qo'zg'alistini harakatga keltiruvchi nerv) talablariga mos o'zgartirib axborotni qayta ishlash va namoyon qilish jarayonida o'z aksini topadi. Ko'rish nuqsoni ayniqsa, ko'zi ojizlik bosh miyada yangi bog'lanishlarni hosil qiladi va bu axborot olish asosini tashkil etadi. Aynan shu o'zgarishlar ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalarni adaptatsiya (moslashish) jarayonini yengillashtiradi, xulq-atvoriga ta'sir etishi, reabilitatsiya (tiklash) jarayonini chegaralashi mumkin.

Tiflopedagogika – ko'r va zaif ko'ruvchi bolalarni o'qitish, tarbiyalash shuningdek, ularni mehnatga o'rgatish masalalarini o'rganuvchi soha, zaif ko'ruvchi bolalar uchun ta'limni takomillashtirish yo'llarini o'quv tarbiya jarayoni tashkil etish, metodlarini maxsus maktab hamda maktabgacha ta'lim muassasalar tuzilmasini, ularning ta'lim-tarbiyasini tashkiliy shakllarini ishlab chiqadi.

Tiflopedagogikaning muhim vazifasi, bolalarda saqlanib qolgan, ko'rish imkoniyatlaridan, o'qish jarayonida to'g'ri foydalanish va uni rivojlantirish, ko'rish imkoniyatlarini saqlash uchun, sharoit vujudga keltirish shu kabi qator vazifalarni bajaradi. Tiflopedagogika Dioptriki Dekarta 1635-yilda barmoq uchlari sezgilari asosida dunyoni bilish mumkinligi, haqida ma'lumot beradi. Tiflopedagogika fan sifatida ajralishi va rivojlanishi maxsus maktablarda o'qitishni tashkil etish bilan bog'liq. [1:4] Birinchi maktab Parijda Valentin Gayui tomonidan ochilgan. Ko'zi ojizlar uchun birinchi tahlil fransuz psixologiyasida moddiyunchilik (materealistik) oqimi asoschisi Deni Didroning "Ko'radiganlarga nasihat tarzidagi ko'zi ojizlar haqida xat" ko'rsatilgan. [1:5] Ushbu asarni biz "Maxsus pedagogika maxsus psixologiya fanidan ham tiflopedagogika faniga bog'liqligini ko'rib chiqqanmiz.

Ko'zi ojiz bolalar uchun o'qitish tizimida Brayl alifbosidan foydalaniladi. Ammo ko'pchilik xorijiy davlatlarda, uning zaminida tez o'quv ishlarini olib borish tashkillashtirilmogda, chunki L.Brayl shrift bo'yicha yozish va o'qish sog'lom insonlarning o'qish va yozishidan bir muncha sekinroqdir. Sensor tajribalarning past darajasi o'z navbatida saqlangan psixik funksiyalar rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi (Fridman, W.Belmer, H.Fekden va b.) [1:6] SHu sababli ko'rish patologiyasi bo'lgan bolalarda nutqning shakllanishi ko'radigan bolalarnikidan murakkab bo'ladi. Bolada ko'rish va nutqning buzilishi murakkab nuqsonga olib keladi. Ko'rish qobilyatining nisbatan keyin buzilishi ko'r bo'lib qolganlarga ko'rish asosida shakllanib ulgurgan, aloqalarni bilish faoliyatida qo'llash imkonini beradi va bu nuqsонni kompensatsiyalashda yordam berishi ham mumkin.

Bundan tashqari, ko'rishda nuqsонni bo'lgan bolalar rivojlanishini ijtimoiylik va biologiklik belgilaydi. Emmy Csocsan, Solveig Sjostedlar biologik (tipologik, yoshga doir va b.) hamda ijtimoiy omillar namoyon bo'lishini qator holatlarda buzib ko'rsatuvchi omillarni ajratdi.[1:10]

A.G.Litvak aytadiki: biologik deganda tug'ilishdagi, irsiy, tabiiy nuqsонlar tushiniladi hamda nafaqat orttirilgan, balki tug'ma nuqsонlarni biologik omil deb bo'lmaydi. [1:10] Ko'zi ojizlik va zaif ko'ruvchilik sabablari tahlili bu qarashni u qadar mustahkam emasligini ko'rsatdi. Zaif ko'ruvchilik 92 % va ko'zi ojizlik 88 % tug'ma xarakterda ularning 30 % dan ortig'i irsiy shakllarga ega. Tug'ma ko'rish patologiyasi M.I.Zemestova va L.I. Solenteva ishlarida 60,9 %, I.V.Kaplan 75 %, L.I.Krilova ishlarida 91,3 % va A.V.Xvatova 92 % zaif ko'ruvchi va ko'zi ojizlarni kuzatgan I.L.Ferfilfayn 84,2 % bo'lgan bolalar va kattalarning psixik rivojlanishida ko'rishni muhim omil deb sanaganlar. [1:9] Ko'zi ojizlik va qisman ko'ruvchi bolalarning rivojlanish davrida ichki va tashqi omillar ko'rish a'zosining buzilishiga olib kelishi aniqlangan.

Ko'zi ojizlik tushunchasiga ta'rif beradigan bo'lsak, adabiyot va amaliyotlardan olingan xulosa va tekshiruvlar natijasiga ko'ra ko'z bilan bog'liq muammolar haqida ma'lumotlar shu bilan birgalikda ko'plab olimlar tadqiqotlariga ko'ra ko'rishning buzilishi 2 xil ya'ni tug'ma va orttirilgan bo'lishi aniqlanilgan.

Tug'ma ko'zi ojizlik, asosan, bola rivojlanish davridagi ya'ni embrional davrdagi salbiy o'zgarishlar natijasida onaga ta'sir etgan tashqi va ichki omillar, virusli kasaliklar va onaning turli shikastlanish va jarohatlari oqibatida yuzaga kelishi ham aniqlangan. Bundan tashqari, ko'rish nuqsoni nasldan naslga irsiy o'tishi sabab bo'ladi.

Orttirilgan ko'zi ojizlik esa biologik va ijtimoiy omillar sabab kelib chiqadi. Bundan tashqari patalogik omillar hamda oliy nerv sistemasining turli buzilishlari, ko'zga jarohat, noto'g'ri turmush tarzi va mehnat ish faoliyati natijasi ham ko'z bilan bog'liq turli mammolar ham ko'zi ojizlikka olib keladi.

Ko'zlarning haddan tashqari zo'riqishi-ko'z o'tkirligining yomonlashuviga olib keladi. Shuning uchun har bir inson ko'zlariga tushayotgan og'riqni ichki holati orqali sezishga harakat qilishi kerak.

Kirilova L.I ko'zi ojizlik va zaif ko'rishning asosiy klinik shakllariga tug'ma yaqindan ko'rish, asigmatizimli va ambliopiya (ko'z harakat aniqligi rivojlanmasligi) uzoqni ko'rmaslik, tug'ma katarakta gavhar nuqsonlari, afaksiya, ko'rish nervining atrofiyasi, ko'z to'r pardasidagi patalogik o'zgarishlar, tug'ma glaukoma va hokazolar kiradi deb ta'kidlaydi.[1:28] Bolalarning ko'zi ojiz bo'lib tug'ilganligi yoki erta bolalik davrida ko'rish qobiliyatini qisman yoki butunlay yo'qotganligi muhim. Sababi bola nuqsoni tufayli ehtiyojlarni seza boshlaydi.[1:21]

Odatda keyinchalik paydo bo'lgan ko'zi ojizlik ko'rish organlarining zararlanishi oqibatida – to'r parda, shox parda markaziy nerv sistemasining kasalliklari (meningit, miyadagi shish, meningoensafalit) organizmning umumiy kasallanishi oqibatida miyaning travmatik shikastlanishi oqibatida paydo bo'ladi

Ko'ruv analizatorlarining buzilishlari rivojlanuvchi va turg'un turlari mavjud. Rivojlanadigan ko'rish nuqsonida patalogik jarayonlarning ta'sirida ko'ruv jarayonining doimiy ravishda yomonlashuvi ro'y beradi. [1:21] Sog'lom ko'zning ko'rish o'tkirligi tibbiyotda 1,0 deb qabul qilingan. Ammo ko'ruv o'tkirligi 1,5:2,0 Birlikdagi kishilar ham uchraydi. Ko'rish nuqsoning erta yuzaga kelishi psixikaning shakllanishiga kuchli ta'sir qiladi. Ko'rish qobiliyatining nisbatan keyin buzilishi ko'r bo'lib qolganlarga ko'rish asosida shakllanib ulgurgan aloqalarni

qo'llash imkoni boricha kompensatsiyalashga (to'ldirishga) olib keladi. Ya'ni almashtirish organizmning buzilgan yoki rivojlanmagan funksiyalarining o'rnini to'ldirish tushuniladi. Ko'z bilan bog'liq muammosi bo'lgan insonlarda hissiy bilish sohasida idrok va tasavvurning jiddiy qisqarishi yoki mutlaqo yo'qolishi bu o'z navbatida xotira hamda obrazlar shakllanishi shuningdek tasavvurlar paydo bo'lishiga ta'sir qiladi.

Ko'zi ojizlar faolyatini ta'kidlar ekan B.I.Kovalenko ko'zi ojizlik uning asoratlari faollikni pasaytiradi, egallagan bilimlarni amalda qo'llay olishiga to'sqinlik qiladi. Bu kamchiliklar ayniqsa tug'ma ko'zi ojizlarda, ilk yoshda ko'r bo'lganlarda hamda qisman ko'rmaydigan bolalarda uchraydi deb fikr yuritgan. Ko'zi ojiz bolalarda faollikning sustligi ularning xulqi, o'zini tutishida ham yaqqol seziladi, yana bir qator olimlarning ilmiy nazariyalariga ko'ra "Ko'zi ojiz bolalar sezgilar va idrok haddan tashqari imkoniyati chegaralangandir. Ular faol emas va kamharakatdirlar, ko'rish sezgilarining kamligi natijasida ushlar harakatlari ham ba'zan sustlashishi mumkin. Bola intilmaydi, qo'l uzatmaydi, sudralmaydi, tik turmasligi, qo'llari bilan narsa buyumlarni ushlariga qiziqmay qo'yishini tadqiqotlarda kuzatganlar. Mo'ljal olish refleksining salbiy natijalari o'z navbatida bolaning shakllanishiga ham to'sqinlik qiladi. Ko'rish faoliyatining buzilishi bir tomondan tushkinlikka berilish, vasvasaga tushish hadiksirash va kabi psixik holatlarni keltirib chiqarishi mumkin".[1:23] Lekin ko'zi ojizlardagi psixik o'zgarishlarni erta aniqlash ulardagi bor imkoniyatlarni aniqlab psixologik tizimning shakllantirish bilan bevosita bog'liq. Shunday qilib tiflopedagogikada 2 ta turlicha yo'nalgan jarayon ko'rishda nuqsonibo'lganlarga nisbatan ularni ijtimoiy hayotga tayyorlash, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatishga o'rgatish shu bilan birgalikda psixik rivojlanishdagi darajasini bilish, ularga yordam, maxsus korreksiyalash mashg'ulotlari hamda kompensatsiya ishlarini olib borish ko'rish bilan bog'liq muammosi bo'lgan insonlar uchun bevosita yordam hisoblanadi.

Xulosa. Tiflopedagogika fani rivojlanishi uchun albatta yetuk kadrlar yetishib chiqishi ham muhim. Bundan tashqari, ko'z bilan bog'liq kasalliklarni oldini olish uchun aholi qatlamiga sohaning dolzarb muammolari, ayrim sabablar

yoki xato kamchilik sababli yuzaga kelishi mumkin bo'lgan kasalliklar haqida ma'lumotlar va tushuntirish ishlarini olib borish kerak. Inson o'zi uchun qulay sharoitda mehnat faoliyatini olib borishi, sog'lom hayot tarziga amal qilishi ovqatlanish ratsioniga alohida e'tibor berishi kerak. Inson organizmi tashqi sharoitga moslashuvchan, iloji boricha tanani doimo chiniqtirib, badantarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanish, insonni o'zini o'zi asrashi tashqi omildan ham ehtiyot bo'lib o'z organizmiga jiddiy e'tibor berishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abidova.N.Z. Maxsus psixologiya (Tiflopsixologiya). –T: “Barkamol fayz media”, 2017.
2. Mirzakarim Norbekov.Tentakning hayot tajribasi [yoxud ko'zing ochilishiga kalit]. Ko'zoynakdan qutulish. –Urganch: “Xorazm nashriyoti”, 2008.
3. <https://lex.uz/en/docs/-1866997?ONDATE=28.04.2021%2000>
4. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Tiflopedagogika>

MAKTABGACHA TA'LIMDA INKLYUZIV TA'LIM DASTURI XORIJIY TA'LIM DASTURI MISOLIDA

Rahimjanova Mashhura Rustamjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Tel:+998939230026 E-mail:@rahimjanovamashhuraxon@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqola Maktabgacha ta'limda inklyuziv ta'limning joriy etilishi xorijiy davlatlardagi inklyuziv ta'lim dasturi va uning amaliy va nazariy jihatlarini O'zbekiston Respublikasida qo'llash va uni amaliyotga tatbiq etish, O'zbekiston va Xorijiy mamlakatlardagi imkoniyati cheklangan bolalarning sog'lom bolalar qatorida ta'lim olishi hamda ularga yaratilgan shart-sharoitlarini bir-biriga taqqoslanishi haqida ma'lumot berilgan.*

Аннотация: В данной статье речь идет о внедрении инклюзивного образования в дошкольное образование, применении программы инклюзивного образования в зарубежных странах и ее практических и теоретических аспектах в Республике Узбекистан и ее реализации, здоровье детей с ограниченными возможностями в Узбекистане и за рубежом. странах представлена информация об образовании детей и сравнение условий, созданных для них.

Abstract: This article is about the introduction of inclusive education in preschool education, the application of the inclusive education program in foreign countries and its practical and theoretical aspects in the Republic of Uzbekistan and its implementation, the health of children with disabilities in Uzbekistan and foreign countries. Information is provided about the education of the children and the comparison of the conditions created for them.

Kalit soʻzlar: inklyuziv ta'lim, xalqaro tajribalar, imkoniyati cheklangan bolalar, individual rejalashtirish, konsepsiya, integratsiya, konvensiya, intellekt, ta'lim integratsiyasi.

Ключевые слова: инклюзивное образование, международный опыт, дети с ограниченными возможностями, индивидуальное планирование, концепция, интеграция, условность, интеллект, образовательная интеграция.

Key words: inclusive education, international experiences, children with disabilities, individual planning, concept, integration, convention, intellect, educational integration.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasida ta'lim taraqqiyoti strategiyasi uchun katta e'tibor berilmoqda. Yangi O'zbekistonning yangi Renessans davrida ta'lim tizimida berilayotgan islohotlarning barchasi o'z samarasini ko'rsatib, xalqimizning ertangi kelajagi uchun yangi zamin yaratmoqda. Jumladan, inklyuziv ta'lim ham bugungi kunning dolzarb masalasiga aylanib qoldi.

Prezidentning 2020-2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi, [1] 2016-yil 29-dekabrda "2017-2021- yillarda Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-2707 -sonli qarori qabul qilindi. Qarorga muvofiq qator vazifalar belgilab berildiki, xorij mamlakatlarining maktabgacha ta'lim tizimi chuqur o'rganilib amalda mamlakatimizda joriy etilishi hamda hamkorlikda ishlash kabi muhim hamda dolzarb vazifalar belgilab olindi. [2] Bundan tashqari bugungi kun talablari asosida inklyuziv ta'limni joriy etishning huquqiy asoslarini yaratish maqsadida yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni loyihasiga inklyuziv ta'lim tushunchasi kiritildi. Bu borada Prezidentimizning 2018-yil 5-sentyabrda qabul qilingan "Xalq ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori tizim rivojida muhim ahamiyat kasb etadi. Bosh qomusimiz – Yangi Konstitutsiyamizda ham ilk marotaba inklyuziv ta'lim tushunchasini kiritilishi inklyuziv ta'lim sohasidagi eng katta o'zgarishlardan biri bo'ldi desam, mubolag'a bo'lmaydi. Ya'ni Yangi Konstitutsiyadagi tahrirga muvofiq ikkinchi bo'lim, to'qqizinchi bobning 50-moddasida: "Ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiya ta'minlanadi." Bu yil Vazirlar Mahkamasining qarori bilan maktabgacha va maktab ta'limi uchun

"Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'lim olishlarini tashkil etish va ularni rehabilitatsiya qilish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2024-yil 25-yanvardagi 46-sonli qarori imzolandi. [3] Mamlakatimizda qilinayotgan bunday sa'y-harakatlar kelajakda albatta o'z samarasini ko'rsatishi shubhsizdir.

Dunyo mamlakatlarida nogironligi bo'lgan, ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalarni tarbiyalash, ularning jamiyatda o'ziga munosib o'rinni egallashlariga ko'maklashish masalasiga alohida e'tibor qaratiladi. Birlashgan Millatlar tashkilotining "Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasi", "Aqliy jihatdan orqada qolgan shaxslarning huquqlari to'g'risidagi Deklaratsiyasi", "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyasi, "Ta'lim hamma uchun" reja dasturi to'g'risidagi Deklaratsiyasi, "Osiyo va Okeaniya mamlakatlari nogironlar huquqlarini muhofaza

qilish chora-tadbirlari dasturi”, “Nogironlar uchun teng imkoniyatlarni ta’minlash bo’yicha Standart qoidalar”, “Bolalar huquqlari to’g’risida”gi konvensiya va boshqa xalqaro miqyosda qabul qilingan me’yoriy-huquqiy hujjatlarning asosiy maqsadi nogiron bolalarni himoyalashga qaratilgan bo’lib, bu xalqaro-huquqiy asoslar ta’lim jarayoniga inklyuziv yondashuvni samarali joriy etishni nazarda tutadi.[4]

Manchester Universiteti professori Piter Mittler shunday deb yozadi: “inklyuziv ta’lim – bu yakuniy maqsadga erishish yo’lidagi qadamdir-jinsi, yoshi, etnik kelib chiqishi, qobiliyati, buzilishi bor yoki yo’qligidan qat’i nazar, barcha bolalar va kattalarga yoqadigan jamiyatni yaratish, jamiyatda ishtirok etish va unga hissa qo’shish”, - deya ta’kidlagan.

Muhtaram Prezidentimizning :” Biz maktabgacha ta’lim va maktab ta’limi, Oliy va o’rta maxsus ta’lim tizimi hamda ilmiy-madaniy muassasalari bo’lg’usi Renessansning to’rt uzviy halqasi deb bilamiz, bog’cha tarbiyachisi, maktab muallimi, professor o’qituvchilar, va ilmiy – ijodiy ziyolilarimizni esa yangi Uyg’onish davrining to’rt tayanch ustuni deb baholaymiz “, - degan fikrlarini o’zidayoq Maktabgacha ta’lim tizimi birinchi ustun ekanligi ya’ni poydevor ekanligini anglagan holda, biz bugungi yosh kadrlar zamon talabiga javob bera olishimiz, ertangi kelajagimizga to’g’ri ta’lim- tarbiya bermog’imiz darkor.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Germaniya

Germaniya qonunlarida maktabgacha ta’lim olishning bepul huquqi belgilangan. Bolalarni 4 oyligidan boshlab yaslga olib borish mumkin. Ko’pchilik nemislar bu huquqdan foydalanadilar. Germaniya bolalar bog’chalari turlari xilma-xildir. Xususan, ular quyidagilarga bo’linadi:

1. Waldkindergarten (nemischa Wald so’zidan -o’rmon, nemischa Kindergarten - bolalar bog’chasi) demakdir. Bunday bolalar bog’chalarini yaratish fikri Skandinaviyada boshlangan. Ko’pgina bunday bog’chalar o’rmonda joylashadi. Bolalar doimo ochiq havoda sayr qilib turli mashg’ulotlar bilan shug’ullanadilar, daraxtlar va boshqa o’simliklarni o’rganadilar, tabiiy materiallardan turli narsalar

yasaydilar, ular to'g'risida tasavvurlarga ega bo'ladilar. Bu orqali bolalarga tabiatni sevish va uni asrab - avaylashdek insoniy tuyg'ular shakllantiriladi.

2. Bauernhofkindergarten (nemischa Bauernhof so'zidan - dehqon hovlisi, qo'rg'oni; Kindergarten - bolalar bog'chasi). Bunday bog'chalar dehqon xo'jaliklarida, fermalar yoki ularga yaqin yerlarda joylashgan bo'ladi. Bolalar kuchlari yetguncha fermerlarga mollarni boqishda, dala va bog'larda sabzavot va mevalar o'stirishda yordam beradilar.

3. Freinet-Kindergarten. Maktabgacha pedagogikaning bu yo'nalishi o'z nomini bolalar tarbiyasida o'ziga xos yondashish usulini ishlab chiqqan italiyalik oilaviy juftlik familiyasidan olingan. Bu yo'nalishning o'ziga xos xususiyati shundaki bunda bola butunlay erkin va mustaqil bo'ladi. Ya'ni bolalar nima qilishlarini, qanday o'yin o'ynashlarini, nima bilan shug'ullanishlarini, qachon ovqatlanishlari va uxlashlarini o'zlari hal qiladilar. Bolalarni ko'proq ijod qilish, syujetli-rolli o'yinlari, tajribalar, tabiat qo'ynida yoki shaharning korxon va tashkilotlarida sayohatga olib borish muhim ahamiyat kasb etadi

4. Integratsion bolalar bog'chalari. Bunday turdagi MTM larda sog'lom bolalar bilan birgalikda jismonan va ruhiy nosog'lom bolalar birgalikda tarbiyalanadilar. Bunday sharoit oddiy bolalar uchun chidamlilik, bag'rikenglik va hurmat qilishni o'rganishga ajoyib imkoniyat, deb qaraladi. Imkoniyatlari cheklangan bolalar jamiyatdan ajralgan holatda bo'lmaydilar, o'z tengdoshlari bilan muloqot va hamjihatlikda bo'lishni o'rganadilar. Shunday bog'cha va maktablarning soni ko'pligi Germaniyada nogironlarning yashashi, ta'lim olishi va o'zini namoyon qilishi uchun qulay sharoitlar yaratadi.

5. Internatsional bolalar bog'chalari. Bunday bolalar bog'chalari emigrantlar uchun yaratilgan bo'lib, ko'pincha ularni emigrantlarning o'zlari farzandlari uchun tashkil etadilar.

Germaniya turk-nemis, yahudiy, rus-nemis bolalar bog'chalari juda ko'p. Bunday guruhlarda doimo bolalar bilan ona tilida so'zlovchi tarbiyachi bilan birga nemis tilida so'zlovchi tarbiyachi ham bo'ladi. Bunda bolalar ham ota-onalarining tilini, shuningdek nemis tilini ham o'rganadilar. Shuni ham alohida ta'kidlab o'tish

lozimki, Germaniyada maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalar bilan harakatli o'yinlar, gimnastika, yugurish, sakrash kabi ish shakllari o'tkaziladi. Jismoniy tarbiya dasturi suv o'yinlari va suzish mashg'ulotlarini o'z ichiga oladi. .[5]

Yaponiya

Yaponiya davlatida bolalarni olti yoshga to'lishi bilan maktabga berishadi. Unga qadar bolalar bog'chada ta'lim-tarbiya olishadi. Bog'cha davrida bolalarga pedagoglar sodda hisob-kitoblarni, shuningdek, "xiragana" va "katakana" alifbolarini o'qishni o'rgatishadi. Maktabgacha ta'limga Yaponiyada katta e'tibor beriladi, chunki psixologlarning ta'kidlashicha, 5 yoshgacha inson bilimlarning 70%ni, qolgan 30%ni butun qolgan umri davomida o'zlashtirar ekan. Yaponlarda maktabgacha tarbiya odatda oiladan boshlanadi. Yapon ayollari uchun onalik birinchi o'rinda turadi. Ko'pgina yapon ayollarining aytishlaricha, bola tarbiyasi-hayotlarining maqsadlaridir. Yaponiyada maktabgacha ta'lim muassasalarining 59,9 foizi xususiy, 40,8 foizi davlatnikidir. Yapon bog'chalarida bolaning ilk yoshidanoq o'ziga xos bo'lgan tarbiya usullaridan foydalanib, hayotda uchraydigan muammolarni har etishga doir ko'nikmalari bosqichma-bosqich shakllantirib boriladi. Masalan, 1 yoshda bolada o'ziga ishonch hissini uyg'otishga o'rgatishadi; 2 yoshda amaliy san'at orqali qo'l mehnatiga o'rgatiladi; 3 yoshda bolalarda burch hissi tarbiyalanadi; 4 yoshda yaxshilik va yovuzlikni farqlashga o'rgatiladi; 5 yoshda bolada liderlik hislatlari tarbiyalanadi, ularni mustaqillikka o'rgatishadi, rejalar tuzishga va ularni bajarishga doir ko'nikmalar shakllantiriladi. Yaponiyada bolalar va qizlar turlicha tarbiyalanadilar. O'g'ilga oilaning bo'lajak tayanchi sifatida qaraydilar va bolalikdanoq qiyinchiliklarni yengishga o'rgatadilar. Qizlarni ham bolalikdanoq uy ishlariga tayyorlaydilar. Yaponiya bog'chalarida bolalarni 8 kishilik kichik guruhlar-"xanlarga" bo'ladi. Bu bolalarga bog'chada o'z ish o'rnilari ajratiladi, ular o'z "xanlariga" nom tanlaydilar. Shu tariqa eng kichik yoshdan jamoada ishlashni o'rgatadilar. Bu guruhdagi har bir tarbiyalanuvchi guruhda o'z o'rniga ega bo'lishga doir ko'nikmalar shakllantiriladi. Yaponlar ekologik tarbiyaga ham katta e'tibor qaratishadi. Ular bugungi kunda preslangan chiqindilardan

butun boshli bir orolni barpo etmoqda. Bunda albatta bolalarning ham hissasi bor.
[6]

AQSH

AQSH da Maktabgacha ta'lim muassasalarida, jumladan, ijtimoiy va xususiy yasli, bog'cha va maktabgacha tayyorlov markazlarida amalga oshiriladi. Davlat faol ravishda maktabgacha ta'lim muassasalarining ta'lim berish vazifasini qo'llab – quvvatlaydi va bolalarning maktabgacha ta'lim olishi va maktabga tayyorlanishi uchun moliyaviy yordam ko'rsatadi. 5 yoshli ko'plab amerika bolalari bolalar bog'chalarida tayyorlov sinflarda ta'lim olishadi. Bu sinfda bolalar boshlang'ich maktabda o'qish uchun tayyorlanishadi, ya'ni asta – sekin o'yindan o'qish, yozish va boshqa kerakli ko'nikmalarni o'zlashtirishga o'tishadi. Ijtimoiy maktabgacha ta'lim muassasalarida 60 foiz besh yoshli bolalar ta'lim oladi, ammo ko'plab ota – onalar xususiy maktabgacha ta'lim muassasalarini ma'qul ko'radilar. Agar nogironligi bo'lgan bola tug'ilsa, uni tug'ilganidan boshlab ijtimoiy hayotga moslashtirish, avvalo maktabgacha ta'lim bosqichiga, so'ngra maktab, kollej va universitetlarda tahsil olishiga erishish va amalga oshirish uchun mutaxassislar, nevropatolog, psixolog, nogironlik turiga qarab logoped, oligofrenopedagog yoki tiflopedagog biriktiriladi. Bu mutaxassislar bola hayotining dastlabki kunlaridan boshlab bola bilan shug'ullanishadi va uni bog'chaga (ijtimoiy muhitga) har tomonlama moslashtirib borishadi. Bog'chada ishlaydigan maxsus pedagoglar imkoniyati cheklangan bolani maktabga tayyorlashadi. Natijada bunday bolalar inklyuziv ta'limga tayyor holatda, oddiy maktablarda boshqa sog'lom bolalar bilan birgalikda tahsil olish, bunday muhitda ulg'ayishga moslashgan holatda chiqadi.[7]

Koreya

Koreyada bolalar bog'chalari umumiy ta'lim dasturining bir qismi hisoblanmaydi, ota-onalar bolalarni xususiy muassasalarga topshiradilar. Bolalar bog'chasiga bolalar 3 yoshdan 5 yoshgacha qabul qilinadi. Olti yoshga to'lgan bolalar odatda maktabga boradi. 1980-yillardan boshlab bolalar bog'chalari va maktabgacha muassasalarga boradigan bolalar soni keskin o'sdi: bunda 901 ta muassasaga 1980 - yilda 66 433 bola borgan bo'lsa, 1987- yilda 7 792 muassasa

mavjud bo'lib, ulardagi bolalar soni 397 020 taga etdi. Ulardagi tarbiyachi va pedagoglar soni ham ortdi, ularning katta qismini ayollar tashkil etdi. Koreya bog'chalari quyidagi turlarga bo'linadi: boshlang'ich; o'rta; yuqori. Janubiy Koreya maktabgacha ta'lim tizimi asosan bolaning boshlang'ich har tomonlama rivojlantiruvchi ko'nikmalarni o'rgatishga qaratilgan. Bolalar uch yoshdan boshlab koreys va ingliz tillarida o'qish va yozishni o'rganadilar. Shu yoshdan boshlab bolajonlar matematika sir-asrorlarini o'rganadilar. Koreyslar bolalarning jismonan sog'lom va baquvvatligiga, shuningdek, musiqa darslarining o'zlashtirishiga alohida e'tibor qaratadilar. Bog'chadan boshlab bolalarga judayam katta hajmda uyga vazifalar beriladi, ingliz tili darslarida alohida so'z va jummalarni tarjima qilishdan tashqari, bolalar o'z fikr va qarashlarini ingliz tilida ravon va sodda so'zlashni o'rganadilar. Koreyada boshlang'ich ta'lim uchun o'quv yilida 1 martga qadar 6 yoshdan yuqori bo'lgan bolalar qabul qilinadi. Lekin 5 yoshli bolalar ham o'qishga kirishga huquqli bo'lib, buning uchun maktab mas'ul shaxsining ruxsatnomasini olishi lozim bo'ladi. Bolalar bog'chasining asosiy vazifasi oilalarni har tomonlama rivojlanishi uchun sharoit yaratishdan iborat. Bog'chalarda asosan musiqa, rasm, hisoblash darslari o'tiladi. Koreys bog'chalarida bolalarda mustaqillikni shakllantirishga katta e'tibor beriladi. [8]

Xitoy

Xitoyda maktabgacha ta'lim bolalar bog'chalari va maktabgacha ta'lim muassasalari hisoblanadi va 3-6 yoshli bolalar qabul qilinadi. Maktabgacha ta'limining maqsadi bolani maktabda o'qishiga tayyorlashdan iborat. Bog'chalar davlat va xususiy muassasalarga bo'lingan. Hozirgi kunda xususiy bog'chalar soni jami bolalar bog'chalarining 30 %ini tashkil etadi. Maktabgacha ta'lim Xitoyda jamiyatning birgalikdagi sa'y-harakatlari natijasida amalga oshiriladi. Davlat mavjud qonunlar asosida bolalar bog'chalarini ochishga xohishi bo'lgan tashkilotlar, nodavlat notijorat muassasalar, hamda alohida shaxslarni qo'llab- quvvatlaydi.

Xitoyda bolalar bog'chasi katta bo'lib, o'rtacha 270 bola va 60 ta tarbiyachilar jamoasidan iborat. Guruhda 26 ta bola bo'lib, ularning bir qismi bog'chada kunduzgi soat 8:00 dan 18:00 gacha bo'ladilar va kechqurun uyga ketadilar. Bir

qismi (5%) kechasi ham qoladilar. Chorshanba va shanba kunlari uyga ketadilar. Bog'chaga qabul soat 7:45 da boshlanadi. Ma'lumki, Xitoy aholisi juda ko'p davlat. Shu bois, ham Xitoy davlati tug'ulishni rejalashtirish sohasida qat'iy siyosat olib boradi. Har bir oila bittadan ortiq bola ko'rmasligi kerak. Oilada bola sonining chegaralanganligi ota-onaning bolaga munosabatida o'z ifodasini topadi. Xitoy oilasida bittayu-bitta bolasini erkalatadi, yaxshi ta'lim berishga harakat qiladi. Bolalar bog'chasida qat'iy tartib va intizom o'rnatiladi, bolalar erkaliklari ta'qiqlanadi. Tarbiyachilar bolalarning shaxsiy xususiyatini yaxshi biladilar, lekin bu xususiyatlari tug'ma deb hisoblamaydilar. Yomon intizom ilk ko'rinishidayoq bartaraf etiladi, agar bola o'zini yomon tutsa, tarbiyachi uning yoniga kelib, bu holatini sezganini bildiradi, lekin gapirmaydi. Bola o'z aybini tushungachgina tarbiyachi uning nomini aytib chaqiradi. Urish, xonadan haydab chiqarish, umuman jazolash man etiladi. Intizomni yaxshi ushlab turishning samarali yo'li bu - taqqoslash va rag'batdir.

Buyuk Xitoy filosofi Konfutsiy: "Bolalar to'g'ri intizomli bo'lib tug'ilmaydilar: ularning xarakterlari tajribada shakllanadi, ustoz esa to'g'ri tarbiyaga mas'uldir. Tarbiyachilar o'ta bosiq, qat'iyatli bo'lishi lozim",- deb ta'kidlagan. Xitoy maktabgacha ta'lim tizimini qattiqqo'lligi uchun tanqid qilishadi. Tarbiyachilar bolalarning tartibini nazorat qiladi va chegaralaydi. Bolalar mashg'ulotlarda nafaol, kattalar fikriga mutlaq qo'shiladilar. Lekin ota-onalar tarbiyachilarni o'z kashining kasbining ustasi deb bilishadi, farzandlarini tarbiyachisiga to'liq ishonishadi. [9]

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib shuni aytishim joizki, xorijiy mamlakatlardagi Maktabgacha ta'lim tizimi va unda imkoniyati cheklangan bolalarning ham tahsil olishi meni lol qoldirdi. Maktabgacha ta'lim tizimi barcha davlatlarda turlicha tartibda, o'z qonuni, qarori, farmoyishi doirasida ishlab chiqilishi, davlatning, mamlakatning o'z mentalitetidan kelib chiqqan holda imkoniyati cheklangan bolalarga ham ta'lim berish mumkin. Imkoniyati cheklangan bolalarni jamiyatdan ajratmagan holda ularga ham xorijiy davlatlardagi innovatsion yondoshuvlar, texnologiyalar asosida davlatimizda iqlab chiqilayotgan qonunlarga zid ko'rilmagan holda xorij va

O'zbekistondagi inklyuziv ta'lim tajribasini integratsiya qilib o'zlashtirish bugungi kun kadrlarining mahoratiga bog'liqdir. Xorij tajribalarini, ta'lim tizimini mamlakatimizga joriy etishda o'z mentalitetimizni hisobga olish, imkoniyati cheklangan bolalarni tashxis, tahlil, psixologik, ruhiy, jismoniy, aqliy salohiyatlarini bilish, bola uchun nima mumkin-u nima mumkin emasligini his eta olish biz yosh kadrlarning oldimizga qo'ygan ustuvor vazifalarimizdan biridir. Hamma kasb egalari faoliyati davomida xato qilishi mumkin, lekin shifokor va pedagog o'qituvchilar xato qilishi mumkin emas. Chunki ertangi yosh avlodni har tomonlama mukammal etib tarbiyalash tarbiyachi pedagogning vazifasidir. Ya'ni tarbiyachi pedagog bolaning shaxs sifatida shakllanishida birinchi imoratning ustunidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

5. 2020-2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi
6. 2016-yil 29-dekabrda "2017-2021- yillarda Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-2707 -sonli qarori.
7. "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'lim olishlarini tashkil etish va ularni rehabilitatsiya qilish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2024-yil 25-yanvardagi 46-sonli qarori.
8. " Inklyuziv ta'lim asoslari " O'quv uslubiy qo'llanma. Urganch.2020.
9. R.Sh. Shomaxmudova ,, Maxsus va inklyuziv ta'lim xalqaro va milliy tajribalar"-o'quv uslubiy qo'llanma.Toshkent 2011.
10. <http://info-tashxis.uz/home/SinglePage/1267> sayti va <https://uz.m.wikipedia.org> sayti
11. NEW INNOVATIONS IN NATIONAL EDUCATION (NINE) Xalqaro KONFERENSIYA jurnalidagi maqolalar materiallari . 2023- yil.
12. <https://in-academy.uz/index.php/si/article/download/14993/10436/12222> sayti
13. <https://arxiv.uz/> sayti

INKLYUZIV TA'LIMGA JALB ETILGAN O'QUVCHILARNING BADIY QOBILIYATLARINI ANIQLASH

Aliyeva Matluba Jakbaraliyevna

*Namangan davlat pedagogika instituti Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi
yo'nalishi 2-bosqich talabasi*

Tel: +998941521147

Annotatsiya: *Mazkur maqolada inklyuziv ta'limga jalb etilgan o'quvchilarni qobiliyatlarini aniqlashda nimalarga e'tibor qilish lozimligi, iqtidorlari va qobiliyatlarini shakllantirishning ahamiyatini bilib olish mumkin.*

Аннотация: *В этой статье вы узнаете, на что следует обратить внимание при определении способностей учащихся, вовлеченных в инклюзивное образование, и о важности формирования их талантов и способностей.*

Annotation: *In this article, it is possible to find out what needs to be considered in determining the abilities of students involved in inclusive education, the importance of the formation of their talents and abilities.*

Kalit so'zlar: *inklyuziv, inklyuziv ta'lim, nuqson, ehtiyoj, maktab, qobiliyat, individuallik, psixologlar.*

Ключевые слова: *инклюзивное, инклюзивное образование, дефект, потребность, школа, способности, индивидуальность, психологи.*

Keywords: *inclusive, inclusive education, defect, need, School, ability, individuality, psychologists.*

Agar sen o'z hayotingni o'zgartirishga qodir bo'lmasang, hech kim senga yordam bera olmaydi.

Gippokrat

Bugungi kunda butun dunyo va mamlakatimizda inklyuziv ta'limni joriy etilishi jamiyatning rivojlanishida uchun sog'lom bo'alar kabi alohida nuqsonga ega

bo'lgan bolalarning ham o'рни bor ekanligini anglatmoqda. Ularning shaxs bo'lib kamol topishida, jamiyatda o'z o'rniga ega bo'lishida, kadrlar tayyorlash dasturidagi talablarga javob bera oladigan mutaxassis bo'lib yetishishlari uchun ham inklyuziv ta'limning ahamiyati katta.

Inklyuziv ta'lim (inglizcha inclusion – inklyuziya so'zidan) – bu alohida bolaga qaratilgan innovatsion qadam, chinakam insonparvar ta'lim amaliyotini amalga oshirishni anglatadi. "Inklyuziv" yoki "inklyuzivlik" eng to'g'ri atama bo'lib, u quyidagicha talqin qilinadi: bu maktablarni isloh qilish va sinflarni istisnosiz barcha bolalarning ehtiyojlari va talablariga javob beradigan tarzda qayta qurish".

Dolzarb masalalar qatoridan o'rin olayotgan va davlat siyosati darajasiga ko'tarilayotgan Inklyuziv ta'lim va uning mohiyati hozirda har qanday jamiyatda kelajak vorislari bo'lmish farzandlarni mas'uliyatni his eta oladigan, ularni davlat taraqqiyotining rivojlanishi va gullab-yashnashiga salmoqli ulush qo'shadigan munosib fuqarolar bo'lib kamol topishlariga katta umid bilan qaralmoqda. Dunyoga "O'zbek modeli" deb nom olgan rivojlanish yo'lida olib borilayotgan islohotlar natijasida tobora ko'proq tanilayotgan O'zbekistonda ham bolalar huquqlarini himoya qilishga juda katta e'tibor berilganligini ko'rish mumkin.

Inklyuziv ta'lim hamma bolalarning bir xil maktab va bir xil sinfxonada – bir xil sharoitda ta'lim olishini anglatadi. Ya'ni imkoniyati cheklangan bola sog'lom bolalar bilan bir xil e'tiborda o'qiy olishi kerak. O'zbekistonda oilaviy sharoitidan qat'i nazar, barcha bolalar davlat umumta'lim maktablariga qatnaydi. Bu davlat tomonidan kafolatlangan.

Ma'lumot uchun: Respublikamizda imkoniyati cheklangan bolalarga mo'ljallangan ixtisoslashtirilgan 86 ta maktabda 22 mingdan ortiq, sanatoriy turdagi maktab-internatlarda 6 mingdan ortiq o'quvchi, uy sharoitida esa 13 mingdan ortiq o'quvchi ta'lim oladi. Hozirda O'zbekistonda 3 mingdan ortiq umumiy o'rta ta'lim maktablarida 13 ming nafarga yaqin o'quvchilar inklyuziv ta'lim bilan qamrab olingan. 2025-yilgacha 40% imkoniyati cheklangan bolalar inklyuziv ta'limga jalb etilishi rejalashtirilmoqda.

Demak inklyuziv ta'lim maxsus ehtiyojli, nogironligi bo'lgan bolalarni ham faqat maxsus maktablarda emas, balki sog'lom bolalar o'qiydigan umumta'lim maktablarida ham ta'lim-tarbiya olishlari mumkin ekanligini e'tirof etishdir. Buning uchun esa maktab ham, o'qituvchi-tarbiyachilar ham inklyuziv ta'lim tizimiga tayyor bo'lishi, maktab darajasi, jismoniy sharoit va o'qishga imkon omillari shu ta'lim talablariga to'la javob berishi kerak. Bundan tashqari aholida ehtiyojga ega nuqsonli boalarning ota-onalari va bolalarining ham tayyorgarligi muhim ahamiyatga egadir. Maktab darajasida integratsiyani muvaffaqiyatli kiritishga ta'sir etadigan omillarning o'zi bir-biriga o'zaro bog'liq. Inklyuziv ta'lim maqsadga muvofiq tarzda tashkil etilsa kutigan natijaga erishish samarasi yuqori, ya'ni maxsus yordamga muhtoj bolalar ijtimoiy tomondan himoyalana dilar, ijtimoiy hayotda teng xuquqliligini, o'z tengdoshlari bilan birga bilim olishlari, ular kabi maktabga bora olishlari, jamiyatda o'z o'rnini topa olishlari mumkinligini his etadilar.

Bilamizki, psixologiyada qobiliyatlar individual psixologik xususiyatlar sifatida tavsiflanadi. Bunda asosan bir insonning boshqa insondan farqli xislatlari, fazilatlar haqida aytiladi. Shuning uchun har bir shaxsdan bir xil natija, bir xil sifat kutish noto'g'ri, chunki insonlar o'zlarining qobiliyatlari bo'yicha bir-birlaridan muayyan darajada farq qiladilar, binobarin, ular o'rtasida farqlar sifat va miqdor jihatidan bir talay bo'lishi mumkin. Jumladan, nogironligi bo'lgan shaxsning qobiliyatlari kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni egallash uchun imkoniyat tariqasida namoyon bo'ladi. Ular muayyan bir xil qobiliyatni namoyon etmaydilar.

Inklyuziv ta'lim muhitida bolalarning kasbiy bilim va ko'nikmalar egallash darajasi va imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, ularning ushalmagan orzu sifatida qolib ketishiga yo'l qo'ymaslik bularning barchasi ko'pgina omillarga va sharoitlarga bog'liqdir. Masalan, atrof-muhitdagi odamlar (oila, maktab, mehnat jamoasi a'zolari, jamoatchilik) imkoniyati cheklangan shaxsning u yoki bu bilim hamda ko'nikmalarni egallashidan manfaatdorligi, inklyuziv ta'limda o'qish, o'rganishga munosabati, ularni tashkil qilish va mustahkamlashga

nisbatanmas'uliyat his etish kabilarning barchasi imkoniyatni ro'yobga chiqarishning, uni voqelikka aylantirishning kafolatidir.

Qobiliyatlarni aniqlashda Inklyuziv ta'lim muhitida har bir o'quvchida kasbiy bilim, ko'nikma va malakalar tizimi, ularning barqarorligi, shakllangan shaxsiy ish uslublari mavjud emasligiga asoslanib, ularni jiddiy tekshirib, tashxis qilmasdan turib, shoshilinch tarzda unda qobiliyatlar yo'q degan xulosa chiqarish o'qituvchining qo'pol kasbiy xatosi hisoblanadi. Chunki tarixdan bilamizki, bolalik davrida u yoki bu qobiliyatlarning atrof-muhitdagi insonlar tomonidan tan olinmagan, keyinchalik esa jahonda munosib shon-shuhrat qozonishga musharraf bo'lgan juda ko'p olim va kashfiyotchilarning nomi olamda mashhur, jumladan, Albert Eynshteyn (nisbiylik nazariyasi asoschisi), Nikolay Lobachevskiy (yangi geometriya yo'nalishi asoschisi) va boshqalar ta'lim olish vaqtida genial olim bo'lib voyaga yetishishidan dalolat beruvchi omillar yo'q edi. Qobiliyatlar bilim, ko'nikma va malakalarda aks etmaydi, balki ularni egallash dinamikasida namoyon bo'lishi mumkin. Insonlarda faoliyat uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish jarayonida yuzaga chiqadigan farqlar qobiliyatlar to'g'risida mulohaza yuritish imkonini beradi. Bu esa o'z navbatida ularning qay yo'nalish asosida qobiliyatga ega ekanligini namoyon qiladi.

Alohida ehtiyojga ega nuqsonli bolalarning qobiliyatni aniqlashda ularning individual va kasallik tarixini yaxshi o'rganish talab etiladi. Sababi ulardagi nuqsonlar orttirilgan bo'ladi va bu darajaga kelishdan oldin ularning qiziqishlari, bilim va ko'nikmalarining natijasi to'xtab qolgan yoki rivojlanmagan bo'lishi tabiiydir. Sababi bu jarayonda ko'p ota-onalarimiz bolalarining qobiliyatga ega ekanligiga ishonmaydilar. Natijada bu bolalarning passiv harakat va ijod qilishdan qiziqishlarini so'ndiradi. Ota-onalar tomonidan farzandlarining qiziqishlari haqida so'ralganda ko'pchiligi bunday ma'lumotlar ega emasliklarini achinarli holdir. Shuning uchun inklyuziv ta'limga jalb etilgan bolalarning ota-onalari bilan hamkorlikda ish olib borish lozim. Sababi inklyuziv ta'limga jalb etilgan bolalar ko'proq vaqtlarini uyda o'tkazgan bo'ladilar. E'tibor bergan bo'lsangiz internet va ijtimoiy tarmoqlarda tayanch harakatida nuqsoni bo'lgan bolalarning tasviriy,

musiqiy, jismoniy, aqliy qobiliyati juda ham rivojlangan va hattoki sog'lom bolalar erisha olmagan va qila olmagan ishlarni bajarmoqdalar. Masalan, jaxon simfoniyasini qiroli Betxoven ham ko'rish qobiliyatini yo'qotgan bo'lsada uning badiiy ijodi hali hanuz o'z mavqeini yo'qotmagan. Bunday xususiyatlarga juda ko'plab misollar keltirish mumkin.

Inklyuziv ta'limga jalb etilgan bolalar bilan alohida shug'ullanish, qobiliyatlarini aniqlashda psixologlar, shifokorlar, pedagoglar va ularning ota-onalari muhim ahamiyatga ega. Ko'rish, eshitish, nutqi va tayanch harakatida nuqsoni bor bolalarning chuqur ko'rikdan o'tkazilgandan keyin ulardagi ma'lum qobiliyatlarni aniqlash mumkin. Sababi, eshitishda nuqsoni bor bolalarda ko'rish va sezgi motorikasi, ko'rishda nuqsoni bor bolalarda eshitish va sezgi, nutqi va tayanch harakatida nuqsoni bor bolalarda esa boshqa sezgilar juda kuchli darajada rivojlangan bo'ladi. Qobiliyatni aniqlashda ana shularga e'tibor berish maqsadga muvofiqdir. Buning uchun shifokor va psixologlarning o'rni beqiyosdir. Bundan tashqari inklyuziv ta'limga jalb etilgan bolalarning qiziqishlarini ham o'rganish lozim. Ulardagi iste'dod va intellektni pedagoglar ham muntazam ravishda ular bilan birgalikda tizimli ishlar olib borishlarini talab etadi.

Xulosa, inklyuziv ta'limga jalb etilgan bolalarning psixologik, ijtimoiy, emotsional, fiziologik, aqliy va jismoniy xususiyatlarini o'rganmay turib ulardagi qobiliyatlarni aniqlash mumkin emas. Bundan tashqari, ulardagi qiziqishlar va individual xususiyatlarni ham hisobga olish maqsadga muvofiqdir. Ulardagi badiiy qobiliyatni aniqlash va rivojlantirishda sinf rahbari, fan o'qituvchilari va psixologlar hamkorlikda ish olib borishlarini taqozo etadi. Chunki, hamkorlikda olib borilgan ishlardan ko'ra, faqat ota-ona yoki sinf rahbarining harakati natijasida olib borilgan ishlardan samaraliroqdir. Inklyuziv ta'limga jalb etilgan bolalar bilan sog'lom bolalar o'rtasida STEAM va 4 ka modelining ahamiyati katta.

Bunday fanlarni integratsiyalash asosida ularga yetkazib bermoqchi bo'lgan bilimlarni berish jarayoni oson va sifatli olib borilishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

Raxmatova Xayrixon Ashiraliyevna. Pedagogik diagnostika va korreksiya. Darslik. Toshkent – 2021 yil.

1. <https://habiarjan.pl/bolaning-qobiliyatlarini-qanday-aniqlash-mumkin/>
2. Gaydukevich S.E. Средовыу podxod v inklyuzivnom obrazovanii // Inklyuzivnoe obrazovanie: sostoyanie, problemy, perspektivy. Minsk: Chetyre chetverti, 2007. – S. 35
3. <https://uz.goodinternet.org/uz/sections/osmirlar/talim-va-men/inklyuziv-talim-nima/>
4. file:///C:/Users/XTECH/Downloads/inklyuziv-ta-lim-muhitida-o-quvchilarning-ijodiy-qobiliyatlarini-rivojlantirishning-pedagogik-jihatlari.pdf

IJTIMOIIY PEDAGOGIKA:

ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА ЎҚУВЧИ ЁШЛАРИНИ ВАТАНПАРВАРЛИК РУҲИДА ТАРБИЯЛАШДА МИЛЛИЙ ВА ДИНИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ ВА РОЛИ

Кулматов Норқобил Эшмаматович

СДВМЧВУТФ.катта ўқитувчи. norqobil.65@mail.ru 91-166-22-35

Риззаев Шавкатжон Рихсибоевич.

СДВМЧВУТФ.ассистент. rizzaevshoukatrixsiboevich@mail.ru 99-803-64-80

Аннотация: Ушбу мақолада Ўқувчи ёшларини ватанпарварлик руҳида тарбиялаш масалалари баён этилади.

Калим сузлар: Истиқлол, Янги Ўзбекистон, Ёшлар, Ватан, ватанпарвар, ватанпарварлик, қадрият, диний қадрият, таълим-тарбия.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы воспитания молодежи Узбекистана в духе патриотизма

Ключевые слова: Независимость, новый Узбекистан, молодежь, Родина, патриотизм, ценность, религиозная ценность, образование, воспитание

Annotation: This article describes the issues of educating the youth of Uzbekistan in the permission of patriotism

Keywords: Independence, new Uzbekistan, youth, patriotism, value, religious value, education

Тадқиқот ишининг долзарблиги: Мустақиллик туфайли биз ўзимизнинг ҳақиқий ватанимизни топдик бу мустақилликнинг бизга берган энг олий неъматидир. Ватани мустақил халқнинг ўзи ҳам мустақил бўлади. Юрти озод ва эркин одамнинг эрки ўз кўлида бўлади. Ана шундай буюк инсоний фазилатлар фақат тинч, барқарор, мустақил юртда шаклланиши мумкин. Бунинг учун ҳар бир ўқувчи ёшни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш бугунги янги Ўзбекистон жамиятининг энг асосий

вазифаларидан бири ҳисобланади. Шундай экан биз танлаган “Глобаллашув шароитида Ўқувчи ёшларини ватанпарварлик руҳида тарбиялашда миллий ва диний кадриятларнинг ўрни ва роли” мавзуси бугунги кун учун энг долзарб мавзулардан бири ҳисобланади.

Муаммони ҳал қилиш йўллари: Юртимиз ўқувчи ёшларига таълим-тарбия беришда, уларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда, ўзбек миллий давлатчилик тарихимизни ўргатишда, тарихий хотира, маънавий мерос, миллий ва умуминсоний кадриятларимизни, жумладан диний кадриятларимизни уларнинг онги ва қалбига сингдиришда миллий-маънавий ривожланишнинг ўрни ва роли беқиёсдир. Ўқувчи ёшларимизга миллий ғоя асосида, ватанпарварлик руҳида таълим-тарбия бериш, ўқитиш бугунги янги Ўзбекистон жамиятининг ўз олдига қўйган асосий ва муҳим вазифаларидан биридир. Ҳеч кимга сир эмаски ҳар бир мустақил ривожланаётган жамиятда “тараққиётнинг тамал тоши ҳам, давлатни қудратли, миллатни буюк қиладиган куч ҳам илм-фан ривож ва таълим ва тарбиянинг тўғри йўлга қўйилганидадир”[1,30.10.2020].

Таклиф ва тавсиялар:Халқимизнинг ўтмишига, миллий давлатчилик тарихимизга бир назар ташлайдиган бўлсак, мустамлакачи Чор Россияси ва собиқ совет мафқураси ҳукмронлиги йилларида Ватанимиз тарихининг, жумладан миллий ва диний кадриятларимизнинг ноҳолисано талқин этилиши натижасида пайдо бўлган муаммоларни бугунги кунда ўқувчи-ёшларимизга тўғри тушунтириш, уларга холисано баҳо бериш, объектив талқин қилиш заруратини ҳаётнинг ўзи мамлакатимиз тараққиётининг асосий вазифалардан бири қилиб кун тартибига қўйди. Бу соҳада Мустақил Ўзбекистон Республикасининг биринчи президенти Ислоҳ Абдуғаниевич Қаримовнинг саъйу-ҳаракатлари ва ташаббуслари билан мустақиллик йилларида амалга оширилган катта ишлар ва президентимиз Ш.М.Мирзиёев томонидан амалга ошириб келинаётган Ватанимиз тарихини ўрганишнинг янги концепцияси яратилди. Бугунги кунда ҳам миллий давлатчилик тарихимизни ўрганишда ва ўқувчи ёшларга замонавий таълим-тарбия беришда Ўзбекистон Республикаси

Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг “Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисидаги ПФ-5712 сонли фармони” [2,2019.30.04] ҳамда, “Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” 2019 йил 8 октябрдаги 11Ф-5847-сон [3,2019.8.10], фармонларига мувофиқ, халқ таълими тизими ва олий таълим тизимида таълим-тарбия сифатини ошириш, соҳадаги мавжуд норматив-ҳуқуқий базани такомиллаштириш, халқ таълими ва олий таълим муассасаларининг халқаро нуфузини янада ошириш ва мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотлар, бўлажак миллий кадрларни тайёрлашда уларнинг фаоллигини таъминлаш янги Ўзбекистон жамиятининг энг долзарб вазифаларидан биридир.

Кутилаётган ижтимоий самара(натига) : Ўқувчи ёшларни ватанпарварлик ҳисларини тарбиялаш механизмларини такомиллаштириш технологияларидан фойдаланишнинг назарий-педагогик асослари ишлаб чиқиш, унинг шакллари ва самарали усулларини аниқлаш ва таълим-тарбияни такомиллаштиришда ўқувчи ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш мотивларини ишлаб чиқиш, ўқувчи ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда мактаб, оила маҳалла ва диний идора жамоатчилик кенгаши ҳамкорлигини шакиллантиришда, шахсни камол топтиришда ёрдам беради.

Мана бугун ўттиз уч йил бўлибдики юртимизда яшаб, фаолият кўрсатаётган 130дан ортиқ миллат ва элат вакилларининг маънавий дунёси виждон ва эътиқод эркинлиги, ҳар бир инсон хоҳлаган динга эътиқод қилиш ёки ҳеч қайси динга эътиқод қилмаслик ҳуқуқига эга эканлиги, диний қарашларни мажбуран сингдиришга йўл қўйилмаслиги ҳамда миллатлараро муносабатларнинг ривожланиши учун кенг имкониятларнинг яратилиши мустақил янги Ўзбекистон ҳукумати томонидан ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамияти қуриш йўлида олиб борилаётган оқилона ва одилона сиёсатнинг самарасидир. “Ҳамма учун виждон эркинлиги кафолатланади. Ҳар ким хоҳлаган динга эътиқод қилиш ёки ҳеч қайси динга эътиқод қилмаслик

хуқуқига эга. Диний қарашларни мажбуран сингдиришга йўл қўйилмайди” [4,2024.1.05],

Ўз даврида мустақил Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти И.А.Каримов таъкидлаганларидек “Мустақиллигимизнинг дастлабки кунлариданоқ аждодларимиз томонидан кўп асрлар мобайнида яратиб келинган ғоят улкан, бебаҳо маънавий маданий меросни тиклаш ниҳоятда муҳим вазифа бўлиб қолди.[5, Б-137]

“Агар катта авлоднинг билими ва тажрибасини, узоқни кўра олиш фазилатларини ёшларимиздаги ғайрат-шижоат, мардлик ва фидойийлик билан бирлаштира олсак, кўзлаган марраларга албатта етамиз. Янги Ўзбекистонни ана шундай билимли ва бунёдкор ёшларимиз билан биргаликда барпо етамиз”. [6,29.12.2020] Ўзбекистон азал-азалдан қадимий динлар ривож топган макон сифатида дунё тарихида алоҳида мавқега эга. Бу муборак заминда аждодларимиз бошқа дин вакилларига доимо хурмат билан қарагани, мана шу юрт озодлиги йўлида улар билан бирга кураш олиб боргани, елкадош бўлиб меҳнат қилганини ҳеч ким инкор эта олмайди. Ушбу масалага тўхталиб, биринчи Президентимиз И.А.Каримов жумладан шундай деган эди. “Минг йиллар мобайнида Марказий Осиё ғоят хилма-хил динлар, маданиятлар ва турмуш тарзлари туташган ва тинч тотув яшаган марказ бўлиб келди” [7, Б-142]. Диний муносабатларни йўлга қўйишда Ўзбекистон ўзига хос бой тажриба орттирган десак муболаға бўлмайди. Бугунги кунда 130 дан зиёд миллат ва элат вакиллари истикомат қилаётган ва 16 диний конфессия фаолият кўрсатаётган Ўзбекистон асрлар мобайнида турли маданиятлар, миллий ва диний анъаналар, диний эътиқодлар учрашган табарруқ замин бўлиб келган, миллий ва диний бағрикенглик ўзбек маданияти ва менталитетининг ажралмас қисмига айланди.

Ўзбекистон Республикаси Конституцияси барча фуқароларнинг виждон эркинлигини кафолатлайди. [8,Б-12].1998 йил май ойида қабул қилинган янги таҳрирдаги “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни ҳам юртимиз фуқароларининг диний

бағрикенглик тамойили асосида фаолият юритишига яна бир ижобий имконият яратди.

Давлатимиз мустақиллигимизнинг илк кунлариданок ўзининг динга муносабатини “Дунёвийлик дахрийлик эмас” тамойили асосида аниқ ва қатъий белгилаб олди. Давлатимизнинг динга муносабати “Инсон эътиқодсиз яшай олмайди” деган аниқ ишонч асосида белгиланди. Бу тамойил мустақиллик йилларида “Аллоҳ қалбимизда, юрагимизда” сўзларида ўз ифодасини топган.

Бугунги кунда юртимизда турли динларга мансуб кадриятларни асраб-авайлаш барча фуқаролар ўз эътиқодини амалга ошириши учун зарур шарт-шароитларни яратиб бериш, динлар ва миллатлараро ҳамжихатликни янада мустаҳкамлаш, улар ўртасидаги қадимий муштарак анъаналарни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратиб келинмоқда.

Мустақиллик туфайли ўзлигимизни англаш, маънавий кадриятларимизни тиклаш жараёни кечаётган ҳозирги пайтда умуман динга, айниқса, ота-боболаримиз дини бўлган ислом динига муносабат тубдан ўзгарди.

Мамлакатимиздаги 36 миллиондан зиёд аҳолининг 93 фоиздан кўпрогини мазкур динга эътиқод қиладиган туб халқлар ташкил этади.

Ислом дини барқамол авлодни тарбиялаш, маънавий ва ахлоқий юксакликка даъват этиш билан бир қаторда, уни ёвуз, қабих амаллардан қайтариш хусусиятлари билан ҳам ажралиб туради. Шу сабабли ҳам жамиятимизнинг миллий, диний-маърифий асосларини ташкил этган ислом дини, миллий ва диний кадриятларимиз ўқувчи ёшларимизни ватанпарварлик руҳида тарбиялашда ҳозирги маънавий-ахлоқий юксалишимизнинг манбаи бўлиб хизмат қилмоқда.

Миллий ва диний кадриятларнинг ҳаётимизда муҳим ўрин тутиши, тарихий хотирамизни тиклаб, ўзлигимизни англашимиздаги роли, янги жамият қуришда муҳим куч-қудрат манбаи эканини биринчи президентимиз И.А.Қаримовнинг қўйидаги фикрларида ҳам кўришимиз мумкин.

“Биз ўз миллатимизни мана шу муқаддас диндан айри холда асло тасаввур қила олмаймиз. Диний кадриятлар, исломий тушунчалар ҳаётимизга шу қадар сингиб кетганки, уларсиз биз ўзлигимизни йўқотамиз”[9, Б-350].

Ислом дини бошқа динга эътикод қилувчилар билан ҳамкорлик қилишни тақиқламаслиги, унинг таълимоти диний бағрикенглик тамойилларига асосланиши барча манбаларда ўз аксини топган. Жумладан, Қуръони Каримнинг “Мимтахана” сураси 8-оятида “Дин тўғрисида сизлар билан урушмаган ва сизларни ўз юртингизда (хайдаб) чиқармаган кимсаларга нисбатан яхшилик қилишингиз ва уларга адолатли бўлишингиздан Аллоҳ сизларни қайтармас. Албатта, Аллоҳ адолатли кишиларни севар[10, Б-550].

Хулоса қилиб айтганда, Катта-катта ўзгаришлар ва туб ислохотлар амалга оширалаётган бугунги янги Ўзбекистон шароитда, ҳар томонлама етук муқаммал комил инсонларни тарбиялаб вояга етказиш ва шакллантириш жараёнида дунёвий илмларни эгаллаш, замонавий технологияни бошқариш билан бир қаторда муқаддас ислом динимизни, миллий ва диний кадриятларимизни ўқувчи ёшларимизга ўргатиш ва уларнинг онги ва қалбига сингдиришда диний бағрикенглик (толерантлик)ка кенг имкониятлар яратиб берилиши давлат мустақиллигини мустаҳкамлашда ва миллатлараро тотувликни таъминлашда энг муҳим вазифалардан бири саналади. Ўз давлатчилик тарихини, миллатининг бой маънавий меросини, ўзлигини, муқаддас дини ва миллий урф-одатларини яхши билган авлодгина мустақилликнинг қадрига етади, унинг пойдеворини мустаҳкамлашга бор қучқуввати ва ақл идроқини бахшида эта олади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев “Мамлакатимизда таълим-тарбия тизимини такомиллаштириш, илм-фан соҳаси ривожини жадаллаштириш масалалари муҳокамаси бўйича видеоселектор йиғилиши”
Тошкент, 30.10.2020 йил

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5712-сон фармони.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси Олий таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-11-Ф-5847сон фармони.
4. Янги тахрирдаги Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т., Ўзбекистон. 2024 йил 1 май. VII боб, 35-модда
5. Каримов.И.А. Ўзбекистон XXI бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва таррақиёт кафолатлари. Т., Ўзбекистон. 1997. Б. 137.
6. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга ва Ўзбекистон халқига мурожаатномаси. Тошкент. 2020 йил 29 декабрь
7. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва таракқиёт кафолатлари. Т. Ўзбекистон. 1997 й. Б. 142.
8. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Тошкент “Ўзбекистон” Нашриёт-Матбааа ижодий уйи. 2014, Б.12.
9. Каримов И.А. Оллоҳ қалбимизда юрагимизда. Каримов И.А. Биз келажагимизни Ўз қўлимиз билан қураимиз. Т. Ўзбекистон, 1999, 7-жилд. Б. 350.
10. Куръони Қарим маъноларининг таржима ва тафсири. Т. 2004. Б. 550.

TARIXGA DAXLDORLIK TUYG‘USINI VUJUDGA KELITIRISHDA XORIJIY TAJRIBALARNI QO‘LLASH ME‘ZONARI

Azimov Muxammadi Azim o‘g‘li

Oliy ta’limni rivojlantirish tadqiqotlari markazi tayanch doktoranti

E-mail: muhammagistr@gmail.com Tel raqam: +998973268418

***Annotatsiya.** Maqolada tarixga daxldorlik tuygʻusining shakllantirishga doir nazariy takliflar va vositalarning umumiy mazmuni hamda ularni amalga oshirish mexanizmlari bayon qilingan. Shuningdek, unda millatlar tarixidagi daxldorlik hissini uygʻotuvchi xorijiy manbalarning turlari va ularning oʻziga xos xususiyatlari taʼlimning zamonaviy metodlari yordamida oʻrganib chiqilib, tegishlicha takliflar ishlab chiqilgan. Ushbu tasqiqot ishida daxldorlik tuygʻusini vujudga keltiruvchi motivlar va ularni harakatga kelturuvchi kategoriyalarning falsafiy va pedagogik tahlillari berilgan.*

***Kalit soʻzlar:** tarixga daxldorlik, manfaat, maqsad, taʼlim texnologiyalari, oʻqitish metodlari, milliy oʻziga xoslik va tarixiy xotira.*

CRITERIA FOR USING FOREIGN EXPERIENCES IN CREATING A SENSE OF RELEVANCE TO HISTORY

Azimov Mukhammadi Azim oglu

PhD student of the Higher Education Development Research Center

***Annotation.** The article describes the general content of theoretical proposals and tools for the formation of a sense of belonging to history, as well as the mechanisms of their implementation. Also, in it, the types of foreign sources that evoke a sense of relevance in the history of nations and their specific characteristics are studied with the help of modern methods of education, and relevant proposals are developed. Philosophical and pedagogical analyzes of the motives that create a sense of belonging and the categories that move them are given in this research.*

***Key words:** relevance to history, interest, purpose, educational technologies, teaching methods, national identity and historical memory.*

КРИТЕРИИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА В СОЗДАНИИ ОЧУВСТВЕНИЯ СООТВЕТСТВЕННОСТИ К ИСТОРИИ

Азимов Мухаммади Азим оглы

*Докторант Научно-исследовательского центра развития высшего
образования*

Аннотация. В статье описано общее содержание теоретических предложений и инструментов формирования чувства сопричастности к истории, а также механизмы их реализации. Также в нем с помощью современных методов обучения изучаются виды зарубежных источников, вызывающих чувство актуальности в истории народов, их специфические особенности и разрабатываются соответствующие предложения. В исследовании дан философско-педагогический анализ мотивов, создающих чувство принадлежности, и категорий, которые ими движут.

Ключевые слова: отношение к истории, интерес, цель, образовательные технологии, методы обучения, национальная идентичность и историческая память.

Kirish

Tarixga daxldorlik masalasi uzoq davrlardan buyon tarixchi olimlar diqqat e'tiborini jalb qilib kelgan. Chunki, bu his-tuyg'u millatni vatan taqdiriga daxldor, o'tmish saboqlaridan to'g'ri xulosa yasash va mavjud tashqi xurujlardan xalos bo'lishga yordam beradi. Ammo, O'zbekistonning eng yangi tarixida talabalarda daxldorlik tuyg'usini shakllantirish oson ish emas. Sababi, talabalarining tarixiy voqealardan xulosa yasash ko'nikmasi o'ta subyektivlashgan bo'ladi. Ular o'zlari o'qigan ma'lumotlarning barchasi haqiqat deb hisoblashadi. Aslida, tarixni "g'oliblar yozadi" iborasini ular shunchaki, oddiy jumla deb hisoblashadi. Lekin, Tarixdagi daxldorlik turlicha bo'lishi mumkin. Ularga quyidagilarni misol tariqasida keltirsak bo'ladi: makonga bo'lgan daxldorlik, millatga daxldorlik, merosga daxldorlik va g'oyaga daxldorlik. Bu kategoriyalar tarixga e'tibor va sadoqatni kuchaytiruvchi vositalar hisoblanadi. Shuningdek, talabalarda keng dunyoqarashning vujudga kelishi, tanqidiy fikrlar, xronologik ma'lumotlarni bir-

biriga bog'lash va milliy o'zlikni anglash kabi biz uchun muhim tushunchalarning rivojlanishi tarixga daxldorlikni shakillantirish orqali amalga oshadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tarixga daxldorlik tuyg'usini shakillantirishning o'ziga xos uslub va metodlari mavjud bo'lib, ular yordamida talabalarda vatan tarixini o'rganish, xulosa chiqarish, mavjud propaganda vositalarini aniqlash va ularga qarshi kurash malakalari hosil bo'ladi. Bu vazifalarni amalga oshirishda tizimli tahlil, tarixiy tanqidiy usul, modellashtirish, teskari aloqa, evristik metod va boshqalardan foydalangan holda bu tuyg'uni rivojlantirish mumkin. Aynan shu metodlar orasida tizimli tahlil metodi daxldorlik tuyg'usini shakillantirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki, eng yangi davr tarixi iqtisod, siyosat, din va mafkura bilan chambarchas bog'liq bo'lib, undagi hodisalarning tizimi aynan tarixga ham o'z ta'sirini o'tkazadi. Tizimli tahlil metodi esa shu mammoni hal etish uchun o'ziga xos vosita vazifasini o'taydi. Ushbu metod turli xil makonda ro'y berayotgan turli xil hodisalarni yagona tizimga birlashtiradi va tahlil qiladi. Bu amalda masalaning mohiyatini chuqur anglashga yordam beradi.

Modellashtirish metodiga kelsak, tarixdagi abstrakt voqealarni manba asosida o'rganish va ularning modelini talabalar tasavvurida ko'chirishdan iborat hisoblanadi. Shundagina, tarixni o'rganuvchi subyektlar tarixiy hodisalarni osonlikcha anglab yetishidi. Ammo, tarix fanini o'qitish jarayonida ta'lim metodlarini o'qituvchi o'z qiziqishiga ko'ra emas balki, aditoriya sharoitlaridan kelib chiqqan holda tanlashi maqsadga muvofiq hisoblanadi. Amalada bu maqsadning erishilish koefitsentini oshiradi.

Adabiyotlar tahlili

Talabalarda daxldorlikka oid tuyg'ularni shakillantirish bo'yicha ko'plab tarixchi olimlar o'ziga xos metodlarni qo'llaydilar. Daxldorlik tuyg'usining makon bilan bog'liq va Vatan tuyg'usining tug'ilib o'sgan joydan boshlanishi haqida tarixchi olimlar A. Saxayfar, S.H. Ghoddusifar [1, 58], E. Gorgul, Lyusi Luo, Sitong Vey, Charlz D. Pei [2, 518] kabi olimlar daxldorlik hissini millat joylashgan o'lkaga bog'laydi.

Zamonaviy tarix va unda daxldorlikning paydo bo'lishi, o'qitish medodlari yordamida talabalarda tarixga bo'lgan ishtiyoqni yanada kuchaytirishga qaratilgan ilmiy yo'nalish yetakchilari K. Korostelina, M.L. Black [3, 2], Paul G. Fitchett, T.L. Heafner [4, 90] qarashlarida o'tmishda bo'lib o'tgan voqealarni zamonaviy standartlarda bayon qilish haqida atroflicha muhokamalarning aspektlari tahlil qilingan.

Tarixga daxldorlik masalasining falsafiy va pedagogik tamoyillari haqida N. Abduazizova, M. Bekmurodov, N Jo'rayev [5, 21] asarlarida insonning tarixdagi roli va u amalga oshiradigan funksiyanal vazifalar haqida o'ziga xos qarashlar majmuayi mavjud. Tarix va millat tuyg'ularining anglash va yagona g'oya asosida birlashish kabi mafkuraviy va ilmiy-pedagogik qarashlarni M. Quronov [6, 5] ilgari suradi.

Tahlil va natijalar

Tarixga daxldorlik masalasi u yaratilgandan to hozirgi kunga qadar juda ko'plab tarixchilar, pedagoglar, faylasuflar va siyosatshunoslar tomonidan uning kishilar hamda mamlakat taqdiriga ta'sirini ko'p bora ta'kidlab o'tishgan. Ammo, keyingi vaqtlarda tarixning asl mohiyatini tushunish, unga baho berish va xalqlar tarixini yoritishda turli xil nojo'ya xatti-harakat hamda tashviqotlar amalga oshirilmoqda. Bu esa yosh avlod ongida egoizm va seperatizm g'oyalarining kuchayishiga olib kelmoqda. Ushbu mafkuralarning keng yoyilishiga ijtimoiy tarmoqlardagi maqola, intervyu, video va ovozli xabarlar katta diapazonda tarqalib, har qanday millat vakilini yo'ldan adashtiruvchi o'tkir vositalarga aylanib qoldi. Endilikda, katta auditoriyani tashkil etuvchi talabalar o'qituvchi pedagoglar beradigan bilimdan ko'ra zamonaviy internet tarmoqlaridagi ma'lumotlarga ruju qo'yishni afzal ko'rishmoqda. Bu real voqelik nuqtai nazaridan qaraganda pedagoglarning ta'lim bilan bog'liq yumushlarini har qachongidan ham og'ir ahvolga olib kelmoqda. Bunday vaziyatda millat taqdiri va tarixiga daxldorlik hissini yanada kuchaytirish va yoshlarda milliy iftixor tuyg'ularini shakllantirishga oid strategik rejalarni amalga oshirish davr talablaridan biri hisoblanadi. Bunday harakatlar jumlasiga quyidagilarni kiritish mumkin:

- zamon talablariga mos yangi adabiyotlarni nashr etish;
- so'ngi pedagogik texnologiyalardan dars o'tish jarayonida foydalanish;
- talabalarni vatan tarixini tarannum etuvchi muzeylar bilan yaqindan tanishtirish va ekskursiyalar sonini choraklik taqvimiga qarab ko'paytirish;
- O'zbekiston tarixiga oid mavzular va darsliklarda daxldorlik tuyg'usini taminlavchi manbalar sonini oshirish;
- tarix fanini o'tish davomida fanlararo integratsiyadan unumli foydalanishni yo'lga qo'yish;
- yoshlarga jamiyat manfaatlari shaxsiy manfaatlardan ustun ekanini uqtirish;
- milliy mafkurani zamon talablariga mos ravishda qayta ishlab chiqish;
- tarix o'qituvchilarining metodik bilimlarini yanada kuchaytiruvchi xorijiy malakalardan o'tkazish tizimini yo'lga qo'yish;
- eng bilimdan o'quvchi va o'qituvchilarni moddiy rag'batlantirish tizimini adolat tamoyillari asosida qurish.

Bugungi kunda tarixni his qilish va undan iftixor tuyg'usini anglash murakkab jarayonlardan biri hisoblanadi. Chunki, tarixning biz uchun noma'lum tilsimlari talaygina. Biz ularni faqatgina tarix bo'yicha mutaxassis va kuchli bilim sohiblari bo'lmish pedagog o'qituvchilar yordamidagina tushunib yetishimiz hamda o'zimiz uchun o'tmish haqida xulosalar qila olishimiz mumkin. Boshqa bir tomondan, tarix ta'limining ijtimoiy o'ziga xosligi shundan iboratki, u ma'lum bir tor doiradagi soha va yo'nalishlarni emas balki, butun bir millat uchun zarur bo'gan ijtimoiy jarayonlarning mohiyatni anglash, ularga o'ziga xos yechim topishga oid farazlarni ishlab chiqish, hamda xorijiy tajribaning sinalagan vositlarini o'rganish va joriy etishga yordam beradi.

Tarixga zamonaviy nuqtayi-nazar bilan yondashuvchilardan biri Karina Korostelina daxldorlik tuyg'usining shakllanishida o'qitish tizimi muhim ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi. Tarixni o'qitish nafaqat jamoaviy o'tmish haqida ma'lumot beradi, balki u shuningdek, hozirgi vaziyat va ishlarning ma'nolarini rivojlantiradi va jamiyat tushunchalarini shakllantirishdagi asosiy

rolni o'ynaydi [7, 25]. Demak, jamiyat kishilarining tarixga nisbatan qotib qolgan qarashlarini o'zgartirish, ularda daxldorlik tuyg'ularini shakillantirish, subyektiv fikrlarning asl mohiyatini tushuntirish va Vatan ravnaqi uchun hissa qo'shuvchi jamiyatni shakillantirish o'qituvchi va tarbiyachilarga bevosita bog'liq jarayon ekan. Shuning uchun ham biz soha uchun yangilik va ilmiy asoslarga ega bo'lgan samarali ta'lim metodlariga e'tibor berishimiz lozim.

Daxldorlik tuyg'usining shakillanishi uchun kishilarda o'ziga xoslik, millat va davlatga tegishlilik kabi vositalar kuchliroq shakillangan bo'lishi kerak. Bunday vositalar ta'lim dargohlarida amalga oshiriladi. Chunki, aynan shu muassasalarda inson o'zini, o'zligini, Vatan qadri va uning an'analarini hamda jamiyatga xos bo'lgan milliy manfaatlarini tushunib yetadi. Albatta, buni amalga oshiruvchi eng kuchli vositalardan biri bu – tarixdir. U xalqlarning o'tmishi va kelajagi, tadqiri va maqsadlarini yaqqol namoyan etuvchi ko'zgu hisoblanadi. Shuning uchun ham tarix ta'limi va uning nazariyasiga juda ko'p hodisa va jarayonlar bilvosita bog'liqdir. Sababi, shunday xalqlar bor, o'tmishida yuksak sivilizatsiya mavjud bo'lmagan, jahon tarixida chuqur iz qoldirmagan va ajdodlari bilan avlodlari o'rtasida faxr tuyg'ular qaramama-qarshi bo'lishiga qaramasdan tarixni subyektiv yoritish va madaniyatni propaganda qilish orqali jamiyatga xavf solishi mumkin. Bunday xatarlarning mohiyatni tarix haqida chuqur bilimga ega bo'lmagan kishilar tushina olishmaydi va ular tashviqotning qurboni bo'lib qolishi hech gap emas.

Yoshlarga tarixiy hodisalarga daxldorlik tuyg'usini, milliy o'zlikni, jamoaga sodiqlikni o'rgatish nisbatan sekin va murakkab jarayondir. Negaki, milliy o'ziga xoslik juda katta darajada tarixni o'qitish orqali shakllanadi va u muayyan g'oyalar va tushunchalarni berish uchun mo'ljallangan o'quv dasturiga asoslangan bo'ladi. Ya'ni, uni o'zgartirish yagona mushtarak g'oyalar asosida tuzish va ta'limga joriy etish uzoq vaqt va kuch talab qiladi.

Tarixga daxldorlik tuyg'usini shakillantiruvchi vositalar:

1. Milliy g'oya;
2. Maqsad;
3. Manfaat;

4. Ta'lim va tarbiya.

Yuqorida nomlari keltirilgan vositalara tarixda daxldorlik hissini eng ko'p rivojlantira oluvchi kategoriyalar hisoblanadi. Bu tushunchalarning mazmun mohiyati tarixiy kontekstda millat uchun o'z tarixiga bo'lgan intilish va g'urur tuyg'ularini yoshlar ongiga ta'lim singdirish imkonini beradi. Zero, yagona g'oya va manfaat asosida birlashgan hamda maqsad uchun odimlab borayotgan xalqni hech kim yenga olmaydi. Shuning uchun ham biz ushbu vositalardan o'qitish jarayonida samarali metodlarni qo'llagan holda foydalanishimiz lozim. Biroq, ta'lim metodlaridan foydalangan holda bu tuyg'uni o'rgatish va joriy qilish mavjud muammoga o'ziga xos yechim bo'ladi degani emas. Bunga qo'shimcha tarzda, yoshlarning qiziqish va imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'limni zamonaviylashtirish lozim. Bu amalda xalqaro ta'lim tashkilotlari, ilmiy tahlil markazlari va unversitetlar tajribalarini milliy manfaatlar mushtarakligida joriy etish orqali amalga oshadi.

Xulosa va takliflar

Umuman olganda, tarixga daxldorlik tuyg'usini shakillantirish davr talabini hisobga olganda har qachongidan ham muhim hisoblanadi. Agarda, bu jarayonga o'z vaqtida e'tibor berilmaydigan bo'lsa, davlatlar dastlab madaniy so'ngra esa, siyosiy tanazzulga yuz tutadi. Mohiyatidan olib qaraganda, yuqoridagi har ikkala soha ham o'zlarini qo'llab-quvvatlovchi va tayanch vositalari bo'lgan yoshlarga suyanadi. Xolbuki, yoshlarda millat taqdiriga befarqlik, daxlsizlik va tarixga hurmatsizlik kabi illatlar ustun o'rnashib olgan bo'lsa, ularni mamlakatning buyuk poydevorlari sifatidagi mavqeyi barbod bo'lishi mumkin.

Tarix o'tmishdagi xatolarni kelajak avlodga ko'rsatib undan tegishlicha xulosa chiqarishga o'rgatadi. Buni tushungan millat vakillarida mamlakat rivoji uchun hissa qo'shuvchi g'oyalar va rejalar ko'payib boraveradi. Bunday maqsadlarni amalga oshirish uchun tarixga daxldorlik hissini uyg'otuvchi tizmlarni ishlab chiqish zarur. Chunki, ular kimligimizni belgilaydigan xususiyatlardir.

Ular jumlasiga quydagilarni kiritish mumkin:

- ✓ tarixning asl mohiyatini ochib beruvchi kinofilmlar yaratish;

- ✓ tarix buyurtmachilari va yaratuvchilari o'rtasidagi mutanosiblikni ta'minlashga yordam beruvchi adolatli sistema yaratish;
- ✓ oddiy xalq manfaatlarini tarannum etuvchi obyektiv tarixni yaratish;
- ✓ Tarix darslari o'tiladigan auditoriyalarni amaliy va nazariy tarixiy manbalarda bilan boyitish;
- ✓ tarix targ'ibotchilari jamiyatini tuzish. Bu amalda uyushmagan yoshlarni Vatan taqdiri yo'lida jipslashtiradi;
- ✓ o'quvchilarda tarixiy xulosalash ko'nikmasini pedagogik texnologiyalar yordamida shakillantirish;
- ✓ O'zbekiston va jahon tarixidagi katta tafovutlarni qisqartirishga doir ilmiy tadqiqot ishlarini qo'llab-quvvatlash va shunga o'xshash ta'sirchan choralarni ko'rish.

Har bir millatning kelajagi o'z o'tmishi, ya'ni tarixi bilan chambarchas bo'ladi. Zero, moziyning qariga yashiringan har qanday voqealar biz uchun qaysidir ma'noda takror sodir bo'luvchi xatolarni tuzatishga hamda mamalakat taraqqiyoti yo'lida xavfsiz va ishonchli rejalar tuzishga yordam beradi.

Adabiyotlar

1. Saxayfar A., Ghoddusifar S.H. Impact of Location-Behavior on Sense of Belonging to Place. Published by Canadian Center of Science and Education. Modern Applied Science; Vol. 10, No. 5; 2016ISSN 1913-1844 E-ISSN 1913-1852.
2. Gorgul E., Lyusi Luo, Sitong Vey, Charlz D. Pei. Sense of place or sense of belonging? Developing guidelines for human-centered outdoor spaces in China that citizens can be proud of. Urban Transitions Conference, Shanghai, September 2016. Procedia Engineering 198 (2017) 517 – 524
3. Black M.L. History teaching today Approaches and methods. Kosovo, May 2011. P. 45

4. Paul G. Fitchett, Tina L. Heafner. Student demographics and teacher characteristics as predictors of elementary-age students' history knowledge: Implications for teacher education and practice. *Teaching and Teacher Education* Volume 67, October 2017, Pages 79-92.
5. Jo'rayev N. Tarix falasafasining nazariy asoslari. – T.: Ma'naviyat, 2008. – 459 b.
6. Quronov M. Bizni birlashtirgan g'oya. – T.: G'afur G'ulom, 2016. – 348 b.
7. Korostelina K. (2008) History Education and Social Identity, *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 8:1, 25-45, DOI:10.1080/15283480701787327

G'ARB VA SHARQ MA'NAVIYATINING O'ZIGA XOS RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Karimov Islomjon Isroiljon o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti magistranti

Gmail: karimovislomjon073@gmail.com

+9989 94 268 27 75

Annotasiya: Ushbu maqolada G'arb va Sharq ma'naviyatining jixatlari to'g'risida va madaniyat va ma'naviyatdagi mushtaraklik istiqbollari haqida so'z yuritiladi. Madaniy almashinuvarlar tahlil qilinadi va muhim xulosalar ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Nasroniylik, apologetika, gumanizm, globallashuv, ijtimoiy falsafa, mafkura mentalitet.

Abstract: This article discusses differences between Western and Eastern spirituality and the prospects for commonalities in culture and spirituality. Cultural exchanges are analyzed and important conclusions are considered.

Key words: Christianity, apologetics, humanism, globalization, social philosophy, ideological mentality.

Аннотация: В данной статье рассматриваются различия западной и восточной духовности, а также перспективы общности культуры и духовности. Проанализированы культурные обмены и сделаны важные выводы.

Ключевые слова: христианство, апологетика, гуманизм, глобализация, социальная философия, идеологический менталитет.

Kirish

Dunyo mamlakatlarida mafkuraviy jarayonlar jadallashib borayotgan hozirgi davrda, "G'arb mafkurasi" va "Sharq mafkurasi" kabi ijtimoiy-siyosiy atamalar va ushbu shartli ajratiladigan hududlarga mansub jamiyatlar o'rtasida mafkuraviy raqobat davom etmoqda. Tarixning ma'lum bir qismida u yoki bu mafkura ustun mavqeda bo'lib turgan bo'lib, biri ikkinchisiga ta'sir ko'rsatgan va buning natijasida ma'lum o'xshashliklar uchrab turgan, biroq bir-birini istisno qiladigan hamda nomuvofiq xususiyatlar ham talaygina. Dunyoni mafkuraviy qutblarga ajratgan ushbu ikki madaniyatning paydo bo'lishi, rivojlanishi, kelajak istiqbollari qanday bo'lishi va qaysi biri insoniyatning global taraqqiyot yo'liga olib chiqishi haqida uzoq rivojlanish davrida ko'plab baxslashuvlar va madaniyatlar mushtarakligi sodir bo'lib kelgan. Hattoki, urushlarga ham olib olib borgan ushbu muhokama mavzularini o'rganish bugungi kun insoniyatining o'z oldiga qo'ygan muxim masalalaridan biriga aylanib bormoqda. Ijtimoiy ong va ma'rifatni belgilash uchun ham bu sohada ilmiy izlanishlar qilib borilmoqda.

Adabiyotlar tahlili

Har ikki madaniyatning shakllanish va rivojlanish yo'llari va farqli jihatlari to'g'risida tarix, falsafa, adabiyot, psixologiya, dinshunoslik etnomadaniyat kabi ijtimoiy fanlar tarmog'iga kiruvchi mutahassisliklarda faoliyat olib borgan ko'plab olimlar tomonidan asoslangan va ilmiy izlanishlar davom etmoqda. Jahon mamlakatlarida ushbu mavzuda izlanish qilgan tadqiqotchilar O. Shpengler, I. Kant, D. Didro, F. Nitshe K. Marks va boshqa faylasuflar ijodida yaqqol namoyon bo'ladi ularning asarlari G'arb falsafasidan ta'sirlanish kuchli bo'lganini kuzatish

mumkin. Sharq falsafasida esa Farobiy, Konfutsiy, Abu Homid G`azzoliy, Sa'diy Sheroziy Rumiylarning va boshqalarning asarlarida uchraydi. Zamonaviy davrda ham bunday tadqiqotlar uchrasada asosiy manbalar har ikki jamiyatdagi uyg'onish davriga xos.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda har ikki madaniy munosabatlarda ilmiy o'rganish uchun har ikki madaniyatga mansub manbalarni taqqoslash va ularning farqli taraflarini aniqlash orqali muayyan umumlashtiruvchi mulohazalar berilgan.

Tahlillar va natijalar

G'arb va Sharq mintaqasi ijtimoiy hayot, madaniyat va boshqa ko'plab jihatlarda farqlanishlarga va mushtarakliklarga ega bo'lib, buning o'ziga yarasha sabablari mavjud. Ularni anglash va muhim saboqlar olishning ahamiyati oshib borayotganini e'tirof etgan O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev "Dunyo barqarorlik va xalqlarning mustahkam rivojlanishiga rahna soladigan turli yangi tahdid va xavflar paydo bo'layotgan bugungi kunda ma'naviyat va ma'rifatga, axloqiy tarbiya, yoshlarning bilim olish, kamolga yetishga intilishiga e'tibor qaratish har qachongidan ham muhimdir." [1] - degan edi.

Avvalambor, farqlanishlarning asosiy sabablaridan biri G'arb mamlakatlarida uzoq davrlardan beri nasroniylik dini hukmronlik qilib kelgan va buning natijasida ushbu din G'arb mamlakatlarida yashovchi xalqlar va millatlarning tarixi, mafkurasi, turmush tarzi va boshqa jabhalarida ta'sirini o'tkagan. G'arb tsivilizatsiyasining o'zagi, keng qamrovli manoda, yunon-rim sivilizatsiyasi va g'arbiy nasroniylikning qo'shma asoslaridan iborat. [2] Sharq mintaqasiga doir mamlakatlar va xalqlarda esa, dinlar turfaligini kuzatamiz. Hindistonda hinduizm, Xitoyda konfutsiylikdan buddaviylikkacha, qolgan xududlarda Islom dinining ta'siri kuchli bo'lganini kuzatamiz. Natijada esa, Sharq mamlakatlarida madaniyat va ma'naviyat turfaligi kuchli bo'lgan va hozirgacha bu davom etadi. Umuman olganda, G'arb davlatlari mafkuralarida ham farqlanishlar kuzatilib tursada, ularning o'zaro nisbiy o'xshashliklari Sharqdagi ma'naviy va

madaniy qadriyatlarga va tafovutlarning keskin emasligi xristian dinining mavqeyi bilan aloqadordir.

Ikkinchidan, G'arb davlatlari madaniyati rivoji nasroniylik dini mavqeyi yuqori bo'lgan davrda tanazzuldan chiqqan olmagani xolda, Sharq mintaqalarida Islom dini mavqeyi yuqori bo'lgan davrda din madaniyat rivojiga xizmat qildi. Diniy xurofotga berilgan katolik cherkovi ruhoniylari odamlarni ko'r-ko'rona e'tiqodga undashi natijasida har qanday ilmiy yangilikka intilish shavqatsizlik bilan bostirilgan va diniy aqidalarga to'g'ri kelmasdek tuyulgan har qanday intilish ulkan jinoyat xisoblanishi natijasida uzoq paytlar Yevropa taraqqiyotdan ortda qoldi. Nasroniylik dini ruhoniylari Rim imperiyasi davridan beri G'arbda asta-sekinlik bilan hukmron bo'lib borgani barobarida ilm va madaniyat rivojiga tish-tirnog'i bilan qarshi turdi. Buning uchun inkvizitsiya sudlari va jazo choralari tashkil etilgan edi.

Yevropada gumanizm harakati paydo bo'lib, inson huquqlari uchun kurash boshlanishi, Yevropada dinning mavqeyini pasaytirdi. Nafaqat Ispaniya va Portugaliyada, balki siyosiy erkinlik va ijtimoiy samaradorlikning dushmani bo'lgan xalqlarning iqtisodiy halokatida yana bir bor inkvizitsiya aybdor deb topildi, butun Yevropada boshqa mamlakatlar ham "yuqtirilishi" mumkin bo'lgan alomatlar paydo bo'ldi.[3] Islom dini esa, ilm va madaniyatni rivoj toptirishga xizmat qilib IX-XII va XIV-XV asrlarda uyg'onish davri Sharq renessansiga asos bo'ldi Yevropada bunday uyg'onish davri dindan uzoqlashish bilan amalga oshdi.

Uchinchidan, G'arbda madaniyatning va ma'naviyatning rivoji ilmning va ma'naviyatning rivoji turli davrda kechgani bilan Sharqdan farqlanadi. Ko'plab fan tarmoqlari rivojlanib borib, fan taraqqiyotida ulkan taraqqiyotga erishilayotgan bir davrda, ahloqiy tanazzul kuchayib borayotgani Yevropa ilmda taraqqiyotga ma'naviyatda esa zavolga uchrab borayotganini ko'rsatmoqda. Ushbu mulohazalarni O. Shpenglarning "G'arbning tanazzuli", asarida uchratamiz. Yevropada borgan sari globalistik tafakkur paydo bo'lib milliylikni ko'rsatuvchi belgilar kamaytirib borilmoqda. Misol tariqasida Yevropa jamiyatlarida hozirgi kunda ilm-fan sohasida ulkan muvafaqqiyatlarga erishilgan va ma'naviyat

tanazzuli hukm surayotganini ko'rishimiz mumkin. "Jinsiy rangbaranglik", Feminizm, jins o'zgartirishdan tortib boshqa ma'naviy tanazzul sabablarigacha urchib borayotgan Yevropa halokat tomon shiddat bilan ketib bormoqda. Sharqda esa, nisbatan bunday jarayonlar kech sodir bo'lmoqda. Ma'rifat va ma'naviyat esa hamohangdir.

To'rtinchidan, G'arb mamlakatlarida tarqalgan madaniyat boshqa madaniyatlarga tarqatishda tajovuzkorlik yo'lidan bordi va har qanday o'ziga mos kelmaydigan madaniyatga qarshi kurash olib borgan. Bunday urinishlar salib yurishlari ko'rinishida va misionerlik harakati tarzda sodir bo'lgan. O'rta asrlardagi asrlarda salib yurishini tanqid qilish G'arbiy Evropada ozchilikning fikri edi. Aksincha, salib yurishlari umuman Vizantiya imperiyasida keskin tanqid qilingan va islom olamida bir ovozdan qoralangan.[4] Missionerlik harakati bunda harakatlantiruvchi kuch vazifasini o'tagan. Amerika qit'asi va Afrika davlatlariga qilingan mustamlakachilik siyosati va ayovsiz G'arblashtirish siyosati natijasida ushbu mintaqalardagi madaniy me'roslar tugatilib ularning G'arb mamlakatlaridan o'rnak olishiga majbur qilindi. Holisona aytganda, bunday xolatlar Sharqda ham kuzatilgan, kuzatilmogda va keyinchalik ham bu davom etishi mumkinligi haqiqatga yaqin bo'lsada, majburlash kuchi Yevropada kuchliroq namoyon bo'lmoqda. Dunyo tili xisoblangan ingliz, fransuz, ispan, nemis, rus tillari bunda boshqa xalqlar uchun "yo'lchi yulduz" vazifasini o'tamoqda.

Sharq madaniyati va ma'naviyati qadimdan rivojlanib kelishi barobarida turli sohalarda G'arbg ta'sir ko'rsatgan va G'arb ham shunday ta'sir etuvchi vazifani ado etgan. Madaniy ta'sirlanishlar davomida jamiyat mafkurasi ham o'zgarib borgan. Zamonaviy davrda G'arbning siyosiy, madaniy va ijtimoiy faollashuvi natijasida demokratiya, feminizm, gender tengligi va boshqa "kashfiyotlar" Sharq mamlakatlariga ham o'ta boshladi. Milliylik chegaralarining yuvilib ketishi jarayoni faollashib borishi bilan xalqlarni globallashtirish harakati kuchayib bormoqda. G'arb davlatlarining tillari bo'lgan ingliz, fransuz, nemis, ispan rus tillari dunyoning katta qismida yoyilishi o'z navbatida bunga asosiy sabablardan biridir. Insonlar muayyan tilni o'rganib borar ekanlar, ushbu

tilning kelib chiqish makonining milliy qadriyatlarini ham o'rganib boradilar va xayrixohlik ruhi shakllanadi. G'arb davlatlarining dini bo'lgan nasroniylik dunyoning e'tiqod qiluvchilari soni jihatidan oldingi pog'onadagi dini bo'lib turganligi dunyoning ko'p qismlariga ijtimoiy ta'sir ko'rsatish imkonini bermoqda. G'arb mafkurachilari ilgari surayotgan "Yevropasentrizm" g'oyasi siyosiy jihatdan mustahkamlanishida G'arbnig majburlash kuchi bilan harakat qilayotgani jarayonni tezlashtirmoqda. Bunda ba'zi xalqlar o'z tillarini va milliy xususiyatlarini yo'qotib bormoqda.

Xulosa

Insoniyat taraqqiyotida rivojlanishlar va pasayish davrining uchrab turishi va bir-biridan o'rganib borishi tabiiy jarayon bo'lgani xolda boshqa madaniyatlar va o'zi mansub bo'lgan madaniyatlarni taqqoslagan inson yuksak ma'naviy salohiyatga ega bo'ladi. Ushbu doiradagi bilimlar bugungi kunda muayyan bir jamiyatni nimalarni qilish yaxshilikka yetkazishi va zararga boshlashini anglashga va tajriba to'plashga imkon beradi. Yurtimiz hududida yashab kelgan xalqlar Sharq madaniyatiga mansub bo'lgani xolda G'arbgga xos unsurlar ham ta'sir ko'rsatib bormoqda. Ba'zan muayyan bir jamiyat o'z madaniyatidagi qusurlardan voz kechishi va ijtimoiy foydali bo'lgan unsurlarni o'zlashtirishi uchun ham boshqa jamiyatni o'rganishga ehtiyoj sezadi. G'arb madaniyati va Sharq madaniyatida kuzatilgan bir qator farqlanishlar, ularning motivlari va natijalarini tahlil qilish bilan globallashtirish natijasida jahonga yuz tutayotgan O'zbekistonning ham ko'proq jahon tajribalaridan foydalanishi kerakmi yoki milliy g'oya va qadriyatlarga sodiq qolgani ma'qulmi degan dolzarb savollarni kun tartibiga qo'yadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati.

1. Ш.М.Мирзиёев. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017 – 27-бет.
2. Sharon, Moshe (1 January 2004). Studies in Modern Religions, Religious Movements and the Bābāi-Bahāa'āi Faiths. BRILL. p.Side by side with Christianity, the classical Greco-Roman world forms the sound foundation of Western civilization. Greek philosophy is also the origin for the methods and

contents of the philosophical thought and theological investigation in Islam and Judaism. ISBN 978-90-04-13904-6.

3. https://en.wikipedia.org/wiki/Black_Legend_of_the_Spanish_Inquisition

4. Andrea, Alfred J. (2003). "Criticism of the Crusades". Encyclopedia of the Crusades. Greenwood Press. pp. 80–81. ISBN 0313316597.

MUXTOR AVEZOVNING “KO‘KYOL” HIKOYASIDAGI BO‘RI OBRAZINING O‘RNI

Ismoilova Madinaxon Yoqubjon qizi

NamDU filologiya fakulteti o‘zbek tili yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Ashurov Bekzod Shavkatjon o‘g‘li

NamDU o‘zbek adabiyotshunosligi kafedrasi o‘qituvchisi

E-mail: bekzod.ashurov.1994@mail.ru

Annotatsiya. *Ushbu maqolada yozuvchi Muxtor Avezovning “Ko‘kyol” hikoyasidagi qahramonlar, ularning g‘oyaviy-badiiy xususiyatlari, yozuvchi badiiy maqsadini ochishga qay darajada xizmat qilishi haqida fikr yuritiladi. “Ko‘kyol” hikoyasidagi bo‘ri obraziga xos xarakterli xususiyatlarni yoritilgan. Bo‘ri obrazi Qurmash ismli bolakay obraziga qarshi qo‘yilgan holda tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar. *Muxtor Avezov, hikoya, obraz, “Ko‘kyol”, bo‘ri, Qurmash.*

Абстрактный. *В данной статье рассматриваются персонажи повести «Кокёл» писателя Мухтара Аvezова, их идейно-художественные характеристики, а также в какой степени они служат раскрытию художественной цели писателя. Выделены характерные черты характера волка в повести «Кокёл». Образ волка анализировался на фоне образа мальчика по имени Курмаш.*

Ключевые слова. *Мухтар Аvezов, рассказ, образ, «Кокёл», волк, Курмаш.*

Abstract. *This article discusses the characters in the story "Kokyo" by the writer Mukhtar Avezov, their ideological and artistic characteristics, and to what extent they serve to reveal the writer's artistic goal. Characteristic features of the character of the wolf in the story "Kokyo" are highlighted. The image of the wolf was analyzed against the image of a boy named Qurmash.*

Keywords. *Mukhtar Avezov, story, image, "Kokyo", wolf, Qurmash.*

O'zbek xalq hikoyalarida hayvonlar obrazining badiiy talqini juda muhim ahamiyat kasb etadi. Insoniyat azal-azaldan hayvonlar olamiga qiziqqa boshlagan. Hayvonlarga nisbatan turlicha munosabat insonlarning nafaqat turmush-tarzi, urf-odatlarini, balki badiiy ijodiga ham ta'sir ko'rsatgani ma'lum. Ijodkorlar hayvonlar obrazini har doim majoziy ma'noda qo'llab, shu orqali atrofdagilarni o'ygatoldirishga, turli xulosalar chiqarishga undaydilar. Odamlardagi illatlarni yirtqich hayvonlar, yaxshi sifatlarni esa beozor hayvonlar obraziga singdirib, bu obrazlar orqali o'z maqsadlarini badiiy ifoda etishadi. Hayvonlar haqidagi hikoyalar voqelikni allegorik va simbolik obrazlar yordamida ifodalovchi va odamlarning ko'rinishlari, xarakter qirralarini kinoya, kesatish, kulgu, g'azab kabi xususiyatlar vositasida ochib beruvchi epik janr hisoblanadi. Bunday hikoyalar hayotdagi barcha hodisalarning mohiyatini chuqur anglashga, anglaganda ham axloqiy-didaktik saboq va xulosalari, o'git va nasihatlarini bilan insonni poklikka, ezgulikka yetaklashga asoslangandir.

Badiiy adabiyotda xususan, xalq og'zaki ijodida ham bo'ri obrazi turlicha tahlil qilinadi. Ayrim manbalarda baxt ramzi deyilsa, qolganlarida qonxo'rlik, yovuzlik ramzi sifatida uchraydi. Badiiy adabiyotdagi majoziy obrazlar folklor namunalari, hayvonlar haqidagi ertaklarga asoslangan bo'ladi.

O'zbek nasrida Said Ahmadning "Qoplon" hikoyasi diqqatga sazovor asar hisoblanadi. "Qoplon" hikoyasi jamiyatdagi insonlarning nuqsonli hayotini, ayrim illatlarini, zamonning og'riqli nuqtalarini ochib beradi. Ushbu hikoyada hayvon obrazi misolida munofiq, riyokor, mansabparast, xiyonatchi kimsa obrazi tasvirlanadi. Bu hikoya juda ham keng hayotiy mazmunga ega. Unda insonlardagi

laganbardorlik, o'z manfaati yo'lida boshqalarni qurbon qilish, insonlarni mansabi, unvoniga qarab xushomad qilish kabi holatlar aks etadi. " – Bu itni taniyman, dedi Tillayev va nariroqda yangi direktorning charm to'nini artayotgan Qurbonboyga bir qarab, uyga kirib ketdi". Ushbu hikoyani Muxtor Avezovning "Ko'kyol" hikoyasiga qiyoslash mumkin. Badiiy adabiyotdagi bunday jihatlar jahon va o'zbek adabiyotining uzviy aloqada ekanligidan dalolatdir. Jahon adabiyotida yana bir qancha hayvonlar haqidagi hikoyalarni uchratishimiz mumkin. Masalan, Jek Londonning "Bo'ri bolasi", "Izg'irin bolalari", "Hayotga muhabbat", "Bo'ri o'g'li", Seton-Tompsonning "Yovvoyi yo'rg'a", "Jonivorlar haqida hikoyalar" kabi kitoblari, turk yozuvchisi Aziz Nesinning "Hayvonlar haqida hikoyalar" kabi asarlar shular jumlasidan. Shuningdek, o'zbek xalq yozuvchisi hisoblangan Shukur Xolmirzayev ham tabiat va inson munosabatlarini keng ko'lamda tasvirlaydi. Yozuvchining "Otagasi", "Podachi" hikoyalarida insonning hayvonga muhabbati "Ko'kboy" hikoyasida hayvonning insonga sadoqatini ko'rishimiz mumkin. U inson va hayvonlar haqidagi asarlarini bevosita o'zi tug'ilib o'sgan joyning tabiati va odamlarining xarakteridan kelib chiqib yozgan.

Hikoya – badiiy adabiyotda kichik epik janr, hayot hodisalari ixcham ifoda etiladigan nasriy asar. Hikoyada mifologiyaga xos unsurlar bo'lmaydi yoki juda kam uchraydi. Hikoyaning bir turi latifa yo masal kabi hayotdan bittagina epizodni aks ettirsa, boshqa bir turi qahramon hayotidan bir yoki bir-biriga uzviy bog'liq ikki-uch voqeani qalamga oladi.

"Adabiyotshunoslikda "badiiy obraz" atamasi keng va tor ma'nolarda ishlatiladi. Keng ma'noda "badiiy obraz" deganda borliqning san'atkor ko'zi bilan ko'rilgan va ijodiy qayta ishlangan har qanday aksi (jonivorlar, narsa-buyumlar, hodisalar, tabiat obrazlari) nazarda tutilsa, tor ma'noda badiiy asardagi inson obrazi tushuniladi", deydi adabiyotshunos D. Quronov.

Ma'joziy (simvolik) obrazlar – predmatlar, o'simliklar, jonivorlar, ranglar orqali ijtimoiy hodisalarni umumlashtirib ifodalash demakdir. Ma'joziy obrazlarda ifodalangan tasvirdan bevosita insonlarning munosabatini, ruhiy olamini anglaymiz.

Mustaqillik davri o'zbek nasri obrazlar tasvirida shaklga emas, ruhiyat tasviriga alohida e'tibor berilmoqda. Badiiy asarda odamga ijobiy yoki salbiy munosabat yozuvchi tomonidan qo'yilgan qolip bilan emas, balki kitobxonning o'ziga havola qilinmoqda. Har bir o'quvchi o'z qahramonini yangicha kashf qila oladi va bu hamma uchun qat'iy fikr yoki xulosa emas. Shu bilan bugungi davr nasri taraqqiy etadi.

Emaklaydi bo'ri jim-jit,

O'ljaga intiq

(Usmon Azim)

Hech bir asar o'z-o'zidan yaratilmaganidek, undagi badiiy obrazlar ham shunchaki tanlanmaydi. Bu badiiy obrazlarda ma'lum ma'noda hayot haqiqati, hayot bilan bog'liq, inkor qilib bo'lmas tabiat qonunlari ham aks etgan bo'ladi. Nega sirkda dahshatli timsohlar-u bahaybat fillarni, yirtqich arslon-u yo'lbarzlarni qo'lga o'rgatishadi-yu, bo'rini o'rgatishmaydi? Chunki uning qonida doim vahshiylik yashirin bo'ladi. O'ljaga tashnalik hissi hamma narsadan g'olib chiqadi. Gulhayo Mahamadaliyeva o'z tadqiqotida bo'rining xususiyati haqida aytib o'tadi. "Bo'ri baribir "Bo'riligini" qildi-da!!!". Muxtor Avezovning "Ko'kyol" hikoyasida esa "Ovuldagilarning "O'g'ri, asraganing bilan mol bo'lmaydi. Nasli yov-ku, uning!" deb keltirilgan jumlasini eslashimiz mumkin. Bu hikoyada bo'ri obrazi bosh obraz qilib olingan. Asar aka-ukalarining orasida yolg'iz tirik qolgan bo'ri bolasini ovuldagi Qurmarsh ismli bolakayning boqib olishi bilan boshlanadi. Bolakay unga Ko'kyol deb nom qo'yadi. Avvaliga bo'ri bolasi ovuldagi kuchuklardan-da nimjon, qo'rqqoq bo'ladi. Lekin kuchuklar uni talashganda ham hech qachon dumini qisib qochmagan. Kuchuklarning tishlari botib, jonidan o'tib ketsa, tishlarini tovushsiz irjaytirardi, xolos. Oradan vaqtlar o'tib, Ko'kyol kap-katta ko'k chinqoq bo'ri bo'lib yetishadi. Endi uni olapar ko'ppaklar ham talay olmaydi. Xuddi shu o'rinda aytib o'tish joizki, hayotda o'z tengdoshlaridan qo'rqib, kaltak yeb o'sgan bolalar kundan kunga boshqalardan zo'r bo'lishga harakat qiladi. Bir kun kelib ularga hech kim teng kelolmay qoladi.

Ovuldagilarning “O‘g‘ri, asraganing bilan mol bo‘lmaydi. Nasli yov-ku, uning!” degan so‘zlari ham Qurmasga kor qilmaydi. Ko‘kyol o‘lgunday ochko‘z edi. Agar odam qarab tursa, oldiga qo‘yilgan ovqatga qaramaydi. Bordi-yu, odamning ko‘zi shamg‘alat bo‘ldi deguncha, ovqatni birpasda yo‘q qilib qo‘yardi. Yana qorni och bo‘lsa-yu, ovqat berishmasa, baribir topib yerd. Qurmas qanchalik tarbiyalamasin, Ko‘kyol o‘g‘irlik bilan halol ovqatning farqiga yeta olmasdi. Bunday yirtqich hayvonlar o‘lja umidida halol nima, harom nima o‘ylab o‘tirmaydi. Hatto o‘z egasini ham ayab o‘tirmaydi, uni ham o‘ja sifatida ko‘radi. Buning isbotini hikoya so‘nggida ko‘rishimiz mumkin. Qurmas esa Ko‘kyolni o‘ziga do‘st deb biladi. Asar muallifi o‘zining bu hikoyasida do‘st tanlashda adashmaslikka ham chaqiradi desak, adashmagan bo‘lamiz. Zero, bulbul gulga, qarg‘a esa oxir-oqibat go‘ngga olib boradi. Yirtqichlar qonida doimo vahshiylik yashirin bo‘ladi. Ko‘kyol ham bundan ayricha bo‘lmadi. Qarashlari, tusi, boshdan-oyoq bo‘rilar kabi vahshiylashib ketdi. Shuning uchun yaqinlari Qurmasga vaqtida bo‘rini o‘ldirish kerakligi haqida aytishadi. U esa bunga ko‘nmaydi. Ko‘kyol oxir oqibat hammaga tanilgan vahshiy yirtqich bo‘ldi. Kichkina nimjonligi paytidagi ko‘rgan azoblari uchun o‘ch olishni boshladi. Aynan shu bo‘rining tirik qolishi uchun sabab bo‘lgan Qurmas bir kuni uning bir oddiy o‘ljasiga aylandi. Qurmasning eng katta xatosi ham shu bo‘ri bo‘ldi. “Qilmish qidirmish” deganlaridek hech bir ayb yo‘q-ki, jazosiz qoladigan. Bu yirtqich uchun ham taqdir juda azobli jazoni tayyorlab qo‘ygandi. Uning vahshiyona hayotiga Oqqashqa nomli it yakun yasaydi. U aynan Qurmasning xunini olish uchun bo‘ri bilan qattiq jang qiladi.

Biz nafaqat o‘zbek adabiyotida, balki jahon adabiyotida ham bunga o‘xshash asarlarni ko‘rishimiz mumkin. Masalan, Jek Londonning “Hayotga muhabbat” asarida ham bo‘ri obrazini uchratamiz. Adib asarida o‘lim va hayot chegarasida yurgan odam bilan bo‘rini qiyoslashga imkon beradi. Odam bo‘rini, bo‘ri esa odamni yeyishga tayyor. Odam o‘z jonini saqlab qolish uchun tishi bilan bo‘rining tomog‘iga yopishadi. Odam g‘olib keladi. Bu paytda odam bilan bo‘ri orasida hech qanday farq ko‘rinmaydi. Hikoya tugashida “g‘alati maxluq”ni kit ovlovchi ilmiy ekspeditsiya a‘zolari o‘limdan qutqargani bayon etiladi. Bu esa yuqoridagi fikrimizning yorqin

dalili bo'la oladi. Bunday asarlar ham, bunday obrazlar ham bekorga yaratilmagan. Ularda real hayotdagi ba'zi insonlarning qusurlari ayni shu bo'ri timsolida yaqqol ko'rsatib berilgan. Aslida sher yoki ayiq obrazlarida ham kuchlilik xususiyatlari yetakchilik qiladi. Yozuvchilar aynan erkinlik, kuchlilik, jasorat, bardoshlilik kabi xususiyatlarni aynan bo'ri obrazida ko'ra oladi. Chunki turkiy xalqlar tarixi, ularning ko'hna e'tiqodlaridan xabardor bo'lgan yozuvchi garchi bugungi kunda e'tiqodlar o'zgarib, tushunchalar eskirgan bo'lsa-da, xalqimizning qon-qoniga singib ketgan ichki hisni teran his qila olgan. Yozuvchining qahramon tanlash, uning ichki olamini yoritishdagi mahorati ham birgina shu detal orqali hikoyada yaqqol namoyon bo'lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sultonov I. Adabiyot nazariyasi: Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. "O'qituvchi", Toshkent: 2005. 272 b.
2. Umarov H. Adabiyotshunoslik nazariyasi: Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. – T.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004. – 264 b.
3. Said Ahmad "Tanlangan asarlar" III jild "Sharq" nashriyot- matbaa konserni bosh tahririyati Toshkent, 2000. 192-195-bet
4. Muxtor Avezov."Qarash-qarash" qissa va hikoyalar to'plami – Toshkent: Yosh gvardiya, 1962. "Ko'kyol":107-bet.
5. Muxtor Avezov."Qarash-qarash" qissa va hikoyalar to'plami – Toshkent: Yosh gvardiya, 1962. "Ko'kyol":104-130-bet.
6. Jek London. Bo'ri o'g'li. Ingliz tilidan Gulhayo Mahamadaliyeva tarjimasi. – "Jahon adabiyoti" jurnali, 2010 yil, 12-son.

"TOLERANTLIK" TUSHUNCHASINING MOHIYATI VA MAZMUNI

S. O. Oripova

KIUT Namangan filiali magistranti

oripovasoxiba04@gmail.com

Tolerantlik, ya'ni «bag'rikenglik» tushunchasi o'ziga xos sinonim va antonimlarga ega bo'lgani holda, manbalarda turlicha izohlanadi. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasida unga: «Bag'rikenglik – o'zgalarning turmush tarzi, hulq-atvori, odatlari, his-tuyg'ulari, fikr-mulohazalari, g'oyalari va e'tiqodlariga nisbatan toqatli bo'lish», - deb ta'rif berilgan. Ijtimoiy ensiklopedik lug'atda: «Tolerantlik-ijtimoiy ishning boshqaruv tamoyili, individlar, guruhlar va ijtimoiy hamjamiyatlar o'rtasidagi madaniy, irqiy va boshqa tafovutlarni tan olish, odamlarning tashqi qiyofasi, xatti xarakati, qadriyatlar yo'nalishi va ulardagi farqlarga nisbatan bag'rikenglikdir»[1], - deyilgan. Bu bilan bag'rikenglik insonning ichki ruhiy holati (uning ongi, xaqiqatgo'yligi, ko'tarinki kayfiyati, ishga munosabati, salomatlik darajasi, qiziqishi, ishonchi, xohishsizligi, qo'rquv hissi, ochikqo'ngilligi, javobgarlikni o'z zimmasiga olishi, ishq-muhabbati kuchliligi, insonlar haqida ochiqdan-ochiq gapira olishi, yetakchi bo'la olishi, sustkashligi, tabiatan o'z xususiyatlarini muvofiqlashtira olishi, muloqot va munosabatga yengil kirisha olishi, ruhiy tetikligi kabilar) ekanligi tasdiqlanadi.

Tolerantlik - turli qarash, e'tiqod, jahon madaniyatiga hurmat, umuminsoniy qadriyatlarni bag'rikenglik asosida qabul qilish va tushunish, insonning o'zligini namoyon qilishga asoslangan individuallikning aniq namoyon bo'lishidir.

Bu darajadagi tolerantlik kishilarning umuminsoniy madaniy jarayonlar, insoniyatni qiziqtirayotgan yoki bezovta qilayotgan muammolardan xabardorlik darajasini, BMT, YUNESKO, YUNISEF kabi xalqaro tashqilotlar qabul qilgan umumbashariy dasturlar, loyihalar, qarorlarni bilishini va ularni amalga oshirishda faol qatnashishini anglatadi.

YUNESKOning 1945 yil 16 noyabrda qabul qilingan Nizomida belgilangan «dunyo insoniyatning ahloqiy va intellektual birdamligi asosida qurilishi darkor» degan tamoyil BMT va YUNESKO faoliyatining asosiy mazmunini ifoda etadi. BMT xalqaro tinchlik va xavfsizlikni saqlash, xalqlarning teng xuquqliligi hamda o'z taqdirini o'zi belgilash, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va gumanitar mazmundagi xalqaro muammolarni hal etish, ushbu maqsadlarga erishishda millatlar, davlatlar

harakatini muvofiqlashtirish vazifasini bajaradi[2]. Yoki 1966 yil 19 dekabrda qabul qilingan «Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro Pakt»da qayd etilganidek, barcha xalqlar o'z siyosiy maqomini va iqtisodiy, ijtimoiy-madaniy taraqqiyotini mustaqil belgilash, xalqaro hamkorlikda qatnashish, o'z fuqarolarining huquq va erkinliklarini ro'yobga chiqarish, hammaga o'z kasbi, ish sohasi bo'yicha yuksalish, bilim, axborot va dam olish, ma'naviy boyliklardan foydalanish, yashash joyini erkin tanlash, o'z xohishi bilan turmush qurish kabi umuminsoniy normalarga muvofiq hayot tarzini yaratishni o'z zimmasiga oladi[3]. Shu bilan birga ularda tolerantlik madaniyati global darajada shakllanishini huquqiy kafolatlaydi. Albatta, ushbu xalqaro Paktga qo'shilish yoki qo'shilmalik davlatlarning o'z ixtiyori, biroq bugungacha bu hujjat barcha davlatlar, shu jumladan, O'zbekiston Respublikasi tomonidan ham imzolangan. Respublikamiz bugungi kungacha global madaniy tolerantlikni shakllantirishga xizmat qiluvchi, xalqaro integratsiyani chuqurlashtiruvchi 90 dan ziyod xalqaro konvensiya, pakt, shartnomaga kushildi[4].

Global tolerantlik madaniyatining muhim belgilari davlatlararo (xalqaro, mintaqalararo, mintaqaviy-respublikalararo) hamkorlikda mavjud global muammolarni hal etish uchun ittifoq, uyushmalar tuzish, birgalikda dastur, deklaratsiya, kommyunike, paktlar qabul qilish, umuminsoniy ahamiyatga ega ekologik, demografik ahvol, sog'liqni saqlash, ta'lim-tarbiya, inson taraqqiyoti, yer yuzida tinchlik va osoyishtalikni ta'minlashda qatnashish, giyohvandlik, fohishabozlik, odamlar savdosi, ocharchilikka qarshi kurashishdan iborat. Xullas, global tolerantlik madaniyati sivilizatsiyani asrash, madaniy-gumanitar aloqalarni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash, madaniy boyliklardan teng foydalanish uchun umuminsoniy huquqiy makon yaratish, demokratiyani, madaniy plyuralizm, integratsiyani umuminsoniy taraqqiyot shartiga aylantirishga qaratilgan hamkorlikdir[5].

Bugun insoniyat ko'plab global muammolarga to'qnash kelib yashayapti. Ularni hal etish uchun davlatlar, xalqlar, millatlar transmilliy hamkorlik aloqalarini kengaytirishga majbur. Chunki ular o'z muammolarini ham,

umumbashariy muammolarni ham mustaqil holda hal qilishi mushkul. Tolerantlik ikki xalq, millat o'rtasidagi ziddiyat, nizolarni tinch yo'l bilan hal etishda emas, balki davlatlararo munosabatlarda ham o'ta muhim. O'z qarashlarini «demokratiya bayrog'i» shiori ostida o'zga millat, xalqlarga kuch bilan singdirish global tolerantlik madaniyati qaror topishiga havf solmoqda. Bu aslida tinchlikni milliy va umumbashariy darajada saqlash, xalqlarning o'z tarixiy negizlariga muvofiq erkin rivojlanishiga qarshi terrorizmdir. «Tolerantlik, - deyiladi «Tolerantlik prinsiplari deklaratsiyasi»da, - bo'sh kelish, ko'ngil bo'shlik yoki nojo'ya harakatlarga befarqlik emas. Tolerantlik universal huquq va insonning asosiy erkinliklarini tan olish asosida shakllanadigan faol munosabatdir. Hech bir holatda tolerantlik ushbu asosiy qadriyatlarga bo'lgan tajovuzni oqlashga xizmat qilishi mumkin emas; tolerantlikni ayrim kishilar, guruhlar va davlatlar ham ko'rsatishi zarur»[4].

Tolerantlik jahon miqyosida insoniyatning ongli hayotida va jamiyatning mentalligida o'ziga xos o'rniga ega bo'lib bormoqda. Tolerantlikning hozirgi zamon konsepsiyasi yuzaga kelganiga ko'p bo'lgani yo'q, biroq dunyodagi barcha davlatlar tizimi, qonunchiligida o'z ifodasini topmoqda. Bunda 1995 yilda YUNESKO Bosh konferensiyasida qabul qilingan «Tolerantlik tamoyillari deklaratsiyasi» asosiy rol o'ynamoada. Mazkur deklaratsiyaga jahonning 185 davlatida, shu jumladan O'zbekiston Respublikasida ham qat'iy amal qilinmoqda. Demak, tolerantlik - fuqarolik jamiyatining ajralmas me'ori va qadriyatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Словарь-справочник по социальной работе. Под ред. проф. Е.И. Холстовой. -М., 1997.- С . 366
2. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Низоми ва халқаро суд статуси. - Т., 2002. - Б. 4.
3. Международные конвенции по защите прав человека и борьбе с преступностью. - Т.: Шарк, 1996. - С. 19-30.
4. Халилов Э.Х. Высший законодательный орган Республики Узбекистан. - Т.: Узбекистон, 2001. - С. 237.
5. Каримов И.А. Бунёдкорлик йулидан. Т. 4. - Т.: Узбекистон, 1996. - Б. 349.

SHAXS VA JAMIYAT TARAQQIY ETISHIDA MA'NAVIYATNING O'RNI

Qosimov Xamidullo Abduqaxxor o'g'li

qosimovxamidullo852@gmail.com

*Namangan davlat universiteti Yuridik fakultet Milliy g'oya, ma'naviyat
asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi MIG'-AU-21 guruh talabasi*

*Ilmiy rahbar: Namangan davlat universiteti Auqarolik jamiyati va huquq ta'limi
kafedrasida v.b. professori, p.a.d.(DSc) **Ismoilov Temurbek Islomovich***

temur_86@mail.ru

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Ma'naviyat qadimdan inson mavjudligining asosiy jihati hisoblanib, odamlarni o'z-o'zini kasha qilish va shaxsiy rivojlanish sari yo'l-yo'riq ko'rsatadi. So'nggi yillarda ma'naviyat nafaqat alohida shaxslarga, balki butun jamiyatga ham chuqur ta'sir ko'rsatishi e'tiroa etilmoqda. Ma'naviyatning shaxsiy va jamiyat taraqqiyotidagi roli o'rganilib, uning farovonlik, chidamlilik va o'zaro bog'liqlik tuyg'usini tarbiyalashdagi ahamiyati yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Shaxs, ma'naviyat, inson, maqsad, rivojlanish, taraqqiyot, yuksaltirish, adabiyot, san'at, madaniyat, barkamol, mehr-oqibatli.*

Аннотация: *В данной статье Духовность рассматривается с древних времен как главный аспект человеческого существования и направляет человека к самосовершенствованию и личностному развитию. В последние годы утверждалось, что духовность оказывает глубокое влияние не только на отдельных людей, но и на все общество. Исследуется роль духовности в развитии личности и общества, а также подчеркивается ее важность в воспитании чувства благополучия, устойчивости и взаимозависимости.*

Ключевые слова: *Личность, духовность, человек, цель, развитие, прогресс, продвижение, литература, искусство, культура, совершенный, сострадательный.*

Abstract: *In this article, Spirituality has been considered the main aspect of human existence since ancient times and guides people towards self-improvement and personal development. In recent years, it has been argued that spirituality has a profound effect not only on individuals, but also on the entire society. The role of spirituality in personal and community development is explored, and its importance in fostering a sense of well-being, resilience, and interdependence is highlighted.*

Key words: *Personality, spirituality, human, purpose, development, progress, promotion, literature, art, culture, perfect, compassionate.*

Ma'naviyat insonga hayotning maqsadi va mazmuni hissini berish orqali shaxsiy rivojlanishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Mulohaza yuritish kabi ruhiy amaliyotlar orqali odamlar o'z-o'zini anglash, hissiy aql va ichki xotirjamlikni rivojlantirishlari mumkin. Ma'naviyat insonga o'z ichki dunyosi bilan bog'lanishga va ularning tug'ma kuchli va fazilatlarini topishga yordam beradi. Ma'naviy aloqani rivojlantirish orqali odamlar hayot qiyinchiliklarini inoyat va chidamlilik bilan yengish uchun yaxshi bo'ladi. Ma'naviyat - bu inson tajribasining chuqur shaxsiy va individual jihati bo'lib, u o'zidan kattaroq narsaga e'tiqodlar, qadriyatlar, amaliyotlar va aloqalarni o'z ichiga oladi. U shaxs va jamiyatning rivojlanishini shakllantirishda, odamlarning o'zini va boshqalarni qanday qabul qilishiga, qaror qabul qilishiga va atroadagi dunyo bilan qanday munosabatda bo'lishiga ta'sir qilishda muhim rol o'ynaydi. "Jamiyatimiz ma'naviyatini yuksaltirish bilan bog'liq jarayonlarning murakkab tomoni shundaki, butungi kunda boshimizdan kechirayotgan ijtimoiy- siyosiy taraqqiyot yo'lida uchraydigan juda ko'p muammolarni ham nazariy, ham amaliy jihatdan aqat o'z kuchimiz va salohiyatimizga tayanib hal etishga to'g'ri kelmoqda. Shu maqsadda mustaqillikning dastlabki kunlaridan boshlab yurtimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamlı ishlarning amaliy natijasi o'laroq, adabiyot va san'at, madaniyat, matbuot sohasi mafkuraviy tazyiqdan butunlay xalos bo'lganini qayd etish joiz. Har qanday ijod namunasi, badiiy asar sinfiy bo'lishi va qandaydir g'oyaga, kommunistik mafkura manfaatlariga xizmat qilishi kerak, degan qarashlar bugun

o'tmishga aylandi. Erkin ijod uchun, milliy qadriyatlarimiz va boy ma'naviyatimizni, xalqimiz tarixini, uning bugungi sermazmun hayotini to'laqonli va haqqoniy aks ettirish uchun zarur sharoitlar yaratildi".[1] Qolaversa, ma'naviyat insonlarda mehr-oqibat, mehr-oqibat, kechirimlilik, shukronalik kabi aazilatlarni tarbiyalashga undaydi. Bu fazilatlar insonning nafaqat farovonligini oshiradi, balki yanada barkamol va mehr-oqibatli jamiyatni barpo etishga xizmat qiladi. Ushbu qadriyatlarni kundalik hayotlarida o'zida mujassamlashtirgan holda, odamlar o'z jamoalarida ijobiy o'zgarishlarni ilhomlantirishi va ko'proq yaxshilikka hissa qo'shishi mumkin. Individual darajada ma'naviyat shaxsning shakllanishiga hissa qo'shadigan maqsad, mazmun va o'zaro bog'liqlikni ta'minlashi mumkin. Kuchli ruhiy e'tiqod tizimiga ega bo'lgan odamlar ko'pincha hayotdan qoniqish, chidamlilik va aarvonlikning yuqori darajalari haqida xabar berishadi. Bu ichki tinchlik va qoniqish hissi o'z-o'zini anglash, empatiya, rahm-shafqat va hissiy tartibga solishga olib kelishi mumkin - bu shaxsiyat rivojlanishining barcha muhim jihatlari.

Jamiyat taraqqiyotida ma'naviyatning o'рни birdek katta. Bo'linish, ziddiyatlar, tengsizliklar tobora kuchayib borayotgan dunyoda ma'naviyat madaniy, diniy va mafkuraviy tafovutlardan ustun turadigan birlashtiruvchi kuch bo'lib xizmat qilmoqda. Jamiyatlar barcha mavjudotlarning o'zaro bog'liqligini tan olish va birlik va birdamlik tamoyillarini qabul qilish orqali o'z a'zolari o'rtasida yanada uyg'unlik, hamdardlik va tushunishni rivojlantirishi mumkin. Ma'naviyat axloqiy qadriyatlar va axloqiy xulq-atvorga ham ta'sir qiladi, odamlarning boshqalar bilan o'zaro munosabatlariga rahbarlik qiladi va ularning jamiyatga qo'shgan hissasini shakllantiradi. Ko'pgina ma'naviy an'analarda mehr-oqibat, kechirimlilik, saxiylik va ijtimoiy mas'uliyat kabi tamoyillar - uyg'un munosabatlarni rivojlantirish va yanada mehr-oqibatli dunyo yaratish uchun zarur bo'lgan fazilatlarni ta'kidlaydi. Ma'naviyat ijtimoiy o'zgarishlar va o'zgarishlar uchun ilhom manbai bo'lib xizmat qilishi mumkin. Tarix davomida ma'naviy yetakchilar adolat, tenglik, tinchlik va atrof-muhitni muhoaza qilishni targ'ib qilishda muhim rol o'ynagan. Ularning ta'limotlari odamlarni zulmkor tizimlarga qarshi chiqishga, inson huquqlarini ilgari surish, atroa-muhitni muhoaza qilish va yanada adolatli va adolatli jamiyat yo'lida

ishlashga undadi. Ma'naviyat, shuningdek, odamlarda ijtimoiy mas'uliyat tuyg'usini rivojlantirishga va boshqalarga aoyda keltiradigan xizmat bilan shug'ullanishga undaydi. Ijtimoiy adolat, atrof-muhitni muhoaza qilish va inklyuzivlik kabi qadriyatlarni targ'ib qilish orqali ma'naviyat hamma uchun yanada adolatli va barqaror dunyoni yaratish yo'lida jamoaviy harakatlarni ilhomlantirishi mumkin.

Hozirgi zamonda ma'naviyatni psixologiya, ta'lim, sog'liqni saqlash, biznes va siyosat kabi turli sohalarga integratsiyalash muhimligi e'tiroa etilmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, meditatsiya kabi ruhiy amaliyotlar stress darajasini pasaytirish va hissiy farovonlikni oshirish orqali ruhiy salomatlik natijalarini yaxshilashi mumkin. Maktablar o'quvchilarga o'z-o'zini anglash va empatiya kabi hissiy intellekt ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berish uchun o'z o'quv dasturlariga zukkolik mashqlarini kiritmoqda. Korxonalar korporativ ijtimoiy mas'uliyat tashabbuslarini odamlarni foydadan ustun qo'yadigan axloqiy tamoyillar asosida amalga oshirmoqda.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, ma'naviyatning shaxs va jamiyat taraqqiyotidagi o'rni haqida ya'ni ma'naviyat shaxslar o'rtasida o'z-o'zini anglash, hissiy aql, rahm-shafqat va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish orqali ham individual, ham jamoaviy darajada ijobiy o'zgarishlar uchun kuchli katalizator bo'lib xizmat qiladi. Biz zamonaviy hayotning murakkabliklarini kezishda davom etar ekanmiz, ma'naviy mohiyatimizni qamrab olish ichki tinchlik, chidamlilik va farovonlikni rivojlantirishga yordam beradi, shu bilan birga kelajak avlodlar uchun yanada mehr-oqibatli, barqaror va barkamol jamiyatni yaratishga hissa qo'shadi. Ma'naviyat individual darajada shaxs rivojlanishini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynashi, shuningdek, kengroq darajada jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shishi aniq. Mehribonlik hamdardlik, mehribonlik, bag'rikenglik, kechirimlilik kabi ma'naviy qadriyatlarni o'zlashtirgan holda, odamlar o'zlarida ijobiy fazilatlarni rivojlantirishlari mumkin, bu oxir-oqibat inklyuziv rahm-shaaqatli jamiyatni qurishga hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. I.A.Karimov "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" Toshkent "Ma'naviyat" 2008 (83-bet)
2. Nazarov Q.N. "Qadriyatlar aalsaaasi" Toshkent UAMJ 2004
3. E.Umarov, M.Abdullayev "Ma'naviyat asoslari" "Sharq" nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati TOSHKENT - 2005
3. O.M.G'aybullayev "Milliy g'oya tarixi va nazariyasi" Toshkent–2019
4. Muhammadjon Imomnazarov "Milliy ma'naviyat bosqichlari" Toshkent 2010
5. S.H.Nosirxo'jayev, M.A.Lafasov S.A.A'zamxo'jayeva "Ma'naviyat asoslari" Toshkent 2016
6. X.Qosimov "Shaxs ma'naviyatni shakillantirining ijtimoiy omillari" Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi 2023 yil ISSN:2181-1458
7. Xamidullo Qosimov "Shaxs ma'naviyatni rivojlantirish omillari" o'quv uslubiy qo'llanma 2023-yil GlobalEdit ISBN: 978-620-6-17642-8
8. <http://www.my.gov.uz>.
9. [w.w.w.ziyouz.com](http://www.ziyouz.com) kutubxonasi
10. [w.w.w.wikipedia.uz](http://www.wikipedia.uz)

DAVLAT XIZMATI VA BOSHQARUV ORGANLARI FAOLIYATINING OCHIQLIGINI TA'MINLASH CHORALARI

Nugmanov Sardorbek To'ramirza o'g'li

*Namangan Davlat universiteti Yuridik fakulteti Yurisprudensiya yo'nalishi YU-
DU-21 guruh talabasi.*

*Ilmiy rahbar: Namangan davlat universiteti, Yuridik fakulteti dekani Falsafa
fanlari doktori professor: **Talapov Baxriddin Alijanovich***

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Davlat xizmati va boshqaruv organlari faoliyatining ochiqligini ta'minlash uchun zarur bo'lgan chora-tadbirlar, va ularning kelajakda beradigan natijalari, amalga oshirilishi lozim bo'lgan ishlar,*

ochiqlik va shaffoflikning jamiyat va davlat taraqqiyotidagi o'рни haqida fikr va mulohazalar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: *Ochiqlik va shaffoflik, boshqaruv organlari, demokratik boshqaruv, huquqiy davlat, "Ochiqlik indeksi" korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi, ommaviy axborot vositalari.*

Аннотация: *В данной статье: меры, необходимые для обеспечения открытости деятельности органов государственной службы и управления, и их результаты в будущем, предстоящая работа, мнение о роли открытости и прозрачности в развитии общества и состоянии и комментарии сделаны.*

Ключевые слова: *Открытость и прозрачность, органы управления, демократическое управление, верховенство закона, антикоррупционное агентство «Индекс открытости», средства массовой информации.*

Annotation: *In this article : The measures necessary to ensure the openness of the activities of the public service and administrative bodies, and their future results, the work to be done, the opinion about the role of openness and transparency in the development of society and the state and comments are made.*

Key words: *Openness and transparency, governing bodies, democratic governance, rule of law, "Openness Index" anti-corruption agency, mass media.*

Bugun mamlakatimiz chinakam uyg'onish davri uchinchi renesans davriga qadam qo'ymoqda. Mamlakatimizda bo'layotgan bugungi inqilobiy o'zgarishlarning bundan boshqa so'z bilan ta'riflashning iloji yo'q. Davlatimiz har sohada taraqqiy etmoqda dunyoning eng rivojlangan davlatlari tomonidan bugungi kunda O'zbekiston dunyoning eng tez sur'atlarda rivojlanayotgan davlatlar uchligida e'tirof etilayotgani bunga yorqin misoldir. Davlatimiz rahbari tomonidan belgilab berilgan har sohada ustuvor vazifalarning bosh maqsadi inson qadrini ulug'lash, insonlarning baxtli va farovon hayot kechirishlarini ta'minlashdan iborat. Bu maqsadga erishish yo'lidagi bosh g'oya zamirida xalq davlat idoralariga emas, davlat idoralari xalq uchun xizmat qilishi lozim degan ezgu maqsad yotadi. Barcha davlat organlari va ularning xizmatchilari eng avvalo inson va fuqarolar oldida

mas'ulliklarini bir daqiqa unutmashliklari shart. Davlat boshqaruv organlarining ochiq va shaffof tarzda faoliyat olib borishlarini ta'minlashning muhim shartlaridan biri bu mustahkam jamoatchilik nazoratini o'rnatish hisoblanadi. Ko'plab rivojlangan davlatlarning ta'rixiy tajribasiga e'tibor qaratsak, qayerda ochiqlik va shaffoflik bo'lsa jamoatchilik nazorati mustahkam ishlasa ana o'sha davlat har tomonlama taraqqiy etganiga guvoh bo'lishimiz mumkin. Shu asnoda bugun yurtimizda davlat boshqaruv organlarining ochiq va shaffof tarzda faoliyat olib borishlariga davlat darajasida e'tibor qaratilmoqda. Davlat organlari o'zlarining faoliyat yo'nalishlari bo'yicha har qanday ma'lumotlarni rasmiy tarzda e'lon qilishlari majburiylik belgilangan. Demokratik jamiyat qurish maqsadini ko'zlagan har bir davlatning jamiyatda bo'layotgan o'zgarishlardan aholining har bir qatlamini habardor qilishni ta'minlashga qaratilgan harakatlari chinakam shaffoflikning belgisi hisoblanadi. Insonlarning shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy sohalarda, umuman insonlarning o'z hayotiga daxldor bo'lgan har qanday normativ huquqiy hujjatlarning qabul qilinishidagi ishtirokini ta'minlashda ularning taklif va mulohazalari asosida davlat boshqaruvini tashkil etish, hamda davlat boshqaruv organlarida ochiqlik va shaffoflikni ta'minlashning bir yo'nalishi hisoblanadi. Bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tub o'zgarishlarning asosiy mazmun mohiyati rivojlangan demokratik davlat barpo etish, erkin fuqarolik jamiyatini rivojlantirish shu bilan birga, inson qadrini ulug'lash, qonun ustivorligini ta'minlash, davlatimizni yangi rivojlanish bosqichiga ko'tarish. Albatta ushbu maqsadlarga erishishda eng avvalo davlat va jamiyat boshqaruvida inson va fuqarolarning faol ishtirokini ta'minlash, davlat boshqaruv organlari va ular xizmatchilarining hisobdorligini oshirish o'z faoliyatlari va yo'nalishlari bo'yicha muntazam axborot berib borishlari bugungi olib borayotgan siyosatimiz talabi hisoblanadi. Binobarin davlat boshqaruv organlarining faoliyati haqida axborot olish huquqi inson va fuqarolarning qonunchiligimizda belgilangan konstitutsion huquqlari hisoblanadi. Davlat va boshqaruv organlarining ochiq va shaffof tarzda faoliyat olib borishlari demokratik huquqiy davlatning asosiy belgilaridan biridir. Ushbu yo'nalishda mamlakatimizda ko'plab qonunlar qonun

osti hujjatlari qabul qilinmoqda. Barcha qabul qilinayotgan normative huquqiy hujjatlarning asosiy maqsadi mamlakatimizda davlat boshqaruv organlarida ochiqlik va shaffoflikni ta'minlashdan iborat. Davlatimiz rahbari tomonidan Ushbu yo'nalish bo'yicha ko'plab qonun hujjatlari qabul qilinmoqda ulardan biri "O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 16-iyundagi "Davlat organlari va tashkilotlarining faoliyati ochiqligini ta'minlash, shuningdek, jamoatchilik nazoratini samarali amalga oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi PF-6247-son Farmoni e'lon qilindi. Mazkur farmon bilan barcha davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, shu jumladan, Hisob palatasi, Markaziy bank, sud va prokuratura organlari hamda ularning tarkibiy va hududiy bo'linmalari, shuningdek, ustav fondida ustav kapitalida davlat ulushi 50 foiz va undan ortiq bo'lgan xo'jalik jamiyatlari hamda davlat unitar korxonalari tomonidan ochiq ma'lumotlar sifatida joylashtirilishi kerak bo'lgan ijtimoiy ahamiyatga molik ma'lumotlar ro'yxati tasdiqlandi. Shuningdek, 2021-yil 1-iyuldan boshlab davlat organlari va tashkilotlari quyidagi ma'lumotlarni O'zbekiston Respublikasining Ochiq ma'lumotlar portaliga va o'z rasmiy veb-saytlariga joylashtirib, ularni har chorakda yangilab boradi:

– amalga oshirilgan davlat xaridlari, shu jumladan, to'g'ridan-to'g'ri shartnomalar bo'yicha xarid qilinadigan tovarlar ishlar, xizmatlar;

Mazkur farmonga asosan Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi zimmasiga davlat organlari va tashkilotlari faoliyatining ochiqligini ta'minlash sohasini muvofiqlashtirish vazifasi yuklatilgan.

Bugungi kunda Agentlik qator normativ-huquqiy hujjatlar bilan belgilab berilgan vakolatlar doirasida davlat organlari va tashkilotlari faoliyatining ochiqligini ta'minlash yo'nalishida quyidagi vazifalarni amalga oshiradi:

– davlat organlari va tashkilotlari faoliyatining ochiqligini ta'minlash sohasini muvofiqlashtirish va doimiy monitoring qilish, shu jumladan ularning normativ-huquqiy hujjatlar bilan belgilangan ma'lumotlarni Internet tarmog'iga joylashtirish e'lon qilish bo'yicha majburiyatlari hisobini yuritish;

– davlat organlari va tashkilotlari faoliyati ustidan ommaviy axborot vositalari orqali samarali jamoatchilik nazoratini o'rnatish bo'yicha choralarning ishlab chiqilishi va joriy etilishiga ko'maklashish;

–Ochiq ma'lumotlar sifatida joylashtirilishi kerak bo'lgan ijtimoiy ahamiyatga molik ma'lumotlar ro'yxatini uzluksiz to'ldirish, takomillashtirib borish va yangilab borish bo'yicha takliflar ishlab chiqish hamda ularni amalga oshirishga ko'maklashish;

– davlat organlari va tashkilotlarining ochiqlikni ta'minlashga mas'ul bo'lgan xodimlarini muntazam o'qitish va malakasini oshirish;

–davlat organlari va tashkilotlarida ochiqlik bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlarning samaradorligi va natijadorligini baholash bo'yicha "Ochiqlik indeksi"ni yuritish" kabi talablar belgilangan. Davlatimiz raxbarining mazkur farmonida belgilab berilgan vazifalarning ijrosini samarali ta'minlashda barcha davlat organlari o'zlariga yuklatilgan vazifalarni sifatli hamda o'z vaqtida ijro etishlari lozim. Mamlakat rivojiga befarq bo'lmagan har bir inson jamiyatda bo'layotgan o'zgarishlardan o'z vaxtida habardor bo'lsa va bunga o'z munosabatini erkin bildira olsa shunda chinakam ochiqlik va shaffoflikga erishilgan deya hisoblash mumkin. Ushbu yo'lda davlatning va boshqaruv organlarining yo'l boshchi sifatida harakatni amalga oshirishi mamlakat rivojiga uning taraqqiy etishiga chinakam poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston respublikasining qonuni davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligi to'g'risida Qonunchilik palatasi tomonidan 2014-yil 11-martda qabul qilingan Senat tomonidan 2014-yil 10-aprelda ma'qullangan.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 14.06.2022 yildagi PF-154-son Davlat organlari va tashkilotlari faoliyatining ochiqlik darajasini oshirish va baholash tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida

3. Davlat organlari va tashkilotlari faoliyatining ochiqligini ta'minlash <https://anticorruption.uz/ru/davlat-organlari-va-tashkilotlari-faoliyatining-ochiqligini-taminlash-boshqarmasi>

4. KUSHBAKOV KAMOLIDDIN BAXROMOVICH "O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi. Fuqarolik jamiyati" fanidan O'QUV-USLUBIY MAJMUA TOSHKENT – 2018

YURIDIK SHAXSLARNI TASHKIL ETISHNING HUQUQIY ASOSLARI

Po'latova Mashhura Zafarbek qizi

Namangan Davlat universiteti Yuridik fakulteti

Yurisprudensiya yo'nalishi YU-AU-22 guruh talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada barcha huquq sohalarining asosi bo'lgan fuqarolik huquqi subyektlaridan biri hisoblangan yuridik shaxslarni vujudga kelishining huquqiy asoslari, yuridik shaxs tashkil etilganidan so'ng vujudga keladigan huquq va muomala layoqati, yuridik shaxs tashkil etish uchun qo'yiladigan huquqiy talablar, yuridik shaxslarning tashkil topish turlari hamda qayta tashkil etish tartiblari haqida fikr va mulohazalar berilgan.*

Kalit so'zlar: *Fuqarolar, jismoniy shaxslar, yuridik shaxs, layoqat, tashkilot, xo'jalik yurituvchi subyektlar, maajburiyat, mulkiy, ta'sischi, muassis, shartnoma.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются правовые основы создания юридических лиц, которые рассматриваются как один из субъектов гражданского права, что является основой всех отраслей права, права и правоспособность, возникающие после создания юридического лица. юридического лица, приведены законодательные требования к созданию юридического лица, мнения и комментарии юридических лиц о видах организации и процедурах реорганизации.*

Ключевые слова: *Граждане, физические лица, юридическое лицо, правоспособность, организация, хозяйствующие субъекты, обязательство, имущество, учредитель, учредитель, договор.*

Abstract: *In this article, the legal basis for the creation of legal entities, which are considered as one of the subjects of civil law, which is the basis of all fields of*

law, the rights and legal capacity that arise after the establishment of a legal entity, the legal requirements for the establishment of a legal entity, legal entities opinions and comments about the types of organization and reorganization procedures are given.

Key words: *Citizens, natural persons, legal entity, capacity, organization, economic entities, obligation, property, founder, founder, contract.*

Boshqaruvning respublika shakliga ega bo'lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlatda yashayapmiz ekan tabiiyki har jabhada huquqlarimiz va majburiyatlarimizdan xabardor bo'lishimiz darkor, shu o'rinda fuqarolik huquqini barcha huquq sohalarining poydevori ekanligini unutmasligimiz darkor. Fuqarolik huquqining mustaqil subyektlari sifatida fuqarolik-huquqiy munosabatlarda qatnashish va shu munosabat bilan muayyan huquq va majburiyatlarga ega bo'lishi layoqati nafaqat fuqarolarga, balki yuridik shaxslarga ham beriladi. Bilamizki har bir tushunchaning kelib chiqishi tarixga borib taqaladi. Qadimgi davrlar davomida turli subyektlar uchun yuridik shaxsning paydo bo'lishida ham, tugatilishida ham rahbarlar hal qiluvchi rol o'ynagan. "Yuridik shaxs – o'z mulkida, xo'jalik yuritishida yoki operativ boshqaruvida alohida mol-mulkka ega bo'lgan hamda o'z majburiyatlari yuzasidan ushbu mol-mulk bilan javob beradigan, o'z nomidan mulkiy yoki shaxsiy nomulkiy huquqlarga ega bo'la oladigan va ularni amalga oshira oladigan, majburiyatlarni bajara oladigan, sudda da'vogar va javobgar bo'la oladigan tashkilot hisoblanadi". Yuridik shaxslar biznes dunyosida muhim rol o'ynaydi. Ular korxonalar, tashkilot yoki jismoniy shaxsning tuzilmasi va mas'uliyati qonun doirasida qanday ishlashi kerakligini belgilaydi. Yuridik shaxsni yaratish nafaqat aktivlaringizni himoya qiladi, balki biznes operatsiyalaringiz mahalliy va xalqaro qoidalarga muvofiq bo'lishini ta'minlaydi. "Yuridik shaxsning huquq layoqati va muomala layoqati bir vaqtda, ya'ni u tuzilgan paytdan boshlab vujudga keladi va uni tugatish yakunlangan paytdan e'tiboran tugatiladi. Yuridik shaxsning maxsus huquq layoqati uning ustavi, nizomi yoki qonunchilik hujjatlari bilan belgilanadi. Yuridik shaxslar mulkdor yoki u vakil qilgan shaxs tomonidan yoxud vakolatli organning farmoyishi asosida, shuningdek

qonunchilik hujjatlarida nazarda tutilgan tartibda tashkil etiladi. Yuridik shaxslar – davlat, davlat idoralari, jamoat va shirkat tashkilotlari, korxonalar, muassasalar va tashkilotlar, xo'jalik birlashmalaridir, ba'zan yakka tadbirkor ham". Yuridik shaxslarni tashkil etishning huquqiy asoslari deganda xo'jalik yurituvchi subyektlar va boshqa tashkilotlar qanday shakllantirilishi va faoliyat yuritishini tartibga soluvchi qonunlar va me'yoriy hujjatlar tushuniladi. Bunga korporatsiyalar, shirkatlar va mas'uliyati cheklangan jamiyatlar kabi biznes tuzilmalari bilan bog'liq qonunlar, shuningdek, ularning shakllanishi, boshqaruvi va tugatilishini tartibga soluvchi qoidalar kiradi. Aksariyat mamlakatlarda bu huquqiy asoslar aniq qonun hujjatlarida ko'rsatilgan va tadbirkorlik faoliyatini tartibga solishga mas'ul bo'lgan davlat organlari tomonidan amalga oshiriladi. Ushbu qonunlar odatda kompaniyani ro'yxatdan o'tkazish, aktsiyadorlar huquqlari, korporativ boshqaruv, moliyaviy hisobot talablari va soliqqa tortish kabi sohalarni qamrab oladi.

Yuqorida berilgan ta'rifdan aniqlanishicha, har qanday tashkilot emas, balki muayyan talablarga javob beroladigan tashkilotlarga yuridik shaxs bo'la oladi. Yuridik shaxslar:

- tashkiliy birlik;
- mulkiy mustaqillik;
- mustaqil mulkiy javobgarlik;
- fuqarolik muomalasida o'z nomidan harakat qilish kabi belgilarga ega bo'lishi kerak.

Agarda tashkilotlar yuqorida ko'rsatib o'tilgan belgilarga ega bo'lgan taqdirda yuridik shaxs tashkil etish mumkin. Yuridik shaxslar vujudga kelishining 3 xil turi mavjud bular:

1. Buyruq (farmoyish) orqali. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining TDYUni tashkil etish to'g'risidagi qarori bunga misol bo'la oladi. Odatda, bunday usul bilan davlat tashkilotlari hisoblangan yuridik shaxslar tashkil topadi.

Qolgan ikki usulda esa yuridik shaxslarning ta'sischi bo'lib. Mulkdorlar yoki ular vakil qilgan shaxslar qonunda nazarda tutilgan hollarda esa boshqa tashkilotlar va fuqarolar hisoblanadi.

2. Murojaat qilish usuli. Bunda muassislar tomonida tuzuladigan yuridik shaxslarning vujudga kelishi imkoniyati qonun tomonidan oldindan belgilab qo'yilmagan bo'ladi. Binobarin, bunday hollarda davlat organi xuddi shunday yuridik shaxsning bo'lish-bo'lmasligi maqsadga muvofiqligini tekshiradi.

3. Ruxsat olish usuli. Bunday usulda tashkil topadigan yuridik shaxslarning vujudga kelish imkoniyatlari qonunlarda oldindan belgilab qo'yiladi va binobarin, ularning tashkil bo'lish-bo'lmasligi maqsadga muvofiqligi tekshirilmaydi balki ta'sis hujjatlarining (yuridik shaxslarni tashkil etish haqidagi ta'sis shartnomasi va ularning ustavi) qonunga muvofiqligi tekshiriladi, xolos. Yuridik shaxs ta'sis shartnomasi ishtirokchilari tomonidan tuziladi ustavi esa ro'yxatga olinadi (nizomi tasdiqlanadi) reestrda kiritiladi.

Yuridik shaxslarni ro'yxatdan o'tkazishni tashkil etishning maqsadga muvofiq emasligi haqidagi asos bilan uni ro'yxatdan o'tkazishni rad etish faqat yuridik shaxslarni murojaat etish usuli bilan tashkil qilish tartibida qo'llaniladi. Davlat ro'yxatidan o'tkazish rad etilganda sudga shikoyat bilan murojaat qilish mumkin bo'ladi. Yuridik shaxslar davlat ro'yxatidan o'tgan paytidan boshlab tuzilgan hisoblanadi.

Mamalakatimizda, har bir shaxslarning murojaat bilan chiqishida alohida tartib tamoyillar mavjud. Xususan, "Yuridik shaxsning murojaatida yuridik shaxsning to'liq nomi, uning joylashgan eri (pochta manzili) to'g'risidagi ma'lumotlar ko'rsatilgan bo'lishi kerak. Jismoniy va yuridik shaxsning murojaatida davlat organining, tashkilotning aniq nomi, murojaat yuborilayotgan mansabdor shaxsning lavozimi va (yoki) familiyasi (ismi, otasining ismi) ko'rsatilgan, shuningdek murojaatning mohiyati bayon etilgan bo'lishi kerak. Murojaatlarda murojaat etuvchilarning elektron pochta manzili, aloqa telefonlari va fakslari raqamlari ko'rsatilishi mumkin. Murojaatlar davlat tilida va boshqa tillarda berilishi mumkin".

Yuridik shaxsni qayta tuzish bu haqdagi tegishli qaror bilan amalga oshiriladi. Qarorda muassislarni shartnomaga qo'shilish va shartnomadan chiqish tartibi kabilar ko'rsatiladi. Odatda, tijoratchi yuridik shaxslarning ustavlari qonunda belgilangan tartibda tuman hokimliklarida davlat ro'yxatiga olinadi. Jamoat birlashmalari maqomiga ega bo'lgan yuridik shaxslar, shuningdek yirik qo'shma korxonalar, davlat tomonidan tashkil etilgan yuridik shaxslar nizomlari maxsus vakolatli davlat organlari tomonidan (Vazirlar Mahkamasi, Adliya vazirligi kabi) tasdiqlanadi. Respublikamiz hozirgi bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o'tish davrida yuridik shaxslar ko'pincha qayta tashkil etish yo'li bilan bekor bo'ladi. Qayta tashkil etish turli shakllarda jumladan, qo'shib yuborish, qo'shib olish, bo'lish, ajratib chiqarish, o'zgartirish shakllarida amalga oshirilishi mumkin.

Yuridik shaxslar faoliyatini tashkil etishning huquqiy asoslarini tushunish tadbirkorlar va tadbirkorlar uchun tegishli qonun va me'yoriy hujjatlarga rioya etilishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, u o'ziga xos ehtiyojlari uchun eng mos biznes tuzilmasi haqida ongli qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi yangilangan Konstitutsiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi.
3. "O'zbekiston Respublikasi jamoat birlashmalari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 15.02.1991 yildagi 223-XII-son
4. Qishloq xo'jaligi kooperativi(shirkat xo'jaligi) to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Qonuni, 30.04.1998 yildagi 600-I-son
5. X.T.Odilqoriyev Davlat va huquq nazariyasi darslik Toshkent-2022 276-bet
6. "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari bilan ishlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining 445-sonli qonuni 11.09.2017 yil
7. www.lex.uz
8. www.uz.wikipedia.org
9. www.arxiv.uz

HUQUQIY SAVODXONLIK MA'NAVIY YETUKLIK MEZONI

Qosimov Xamidullo Abduqaxxor o'g'li

*Namangan davlat universiteti Yuridik fakultet Milliy g'oya, ma'naviyat
asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi MIG-AU-21 guruh talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Bugungi murakkab va shiddat bilan o'zgarib borayotgan dunyoda huquqiy savodxonlik va ma'naviy kamolotning ahamiyatini ortiqcha baholab bo'lmaydi. Shaxsning o'sishi va rivojlanishining bu ikki ustuni shaxsni mas'uliyatli va ma'rifatli fuqaro qilib shakllantirishning asosiy omillaridir. Jamiyatni boshqaradigan qonunlarni tushunish va ichki donolik va axloq tuyg'usini tarbiyalash orqali shaxslar zamonaviy hayot qiyinchiliklarini aniqlik, halollik va rahm-shafqat bilan engishlari mumkin.*

Kalit so'zlar: *Huquqiy savodxonlik, milliy g'oya, ma'naviy yetuklik, tafakkur, huquqiy madaniyat, kamolot, falsafiy, qalb, shukronalik, fidoyilik, mulohazalilik, tarbiyalash.*

Аннотация: *В современном сложном и быстро меняющемся мире значение правовой грамотности и духовной зрелости невозможно переоценить. Эти два столпа личностного роста и развития являются основными факторами формирования человека ответственного и просвещенного гражданина. Понимая законы, управляющие обществом, и развивая внутреннее чувство мудрости и нравственности, люди могут решать проблемы современной жизни с ясностью, честностью и состраданием.*

Ключевые слова: *Правовая грамотность, национальная идея, духовная зрелость, мышление, правовая культура, зрелость, философская, сердце, благодарность, преданность, благоразумие, воспитание.*

Abstract: *In today's complex and rapidly changing world, the importance of legal literacy and spiritual maturity cannot be overestimated. These two pillars of personal growth and development are the main factors in shaping a person into a responsible and enlightened citizen. By understanding the laws that govern society*

and cultivating an inner sense of wisdom and morality, individuals can face the challenges of modern life with clarity, integrity, and compassion.

Key words: *Legal literacy, national idea, spiritual maturity, thinking, legal culture, maturity, philosophical, heart, gratitude, devotion, discretion, upbringing.*

Huquqiy savodxonlik deganda shaxsning jamiyat hayotini boshqaradigan qonunlar, huquq va majburiyatlarni tushunishi tushuniladi. Demokratik jamiyatda fuqarolarning fuqarolik hayotida to'liq ishtirok etishi uchun o'z qonuniy huquq va majburiyatlarini bilishi zarur. Huquqiy savodxonlik odamlarga o'zlarini himoya qilish, ongli qarorlar qabul qilish va o'z jamiyatlarida adolatni himoya qilish imkoniyatini beradi. Ma'naviy yetuklik ko'pincha chuqur shaxsiy va sub'ektiv tushuncha sifatida qaraladi, u o'z o'sishini, tushunishini va yuqori kuch yoki ruhiy sohaga aloqasini o'z ichiga oladi. Ma'naviy kamolotning savodxonlik bilan kesishishini ko'rib chiqsak, o'qish va yozish insonning ma'naviy rivojlanishida qanday muhim rol o'ynashini tushunishimiz mumkin. Savodxonlik faqat o'qish va yozishni bilish emas; shuningdek, yozma til orqali atrofimizdagi dunyoni talqin qilish va tushunishdir. Ma'naviyat, axloq va ekzistensial savollar mavzularini o'rganuvchi matnlar bilan shug'ullansak, biz o'z e'tiqodimiz va qadriyatlarimiz haqida fikr yuritishga majbur bo'lamiz. Bu ichki tafakkur jarayoni o'z-o'zini anglash va shaxsiy o'sishga olib kelishi mumkin, bu bizning umumiy ma'naviy kamolotimizga hissa qo'shadi. "Huquqiy madaniyatga berilgan ta'riflarga kelsak, U.Tajixanov va A.Saidovlar o'zlarining Huquqiy madaniyat nazariyasi nomli kitobida huquqiy madaniyatga shunday ta'rif berishadi: "Huquqiy madaniyat deganda jamiyatda qaror topgan huquqiy tizimning darajasini, xalqning bu huquq tizimidan xabardorlik darajasini, fuqarolarning qonunga bo'lgan hurmati, huquqiy normalarning ijro etilish darajasi, huquqqa rioya qilmaganlarga murosasiz bo'lish, qonunga itoatkorlik darajasini tushunamiz"[1] Huquqiy savodxonlik qonuniy jarayon, qonun oldida tenglik va qonun ustuvorligi kabi asosiy huquqiy tushunchalarni bilishni o'z ichiga oladi. Shuningdek, u qonunlarning qanday ishlab chiqilishi, bajarilishi va talqin qilinishini tushunishni o'z ichiga oladi. O'z hayotiga

ta'sir etuvchi huquqiy muammolar haqida o'z bilimini oshirish orqali shaxslar o'zlarini ekspluatatsiya, kamsitish va adolatsizlikdan himoya qilishlari mumkin. O'qish ko'p odamlar uchun qochish yoki meditatsiya shakli bo'lishi mumkin, bu jim fikr yuritish va o'zimizdan kattaroq narsa bilan bog'lanish uchun joy beradi. Diniy matnlar, falsafiy asarlar yoki she'riyat orqali qalbimizga so'z boradimi, adabiyot ko'nglimizni ko'tarib, ma'naviy sayohatimizga ilhom bag'ishlovchi qudratga ega.

Ma'naviy yetuklik faqat bilim yoki diniy e'tiqodlarga amal qilishdan tashqariga chiqadi. U chuqur ichki donolik, rahm-shafqat, kamtarlik va axloqiy benuqsonlikni o'z ichiga oladi. Ma'naviy yetuklik hamdardlik, kechirimlilik, shukronalik, fidoyilik, mulohazalilik kabi fazilatlarni tarbiyalashni o'z ichiga oladi. Ma'naviy etuk shaxs yuzaki farqlardan tashqarini ko'ra oladi va boshqalar bilan umumiy insoniylikning chuqurroq darajasida bog'lanadi. Ular shaxsiy manfaat yoki egoni qondirishdan ustun bo'lgan maqsad tuyg'usi bilan boshqariladi. Ma'naviy kamolotni rivojlantirish orqali insonlar hayot qiyinchiliklarini inoyat va chidamlilik bilan engib o'tishlari mumkin. Huquqiy savodxonlik va ma'naviy yetuklik chorrahasida haqiqiy ma'rifat bor. Shaxslar jamiyatni boshqaradigan qonunlarni yaxshi tushunsalar, ichki donolik va axloqni chuqur his qilsalar, ular o'z jamoalarida ijobiy o'zgarishlar uchun kuchli vositaga aylanadilar. Ma'naviy yetukliksiz huquqiy savodxonlik mehr-oqibat va adolatni hisobga olmasdan, qoidalarga qat'iy rioya qilishga olib kelishi mumkin. Boshqa tomondan, huquqiy savodxonlikka ega bo'lmagan ma'naviy etuklik, qonunlarni bilmasdan buzadigan yoki boshqalarga zarar etkazadigan yaxshi niyatli harakatlarga olib kelishi mumkin.

Huquqiy savodxonlikni ma'naviy yetuklik bilan uzviy bog'lash orqali shaxslar mehr-oqibat bilan adolatni ta'minlovchi ma'rifatli fuqarolar bo'lib yetishishi mumkin. Ular o'zlarining qadriyatlarini va tamoyillariga asoslangan holda murakkab huquqiy masalalarni halollik bilan hal qila oladilar. Savodxonlik amaliyoti orqali insonning ma'naviy yetukligini qanday baholashimiz mumkin? Bitta mezon ularning o'qish materiallarining chuqurligi va kengligi bo'lishi mumkin: ular turli nuqtai nazarlar va ularni qulaylik zonasidan tashqariga chiqarib yuboradigan qiyin

g'oyalar bilan shug'ullanadilarmi? Yana bir omil ularning matnlarni tanqidiy tahlil qilish va yuzaki darajadan tashqarida chuqurroq ma'nolarni chiqarish qobiliyati bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, insonning o'z e'tiqodlari va qadriyatlari haqida boshqalar bilan suhbatlashishga tayyorligi ham ma'naviy etuklikning yuqori darajasini ko'rsatishi mumkin. Shuni ta'kidlash kerakki, ma'naviy kamolot statik holat emas, balki uzluksiz o'sish va evolyutsiya jarayonidir. Dunyoqarashimizni shubha ostiga qo'yadigan, o'zimiz va atrofimizdagi olam haqidagi tushunchamizni chuqurlashtiradigan yangi adabiy tajribalarni doimiy ravishda izlash orqali biz kundalik hayotimizda yanada chuqurroq ma'naviyat tuyg'usini tarbiyalashimiz mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki huquqiy savodxonlik va ma'naviy yetuklik mezoni yanada adolatli, mehr-oqibatli, ma'rifatli jamiyat qurishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bizni boshqaradigan qonunlar haqida o'zimizni tarbiyalash va ichki donolik va axloqimizni rivojlantirish orqali, biz jamiyatlarimizga ijobiy hissa qo'shadigan vakolatli fuqarolarga aylanishimiz mumkin. Keling, huquqiy savodxonlik o'rtasidagi ushbu muvozanatga erishish uchun harakat qilaylik. Savodxonlikdagi ma'naviy yetuklik mezoni bizni o'qish va yozish qalbimizni tarbiyalash, o'zimizdan ham ulug'roq narsa bilan bog'lanishimizni chuqurlashtirish yo'llarini o'rganishga chorlaydi. Bizning ichki e'tiqod va qadriyatlarimizga mos keladigan matnlar bilan shug'ullanish orqali biz ongimizni, qalbimizni va ruhimizni chuqur yo'llar bilan kengaytirish imkoniyatiga egamiz. Adabiyotning o'zgartiruvchi kuchi orqali katta ma'naviy kamolot sari bu yo'lda davom etaylik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. U.Tajixanov, A,Saidov. Huquqiy madaniyat nazariyasi 1-tom.- Toshkent. 1998, (11-bet)
2. Yusupov E. Inson kamolotining ma'naviy asoslari. – Toshkent, Universitet, 1998
3. Xudoyor Mamatov. "Huquqiy ong, huquqiy madaniyat davlat va jamiyat taraqqiyotini belgilaydi". uza.uz
4. E.Umarov, M.Abdullayev "Ma'naviyat asoslari" "Sharq" nashriyot-matbaa

aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati TOSHKENT - 2005

5. Muhammadjon Imomnazarov "Milliy ma'naviyat bosqichlari" Toshkent 2010

6. Huquqiy yetuklik - barkamollikka eltadi." O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi.-T.: Adolat 2011

7. S.H.Nosirxo'jayev, M.F.Lafasov S.A.A'zamxo'jayeva "Ma'naviyat asoslari" Toshkent 2016

8. Diyorova SHaxloxon. "Pedagogika oily o'quv yurtlari talabalarining huquqiy madaniyatini rivojlantirish omillari tog'risida". // Pedagogika, 2019-yil

9. Xamidullo Qosimov "Shaxs ma'naviyatni rivojlantirish omillari" o'quv uslubiy qo'llanma 2023-yil GlobalEdit ISBN: 978-620-6-17642-8

10. <http://www.my.gov.uz>.

11. [w.w.w.ziyouz.com](http://www.w.w.w.ziyouz.com) kutubxonasi

12. [w.w.w.wikipedia.uz](http://www.w.w.w.wikipedia.uz)

XOTIN-QIZLAR HUQUQLARINI TA'MINLASH VA ULARGA NISBATAN SODIR ETILAYOTGAN HUQUQBUZARLIKLARNI OLDINI OLISH MASALALARI

Sobirjonova Sevinch Akmaljon qizi

Namangan davlat universiteti Yuridik fakulteti

Yurisprudensiya yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqola orqali biz bugungi kunda dolzarb masalalaridan biri bo'layotgan xotin-qizlarga nisbatan qaratilgan huquqbuzarliklarni kelib chiqish sabablari, uning oqibatlar bilan tanishib chiqamiz, xotin-qizlarni bunday holatlardan himoya qilish hamda ularning huquqlarini ta'minlash borasida bir qator taklif va mulohazalarga e'tibor qaratganmiz.*

Kalit so'zlar:*Xotin-qizlar, tazyiq-zo'ravonlik, qonun ustuvorligi, normalar, davlat organlari, huquqiy ong.*

Аннотация: *На этом статье мы познакомимся с причинами и последствиями нарушений прав женщин, которые являются одной из наиболее актуальных проблем сегодня, и сделаем ряд предложений и комментариев по защите женщин от подобных ситуаций и обеспечению их прав.*

Ключевые слова: *Женщины-девушки, угнетение-насилие, верховенство закона, нормы, государственные органы, правосознание.*

Abstract: *Through this article, we will get acquainted with the causes and consequences of violations of women's rights, which are one of the most pressing problems today, and will make a number of proposals and comments on protecting women from such situations and ensuring their rights.*

Key words: *Women and girls, oppression-violence, rule of law, norms, government bodies, legal consciousness.*

Bugungi kunda xotin-qizlarni zo'rvonlikdan himoya qilish borasida jamiyatda xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo'rvonlikka doir murosasizlik muhitini yaratish uchun qonuniy choralar ko'rilmogda. Xususan, mamlakatimizda xotin-qizlarni zo'rvonlikdan himoya qilishga oid bir qator xalqaro hujjatlar ratifikatsiya qilindi. Inson huqulariga oid xalqaro hujjatlarda shaxsni zo'rvonlikdan, shu jumladan oilada sodir etiladigan jinoiy zo'rvonliklardan himoya qilish mexanizmi mustahkamlab qo'yilgan. "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi qonun haqida so'z borganda, mamlakatimizda xotin-qizlarning turmush tarzini yaxshilash, ularning jamiyat hayotining barcha jabhalarida ishtirok etishi uchun sharoit yaratish, onalik va bolalikning huquqiy, ijtimoiy, iqtisodiy himoya qilinishini ta'minlashning mustahkam huquqiy kafolatlari mavjud ekanini qayd etish lozim. Davlatimiz rahbarining tashabbusi asosida Oliy Majlis Senatida yangi qo'mita Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari bo'yicha qo'mita tuzildi. O'z navbatida, "xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi qonunning qabul qilingani gender tenglikni ta'minlash yo'lidagi yana bir muhim qadam hisoblanadi. O'z navbatida, "xotin-qizlarni tazyiqlar va zo'rvonlikdan himoya qilish

to'g'risida"gi qonun xotin-qizlarni turmushda, ish joylarida, ta'lim muassasalarida va boshqa joylarda tazyiq hamda zo'ravonlikdan himoya qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan. Shu jumladan, ushbu qonunda tazyiq va zo'ravonlikning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar, bunday qilmishlarni sodir etganlik uchun javobgarlik, tazyiq hamda zo'ravonlikni boshidan o'tkazgan shaxslarni himoya qilishni, shuningdek jamiyatda ayollarga nisbatan tazyiq va zo'ravonlikning har qanday namoyon bo'lishiga murosasiz munosabat muhitini qaror toptirishni nazarda tutuvchi protsessual kafolatlarni shakllantirishga qaratilgan chora-tadbirlar ko'rsatilgan. Jahonda va respublikada jinoyatchilikka qarshi kurash, zo'rlik fenomeni vujudga kelishi, zo'ravonlik va tazyiq ishlatuvchining shaxsi tushunchasi, zo'ravonlik va tazyiq ishlatish orqali sodir etiladigan jinoyatlarning oldini olish, bunday holatlardan himoyalash usullari muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizda zo'ravonlik va tazyiqlarning oldini olishga doir o'ziga xos milliy tizim va normativ-huquqiy asoslar yaratilib, uni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirishga ahamiyat berilganligi natijasida fuqarolarning turli huquqbuzarliklar va jinoyatlardan himoyalash darajasi ortib bormoqda. Darhaqiqat, insonni jinoiy tajovuzlardan himoyalash, jinoyatchilikka qarshi kurash muammosi, amaldagi qonunlarga qat'iy rioya qilgan holda avval jinoyatni jamiyat hayotidagi eng salbiy holat deb qaralgandagina hal qilinishi mumkin hisoblanadi. Mazkur masalaga hukumatimiz alohida e'tibor berib, barcha hujjatlarda jinoyatchilikka, shu o'rinda zo'ravonlik va tazyiqlarning oldini olish va unga qarshi kurash masalasini targ'ib qilmoqda. Davlatimizning asosiy vazifasidan biri jamiyat hayotida qonunga rioya etishni kuchaytirish va mustahkamlash, sud, prokuratura, adliya va ichki ishlar organlarining bu boradagi mas'uliyatini oshirish yo'lida olib borilayotgan ishlarni yanada takomillashtirish hamda samaradorligini oshirishdan iboratdir. Shuni alohida takidlash lozimki, hozirgi kunda hal qilinishi lozim va muhim bo'lgan masalalardan biri zo'ravonlik va tazyiqning oldini olish va undan himoyalashdan hisoblanadi. Zo'ravonlik va tazyiq doirasidagi huquqbuzarlik va jinoyatlarning profilaktikasini amalga oshiruvchi hamda unda ishtrok etuvchi organlar va muassasalarning oiladagi zo'ravonlik bilan bog'liq

huquqbuzarliklar profilaktikasi, ularning sodir etilishi sabablari va ularga imkon berayotkan omillarni aniqlash va ularni bartaraf etish hisoblanadi. Darhaqiqat, xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo'rvonlikning oldini olish ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, O'zbekiston Respublikasining 2019 yil 2 sentabrdagi "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'rvonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi O'RQ-561-son 3-moddasida xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo'rvonlik turlari sanab o'tilgan.

Jumladan:

jinsiy zo'rvonlik — xotin-qizlarga nisbatan ularning roziligisiz shahvoniy xususiyatga ega harakatlarni sodir etish orqali jinsiy daxlsizlikka va jinsiy erkinlikka tajovuz qiladigan zo'rvonlik shakli, shuningdek zo'rlik ishlatish yoki zo'rlik ishlatish bilan tahdid qilish yoxud ayol jinsidagi voyaga yetmagan shaxslarga nisbatan axloqsiz harakatlar sodir etish orqali uchinchi shaxs bilan jinsiy aloqa qilishga majburlash;

jismoniy zo'rvonlik — xotin-qizlarga nisbatan og'irligi turli darajada bo'lgan tan jarohatlari yetkazish, xavf ostida qoldirish, hayoti xavf ostida qolgan shaxsga yordam ko'rsatmaslik, zo'rvonlik xususiyatiga ega boshqa huquqbuzarliklar sodir etish, jismoniy ta'sir o'tkazish yoki bunday ta'sir o'tkazishning o'zga choralarini qo'llash bilan tahdid qilish orqali xotin-qizlarning hayoti, sog'lig'i, erkinligi hamda qonun bilan himoya qilinadigan boshqa huquqlari va erkinliklariga tajovuz qiladigan zo'rvonlik shakli;

zo'rvonlik — xotin-qizlarga nisbatan jismoniy, ruhiy, jinsiy yoki iqtisodiy ta'sir o'tkazish yoki bunday ta'sir o'tkazish choralarini qo'llash bilan tahdid qilish orqali ularning hayoti, sog'lig'i, jinsiy daxlsizligi, sha'ni, qadr-qimmatini va qonun bilan himoya qilinadigan boshqa huquqlari hamda erkinliklariga tajovuz qiladigan g'ayrihuquqiy harakat va harakatsizlik.

iqtisodiy zo'rvonlik — xotin-qizlarga nisbatan turmushda, ish joylarida va boshqa joylarda amalga oshirilgan zo'rvonlik shakli, xotin-qizlarning normal yashash va kamol topish uchun oziq-ovqat, uy-joy hamda boshqa zarur shart-sharoitlar bilan ta'minlanishga bo'lgan huquqini, mulk huquqini, ta'lim olish hamda mehnatga oid huquqini amalga oshirishni cheklashga olib keladigan harakat harakatsizlik;

ish joyi — o'zi bilan tuzilgan shartnomaga muvofiq mehnat majburiyatlarini amalga oshirish yoki xizmat vazifalarini bajarish uchun bo'lishi yoki borishi lozim bo'lgan, ish beruvchi tomonidan bevosita yoki bilvosita nazorat qilinadigan joy;

ruhiy zo'rvonlik — xotin-qizlarni haqoratlash, ularga tuhmat qilish, tahdid qilish, ularning sha'nini, qadr-qimmatini kamsitish, shuningdek ularning xohish-irodasini cheklashga qaratilgan boshqa harakatlarda ifodalanadigan zo'rvonlik shakli, shu jumladan reproduktiv sohada nazorat qilish, tazyiq va zo'rvonlikdan jabrlanuvchida o'z xavfsizligi uchun xavotir uyg'otgan, o'zini himoya qila olmaslikka olib kelgan yoki ruhiy sog'lig'iga zarar yetkazgan harakat harakatsizlik;

tazyiq va zo'rvonlikdan jabrlanuvchi — o'ziga nisbatan tazyiq va zo'rvonlik sodir etilishi tahdidi ostida bo'lgan yoki tazyiq va zo'rvonlik natijasida jabrlangan ayol jinsidagi shaxs;

tazyiq va zo'rvonlikdan himoya qilish — xotin-qizlarning hayoti, sog'lig'i uchun paydo bo'lgan xavfni bartaraf etish, tezkor chora-tadbirlarni talab qiladigan hayotiy vaziyatlar yuz berganda xotin-qizlarning xavfsizligini ta'minlash, shuningdek jabrlanuvchiga nisbatan tazyiq o'tkazgan va zo'rvonlik sodir etgan shaxsning takroran g'ayriqonuniy xatti-harakatlariga yo'l qo'ymaslik maqsadidagi iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy, tashkiliy, psixologik va boshqa tusdagi kechiktirib bo'lmaydigan tadbirlar tizimi;

tazyiq va zo'rvonlikning oldini olish — xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo'rvonlik sodir etishga olib keladigan sabablar hamda shart-sharoitlarni aniqlash va bartaraf etishga, jamiyatda xotin-qizlarning zo'rvonlikdan xoli bo'lish huquqlaridan xabardorligini oshirishga qaratilgan iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy, tibbiy va boshqa chora-tadbirlar tizimi;

ta'qib etish — jabrlanuvchining xohish-irodasiga qarshi, uning ikki yoki undan ortiq marta qarshilik ko'rsatganligiga yoxud ogohlantirganligiga qaramay sodir etiladigan, jabrlanuvchini qidirishda, u bilan og'zaki, telekommunikatsiya tarmoqlari vositasida, shu jumladan Internet jahon axborot tarmog'i orqali yoki boshqa usullarni qo'llash yo'li bilan muloqotga kirishishda, uning ish, o'qish va yoki

yashash joyiga borishda ifodalangan hamda jabrlanuvchida o'z xavfsizligi uchun xavotirlik qo'zg'atadigan harakatlar;

Ushbu qonunning 15-moddasida esa xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo'ravonlik holatlarining oldini olish, ularni aniqlash hamda ularga chek qo'yishning umumiy chora tadbirlari belgilab berilgan.

Jumladan:

Xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo'ravonlik holatlarining oldini olish, ularni aniqlash hamda ularga chek qo'yishning umumiy chora-tadbirlari quyidagilardan iborat:

xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo'ravonlikning oldini olish sohasidagi davlat dasturlarini, hududiy va boshqa dasturlarni ishlab chiqish hamda amalga oshirish; tazyiq va zo'ravonlikning sabablari hamda shart-sharoitlari bo'lgan omillarni tahlil qilish, o'rganish va baholash;

aholi o'rtasida huquqiy targ'ibot olib borish;

xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo'ravonlik hollarining statistik hisobi va hisobotini yuritish hamda ularni davlat statistika organlariga taqdim etish;

fuqarolarni, ayniqsa xotin-qizlarni o'z huquqlari, erkinliklari va majburiyatlari to'g'risidagi, shuningdek himoya qilish kafolatlari haqidagi axborot bilan ta'minlash maqsadida axborot-ma'rifiy faoliyatni amalga oshirish;

xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo'ravonlik holatlarini aniqlashning samarali huquqiy mexanizmlarini joriy etish;

tazyiq va zo'ravonlik sodir etish xavfi bo'lgan guruhlarga mansub shaxslarga yoki ularni sodir etgan shaxslarga nisbatan oldini olish choralari amalga oshirish;

tazyiq va zo'ravonlikdan jabrlanuvchilarga yordam ko'rsatishga va ularni himoya qilishga doir tadbirlarni amalga oshirish;

xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo'ravonlik sodir etgan yoki sodir etishga moyil bo'lgan shaxslarga nisbatan ta'sir ko'rsatish choralari qo'llash;

aybdorlarni qonunda belgilangan javobgarlikka tortish.

Shuni takidlash joizki, xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo'rvonlikning oldini olishga doir yakka tartibdagi chora tadbirlarni qo'llash uchun quydagilar asos bo'ladi:

Tazyiq va zo'rvonlik qurbonining murojaati;

Jismoniy yoki yuridik shaxslarning xabarlari;

Tazyiq va zo'rvonlik sodir etish yoxud ularni sodir etishga urinish faktlarning vakolatli organlar va tashkilotlar xodimlari tomonidan bevosita aniqlanishi;

Davlat organlaridan va boshqa tashkilotlardan kelib tushgan materiallar.

Xulosa va tavsiyalar. Xotin-qizlarni tazyiq va zo'rvonlikdan himoya qilishni amalga oshiruvchi vakolatli organlar hamda tashkilotlar tazyiq va zo'rvonlik faktlari aniqlangan taqdirda bu haqida tegishli ichki ishlar organlariga darhol xabar qilishi shart. Nizoli holatlarda hamda fuqarolarning g'ayriijtimoiy xulq-atvori va xatti-harakatlariga nisbatan loqayd bo'lmasligimiz kelgusida bunday holatlarni ko'proq oldi olinishini ta'minlab beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbek tilining izohli lug'ati: 80000 dan ortiq so'z va so'z birikmasi. J. IV. Tartibot–Shukr / Tahrir hay'ati: T.Mirzaev (rahbar) va boshq. O'z. Res. FA Til va adabiyot in-ti. – T.: «O'zbekiston milliy entsiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2008
2. Pulatova Sh.A, Murodov A.Sh Zo'rvonlikdan jabrlanganlar huquqlarini himoya qilish va zo'rvonlikning oldini olish: Uslubiy qo'llanma. -T,Baktria press, 2020. - 56B
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ijtimoiy reabilitatsiya qilish va moslashtirish, shuningdek, oilaviy-maishiy zo'rlik ishlatishning oldini olish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 02.07.2018 yildagi PQ-3827-sonli Qarori//URL: <http://www.lex.uz>
4. O'RBQ -561-son 02.09.2019 "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'rvonlikdan himoya qilish to'g'risida"
5. <http://insonhuquqlari.uz/oz/news/xotin-qizlar-huquqlari-yangi-qonunlar-himoyasida>

6. <https://lex.uz/docs/4494712#4496322>

7. <https://ombudsman.uz/oz/docs/xotin-qizlar-huquqlarini-taminlash-davlat-siyosatining-ustuvor-yonalishidir>

<http://pravacheloveka.uz/ru/menu/hotin-izlar-uulari>

ILG'OR MILLIY VA XALQARO TAJRIBALAR;

USE OF 3D ANIMATION RESOURCES IN TEACHING ZOOLOGY

Ikramov Temur Saydullo o'g'li

NamDPI, Tabiiy fanlar kafedrai stajyor- o'qituvchi.

Asqaraliyev Azizbek Axyorbek o'g'li

NamDPI, Biologiya yo'nalishi 1- kurs talabasi .

Annotation: *This article explores the integration of 3D animation resources into Zoology education, aiming to enhance learning outcomes and engagement. It examines the current literature, methods of implementation, results observed, and discusses the implications, conclusions, and suggestions for future endeavors.*

Keywords: *Zoology education, 3D animation, teaching resources, interactive learning, visualization, technology-enhanced learning.*

Zoology, the scientific study of animals, encompasses a vast array of topics ranging from anatomy and physiology to behavior and ecology. Traditionally, teaching these concepts has relied heavily on textbooks, diagrams, and, in some cases, dissections. However, with advancements in technology, educators now have access to a wide range of resources that can enhance the learning experience for students. One such resource is 3D animation, which has the potential to revolutionize the way zoology is taught by providing interactive and visually engaging content. In this article, we explore the use of 3D animation resources in zoology education, examining their effectiveness in conveying complex biological concepts and improving student engagement.

A review of the existing literature reveals a growing interest in the use of 3D animation in science education, including zoology. Studies have demonstrated that visual aids, such as animations, can significantly improve students' understanding

of abstract concepts (Mayer, 2005). Furthermore, interactive 3D animations allow students to manipulate objects and observe phenomena from multiple perspectives, facilitating deeper learning (Chi et al., 2012). In the context of zoology, researchers have found that animations can effectively illustrate biological processes, such as cellular respiration or animal locomotion, leading to increased retention of knowledge (Moreno et al., 2008). Additionally, animations can simulate dynamic events that are difficult to observe in real life, providing students with valuable insights into animal behavior and ecological interactions (Marshall et al., 2011).

To assess the impact of 3D animation resources on zoology education, a mixed-methods approach was employed. Quantitative data were collected through pre- and post-tests administered to students before and after exposure to 3D animations. Qualitative data were obtained through surveys and focus group interviews to gather insights into students' perceptions and experiences with the animations. The study sample consisted of undergraduate students enrolled in a zoology course at a university, with participants randomly assigned to experimental and control groups.

Incorporating 3D animation resources into teaching zoology can revolutionize the learning experience. Here's how:

Visual Learning Aid: Many zoological concepts, such as anatomical structures or ecological interactions, can be complex to understand through static images or text alone. 3D animations provide dynamic visualizations that allow students to see concepts in action, making abstract ideas more tangible and easier to comprehend.

Interactive Learning: Interactive 3D models can be manipulated by students, allowing them to explore different angles, zoom in on specific details, and even dissect virtual specimens. This hands-on approach fosters engagement and encourages active learning, as students can interact with the material rather than passively consuming it.

Simulations: Zoology often involves studying animal behavior, ecological processes, and evolutionary dynamics. 3D simulations can recreate natural

environments and scenarios, enabling students to observe animal behavior in realistic settings or explore ecological concepts like predator-prey interactions or population dynamics.

Virtual Field Trips: Field trips are invaluable for zoology students, but they can be logistically challenging and expensive. Virtual field trips using 3D animation technology allow students to visit diverse habitats and observe wildlife from around the world without leaving the classroom. This expands their exposure to different ecosystems and species, enhancing their understanding of biodiversity.

Case Studies and Scenarios: Incorporating animated case studies or scenarios into zoology lessons can help students apply their knowledge to real-world situations. For example, they could analyze a 3D animation of a wildlife conservation effort or a veterinary procedure, considering the biological principles at play and the ethical considerations involved.

Customization and Adaptation: Teachers can customize 3D animation resources to suit their specific curriculum objectives and the needs of their students. Whether it's emphasizing certain anatomical features, highlighting key ecological relationships, or simplifying complex processes, educators have the flexibility to tailor the content to enhance learning outcomes.

Accessibility and Inclusivity: 3D animations can accommodate different learning styles and abilities, providing multi-sensory experiences that cater to visual and kinesthetic learners. They also have the potential to make zoology more accessible to students with disabilities by offering alternative modes of interaction and representation.

By integrating 3D animation resources into zoology education, teachers can create immersive, engaging learning experiences that foster deeper understanding and appreciation of the natural world.

The results of this study align with previous research findings, demonstrating the potential of 3D animation resources to enhance zoology education. By providing dynamic visualizations of biological phenomena, animations can help students develop a deeper understanding of complex concepts

and stimulate curiosity about the natural world. Furthermore, the interactive nature of animations encourages active learning and fosters critical thinking skills. However, challenges such as access to technology and the need for instructor training in animation development must be addressed to maximize the benefits of this approach.

Conclusions and Suggestions:

In conclusion, 3D animation resources hold immense potential for transforming Zoology education by enhancing visualization, comprehension, and engagement among students. To leverage these benefits effectively, educators should collaborate with instructional designers and utilize evidence-based pedagogical practices. Furthermore, ongoing research is necessary to evaluate the long-term impact of 3D animations on learning outcomes and to identify areas for improvement. By embracing innovative technologies and pedagogies, Zoology educators can cultivate a deeper appreciation and understanding of the natural world among future generations.

In future endeavors, researchers and practitioners should focus on:

- Developing standardized guidelines for creating and evaluating educational 3D animations.
- Exploring the integration of virtual reality and augmented reality technologies to augment Zoology instruction.
- Investigating the efficacy of blended learning approaches combining 3D animations with hands-on laboratory experiences.

By addressing these recommendations, educators can harness the full potential of 3D animation resources to enrich Zoology education and inspire the next generation of biologists.

REFERENCES :

1. Bhargava, A., & Pathy, M. K. (2014). Attitude of Student Teachers. Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE, 15(3), 27–36.

2. Bhatti, Z., Abro, A., Gillal, A. R., & Karbasi, M. (2017). Be-educated : Multimedia learning through 3D animation. *International Journal of Computer Science and Emerging Technologies*, 1(1), 13–22.
3. Cakiroglu, U., & Yilmaz, H. (2020). Using videos and 3D animations for conceptual learning in basic computer units. *Contemporary Educational Technology*, 8(4), 390–405. <https://doi.org/10.30935/cedtech/6207>
4. Dawadi, S., Shrestha, S., & Giri, R. A. (2021). Mixed-Methods Research: A discussion on its types, challenges, and criticisms. *Journal of Practical Studies in Education*, 2(2), 25–36. <https://doi.org/10.46809/jpse.v2i2.20>
5. Jansen, C. J. (2020). Exploring attitudes towards augmented or virtual reality for biology and mathematics teachers in Dutch secondary education. *Journal of Science Education and Technology*, 11(8), 133–1338. <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/397610>
6. Mondal, A. (2020). Simulated teaching – Modification for teacher behaviour. *Teacher Education*, 4(4), 1–6.
7. Omolara, S. R., & Adebukola, O. R. (2015). Teachers' attitudes: A great influence on teaching and learning of social studies. *Journal of Law, Policy and Globalization*, 42, 131–137. <https://bit.ly/2YGnqCo>
8. Parsons, D., & MacCallum, K. (2020). Comparing the attitudes of in-service teachers to the learning potential of low-cost mobile augmented and virtual reality tools. *World Conference on Mobile and Contextual Learning*, 7(15), 33–40.
9. Pasalidou, C., & Fachantidis, N. (2021). Teachers' perceptions towards the use of mobile augmented reality: The case of Greek educators [Master thesis, University of Macedonia]. https://doi.org/10.1007/978-3-030-49932-7_97
10. Županec, V., Miljanović, T., & Parezanović-Ristić, S. (2014). Biology teachers' attitudes toward computer assisted learning. *Archives of Biological Sciences*, 66(3), 1281–1289. <https://doi.org/10.2298/ABS1403281Z>

**MURAKKAB SHAKLLI UCH O‘LCHOVLI GEOMETRIK OB‘YEKTLARNI
KOMPYUTERLI MODELLASHTIRISHNING USULLARI VA VOSITALARI**

Davronov Nasimjon

*Namangan davlat universiteti Amaliy matematika magistratura
1-bosqich talabasi*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada murakkab shaklli uch o'lchovli geometrik obyektlarni kompyuterli modellashtirishning usullari va vositalari haqida fikr yuritilgan bo'lib, 3D modellashtirishning qo'llanilish sohalari va bu jarayonda foydalaniladigan dasturiy vositalar va ularning afzalliklari haqida ma'lumotlar keltirilgan. Shuningdek murakkab shaklli uch o'lchovli geometrik obyektlarni kompyuterli modellashtirish bosqichlari haqida xulosa va takliflar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *3D modellashtirish, Kompyuter grafikasi, Blender, AutoCad, Autodesk Maya, Autodesk 3ds Max, Autodesk ReCap Pro, Free CAD, Autodesk Fusion 360, ArchiCad va SketchUp, DesignSpark;*

Аннотация. *В данной статье рассмотрены методы и средства компьютерного моделирования трехмерных геометрических объектов сложной формы, приведены сведения об областях применения 3D-моделирования и используемых в этом процессе программных средствах и их преимуществах. Сделаны выводы и предложения по этапам компьютерного моделирования объемных геометрических объектов.*

Ключевые слова: *3D-моделирование, компьютерная графика, Blender, AutoCad, Autodesk Maya, Autodesk 3ds Max, Autodesk ReCap Pro, Free CAD, Autodesk Fusion 360, ArchiCad u SketchUp, DesignSpark;*

KIRISH

Ilmiy-texnika taraqqiyotining hozirgi bosqichida sanoat mahsulotini yaratish, uni ishlab chiqarish jarayonlarini tashkil etish bevosita zamonaviy kompyuter dasturlariga bog'liq. Biron bir narsaning virtual modellarini yaratish zamonaviy ishlab chiqarishning ajralmas qismiga aylandi. Yangi mahsulotlarni yaratish, iste'molchi talabiga ko'ra uni o'zgartirish yuqori kompyuter texnologiyalardan foydalangan holda tez va samarali amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, bu jarayonda 3D o'lchamli modellashtirish yanada yuqori ahamiyat kasb etadi.

3D modellashtirish barcha sohalarda bo'lgani kabi avtomobilsozlik va avtomobillar tyuningi sohasida ham ko'p vazifali nuqtai nazaridan rivojlanayotgan yo'nalish hisoblanadi. Avtomobillar va uning qismlari, avtomobillar tyuningi jarayonlarini loyihalashdan boshlab ishlab chiqarishgacha bo'lgan bosqichlarini kompyuter grafikasi va animatsiyalardan foydalanmasdan amalga oshirish imkonsiz bo'lib qoldi.

3D modellashtirishda avvalo, vazifalar doirasini aniqlab olishish zarur. Hozirda 3D modellashtirish bo'yicha bir qancha dasturiy mahsulotlar mavjud bo'lib, har biri o'ziga xos vazifalarni amalga oshirish imkonini beradi. 3D modellashtirishda vazifani amalga oshirish iloji boricha ijodiy, tez va qulay bo'lishi kerak.

TAHLIL VA NATIJALAR

Kompyuter grafikasidagi eng qiziqarli, lekin murakkab tasvir turlaridan biri bu – uch o'lchovli tasvir yoki uch o'lchovli grafikadir. Grafikaning bu turida istalgan koordinatalar o'qi atrofida aylanuvchi, xohlagan tomondan ko'rib chiqilishi mumkin bo'lgan hajmli virtual obyektlar ko'rinishidagi 3D modellarini yaratish mumkin.

Hozirgi vaqtda ta'lim tizimi tez o'sishi va talabning texnikumda o'qish paytida uni o'zlashtirish imkoniyatlarining cheklanganligi o'rtasidagi mavjud qarama-qarshilik shaklida o'zini namoyon qiladigan xususiyat bilan tavsiflanadi. Bu qarama-qarshilik ko'plab asarlar mualliflarini talabalarning o'z-o'zini ta'lim olish qobiliyatini rivojlantirish, ilmiy faktlarni tahlil qilish va oqilona qarorlarni sintez qilish ko'nikmalarini shakllantirish yo'nalishida universitet o'quv jarayonini tashkil qilishni qayta ko'rib chiqishga majbur qiladi. An'anaviy pedagogik tizim bo'yicha o'qitilgan bitiruvchilar mutaxassisning shaxsiy resurslarining tez "qarishi" (taqchilligi) bilan tahdid qilinmoqda. Bu hodisa, xususan, muhandislik faoliyatini avtomatlashtirilgan qo'llab-quvvatlash vositalarini bilish sohasiga ham tegishli. Bundan kelib chiqqan holda, kompyuter grafikasi sohasidagi professional bilimlar va kompyuter grafikasi sohasidagi dasturlash asoslarini bilish hozirgi vaqtda zamonaviy mutaxassisning talab qilinadigan fazilatlari hisoblanadi.

3D grafika va 3d-modellashtirish faoliyatiga oid dasturlarni o'rganish quyidagi sabablarga ko'ra muhim ahamiyatga ega:

- **Birinchidan**, ko'plab kasblar kompyuter grafikasi bo'yicha bilimlarni talab qiladi, uning har yili rivojlanishi tez sodir bo'lmoqda va juda ko'p inson faoliyatini qamrab oladi. Masalan, kinematografiya, video, multimedia, turli pedagogik dasturlar, ilmiy tajribalarni vizuallashtirish — bularning barchasi bizning davrimizda kompyuter grafikasi yordamida amalga oshiriladi.

- **Ikkinchidan**, barcha ta'lim muassasalari zamonaviy axborotni o'qitish vositalaridan foydalangan holda o'quv mashg'ulotlariga o'tishmoqda, ammo kasblarga qiziqish va ko'nikmalarni qo'llab-quvvatlashni erta yoshda singdirish kerak. Obyektning uch o'lchovli modelini yaratish jarayoni 3D modellashtirish deb ataladi. 3D modellashtirishning asosiy vazifasi kerakli obyektning vizual hajmli tasvirini ishlab chiqishdan iborat. Bunda model haqiqiy obyektlarga mos kelishi yoki butunlay xayoliy bo'lishi ham mumkin.

3D grafikani yaratish 3 bosqichda amalga oshiriladi

1. 3D modellashtirish bosqichi. Bunda 3D obyektning shakli yoki karkas modeli (1) yaratiladi. Jarayon 3D modellashtirish dasturiy vositasi yordamida real obyektning 3D skanerlash (2) orqali yoki algoritmlar to'plami yordamida amalga oshiriladi

1-rasm.

2-rasm

2. Dizayn va animatsiya bosqichi. Bunda 3D modelning yuzasiga rastrli yoki tekstura bilan to'ldirish, obyektning joylashuv o'rni va hajmini belgilash, yorug'lik manbalarini o'rnatish va sozlash, obyektlar harakatini yo'lga qo'yish kabi ishlar amalga oshiriladi.

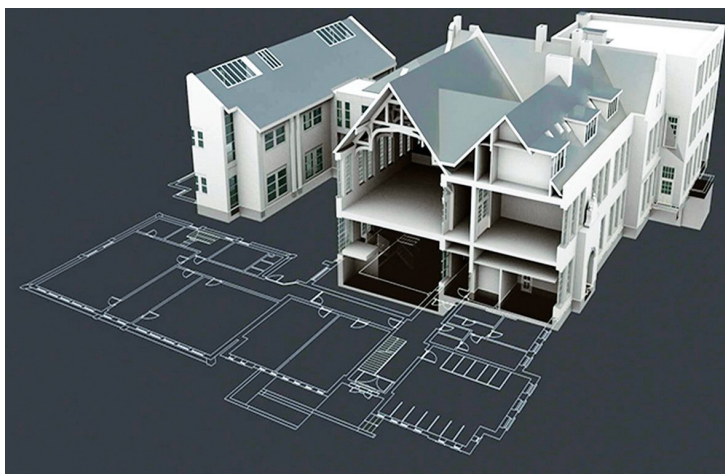
3. Rendering bosqichi tasvirni takomillashtirish, hosil bo'lgan 3D grafikani namoyish etish hamda chop etish (display yoki maxsus 3D printer yordamida) bosqichi hisoblanadi.

Oddiy printerdan farqli o'laroq, 3D printerda chop etish jarayonida materiallar qatlamini ketma-ket yotqizish (o'sish) orqali 3D obyekt yaratiladi. Qatlamlarning har birini obyektning ingichka kesilgan kesmasi sifatida ko'rish mumkin.

3d modellashtirishdan foydalanadigan sohalar

3D modellashtirishdan foydalanishning imkoniyatlari cheksiz. Grafikaning bu turi yangi sanoat turlarini yaratdi, mavjudlarida esa katta texnikaviy inqiloblarni sodir etdi. Bu o'zgarishlarni turli sohalarda samarali qo'llash natijasida katta daromadlarga erishildi. Misol tariqasida ayrim sohalar faoliyati bilan tanishamiz.

Arxitektura. 3D modellashtirish sohada juda katta imkoniyatlar eshigini ochib berdi. Qandaydir binoni qurishdan oldin, albatta uning loyihasi ishlanadi. Avvalari loyihalarning aksariyati oddiy qog'ozda aks ettirilgan bo'lsa, endilikda bosma materiallarga ehtiyoj qolmadi. 3D modellashtirish kutilayotgan natijalarni ko'rish, ular orqali binoga virtual sayohat qilish imkonini beradi.

3-rasm. Arxitekturada 3D modellashtirish

Kino sanoatida fantastik filmlardagi barcha maxsus effektlar, ya'ni qahramonlar, zamon va makonlar siri 3D modellashtirish texnologiyasini qo'llash natijasidir.

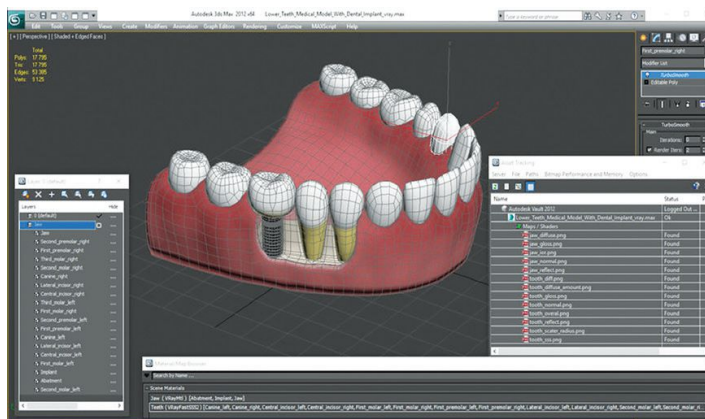
Avtomobilsozlik sanoatida 3D modellashtirish texnologiyalari transport vositalari yangi modellari va ehtiyot qismlarini ishlab chiqarish hamda loyihalashtirishda ishlatiladi. Buning natijasida qimmatli vaqt hamda mablag'ni tejashga erishiladi.

4-rasm. Avtomobilsozlik sanoatida 3D modellashtirish

Video-o'yin sanoatida 3D modellashtirish texnologiyalaridan virtual dunyoni yaratish hamda fotosuratlarni 3D modelga aylantirishda foydalaniladi.

Sog'liqni saqlash sohasida odam anatomiyasini tuzish, diagnostikaga yordam berish, jarrohlik amaliyotlariga tayyorgarlik ko'rish kabi ko'plab jarayonlarda 3D modellashtirishdan foydalaniladi. Sog'liqni saqlash sohasi mutaxassislari mazkur texnologiyalar yordamida o'zlarining bilimlarini sezilarli darajada oshirishmoqda.

5-rasm. Tibbiyotda 3D modellashtirish

3D Modellashtirish – o‘rganilayotgan obyekt yoki hodisani 3D o‘lchamda ma’lum bir kompyuter dasturi yordamida yaratgan holda obyekt haqida kerakli o‘lcham va ma’lumotlarni kiritib, 3D model ko‘rinishida obyekt prototipini yaratish mumkin. Bunday dasturlar hozirda yetarlicha topiladi.

- **Autodesk 3ds Max** – professionallar uchun. O‘yin va kino sanoati, sanoat ishlab chiqarishida kuchli 3D modellashtirish dasturi. Bu dastur yordamida har qanday darajadagi detallashtirish, real modellarini va animatsiyalarini yaratish, bir vaqtning o‘zida minglab obyektlar bilan murakkab sahnalarni yaratish, turli muhitlar va zarralarni modellashtirish, teksturalarni qo‘llash va render (tasvir olish)ni amalga oshirish imkonini beradi.
- **Autodesk Maya** – Uch o‘lchovli modellar, animatsiyalar, simulyatsiyalar va murakkab sahnalarni modellashtirish uchun foydalaniladi. Maya, asosan, maxsus effektlar uchun ishlatiladi. 3D dizaynerlar va rassomlar tomonidan qo‘llaniladi. Dastur yordamida tabiatda sodir bo‘lishi mumkin bo‘lgan har qanday jarayonni yaratish mumkin. Buning uchun maxsus funksiyalar va modullar mavjud.
- **AutoCad** – 3D modellar va chizmalarni yaratish uchun mo‘ljallangan dastur bo‘lib, Murakkab loyihalarni yaratish bilan birga, ularga oddiy detallar qo‘shish mumkin, Bundan tashqari ularni haqiqiy hayotdagi koordinatalar bilan bog‘lash imkoni bor. Dastur qurilish, mashinasozlik va muhandislik ishlarida qo‘l keladi.
- **Blender** – 3D grafika va 2D animatsiyalarni yaratish, modellashtirish, detallar bilan ishlash uchun mo‘ljallangan dastur bo‘lib, loyihani to‘liq ishlab chiqish uchun barcha kerakli funksiyalarni o‘zida jamlagan dastur. Qattiq va yumshoq jismlar dinamikasini avtomatlashtirish uchun qulay imkoniyatlari mavjud. Dastur ochiq ko‘dli bo‘lgani uchun, Python dasturlash tili yordamida funksiyalar detallar qo‘shish mumkin.
- **DesignSpark** – bu dasturda imkoniyatlar kamroq, dastur asosan chizmalar, eskizlar bilan ishlovchi muhandislar uchun yaxshi samara beradi. Uch o‘lchovli

modellarni yaratish, loyihalarni kerakli tartibda moslashtira oladi. DesignSpark 3D printer bilan ishlovchilar uchun qulay.

- **ArchiCad va SketchUp** – Bino va inshootlarni loyihalash uchun mo'ljallangan dasturlar. Asosan arxitektorlar, muhandislar ishlatishadi. Dasturlar har qanday murakkablikdagi loyihani uch o'lchamli modellarini yaratish va ularni batafsil ishlab chiqish uchun yetarlicha funksiyalar bilan ta'minlangan.
- **Autodesk Fusion 360** – CNC mashinalari uchun boshqaruv dasturlarini tayyorlash, uch o'lchovli fazoda fizik jarayonlarni hisoblash, tahlil qilish va simulyatsiya qilish. Mashina va mexanizmlarni ishlab chiqish imkoniyatini beradi.
- **Cinema 4D** – filmlar va o'yinlar uchun modellar va animatsiyalarni yaratish uchun ishlab chiqilgan. Dastur modellashtirish, haykaltaroshlik, chizish, kompozitsiyalar yaratish, kuzatish va animatsiyani qo'llab-quvvatlaydi, yuqori sifatli tasvir olishni amalga oshirish va noodatiy uch o'lchovli effektlarni amalga oshirish imkonini beradi. Shuningdek, dastur Python, C++ va boshqalarda kod yozishin, plaginlarini va boshqa vositalarni amalga oshirish mumkin.
- **Free CAD** – Texnik modellashtirish va dastur yordamida loyihalash uchun yetarli funksiyalarga mavjud. FreeCAD-ning muhim qismi Python dasturlash tilida yozilgan. Dasturlash tilini bilgan holda, dastur imkoniyatlarini kengaytirish uchun qo'shimcha funksiyalarni qo'shish mumkin. Dastur yordamida arxitekturadan tortib chizmalar, eskizlar va uch o'lchovli modellarni loyihalash mumkin.
- **Autodesk ReCap Pro** – Obyektlarni 3D skanerlash va lazer bilan o'rganish uchun dastur. Lazer yordamida masofalarni aniqlash uchun kamera yoki qo'shimcha qurilma o'rnatish imkonini beradi. Bunda lazer yordamida obyektни skanerlaydi va ish uchun aniq 3D modelni tayyorlash mumkin.

Yuqoridagi dasturlardan har birini ilm-fan, sanoat, ishlab chiqarish, arxitektura, mashinasozlik va boshqa tarmoqlarda keng miqyosda foydalaniladi. Dastur yordamida modda tuzilishidan tortib qo'llanilishi mumkin bo'lgan barcha sohalar uchun modellashtirish imkoniyati mavjud. Hozirda 3D olam yaratuvchi dasturlar ko'plab tarmoqlarni qamrab olmoqda. Uch o'lchamli olamda kechadigan

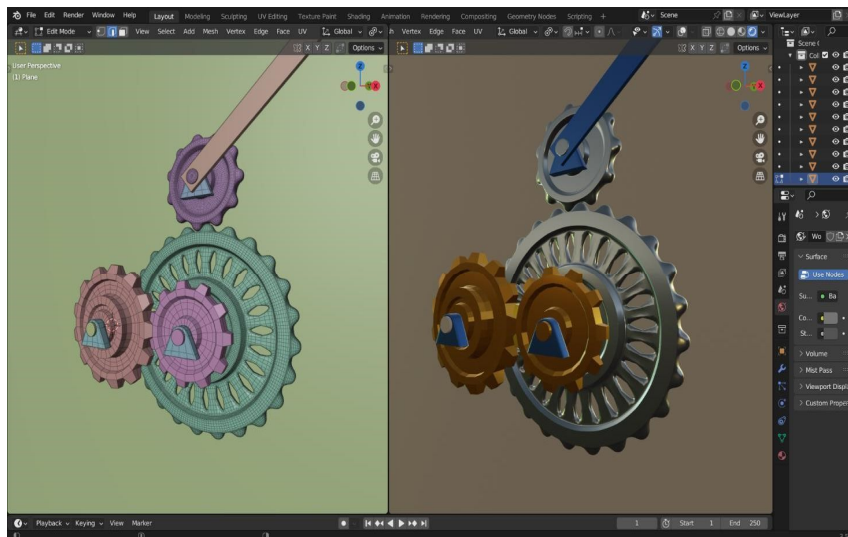

voqea hodisalarni kompyuter grafikasi yordamida yaratish, jarayon haqida yetarlicha tasavvurga ega bo'lish imkonini beradi. Undan tashqari kelajak mashinalari, aviatsiya, suvda harakatlanuvchi qurilmalar undagi qulayliklar, funksiyalar barchasini oldindan aniq qonun qoidalar, rejalar asosida ishlab chiqish imkonini beradi.

3D dasturlardan biridan foydalanib jismni maxsus 3d skaner orqali skanerlab uning nusxasini yaratish mumkin. Qadimiy va noyob topilmalarni o'rganishda olimlar nusxa ko'chirish orqali obyekt nusxasini yaratish bilan shug'ullanishmoqda. Albatta bu usul noyob topilmalarga zarar yetkazishdan saqlaydi.

Har tomonlama yetarli darajada ishlash imkonini beruvchi dasturlardan biri blender dasturi hisoblanadi.

Blender – bu uch o'lchamli kompyuter grafikasi yaratish uchun dastur. Uni modellashtirish va vizual effektlar uchun ishlatiladi. Dastur turli sohalarda faoliyat olib borish uchun mo'ljallangan ochiq kodli paket. Blender 3D modelni bevosita yaratish va tahrirlash imkonini beradi, shuningdek unda obyektни aylantirish, bir joydan ikkinchisiga ko'chirish, o'lchamlarini o'zgartirish imkoniyatlari mavjud. Shuningdek, blenderda animatsiya, tekstura va renderlash jarayonlari bilan bog'liq barcha funksiyalar yuqori aniqlikda dasturlangan va bu obyekt bilan ishlashda keng imkoniyatlar yaratadi.

6-rasm. Blender dasturida modellashtirish.

Dastur imkoniyatlaridan foydalangan holda ishlab chiqarish va ilm-fan sohalarida keng imkoniyatlar va natijalarga erishib kelinmoqda. Bu dasturlardan foydalanish sohadagi bir-qancha muammolarni bartaraf etadi. Xatoliklarini oldini oladi. Sarf qilinayotgan ortiqcha va samarasiz xarajatlarni kamaytiradi. Va eng muhimi vaqt masalasiga katta ta'sir o'tkazadi.

6-rasmda blender dasturida yaratilgan eng oddiy modelni ko'rish mumkin. Dasturdan foydalangan holda yaratilishi mumkin bo'lgan obyektning natijaviy ko'rinishini, ishlash jarayonini, ishlab chiqarishga tatbiq qilmasdan turib tahlil qilish mumkin. Undan tashqari vizual effektlar yaratish, jonlantirish (animatsiya), tahrirlash va kamchiliklar bartaraf etilgandan so'ng ishlab chiqarishga yoki qaysidir sohaga tatbiq qilish maqsadga muvofiq bo'ladi. Hozirgi kunda bunday dasturlardan foydalangan holda ilm-fan taraqqiyotini, kelajakdagi, imkoniyatlarini qaysidir ma'noda bashorat qilish mumkin. Chunki xalqaro miqyosda ishlayotgan olimlarning ba'zilari bunday dasturlardan ilmiy ishlarida foydalanishmoqda, kimyo, biologiya, tibbiyot sohalarida inson tana a'zolaridan tortib hujayralarni tuzilishini murakkab sistemalardan foydalangan holda 3D modelini yaratilmoqda. Kristal panjara, modda tuzilishi, fizik jarayonlar, virtual laboratoriyalar yaratish o'z navbatida ilm-fanni yaxshiroq o'rganishga yo'l ochadi. Dunyo olimlari ko'plab

ilmiy ishlarini ana shunday dasturlar yordamida o'rganib chiqib, tarmoqlar va sohalarga tatbiq qilishmoqda. Agar qaysidir soha vakili mos dasturni topib o'zining ishlayotgan sohasining kichik bir yo'nalishiga tatbiq qilsa juda ko'p qulayliklar va natijalarga erishadi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Bugungi kunda 3D dizaynerlar tomonidan turli dasturiy vositalardan foydalangan holda fazoviy modellashtirish jarayoni keng amalga oshirilmoqda. Bunday dasturlar nafaqat rejalashtirilgan obyekt tasvirini ko'rish, balki uni turli burchaklardan ko'rib chiqish, yaxshiroq idrok etish uchun uning animatsion kliplarini yaratish imkonini ham beradi.

Kompyuter grafikasi bilan ishlashni shaxsiy kompyuterdan foydalanishda eng mashhur sohalardan biri sifatida qayd etish mumkin. Shuni ta'kidlash mumkinki, kompyuter grafikasi bilan ishlash nafaqat professionallar, balki havaskorlar ham shug'ullanadi. Kompyuter grafikasi ko'pincha kino, fan, sanoat, arxitektura, tibbiyot kabi fanning turli sohalarida qo'llaniladi. Barcha multimedia dasturlari kompyuter grafikasi asosida ishlaydi, xususan 3D grafika. U bilan ishlashda ko'pchilik jamoalar ko'p vaqt sarflaydi. Informatika va axborot texnologiyalari o'qituvchisi hozirgi vaqtda kompyuter grafikasi bilan ishlash samaradorligini oshirish hamda amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Алимасова, Д. П. Моделирование объектов 3D-моделей в программе Blender / Д. П. Алимасова, Е. Н. Кибанова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2021. — № 43 (385). — С. 6-11. — URL: <https://moluch.ru/archive/385/84792/> (дата обращения: 15.11.2022).
2. Ibragimov B.D., Ismatov Sh.A. CAR BODY TUNING, ITS EFFECT ON THE PROCESS OF MOVEMENT AND ECONOMIC EFFICIENCY [b06fdc_4b457e7b782449a9ad6f0bdae9b0690a.pdf (iupr.ru)]// Экономика и

социум.-2022.- №11(102) (дата публикации: 11.11.2022).- URL: ссылка на вашу статью (дата обращения: 15.11.2022)

3. Кудрявцев С.М., Пачурин Г.В., Соловьев Д.В., Власов В.А. О 0 751 Основы проектирования, производства и материалы кузова современного автомобиля: монография / С.М. Кудрявцев [и др.]; под общей редакцией С.М. Кудрявцева. – Н. Новгород, 2010. – 236 с. ISBN 978-5-93272-734-8

4. Ibragimov Botir Dastamovich, & Pardaboyev Ziyoviddin Adham Oglu. (2022). CAUSES OF VEHICLE BREAKDOWNS AND MODERN TECHNOLOGIES FOR PREVENTION.

5. Toshtemirov D.E., Niyozov M.B., Yuldashev U.A., Irsaliev F.Sh. Resource support of distance course information educational environment // Journal of Critical Reviews ISSN- 2394-5125 Vol 7, Issue 5, 2020, pp. 399-400

6. J.D.Saidov. Study of the process of database and creation in higher education. Guliston. 2021. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/5R96C>

7. European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, 2(10), 101–104. <https://doi.org/10.55640/eijmrms-02-10-18>

8. The Essential Blender Guide to 3D Creation with the Open Source suite Blender. Русская Версия.

9. <https://studfile.net/>

10. <https://translated.turbopages.org/>

11. <https://www.zwsoft.ru/stati/3D-modelirovanie-i-proektirovanie-avtomobilej>

12. <https://blender3d.com.ua/blender-basics/>

13. <https://www.autodesk.com>

14. <https://www.rs-online.com/designspark>

<https://graphisoft.com/ru/solutions/archicad>

МАТЕМАТИКА FANLARNI O'QTISHNING ZAMONAVIY TA'LIM TEKNOLOGIYALARIDAGI O'RNI

Abdirahmonova Muhtasar Abdijalilxo'ja qizi

*Namangan Davlat universiteti Matematika fakulteti Matematika yo'nalishi
MAT-BU-22 guruh talabasi.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Matematika har doim ta'limning asosiy mavzusi bo'lib, o'quvchilarga muhim muammolarni hal qilish va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini beradi. Zamonaviy davrda ta'lim texnologiyalarining integratsiyalashuvi bilan matematika o'qitishning roli sezilarli darajada rivojlandi. Ushbu texnologiyalar matematikani o'rgatish va o'rganish usulini inqilob qilib, jalb qilish, izlanish va tushunish uchun yangi imkoniyatlarni taklif qildi.*

Kalit so'zlar: *Matematika, texnologiya, dasturlari, natija, hisoblash, interfaol, element, mantiq, qism, mulohaza, tushuncha.*

Аннотация: *В этой статье математика всегда является основным предметом образования и дает учащимся важные навыки решения проблем и критического мышления. В наше время, с интеграцией образовательных технологий, роль математического образования существенно возросла. Эти технологии произвели революцию в способах преподавания и изучения математики, предлагая новые возможности для взаимодействия, исследования и понимания.*

Ключевые слова: *Математика, технология, программы, результат, расчет, интерактив, элемент, логика, часть, рассуждение, понятие.*

Abstract: *In this article, Mathematics is always the main subject of education and provides students with important problem solving and critical thinking skills. In modern times, with the integration of educational technologies, the role of mathematics education has evolved significantly. These technologies have revolutionized the way mathematics is taught and learned, offering new opportunities for engagement, exploration and understanding.*

Keywords: *Mathematics, technology, programs, result, calculation, interactive, element, logic, part, reasoning, concept.*

Zamonaviy ta'lim texnologiyalarining matematikani o'qitishga qo'shgan eng muhim hissalaridan biri bu shaxsiylashtirilgan ta'lim tajribasini taqdim etish qobiliyatidir. Moslashuvchan ta'lim dasturlari va onlayn platformalardan foydalangan holda, o'qituvchilar har bir talabaning individual ehtiyojlari va o'rganish uslublarini qondirish uchun yo'riqnomani moslashtirishi mumkin. Moslashtirishning bunday darajasi matematikani o'qitishga yanada samarali va samarali yondashish imkonini beradi, bu esa barcha o'quvchilarning muvaffaqiyatga erishish imkoniyatiga ega bo'lishini ta'minlaydi. Bundan tashqari, ta'lim texnologiyalari murakkab matematik tushunchalarni interfaol simulyatsiyalar, virtual manipulyatorlar va multimedia resurslari orqali yanada qulayroq va qiziqarli qildi. Bu vositalar o'quvchilarga mavhum g'oyalarni tasavvur qilish, matematik tamoyillar bilan tajriba o'tkazish va matematik tushunchalarni chuqurroq tushunish imkonini beradi. Ushbu texnologiyalardan foydalangan holda, o'qituvchilar matematikani talabalar uchun yanada mos va mazmunli qiladigan dinamik va chuqur o'rganish tajribasini yaratishi mumkin. O'quvchilarning o'rganish tajribasini oshirishdan tashqari, ta'lim texnologiyalari o'qituvchilarga o'qitish va baholash uchun qimmatli resurslarni ham beradi. Onlayn platformalar o'qituvchilarga yuqori sifatli matematika darslarini berishda yordam beradigan ko'plab o'quv materiallari, dars rejalari va baholash vositalaridan foydalanish imkoniyatini beradi. Bundan tashqari, raqamli vositalar o'quvchilarning muvaffaqiyatini baholash va kuzatish kabi ma'muriy vazifalarni soddalashtirishi mumkin, bu esa o'qituvchilarga samarali o'qitish amaliyotiga ko'proq e'tibor qaratish imkonini beradi. Zamonaviy ta'lim texnologiyalarining integratsiyasi matematika ta'limida hamkorlikda o'rganishni ham osonlashtirdi. Virtual sinflar, onlayn munozara forumlari va hamkorlikdagi dasturiy ta'minot talabalarga jismoniy joylashuvidan qat'i nazar, matematik muammolar va loyihalar ustida birgalikda ishlash imkonini beradi. Bu 21-asrda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan kommunikativ ko'nikmalar va jamoada ishlashni targ'ib qilish bilan birga o'quvchilarda hamjamiyat hissini uyg'otadi. Zamonaviy ta'lim texnologiyalarida matematikani o'qitishning o'rni talabalar uchun qiziqarli va

samarali ta'lim muhitini yaratishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu texnologiyalardan samarali foydalanish orqali o'qituvchilar o'qitishni shaxsiylashtirishi, murakkab tushunchalarni foydalanish imkoniyatini yaratishi, o'qitish va baholash maqsadlari uchun qimmatli manbalardan foydalanishi, shuningdek, birgalikda o'rganish tajribasini rag'batlantirishi mumkin - bularning barchasi matematika ta'limida talabalar natijalarini yaxshilashga hissa qo'shadi.

Ta'limdagi texnologik yutuqlarni qo'llashda davom etar ekanmiz, o'qituvchilar an'anaviy pedagogik yondashuvlar va texnologiyaga asoslangan innovatsion usullar o'rtasidagi muvozanatni saqlab, ushbu vositalarni o'quv amaliyotiga integratsiyalashda faol bo'lishlari zarur. Matematikani o'qitishning roli, shubhasiz, ta'lim texnologiyalari bilan bir qatorda rivojlanishda davom etadi va o'qituvchilar tobora raqamli dunyoda muvaffaqiyatga erishish uchun barcha talabalar zarur matematik ko'nikmalar bilan jihozlanishini ta'minlash uchun shunga mos ravishda moslashishlari juda muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Malaxovskiy V. Tanish va notanish raqamlar. – Kalinigrad: FGUIPP, 2004.
2. Buxarkina M., Mosiyeva V. Ta'lim tizimida yangi pedagogik va axborot texnologiyalari. – M., 2000
3. Saylieva G.R. Ispolzovanie metoda "Matematicheskiy rinok" v organizasii prakticheskix zanyatix po "Diskretnoy matematike", Problemi pedagogiki
4. Boshlang'ich matematika kursi asoslari. L.P.Stoylova, A.M.Pishkalo "O'qituvchi" nashriyoti. 1991.
5. Boshlang'ich matematika nazariyasi va metodikasi. E.E.Jumayev, Turon istiqbol nashriyoti. 2009.
6. Axborot texnologiyalari (M.Aripov, B.Begalov, U.Begimqulov, M. Mamarajabov) Toshkent-2009
7. Alixonov S. "Matematika o'qitish metodikasi" Qayta ishlangan II nashri. T., «O'qituvchi» 1997 va boshqalar elementar matematikadan masalalar.
8. www.ziyonet.uz

TA'LIM TIZIMI RIVOJLANGAN MAMLAKATLAR.FINLANDIYA MISOLIDA

Dilfuza Nizomiddinova Xoshimjon qizi

Namangan Davlat Pedagogika Instituti Ijtimoiy gumanitar fanlarni o'qitish metodi fakulteti "Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda xorijiy til ingliz tili" yo'nalishi 2-bosqich talabasi Tel ;+99893 200 49 09

Annotatsiya. *Ushbu maqolada ta'lim tizimi rivojlangan mamlakatlar, Finlandiya davlati, ta'lim tizimi va uning asosiy bosqich va tamoyillari haqida aytib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *Finlandiya, ta'lim, mamlakat, o'quvchi, tajriba, tamoyil, maktab*

Annotation. *This article talks about countries with developed educational system, the state of Finland, its education system and its main stages and principles.*

Key words. *Finland, education, country, student, experiment, principle, school*

Аннотация. *В данной статье говорится о странах с развитой системой образования, о стране Финляндия, о системе образования и основных этапах и принципах*

Ключевые слова. *Финляндия, образование, страна, студент, опыт, принцип, школа*

Ta'lim tizimi rivojlangan mamlakatlar tajribasi. Finlandiya misolida

Vatanimiz ta'limi keng qamrovli islohotlarni hamda qayta qurish ishlarini amalga oshirishdek murakkab jarayonni boshidan kechirdi va kechirmoqda. Ulardan ko'zda tutilgan maqsad maktab faoliyatini demokratlashtirish, uning insonparvarlik tamoyillarini rivojlantirish va shu asnosida o'quv tarbiya ishlarining mazmunini, uning shakl va uslubini, kompleks yangilash va yanada takomillashtirishdan iborat. Yangilangan ta'lim to'la ma'noda yangicha tafakkur, sog'lom fikr demakdir. Hozirgi davrda ta'limning qadr- qimmatini,

obro' va nufuziga teng darajada uning ijrochilarida tashabbuskorlik, ishbilarmonlik ham bo'lmog'i kerak.

Qadimda bizda bilim olish yuksak qadrlangan. Aqli, ilmi, bilimdon kishilar esa yurtning, xalqining ardog'ida bo'lishgan. Shuning uchun ilm olish va uni mamlakatimiz, xalqimiz manfaati uchun xizmat qildirish, bizning asosiy burchimiz va vazifalarimizdandir. Bu vazifalarni muvaffaqiyatli hal etishni muhim shartlaridan biri chet el maktabi va pedagogikasi tajribalarini o'rganishdir. [1]

Aytib o'tganimdek, so'nggi yillarda O'zbekiston ta'limida katta islohotlar amalga oshirildi. Zamonning aynan ta'limga bo'lgan bo'lgan talabi tufayli yurtimiz ta'limiga ham katta e'tibor qaratilmoqda. Prezidentimizning tashabbus va qarorlari asosida maktabgacha va maktab ta'lim tizimlari tubdan o'zgartirildi. Turli xil hayotimizda har doim ham amalda qo'llay olmaydigan ba'zi fan va darsliklarni olib tashlanishi, Oliy ta'lim, maktab, va, hatto, maktabgacha ta'lim tizimlari ham raqamlashtirilgan texnologiyalar asosida ish yuritishga o'tganligi, har xil qog'ozbozlik yoki tayyorlanishi unchalik muhim bo'lmagan ish hujjatlarini yuritish to'xtatilganligi bunga yaqqol misol bo'ladi. Mamlakatimizda aniq fanlarni, ayniqsa, xorijiy tillarni o'rganishga bo'lgan talab kun sayin ortmoqda va mamlakatimiz talabalar uchun, ta'lim tizimimiz yaxshilanishi uchun imkoniyat yaratishga harakat qilmoqda va yaratib bermoqda. Zero, davlatning, jamiyatning yuksalishining asosiy omillaridan biri ta'lim va ta'lim tizimining yaxshiligidir. Shunday ekan, ta'limni rivojlantirish uchun, albatta, mamlakatda to'g'ri va samarali ta'lim tizimini yo'lga qo'yish lozim.

Xususan, davlatimiz rahbarining viloyatlardagi tashrifida yangi ta'lim tizimini isloh qilish masalasi haqida aytib o'tgan edi. Shuningdek, yangi ta'lim tizimini ishlab chiqishda xalqaro tajribalardan foydalanish to'g'risida ham to'xtalib o'tgan edi davlatimiz rahbari.

Xalqaro tajribalarni sinchkovlik bilan o'rganish orqali ta'lim- tarbiyada qotib qolgan, o'z dolzarbligini yo'qotib borayotgan ish shakllari, usullaridan xalos bo'lish bilan birga uni munosib tarzda yangilashda qo'shimcha boy manbalarga ega bo'lamiz.

Hozirda ta'lim tizimi rivojlangan mamlakatlar dunyo miqiyosida kundun kun ortib bormoqda. AQSH, Yaponiya, Fransiya, Finlandiya kabi ham iqtisodiy ham siyosiy ham ta'lim tizimi rivojlangan davlatlar orasida yetakchilari hisoblanadi. Aynan ta'lim sohasida bu davlatlarning ta'lim tizimini alohida e'tirof etish joizdir. Albatta, hozirgi kunda ta'lim tizimi rivojlangan davlatlar ko'p va ular orasida Finlandiya mamlakati, uning ta'lim tizimi va mamlakatning o'ziga xos siyosatiga to'xtalishni joiz deb bildim. Buning asosiy sababi nufuzli iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tomonidan uch yilda bir o'tkaziluvchi xalqaro tadqiqotlarga ko'ra Finlandiyalik maktab o'quvchilari dunyodagi eng yuqori bilim darajasini namoyish etishar ekan. Shuningdek, bu o'quvchilar dunyodagi eng ko'p kitob o'quvchi bolalar hamdir. Yana shuni aytish kerakki, Finlandiya maktab o'quvchilari Tabiiy fanlar bo'yicha dunyoda ikkinchi, matematika bo'yicha esa birinchi o'rinni egallashadi. Biroq, eng qiziq va quvonarlisi bu natijalar emas, eng qiziq tomoni shuki, Finlandiyalik o'quvchilar shunday katta-katta natijalarni ko'rsatishiga qaramay, ular maktab uchun ko'p vaqt sarflashmaydi.[2]

Yana ta'kidlash joizki, prezidentimiz viloyatlardagi tashrifida yangi ta'lim tizimini isloh qilishda Finlandiya tajribasida foydalanish lozimligini aytgan va bu qarorini "Finlandiya xalq ta'limi Yevropada va umuman butun dunyoda raqobatbardosh" ekani bilan izohlagan.

Finlandiya yaqinda nisbatan mustaqil davlatga aylandi, ammo ta'lim sohasida salmoqli muvaffaqiyatlarga erishdi, dunyodagi eng yaxshi tizimlardan birini yaratdi. Uning ta'lim tizimi turli mamlakatlardagi o'quvchilar orasida haqiqiy qiziqish uyg'otgach, mutahassislar tomonidan muhokama qilinadi va aholining hayratlanishiga sabab bo'ladi.

Zamonaviy ota-onalar o'z farzandlarini Finlandiyaga o'qishga yuborishni orzu qilishadi va maktab bitiruvchilari ham bu mamlakatdagi ta'lim muassasalarini ko'proq afzal ko'radilar.

Bolalik davri.

O'yin shaklidagi o'quv jarayon. Olti yoshdan boshlab bolalar bog'chasidan boshlanadi. U o'quvchilarni birinchi bosqichda o'qitish zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarga o'qitishni maqsad qilib qo'ygan.

Mamlakatning 2 tilini – maktab va fransuz tilini o'rganishga imkon beradigan har bir bolaning iste'dodini sinchkovlik bilan o'rganishga qaratilgan.

Maktab davri.

Mamlakatning maktab o'quvchilari o'qish va tarbiya bilan porlashlari odatiy holga kelganligi sababli ta'lim muassasalarida kam vaqt o'tkazishadi. Maktabning davomiyligi 10 oy (avgust, may oylari), kunduzgi mashg'ulotlar kunduzi kuzda, qish va bahorda qisqa muddatli davom etadi. [3]

O'quv jarayonining jadvali bolaga qiziqarli: tadbirlarga juda ko'p vaqt beriladi. Sport, hobbilar va hokazo. Finlandiyada o'rtacha majburiy umumta'lim tizimi 2 bosqichni o'z ichiga oladi.

1. *Quyil-1-6- sinflar;*
2. *Yuqori-7-9-sinflar;*

Finlandiya ta'limida "o'rta" bosqichida 7 ta tamoyil mavjud:

1. Tenglik
2. Bepul
3. Individuallik
4. Amaliyot
5. Ishonch
6. Istak-xoxish
7. Mustaqillik

O'rta bosqichda bu 7 tamoyil ta'limni mustahkam bo'lishini ta'minlaydi.

Masalan, 1–tamoyil tenglik tamoyili, asosan maktablar nazarda tutiladi. Mamlakatda na kuchli va na kuchsiz va o'rtaroq maktab bor.

Finlandiyaning eeng katta maktabida 960 nafar o'quvchi ta'lim oladi. Eng kichigida esa 11 –nafar. Mamlakatdagi barcha maktablar mustaqil va bir xil. Ularning hammasi bir xil imkoniyatga ega. Bir xil jihozlangan, har biri bir xil moliyalashtiriladi. Har biri bir xil tizimda ishlaydi. Finlandiyada o'quvchilar deyarli

maktab tanlashmaydi. Sababi, barcha maktablar birdek yaxshi. Shuningdek, fanlar o'rtasida tenglik, bir fanning boshqa fandan chuqurroq o'rgatilishi maqsadga muvofiq emas. Masalan, u yerda matematika san'atdan muhimroq hisoblanmaydi.

Bundan tashqari, o'quvchining ota-onasli kimligi muhim emas. O'qituvchilar o'quvchining ota-onasi haqida zarurat tug'ilgandagina bilishi mumkin va o'quvchilarga ota-onasining kasbi haqida savol berish ta'qiqlangan.

Shuningdek, maktablarda bolalar aqliy salohiyatiga qarab ajratilmaydi, hatto, nogironlar ham barcha bilan bir xil ta'lim oladi. Zarurat tug'ilsa ularga alohida xona berishlari mumkin xolos.

2-tamoyil, ya'ni, bepul tamoyil. Mamlakatda bepul ta'lim olishdan tashqari, tushlik, har xil ekskursyalarga va muzeylarga borish, bolani maktabga olib kelish va olib ketish transporti, o'quv darsliklari barchasi bepul. Qanday maqsad bo'lishidan qat'iy nazar ota-onalardan pul yig'ish ta'qiqlanadi.

3-tamoyil. Individuallik. Har bir bola uchun individual ta'lim va rivojlanish rejasi tuziladi. Individuallik o'quvchilar tomonidan foydalanilayotgan darsliklar mazmuni, mashg'ulotlar, sinf va uy ishlari soni hamda ularga ajratilayotgan vaqt, shuningdek, ta'lim materialiga ham tegishlidir.

4-tamoyil. Amaliyot. Finlar "Yo hayotga tayyorlaymiz yoki imtihonlarga- biz birinchisini tanlaymiz"- deyishadi. Shu sabab ham Finlandiya maktablarida imtihon yo'q. Nazorat ishlari va oraliq test sinovlari o'quvchining qaroriga ko'ra belgilanadi. Umumta'lim maktabini tugallashda faqat birgina sinov test o'tkaziladi. Umumiy qilib aytganda bolalarga faqat hayotga kerak bo'ladigan muhim bilimlar beriladi.

5-tamoyil. Ishonch. Birinchidan, maktab xodimlari va o'quvchilar uchun turli tekshiruvlar yo'q. Xar bir o'quvchi o'zi xoxlagan uslubda dars o'tishi mumkin. Ikkinchidan, bolalar ham dars payti o'zi qiziqqan mashg'ulot bilan shug'ullanishi mumkin. Masalan, biror o'quvchiga mashg'ulot qiziq bo'lmasa, o'zi qiziqqan kitobni ochib o'qib o'tirishi mumkin.

6-tamoyil. Istak-xoxish. O'qituvchilar bolani fanga qiziqtirishga qattiq harakat qilishadi. Sababi, o'qishni istagan odam o'qiydi, albatta. Agar bolani o'rgatilayotgan

fanga qiziqishi yoki qobilyati bo'lmasa unga past ball qo'yib kayfiyatini tushurishmaydi. Aksincha, birmuncha o'rganilishi osonroq fan yoki foydali bir kasbga yo'naltiriladi. Umuman olganda ta'lim jarayoni birmuncha yumshoq lekin bu jiddiy qaramaslik kerak degani emas. Maktab qoidalariga rioya qilish majburiy. Agar biror o'quvchi qaysidir darsni qoldirsa o'sha o'sha darsda boshqa sinfdan bo'lsa ham qayta o'tirishiga to'g'ri keladi.

7-tamoyil. Mustaqillik. Finlandiyada eng asosiysi maktab bolasini mustaqil xayotga tayyorlashdir. Bola mustaqil fikrlashi, o'zi qiziqqan mashg'ulot bilan shug'ullanishi, o'zi to'g'ri qaror qabul qila olishni o'rganishi lozim. Agar mobodo bolalar o'rtasida o'zaro kelishmovchilik yoki mojaro bo'lsa ham pedagoglar bunga aralashishmaydi. Ularga hayotiy vaziyatlarga mustaqil tayyorlash va o'zlari uchun javob berish mas'uliyatini rivojlantirish imkoni beriladi. [2]

Maktabni tamomlagan o'quvchi keyinchalik ixtisoslashuviga qarab litsey yoki kollejni tanlaydi. Finlandiya OTM larida ham xuddi maktablaridagi kabi, lekin, birmuncha murakkablashgan yuqorida keltirib o'tilgan tamoyillar asosida ta'lim beriladi.

Xulosa o'rnida aytish joizki, Finlandiyada so'nggi 30-yil ichida ta'lim tizimida katta islohotlar olib borilib ular o'z samarisini bermoqda. Finlandiya ta'lim tizimining mustahkamligi va mukammal ishlab chiqilganligini u ko'rsatayotgan natijalardan bilib olsak bo'ladi. Davlat maktablarida raqobatning yo'qligi, ta'limni majburlab berilmasligi, ta'lim olish uchun talaba pul sarflamaslik bilan ham ta'limda katta natijalarga erishish mumkinligini isbotlaydi. Lekin, xalqaro tajribalardan foydalanib yangi ta'lim tizimini ishlab chiqishda Finlandiya yoki boshqa Yevropa davlatlari ta'lim tizimini aynan kòchirib, uni Òzbekiston ta'limida qanday bòlsa tòla-tòkis shundayligicha qòllash bòlmaydi deb òylayman. Chunki, barchamizga ma'lumki har bir davlatning òzini boshqaruvi, ta'lim shakli, qonunlari bor. Bu qonun va tamoyillarni har bir davlat òzining yashash sharoiti, muhiti, iqtisodiyoti, mentaliteti, madaniy me'rosi, tarixi va shunga òxshash jihatlaridan kelib chiqqan holda ishlab chiqadi. Ya'ni har bir davlatning joylashuvi, yashash tarzi, mentaliteti qonuni va boshqaruvi har xil. Ana òsha ta'lim

tizimi rivojlangan mamlakatlar ham òz ta'lim tizimini òz boshqaruv shaklidan kelib chiqqan holda ishlab chiqqan va sezilarli natijaga erishgan. Shunday ekan, ta'lim tizimini aynan kòchirib amaliyotga tatbiq etish notògri.

Ta'lim tizimi -masalan, ta'lim standartlari va òquv dasturlari, ta'lim muassalari, baholash tizimi, tizimda ishlovchi mutaxassislar, ularni tayyorlash va qayta tayyorlash kabi bir biri bilan uzviy bog'liq unsurlardan iborat murakkab bir mexanizm bòlib, ushbu zanjirning bir yoki bir nechta pògonasini ularning boshqa unsurlar bilan munosabatlarini inobatga olmay kòchirish kutilgan samarani bermasligi mumkin. Butun tizimni kontekstni inobatga olmay kòr-kòrona kòchirish ham salbiy oqibatlarini keltirib chiqarishi mumkin. [5]

Agar yangi ta'lim tizimini ishlab chiqishda xalqaro tajribalarni kòchirgan holda emas, ulardan foydalangan holda ya'ni bizning ta'lim tizimimizga qaysidir ma'noda mos keladigan jihatlarini olib, ta'lim tizimidagi kamchiliklarni xalqaro tajribalardan foydalangan holda tòldirib, bizning mamlakat boshqaruviga tògri keladiganlarinigina tajribada sinab yangi ta'lim tizimi ishlab chiqilsa, ishonamizki, bu albatta samarali bòladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/talim-sifat-samaradorligini-oshirishda-xalqarotajribalardan-foydalanish/viewer>
2. <https://kun.uz/uz/news/2018/08/13/ukuvci-va-ukituvci-orzusi-finlandia-talim-tizimi>
3. <https://hidoya.uz/uz/news/769>
4. <https://cyberleninka.ru/article/n/finlandiya-o-rta-ta-lim-maktablarida-o-qitishni-tahlil-qilish-matematika-fan-misolida/viewer>
5. <https://www.gazeta.uz/oz/2022/11/08/finland-education/>

PEDAGOGIK TIZIMDA INNOVATSION TUZILMALAR

S. O. Oripova

KIUT Namangan filiali magistranti

oripovasoxiba04@gmail.com

Pedagogik tizimni takomillashtirishning asosiy yo'llari ikkita: intensiv va ekstensiv. Intensiv rivojlanish pedagogik tizimni ichki imkoniyatlar xisobiga, ekstensiv yo'l esa qo'shimcha kuchlar jalb etish – ya'ni, vositalar, asbob-uskunalar, texnologiyalar xisobiga takomillashtirishni ko'zda tutadi. Pedagogik texnologiyaning, intensiv rivojlanish imkoniyatlari tugagan deb hisoblanadi: maktabning mavjudligi ming yilliklar davomida hamma yo'llarni sinab ko'rib bo'lgan, hozirgi pedagoglar nasibasi qaytarish, tarbiya mazmuni va vazifasini, mantiqiy chuqur esga olish, uning birlamchi asoslariga chuqur tushib borishdan iborat.

Yana bir bor qaytarib aytamiz, agarda maktab hali o'lmagan bo'lsa agarda u yashayotgan, rivojlanayogan va bolalarni o'qitayotgan bo'lsa, bu faqatgina o'zining konservativ tabiati hisobigadir. Ba'zi nazariyotchilar aytadilarki, juda yaqin vaqt ichida pedagogikada innovatsiya bir ma'noni – orqaga, o'tmishga, o'ylab va oqilona tarbiyalash, ma'naviy tarbiyalovchi, yangiliklarsiz va tirishishlarsiz tinch tizimga qaytishnigina bildiradi degan fikrni aytmoqdalar[1].

G'arb maktablari ekstensiv yo'l bilan pedagogik mahsulotni yangi informatsion texnologiyalar, vaqtni turli xil o'quv faoliyatlariga taqsimlash, sinfdagi differentsatsiya va individuallashtirish hisobiga oshirish bilan rivojlanib bormoqda. Shu bilan pedagogik mahsulot sifati yaxshilanmoqdaki, bu savol aniqligicha qolmoqda: ko'pchilik mustaqil ekspertlar bunga ishonchsizlik bildirmoqdalar. Bu holatdan chiqish yo'li "O'zaro bog'liqlikdagi innovatsiya (yangiliklar)" deb ataluvchi, intensiv va ekstensiv yo'llarni birlashtirishga imkon beruvchi pedagogik tizim rivojlanishi hisoblanadi. Bu pedagogikaning foydalanish imkoniyatlarini chuqur tekshirishni talab qiladi, bu esa ular turli ko'rinishdagi turli harakterli va turli darajadagi pedagogik tizim tashkil etuvchilari uchrashgan nuqtada namoyon bo'ladi.

Bo'sh joylarini yangi texnologiyalar bilan mustahkamlab, pedagogik tizimning umumiy samarasini yaxshilashga urinsa bo'ladi. Bunday yondashishda

innovatsiya o'ylab topilgai "tashqi" chora bo'lib ko'rilmaydi, balki chuqur mazmunli talab va tizimni bilish, anglab etilgan qayta tuzish hisoblanadi[2].

Agar shunday nuqtai nazar bilan innovatsion chaqiriqlarga qaralsa ularda deyarli yangi jihatlar yo'qdek tuyuladi. Jumladan, eski muammolarni hal etish uchun yangi "retsept"lar ham yo'q. Umuman olganda innovatsion g'oyalarga insoniyat taraqqiyoti jarayoni haqidagi yangi bilimlarga asoslangan, pedagogik muammolarni hal qilishga ilgari qo'llanilmagan nazariy yondashuvlar, aniq amaliy texnologiyalardan olingan yuqori natijalarni kiritishga majburmiz.

Pedagogika fanida berilgan g'oyalarni ishlanganlik darajasining muvofiqlik jihatlari bo'yicha umumiy va qisman innovatsion loyihalar miqdori, shuningdek, pedagogik amaliyotda ulardan foydalanishning tahliliy umumiy pedagogik innovatsiyalarga kiritish imkonini berdi.

1) Pedagogik fan tizimi va pedagogik amaliyotni, yangi bo'lmagan biroq doimiy dolzarb va o'zidan o'quv-tarbiya jarayonini bitimlashtirishning umumiy g'oyalari va amaliy texnologiyalarini o'ziga mujassam qilgan.

2) Insonparvarlik pedagogikasini barcha nazariy qoidalari va amaliy texnologiyalarining yig'indisi jamlangan.

3) Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish yangi g'oyaviy yondashuvga asoslangan.

4) Axborotlashtirish, ommaviy kommunikatsiyalashning yangi g'oyalari va vositalarini qo'llashga asoslangan texnologiyalar innovatsion texnologiyalar hisoblanadi[3].

Pedagogik tizimda innovatsion tuzilmalarning bosh yo'nalishi:

- yaxlit pedagogik tizim;
- o'quv yurti; pedagogik nazariya;
- o'qituvchi; o'quvchilar; pedagogik texnologiya;
- mazmun;
- shakl, metodlar, vositalar; boshqaruv;
- maqsad va natijalar.

Tizim osti tuzilmalarining chuqurligi bo'yicha innovatsion yangi kiritmalarning mohiyati, sifati va maqsadga muvofiqligi haqida xulosa qilish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Gafurova N.R. Boshlan'ich sinf 'quvchilarida tolerantlik k'nikmalarini rivojlantirish texnologiyasi–Monografiya.Farg'ona: Turon- Iqbol. 2013, -B.6-16.
2. Boltaeva Sh.T. Boshlang_ich ta'limda o_quvchilar ijodiy faoliyatini tashkil etish texnologiyasi// Zamonaviy ta'lim. 2017. № 6. –B. 49.
3. Maxsudova M.A. Muloqot psixologiyasi. –Toshkent: Turon- Iqbol. 2006, -B.3.
4. Usmonova Sh, Rixsiyeva G. Madaniyatlararo muloqot. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Sharqshunoslik.2017, -B.6.

BOSHLANICH SINFLARDA “4K” MODELINI O‘QUVCHILARDA QO‘LLAY OLIISH METODLARI

Ismoilova Xonzoda Baxtiyor qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(Boshlang'ich ta'lim) magistranti

Anotatsiya: Ushbu maqola boshlang'ich ta'limda “4K” modelini keng tadbiiq qilish va amalda qo'llay olish uchun o'qituvchida “4K” modeli haqida keng tushuncha paydo bo'lishiga qaratilgan.

Аннотация: Данная статья направлена на возникновение широкого понимания модели «4К» у учителя, чтобы уметь применять модель «4К» в начальном образовании и уметь использовать ее на практике.

Annotation: This article is aimed at the emergence of a broad understanding of the "4K" model in the teacher in order to be able to apply the "4K" model in primary education and be able to use it in practice.

Kalit soʻzlar: Boshlangʻich taʼlim, "4K" modeli, innovatsion metodlar, "Yangi avlod" oʻquv dasturi, kallobaratsiya, kommunikativ, kreativ fikrlash, kritik(tanqidiy) fikrlash.

Ключевые слова: Начальное образование, модель «4К», инновационные методы, учебная программа «Янги авлод», сотрудничество, коммуникативное, творческое мышление, критическое мышление.

Key words: Primary education, "4K" model, innovative methods, "Yangi Avlod" curriculum, collaboration, communicative, creative thinking, critical thinking.

Yurtimizda taʼlim va tarbiya rivojlanayotganz bir paytda Prezidentimiz Shavkat Miromonovich Mirziyayev Boshlangʻich taʼlimga alohida eʼtibor qaratmoqdalar. Buning isboti sifatida, "Yangi avlod" oʻquv dasturi tashkil etilganida shaxsan Prezidentimizning oʻzlari boshlangʻich sinf darsliklari, "4K" modeli, darsliklar, mashq daftarlari, oʻqituvchilar uchun uslubiy qoʻllanmalar bilan tanishganlar va oʻzlarining shaxsiy fikrlarini bildirib oʻtganlar.

Demak, "4K" modelidan foydalanish taʼlimdan qanday oʻzgarishlar va rivojlanishlarga olib keladishini koʻrib chiqamiz.

Hozirgi kunda har bir boshlangʻich taʼlim oʻqituvchisi bilishi kerak boʻlgan "4K" modeli oʻz nomi bilan 4 ta tamoyilni oʻz ichiga oladi:

1.Kallobaratsiya: Darslilar oʻquvchilarning jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan tarzda tuzilgan. Bu oʻquvchilarga hamkorlik qilish, samarali fikr almashish va oʻzaro qoʻllab- quvvatlash koʻnikmalarini oʻrganishga koʻmaklashadi.

2.Kommunikativ: Oʻquvchilar oʻz fikrlarini aniq, ravshan ifodalashga, suhbatdoshni tinglashga va tushunishga, maʼlumotni yetkazishda til vositalaridan unumli foydalanishga oʻrganadi.

3.Kreativ fikrlash: Oʻquvchilar oʻz maqsadlariga erishish uchun yangi yondashuvlarni qoʻllashni oʻrganadi, innovatsion yechimlarni ishlab chiqadilar va ijodiy muammolarni hal qilish koʻnikmalariga ega boʻladi.

4. Kritik(tanqidiy) fikrlash: Ushbu metodologiya o'quvchilarning axborotni tanqidiy baholash, o'z fikri va mulohazalarini shakllantirish ko'nikmalarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. O'quvchilar muammolarga tahliliy nuqtayi nazardan yondashishni o'rganadi va mantiqiy fikrlash asosida o'z nuqtayi nazarida shakllanadi.

Boshlang'ich sinflada "4K" modelini amalda qo'llay olish avvalo, o'qituvchiga bog'liq. Agar o'qituvchi "4K" modelini to'g'ri tushungan holda darslarni tashkil qilsa, o'quvchilarini o'z xohish va istaklariga ko'ra aniq yo'nalishga yo'naltira oladi. XXI asr o'quvchisi uchun zarur ko'nikmalarini o'rgatuvchi model-"4K"ni ishlab chiqishda innovatsion yondashuv maktablarda qo'llash uchun alohida sharoitlar talab etmasligini ham inobatga olinganligini bilamiz lekin bu bilan o'qituvchi zamonaviy texnologiyalar va AKT vositalaridan foydalanishi shart emasligiga zamin yaratmaydi. Darsliklar shunday yaratilganki, maktablarda bor imkoniyatgan kelib chiqqan holda darslarni tashkillash mumkin va bu nasa "4K" modelini qo'llash uchun to'sqinlik bo'lmaydi. Pedagogning "4K" modelni amalda qo'llash pedagogga zamonaviy o'qituvchining talablarini bajarishga ham yo'l ochadi. Chunki, "4K" modeli-zamonviy ta'limga innvatsion yondashuv hisoblanadi.

Shu bilan birga, o'quvchi ta'limiy bilim bilan tarbiyaviy bilimni teng holda olib ketadi. Chunki, 4K" modelining har bir bo'g'inida o'quvchi o'ziga olishi kerak bo'lgan tarbiyaviy jihatlarini ham o'rganib boradi. Misol uchun, Kollabaratsiyada o'quvchida boshqalarning fikrini hurmat qilish va o'zgalar bilan to'g'ri muloqot qilish jihatlarida shakllanadi. Albatta o'qituvchi "4K" modelini qo'llashda har bir o'quvchini jalb qilishi kerak: past o'zlashtiruvchi o'quvchilarni ham, yaxshi bilimga ega bo'lgan o'quvchilarni ham.. Shundagina pedagog sifatida biror natijaga erishishi mumkin.

"4K" modeli "Yangi avlod" o'quv dasturiga asoslangan holda ishlab chiqilgan. Shu orqali o'qituvchi "4K" modelini amalda qo'llay oladi. O'quvchi faqatgina mavzularni yuzaki yod olmay yoki ma'ruza shaklda tinglamay, o'rganayotgan mavzusi haqida esda qolarli tushuncha paydo bo'ladi. Dars davomida o'quvchi tinglab tushunish, o'qib tushunish va o'gzaki bayon qilish

ko'nikmlarini rivojlantirib boradi. Bu orqali o'z-o'zida o'quvchilarni Xalqaro baholash dasturi bo'lgan: PISA, PIRLS, TIMSS, EGMA va EGRA testlariga tayyorlab boriladi

"4K" modelini chuqurroq tushunish va o'rganish uchun amalda qo'llashimiz kerak. Yuqorida ta'kidlanganidek bu modelni qo'llashda o'qituvchi darsning mazmuni va o'quvchilarning yosh faoliyatlaridan kelib chiqqan holda metod va texnologiyaldan foydalanishi mumkin. Albatta "4K" modeli deganda faqatgina ilmiylikka o'quvchilarni faqat o'qitishga yo'naltirilgan jarayon deb tushunmasligimiz kerak, dunyoqarashini kengaytirishi uchun, shaxs sifatida rivojlanishi uchun, tarbiyaviy jihatlarini ham shakllantiradi. Shuning uchun ham bu model keng qamrovli model hisoblanadi.

"4K" modelining har bir yo'nalishi o'ziga xos jihatida bilan bir biridan farqlanadi va bir-birini to'ldirib turadi. "Kreativ fikrlash" ni darsda qanday qo'llashimiz mumkin degan savol paydo bo'ladi. Bilamizki, hozirgi kunda o'quvchilar o'z-o'zini baholash ko'proq samara bermoqda, bunda o'quvchi qaysidir jihatdan o'zini o'zi rag'batlantirib ham boradi, o'qituvchi bilan hamkorlikda. O'qituvchi o'quvchilariga har birini kreativ fikrlashini o'stirishi uchun va o'z-o'zini baholash uchun o'zi uchun kreativ rag'bat ko'rgazmasini yaratib, yasay olishi kerak. Misol uchun, bir o'quvchi bulut va yomg'ir tomchilarini tasvirlaydi, boshqasi daraxt va uning barglarini va yana bishqasi gul va uning yaproqlarini bunda o'quvchi tasvirlangan bulut, daraxt va gullarni yomg'ir, barglar va yaproqlar bilan to'ldirib boradi darsdagi ishtirokiga qarab. Bu usul orqali ham o'quvchi kreativ fikrlaydi ham darslarda faol ishtirok etib rag'batlarni ko'proq olishga harakat qiladi. Hatto past o'zlashtiruvchi o'quvchilarning ham darsdagi ishtiroki sezilarli darajada yaxshi tomonga o'zgaradi.

Yuqorida ta'kidlanganidek, "4K" modeling yana bir tarkibiy qismi bu kritik fikrlashdir. Kritika ya'ni tanqid tushunchasini salbiy tomonlarini ko'rishga o'rganganmiz. Lekin kritik fikrlashni chuqur o'rgansak, o'quvchilarining ta'lim va tarbiyasi uchun bu yo'nalish muhim hisoblanadi. O'quvchini diqqatini bir joyga jamlashini va yig'ishini oshiradi, albatta bu kritik fikrlash o'z-o'zidan shakllanib

qolmaydi, bu uchun ota-onalar va o'qituvchilarning o'quvchini kritik fikrlashini to'g'ri yo'nalishga yo'naltirishiga bog'liq. Birinchi navbatda o'quvchi o'zi uchun kerakli bo'lgan kasb yoki hunarga yo'naltiriladi chunki o'quvchi o'zining o'zining xohish , qiziqishlari va qobiliyatidan kelib chiqqan holda kritik fikrlash orqali nimani ko'proq o'rganishi va bilishi haqida o'zi mustaqil holda fikr yurita olishi kerak. O'quvchida o'ziga ishonch paydo bo'ladi, har qanday harakterga ega o'quvchini ham o'z fikrini qo'rqmasda, dadillik bilan bildirishga olib keladi. Bu narsa sinf faolligini oshiradi va o'quvchilar orasida ta'lim olishda ichki raqobat yuzaga keladi, o'quvchilarning o'qishga qiziqishi yanada oshadi. Bunday ishonch va kuchli bilim orqali o'quvchilar bemaolol Xalqaro miqyosidagi-PIRLS, PISA, TIMSS, EGMA va EGRA kabi testlarda qatnashib yuqori ballarni qo'lga kirita olishadi. Faqat "4K" modelini o'qituvchi amalda doimiy ravishda to'g'ri holda qo'llab borishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim sohasiga kirib kelgan "4K" modeli va "Yangi avlod" o'quv dasturining ta'lim sohasi uchun kerakli va foydali bo'lgan jihatlari juda ko'p. Yangi darsliklar xalqaro standartlariga mos kelishini inobatga olgan holda ishlab chiqilgan, chunki o'quvchilar xalqaro miqyosdagi testlardan yaxshi natijalarga erishishi uchun. Avvalgi darslik va yo'nalishlardagi xatoliklarni inobatga olgan holda Finlandiya ta'lim standarti asosida ishlab chiqilgan. Shu bilan birga "4K" modelining afzallik tomonlariga qo'shimcha ravishda, "4K" modeli mavzularni yuzaki tushunishdan tashqariga chiqadi, individual o'qitish shakllarini rivojlantiradi. Muammolarni hal qilish, muloqot qilish va hamkorlik tizimini shakllantiradi, o'quvchilarni ijodiy va kreativ fikrlashga undaydi. "4K" modeli asosida qo'llangan har qanday metodni istalgan darslarda qo'llash qulayligi bilan o'qituvchiga ko'p imkoniyatlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

14. <https://xabar.uz> sayti
2. <https://kun.uz> sayti
3. <https://cyberleninka.ru> sayti
4. <https://scienceweb.uz> sayti

TA'LIM-TARBIYA NAZARIYASI VA METODIKASI

O'QUVCHILARGA YOG'OCHGA ISHLOV BERISH TEXNOLOGIYASINI O'RGATISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI (5-6-sinf o'quvchilari misolida)

*Abdullayev To'liqinali Usmonovich -
Fizika-matematika fanlari nomzodi, dotsent,
Siddiqova Ra'noxon Abdulxay qizi -
Mustaqil izlanuvchi NamDPI*

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada texnologiya darklarida foydalanishga tavsiya etiladigan interfaol metodlar va ularning mazmuni xususidagi fikrlar keltirilgan. Turli ko'rinishdagi zamonaviy metodlar va interfaol usullardan namunalar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Innovatsion texnologiya, metod, texnologiya, interfaol, yangilik yaratish, ixtiro qilish, suhbat, muammoli vaziyat.*

O'quv materialini pedagogika nuqtai nazaridan maqbul hamda o'quvchilar o'zlashtirishi lozim bo'lgan bilimlar, o'quv va ko'nikmalar tizimidir. "Yog'ochga ishlov berish" faniga oid o'quv materialini ishlab chiqarish-ixtisos xarakteristikasiga hamda dasturga muvofiq belgilanadi va amaliy bilim, o'quv va ko'nikmalar tizimini o'z ichiga oladi, ana shu o'quv materialini puxta o'zlashtirish natijasida muayyan kasbdagi va ma'lum darajada malaka hosil qilgan ishchi yetishib chiqadi.

Duradgorning mehnat faoliyati mazmunini ishlab chiqarish jixozlari, mehnat qurollari, texnologik jarayonlar, ish operatsiyalari va usullari belgilab beradi.

Texnologik jarayonda qo'llaniladigan uskunalar turiga qarab duradgorning ish operatsiyalari xilma-xil bo'ladi, lekin uning mehnat faoliyatida quyidagi umumiy vazifalarni ajratib ko'rsatish mumkin, topshiriqni, chizmani va texnik shartlarni tahlil qilish; mehnat predmetlari (xom-ashyo, detal, yig'ish birliklari) ni

tanlash va hozirlab qo'yish; operatsiyalarni bajarish usullari va izchilligini belgilab olish; ish qurollarini tanlash va ishga tayyorlash; detalni ishlash rejimini tanlash; dastgohni ishga tayyorlash (ko'zdan kechirish, asbobni o'rnatish, stanokni sozlash, moylash); xom-ashyoni dastgohga joylashtirish va mahkamlash; asbobni yoki mehnat predmetini siljitish; detalni texnologik ishlash, ish qurolini, zagotovkani siljitish; buyumni dastgohdan olish; tayyor buyumni tekshirish.

O'qitish metodlari deganda, ta'lim jarayonida o'qituvchi bilan o'quvchilarning to'la anglagan holda birgalikda ishlash usullari tushiniladi. Hamma o'qitish metodlariga ikkita asosiy talab qo'yiladi: birinchidan, o'qitish metodlari darsda o'quvchilarning mustaqil bilish faoliyati aktivlashuviga yordam berishi va ikkinchidan, o'rganilayotgan materialni o'quvchilarning chuqur anglab olishi va to'la o'zlashtirishini ta'minlashi lozim. O'quvchilarning mustaqil ravishda bilim orttirish faoliyati darajasi asos qilib olingan metodlar tizimi mazkur talablarga to'la mos keladi.

Tushuntirish-ko'rgazmali metod - o'qituvchi turli vositalar yordamida tayyor axborot beradi, o'quvchilar esa bu axborotni idrok qiladilar, anglab tushiniboladilar va eslab qoladilar.

Reproduktiv metod - o'qituvchi instruktajlar, topshiriqlar, mashqlar tizimidan foydalanib, o'quvchilarning olgan bilimlari va o'rgangan ish usullarini takrorlashiga imkon beradigan mashg'ulot tashkil etadi. O'quvchilar namunaga qarab buyum tayyorlashni o'rganishadi va malaka orttirishadi. O'quvchilarning bilimi va malakasi ortgan sari ular har ikkala metoddan birgalikda tez-tez foydalana boshlaydilar.

Muammoli bayon - o'qituvchi muayyan muammolarni ilgari suradi, uni o'zi hal qiladi, muammoning mumkin bo'lgan yechimini izlar ekan, uni topishning mantiqiy yo'llarini qadam-baqadam ochib beradi va o'quvchilarga ilmiy-daliliy fikrlash namunasini ko'rsatadi. O'quvchilar fikrining o'zgara borishini kuzatib, mulohazada ishtirok etadilar va muammoni hal etish bosqichlarini o'zlashtiradilar.

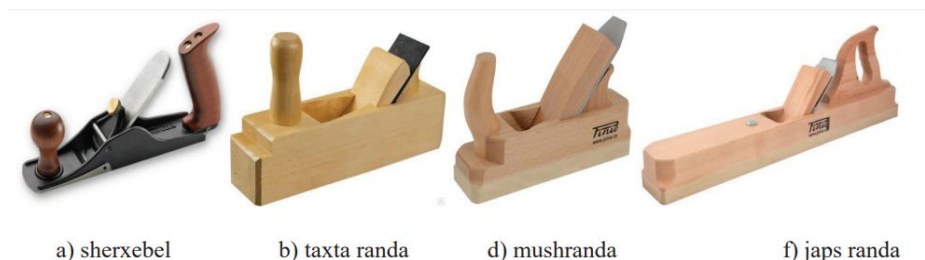
Yog'och materiallardan buyum tayyorlash bilan bog'liq bo'lgan ishlar xilmaxil bo'lib, ularni amalga oshirishda o'lchash va rejalash asboblaridan tashqari arra,

randa, egov, bolg'a, iskana, yog'och to'qmoq, ombur, jilvir qog'oz kabi asboblardan foydalaniladi. Duradgorlik o'quv ustaxonalarida ishlatiladigan arralar shakliga qarab turlarga bo'linadi (1-rasm).

1-rasm. Duradgorlik arralari:

Duradgorlik randalari vazifasiga ko'ra sirtlarni tozalash, silliqlash, tekislash maqsadida ishlatiladi. Randalar sherxebel, taxta randa kabi turlarga bo'linadi (2-rasm). Mehnat unumdorligini oshirish va mehnatni osonlashtirish uchun elektr randalardan foydalaniladi (3-rasm). Ularning yordami bilan ish qismlari mukammal silliqlanadi va dekorativ bezash uchun to'liq tayyor bo'ladi.

2-rasm. Duradgorlik randalari

3-rasm. Elektr randalar

Yog'ochni kesish vazifasiga duch kelganda, hunarmandlar ko'pincha maxsus nomga ega bo'lgan ko'p qirquvchi asboblardan foydalanadilar-arra. Ushbu vositalar ichida bir nechta turlarni ajratish mumkin:

bo'ylama; ko'ndalang; universal;

Masalan, agar biz ko'ndalang arralash uchun mo'ljallangan arra haqida gapiradigan bo'lsak, unda ularning dizayni o'tkir uchburchak tishlarni ta'minlaydi va ularning hammasi o'ng va chap iplar uchun ikkita yuzga ega. Uzunlamasına arralash uchun mo'ljallangan arra o'ziga xos xususiyati burma shaklida qilingan tishlarning mavjudligidir. Bunday shakldan foydalanish tishlarning o'rtasida qipiqnlarni saqlashga imkon beradi, ularni yog'och tanasidan olib tashlaydi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, texnologiya fanida yog'och bilan ishlash, qo'l mehnati, asboblardan to'g'ri foydalanish dolzarb ahamiyatga ega.

Adabiyotlar

1. Mahkamov S. O'quv ustaxonalarida o'tkaziladigan amaliy mashg'ulotlar. Toshkent-«O'qituvchi»-2011
2. Grigor'ev M.A. Duradgorlarga ishlab chiqarish ta'limini berish. Toshkent. O'qituvchi. 2018.y
3. Muranov B.I. «Mehnat ta'limi muammolari, xususiyatlari». «Qashqadaryo ziyokori», 2000 yil 10-soni.
4. Abdullayeva Sh., Axatova D.A. Pedagogika. - T.: Fan, 2004.
5. Tohirov O'.O. va boshq. Texnologiya. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik / T.: "Sharq", 2020. – 240 b
6. www.ziyonet.uz

QOBILIYATLARNI ANIQLASHDA RANGLARNING AHAMIYATI VA RASSOM ASARLARIDAGI TALQINI

Aliyeva Matluba Jakbaraliyevna

*Namangan davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti Tasviriy san'at va
muhandislik grafikasi yo'nalishi 2-bosqich talabasi*

Tel: +998941521147

Annotatsiya: *Mazkur maqolada qobiliyat, qobiliyatni aniqlashda ranglarni ahamiyati va rassom ijodida ranglardan foydalanishda kayfiyat va rangning inson ruhiyatiga ta'siri ahamiyatini bilib olish mumkin.*

Аннотация: *В данной статье можно узнать о значении цвета в определении способностей, способностей и значении влияния настроения и цвета на психику человека при использовании цвета в творчестве художника.*

Abstract: *In this article, it is possible to find out the importance of colors in determining abilities, abilities and the importance of mood and the influence of color on the human psyche when using colors in the artist's work.*

Kalit so'zlar: *rang, psixologiya, spektr ranglar, kayfiyat, ranglarni insonga ta'siri, qobiliyat, ruhiy holat.*

Ключевые слова: *цвет, психология, спектр цветов, настроение, влияние цветов на человека, способности, психическое состояние.*

Key words: *color, psychology, spectrum colors, mood, influence of colors on a person, ability, state of mind.*

**Har qanday ta'lim va tarbiyada eng asosiy omil –
muallim, uning tafakkur dunyosidir.**

A.Disterveg [1]

Mashhur olimlar Nyuton, Lomonosov, Gelmgolslar ranglarning mohiyatini ilmiy asosda tekshirganlar. Isaak Nyuton qator tajribalar o'tkazib, oq yorug'likning

ko'p ranglarga taqsimlanib ketishini isbotlagan va ekranda spektr ranglarini hosil qilgan. Nyuton quyosh yorug'ligi asosida o'z nazariy farazini amalda isbotladi. Buning uchun Nyuton quyoshning oq yorug'ligini uch qirrali prizmadan o'tkazib, ekranda har xil ranglardan iborat keng yorug'lik dastasi hosil qiladi. Ekranda ko'ringan ranglar spektr ranglar bo'lib, ular quyidagi tartibda joylashgan edi: qizil, zarg'aldoq, sariq, yashil, zangori, ko'k va binafsha rang. Maxsus asbob – spektroskop yordamida ko'plab aniq va ravshan spektrlarni hosil qilish mumkin.

Oq yorug'lik aslida murakkab bo'lib, rangdorlik jihatidan shunchalik turli-tumanki, bir rangdan ikkinchisiga o'tishda yana bir qator rang turlari seziladi. Spektr ranglarni yomg'ir yog'ib o'tgandan keyin osmonda paydo bo'ladigan kamalakda, favvoralardan otilayotgan suv zarralarida kuzatish mumkin. Spektr ranglar bir joyga to'plansa, oq yorug'lik hosil bo'ladi. Nyuton ranglarni fizika fani nuqtai nazaridan o'rgangan bo'lsa, nemis shoiri va san'atshunosi I.V. Gyoteni ko'proq ranglarning kishi tanasiga ko'rsatadigan ta'siri qiziqtirgan.

Gyote «Ranglar haqidagi ta'limot» nomli asarida ranglarni iliq va sovuq turlarga ajratib, iliq (sarg'ish — qizil) ranglar kishida xursandlik hissini uyg'otishi haqida yozgan[2].

Rang muammolarini o'rganishga yapon olimlari hamisha jiddiy qarashgan. Hozir ham dunyoda yagona bo'lgan Tokio rang institutida insonga ta'sir etadigan tabiat hodisasi bo'lgan rang ilmiy tadqiq etiladi. Ranglarning nomini ifodalovchi, ya'ni ularning birini qizil, ikkinchisi ko'k, uchinchisi binafsha va hokazo deb atalishiga asos bo'lgan belgi rang tusi deyiladi.

Hamma odamlar ranglarni bir xilda ko'rishmaydi. Erkaklarning taxminan 10% va ayollarning 1% ranglarni baholashda ma'lum darajada kamchiliklarga ega.

Tasviriy faoliyatdagi qobiliyatlardan biri proporstiyalarga baho berishdir. Yana bir tasviriy qobiliyatlarning xarakterli tomoni ranglar munosabatini baholay olish va perspektiv qisqartirishlarga baho berishdir. Perspektiv qisqartirishlarga baho berish-tasviriy san'atning asosiy vazifalaridan biridir va uni to'g'ri hal qilinishida tasviriy san'atdagi qobiliyatlarining asosiy ko'rinishidir[3].

Badiiy ijodiyot jarayonida ko'rish tasavvurlari muhim ahamiyatga ega. Biror bir materialni olib uni anglanilgan va maqsadga yo'naltirilgan ijod orqali badiiy obraz yuzaga keladi va predmetning o'ziga xos xususiyatlari namoyon bo'ladi. A.G.Kovalev tasviriy faoliyatda tayanch sifatida –qo'llar chaqqonligi deb, hisoblaydi. Bundan tashqari ijodiy qobiliyatlarning namoyon bo'lishida ham insonning emostional kayfiyati muhim ahamiyatga egadir. Insondagi kayfiyatni ifodalsh esa ranglarda aks etadi.

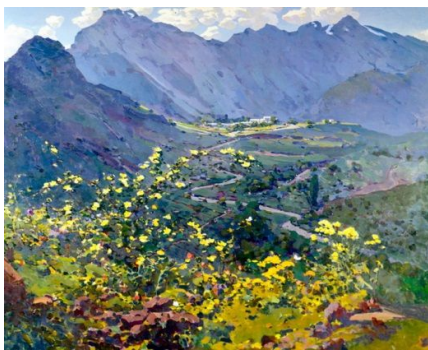
Ranglarning hayotda insonlarga ruhiy ta'siri katta. Bola tug'ilishi, beshik to'yi, nikoh to'ylari kabi quvonchli voqealar va bayramlar bo'lib o'tadi. Bularning hammasi yaxshilik, xursandchilik, jo'shqin hayotni ko'rsatuvchi voqealardir.

Ranglarning inson organizmiga ta'sirini ya'ni rang va inson muammosini turli mutaxassislikdagi olimlar o'rganishyapti. Ular orasida doktorlar, fiziologlar, kimyogarlar, fiziklar, muhandislar bor. Ranglar inson organizmiga, uning asab sistemasiga faol ta'sir ko'rsatadi. Ishlab chiqarish binolarni bo'yash bo'yicha taniqli mutaxassis Frantsiyadagi texnika estetikasi institutining asoschisi Jak Veno bunday yozgan: "Rang har narsaga qodir, u nur, hotirjamlik va hayajonni keltirib chiqara oladi. U garmoniya vujudga keltirishi va larzaga solishi mumkin. Undan mo'jizalar kutsa bo'ladi, ammo falokatga ham olib kelishi mumkin. Asrlar davomida to'plangan tajriba ham bu fikrni tasdiqlaydi. Qizil rang hayajonga solishni, ko'k rang hotirjam qilishni, qora rang qayg'uli tuyg'ular uyg'otishini qadim zamonlardayoq bilganlar. Sariq rang esa kayfiyatni yaxshilaydi. O'rta asr doktorlari ba'zi ranglarning sehrli kuchiga ishonib, odamlarni rang bilan davolamoqchi bo'lganlar. Davolashning bunday usullari hozir ham saqlanib kelgan. Olimlarning tajribalari animiya - kamqonlik kasaliga uchragan bolalarni davolashda qizil rang foydali ekanligini ko'rsatdi. Bunday bolalarda qizil rang ta'sirida qizil qon tanachalari ko'paygan, kayfiyati yaxshilanib, semira boshlaganlar. Ko'k rang ko'zning qon bosimini kamaytirib, qonning qon tomirlaridan yurishini ta'minlaydi. Buni prof. Kravkov S.V. aniqladi. Uning shogirdlari esa rang bilan davolash usullarini ishlab chiqdilar. Gloukoma kasaliga chalingan kishilar hozirda ko'k shishali ko'zoynaklar ishlab chiqariladi. Bularning

hammasi va boshqa faktlar turli rang kishi organizmiga, asab sistemasiga va avvalo ko'zga turlicha ta'sir qilishidan dalolat beradi.

Ma'lum bo'lishicha sariq, ko'k va oq ranglarga ko'z tez o'rganib qolar, uncha charchamas ekan. Qizil va moviy rang esa ko'zni tez charchatar ekan. Bir necha maktabda o'tkazilgan tajriba ham shuni tasdiqladi. Maktabda oddiy matematika misollari yechildi. Lekin bu misollar faqat oq qog'ozga emas, och qizil va och ko'k qog'ozlarga yechildi. Misollar ko'k qog'ozda oq qog'ozdagiga nisbatan 21,3 foiz ko'p to'g'ri hal qilingan. Qizil qog'ozda esa to'g'ri hal qilingan misollar esa 19 foiz kam bo'lgan. Olimlar tomonidan ko'p yillik tajribada to'plangan ma'lumotlar asosida professor Rabkin turli ranglarning ko'zga ta'siri grafigini tuzib chiqdi. Bu grafik ko'z o'rta to'lqinli ranglar sariq, o'zgaruvchi sharoitga moslashishini ham aytib o'tish kerak. Shu xususiyat tufayli inson kunduzgi yorug'da ham tungi zulmatda ham yo'ldan adashmaydi. Ba'zi ranglar ko'zni quvontiradi, boshqalari charchatadi. O'rinsiz rangli bo'yoq mehnat unumdorligi pasaytirishgagina emas, balki jarohatlanishga ham olib kelishi mumkin. Eslatma: qizil va to'q sariq rang uzun to'lqinli, och sariq va ko'k rang o'rta to'lqinli, moviy zangori binafsha ranglar qisqa to'lqinli hisoblanadi.

Atrofdagi ranglar ham shularga monand qizil, sariq, yashil, moviy rangda jo'sh urib charaqlaydi. Chunki bu ranglar insonning ko'tarinki kayfiyatiga monandir. Ko'tarinki ruhdagi mavzularda asar yaratgan rassomlarimizning rangtasvir asarlariga nazar tashlasak, unda yorqin, sho'xchan rangdagi bo'yoqlar ishlatilganini ko'ramiz.

O'rol Tansiqboyevning "Mening qo'shig'im" kabi asarlari bizga ma'lum. «Mening qo'shig'im» manzara asari shunday ishlanganki, bir qarashda kishini o'ziga maftun qiladi, shunday joylarga borib dam olish havasini uyg'otadi. Manzaraning old tomonida ochilib turgan yorqin sariq rangli tog' gulini, orqa tomonida tog' manzarasini va qishloqni ko'ramiz. Moviy manzara tomoshabinlarni o'z bag'riga chorlayotgandek go'yo. Bu

asar kishida badiiy estetik zavqni oshiradi. O'quvchilardagi badiiy qobiliyatni rivojlantirishga turtki bo'ladi. Ya'ni asardagi manzarani his eta olgan o'quvchilarda

shunday asarlar yaratishga bo'lgan qiziqish oshadi. Tabiatga mehr-muhabbat uyg'onadi. Vatanparvarlik his-tuyg'usini shakllantiradi. Borliqni idrok etishda tabiat manzaralarini o'zni beqiyos ekanligini tushunadilar. O'z uyi, qishlog'i, ona diyorumizdan faxrlanish, gullar, o'simliklarga bo'lgan e'tibor yuksaladi.

Rassomlardan P.P. Benkovning

"Uzum uzish", N.G. Karaxanning "Oltin kuz" asarlari ham tomoshabinlarga katta estetik ta'sir qiladi. Tarixda dahshatli tabiat voqealari, siyosiy voqealar, urushlar yuz berib turgani ma'lum. Rassomlarimizning ana shunday mavzularda ishlangan rangtasvir asarlarini eslaylik. Bryullevning "Pompeyning oxirgi kuni" asarida eramizning I asri boshlarida Italiyaning Pompey shahrini lava (yuqori darajadagi qizib yotgan suyuq modda) bosadi, butun imorat, daraxt va boshqa narsalarni vayron qiladi, aholi vahimaga tushib, bu dahshatdan qutilish uchun qochoq boshlaydilar. Rassom bu voqeani har tomonlama o'rganib, polotno yaratgan. Biz bu asarni tomosha qilamiz ekanmiz, albatta, birinchi galda ranglarga, qora bulutsimon tutungaga, olovga, kishilar harakatiga ko'zimiz tushadi. Bunda katta fojia qayg'u va azobni sezamiz.

Demak, qora, qizil, zarg'aldoq ranglar qayg'uni, fojiani ifodalashga xizmat qiladi. Rus rassomlaridan Boris Iogansonning tarixiy mavzuda ishlangan (1937-y) "Eski Ural zavodida" degan asarini olib ko'raylik. Bunda og'ir mehnatdan qiynalgan ishchilarning eski qorong'i zavodida, zavod xo'jayini bilan yuzma-yuz uchrashuv tasvirini ko'ramiz. O'tirgan ishchi horg'in, kiyimlari eski-

tuski orqa tomonida kekxa va yosh ishchilar ham tushkun kayfiyatda tasvirlangan. Chap tomonda zavod xo'jayini tasvirlanadi, uning po'stini, do'mboq, semiz oppoq qo'li, barmog'idagi oltin uzuklari ishchilarga qarama-qarshi qo'yiladi. Bu asarda qoramtir quyuq ranglarni ko'ramiz. Inson qalbida qayg'ulik, og'ir ruhiy holat aksi sodir bo'ladi.

Ayrim ranglar asab sistemasini tinchlantirsa, boshqalari, aksincha, ta'sir qiladi. Tinchlantiruvchi ranglarga yashil, havorang, ko'k kirsa, qirmizi, qizil, zaraldoq, sariq ranglar to'liqlantiruvchi hisoblanadi. Odamlar qadimdan ranglarga alohida ahamiyat berishgan. O'rta asrlarda qirmizi ranglar – kuch, qudrat, qadr-qimmatni; lojuvard(havorang) rang esa – go'zallik, uluvorlik, muloyimlikni; qora-qizil rang bilan aralashmasi – o'lim va h.k.ni bildirgan. Marosim va to'y-shodiyonalikdagi ranglar katta ahamiyatga ega. Masalan, qizil rang – tantanavorlik, uluvorlikni; qora esa – kulfat, o'lim, qayg'uni; oq esa – tozalik, aybsizlikni; yashil esa – umidvorlikni va shu kabilarni anglatgan. Qizig'i shundaki, turli xalqlarda bir xil rang turli ramziy ahamiyatga egadir.

Rangni his qilish - xalq badiiy madaniyatini aks ettirishdir. Odamlarda rangni qabul qilish individual xarakterga ega. U odamning jinsi, yoshi, kayfiyati, hayotiy tajribasi va ko'pgina boshqa sabablarga bog'liq bo'ladi. Shu bilan birga turli odamlardagi rangni qabul qilishda ko'pgina umumiylikni topish mumkin.

Rang orqali fikrlash va konstruktsiyalash mumkin. Rang predmetning shaklini bera oladi, atrof-muhitni go'zalligini tasvirlaydi, hissiyotlarni, kayfiyatni, aniq emotsional holatni aks ettiradi. Rang so'zi rangtasvir jarayonini ko'pgina sifatlarini aniqlaydi, shuning uchun ham rang san'atning bu turini asosi hisoblanadi. Rangtasvir uchun kerakli rang bo'yoq ni palitrada aralastirish orqali olinadi. Keyin rassom bo'yoqni kartinadagi rang tarkibi kolorit yaratish orqali kartina tekisligida rangga aylantiradi. Asrlar davomida odamlar rangni turlicha qabul qilishgan. Qadimgi odamlar biz hozir ko'ra oladigan turli ranglarni sezishmagan. U davrlarda avvalambor eng yorqin ranglar - qizil va sariqni, keyinchalik esa ko'k va yashilni ko'ra boshlashgan. Masalan, qadimgi grek rangtasvirchilari faqat to'rt hil rang ishlatishgan: bular qizil, oxra, qora va oq

ranglar. Keyinchalik palitradagi ranglar ko'paya borgan, lekin rassomlar juda ham ko'p vaqtlargacha yashil va ko'k rangni ajrata olishmagan, pushti va siyohrang bo'yoqlarni esa keyinchalik ajrata boshlashgan. Lekin bu faqat taxlil xolos[1]. Umuman olganda dunyoni rang-barang qabul qilish Shimol mamlakatlarida kelib chiqqan deyish mumkin. Chunki u yerlarda atmosferaning namligi yuqori bo'lganligi uchun rang tonlari bir-biriga yengil kirishib ketgan va rassomlar osmon, yer, dengiz va uzoqlarning boy rang jilvalariga diqqat bilan qaray boshlashgan. Bu keyinchalik Venetsiya, Parij, Amsterdam, Londonda koloritik rangtasvirning tug'ilishiga olib keldi. Eng muhimi rassomlar kartinani ochiq havо (plener) da ishlay boshlashdi. Bu ularning rangni yaxshi ajrata olish qobiliyatini o'stirdi.

Demak, odamlarning rangni qabul qila olishida tabiatning o'zi yordamga kelgan. Tabiatdagi ranglarning bir-biriga mosligi, uning yaxlitligi va uyg'unligi rassomga tabiat hodisalarini kartinaga tushirish yo'llarini izlashda yordam beradi. Rangni qabul qilish ko'p jihatdan rang tonlariga, uning yorqinligi va to'yinchanligi darajasiga bog'liq. Rassom ranglarni kartinada ijod mahsuli sifatida qo'yish uchun tez-tez yangi vositalarni, texnikani izlab topadi.

Xulosa qilib aytganda, rassomlarning asarlaridagi ranglar ma'lum bir ma'noga egadir. Yorqin ranglar ulardagi hushchaqchaq kayfiyatni bersa, sovuq ranglar ular holatidagi horg'inlik, qayg'u, tushkun kayfiyatni ifoda etadi. Ranglarning insonga ta'siri uni yaratgan asarlarda ham namoyon bo'ladi. O'quvchilardagi ana shu ranglarni aniqlashdagi, borliqni ranglarda idrok etishdagi qobiliyatlarini rivojlantirishda ham ular yaratayotgan asarlaridagi ranglarning bir-biriga uyg'unligi, bir-biridan faqr qilishidan ham aniqlash mumkin. O'quvchilardagi qobiliyatni rivojlantirishda rassomlar yaratgan asarlarni tahlil qilishni ham o'rgatish lozim. Chunki asarda biz anglamagan jihat va ko'rinishlarni ular o'z yoshlariga nisbatan ko'ra olgan bo'lishlari ham mumkin. Psixologlar odatda bolalarni iqtidor va qobiliyatlarini aniqlashda ularga tasvir orqali murojaat qiladilar. Shunday tasvirlar borki ularni har bir inson yoshiga va kayfiyatiga qarab talqin qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. A.Disterveg. Hikmatli so'zlari.
2. R.Xudayberganov. Rangshunoslik va kompozitsiya asoslari. Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent – 2019
3. S.F.Abdirasilov. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi. - T.: «Fan va texnologiya», 2012 yil.
4. Ibodullayeva N. Rangshunoslik Ma'ruzalar matni. 2004
5. www.ziyouz.com kutubxonasi
6. Internet ma'lumotlari

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA INGLIZ TILINI O'RGATISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Nabixonova Masturaxon Ibrohimxon qizi

*Namangan davlat pedagogika instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish
metodikasi fakulteti, Xorijiy til va adabiyoti:ingliz tili yo'nalishi
2-bosqich talabasi*

Email: nabixonovamasturaxon@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga ingliz tilini o'rgatishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari, chet tillari aspektlarini o'qitish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning muhim omillari, o'quvchilar darslarni o'zlashtirish jarayonidaraqamli texnologiyalarning o'рни va ahamiyati, innovatsion ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning samarali usullari, afzalliklari hamda bir nechta usullari haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *Raqamli texnologiyalar, innovatsion texnologiyalar,grafik organayzerlar, elektron doska,ko'nikma, chet tili, metodika*

Annotation: *This article discusses the unique features of using digital technologies in teaching English to beginner students. It focuses on the importance*

and role of digital technologies in teaching foreign languages, important aspects of using digital technologies in the process of teaching foreign languages, effective methods and advantages of using innovative teaching technologies, and several approaches.

Keywords: *Digital technologies, innovative technologies, graphic organizers, electronic board, experience, foreign language, methodology*

Аннотация: *В данной статье обсуждаются уникальные особенности использования цифровых технологий в преподавании английского языка начинающим студентам. Основное внимание уделяется значению и роли цифровых технологий в преподавании иностранных языков, важным аспектам использования цифровых технологий в процессе преподавания иностранных языков, эффективным методам и преимуществам использования инновационных учебных технологий, а также нескольким подходам.*

Ключевые слова: *Цифровые технологии, инновационные технологии, графические организаторы, электронная доска, опыт, иностранный язык, методология*

Raqamli texnologiyalar kundalik hayotimizga shunchalik singib ketdiki, hayotimizni ularsiz tasavvur qilish qiyin. O'zbekistondagi mavjud ko'plab sohalar, jumladan sanoat, iqtisodiyot, bank va boshqa tarmoqlarda raqamli texnologiyalardan keng foydalanib kelinmoqda. So'nggi yillarda esa nafaqat iqtisodiyot tarmoqlari balki ilm-fan sohasida ham raqamli texnologiyalardan keng ko'lamda foydalanish rivojlanib bormoqda. Bu borada mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Miromonovich ta'kidlaganidek, "Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yo'lidan borish imkoniyatini beradi [1].

Darhaqiqat, bugun dunyoning eng rivojlangan mamlakatlari tajribasini kuzatadigan bo'lsak deyarli barcha sohalarni raqamlashtirish orqali yuksak tarqiyotga erishish mumkinligiga guvoh bo'lamiz.

Shiddat bilan o'zgarib borayotgan hozirgi davrda raqamli texnologiya zamonaviy ta'limning ajralmas qismiga aylandi. Barcha sohalarda shu jumladan maktablarda ham raqamli texnologiyadan foydalanish o'quvchilarning darsni yanada yaxshiroq o'zlashtirishlari va o'qituvchilarning dars berish jarayonidagi bir nechta muammolariga samarali yechim sifatida cheksiz imkoniyatlarni yaratib beradi. Ayniqsa boshlang'ich sinf o'quvchilarining ma'lumotlarni qabul qilish jarayonida keng tasavvurni uyg'otish orqali ma'lumotlarni yetkazib berishda qulay ko'makchi vazifasini o'tab kelmoqda.

Umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi darslarda raqamli texnologiyalardan foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilarining zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish va ta'lim jarayonini yanada osonlashtirish bilan birgalikda, o'qituvchilarga bir vaqtning o'zida dunyoning istalgan burchagidagi ilg'or tajribalarni o'rganish va amaliyotda qo'llash imkonini beradi.

Chet tilini o'rganish va o'qitish jarayonida ayniqsa boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'lim berish jarayonida zamonaviy texnologiyalarning roli beqiyosdir. Barchamizga ma'lumki ingliz tilini o'qitishning har bir aspect(o'qish, yozish, tinglab tushunish va gapirish)ida zamonaviy texnologiyalar muhim rol o'ynaydi va alohida ahamiyat kasb etadi. Masalan, tinglab tushunish ingliz tilini o'rganish jarayonidagi muhim omillardan biri hisoblanadi.

Bu borada J.Jalolov "Chet til o'qitish metodikasi" kitobida tinglab tushunishning ahamiyatini quyidagicha yoritgan: "Inson ma'naviy kamolotga, odatda, eshitish, ko'rish (kuzatish) va qolaversa, o'qish tufayli erishadi. Axborot to'planishida uchala faoliyat orasida tinglab tushunish eng muhimidir." [2]

Agar o'quvchida o'qish, yozish ko'nikmalari va so'z boyligi yaxshi bo'lsada, tinglab tushunish ko'nikmasi yaxshi rivojlanmagan bo'lsa tinglovchini tushunish va u bilan erkin muloqotga kirishishda bir qancha qiyinchiliklarga duch keladi. Shu sababli ham har bir til o'rganuvchisi tinglab tushunish ko'nikmasini rivojlantirishi

maqsadga muvofiq bo'ladi. Albatta bu jarayonni zamonaviy texnologiyalar, jumladan kompyuter, player va ovoz kuchaytirgich vositalarisiz tasavvur qilish qiyin.

Bugungi kunda innovatsion ta'lim texnologiyalarining bir necha xil usullari mavjud. Ulardan darslarda mavzuni yoritishda keng va turli usullaridan foydalanilsa, darsning samaradorligi yuqori bo'ladi va o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishlarining ortishi ham ta'minlanadi. Ta'lim jarayoniga yangiliklarni olib kirish va ularni tadbiq qilish orqali ta'lim samaradorligini oshirish nazarda tutiladi.

Quyida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning bir necha turlari bilan tanishishingiz mumkin:

-Chet tili darslarining o'qitilishida turli rolli, harakatli o'yinlardan foydalanish ham darsga ham til o'rganishga bo'lgan qiziqishni ortishiga sabab bo'ladi.

-Dars jarayonida elektron doskada taqdimotlar va animatsion roliklar orqali mavzuni kengroq yoritib berish

-O'quvchilarning juft yoki kichik guruhlarda ishlashlari orqali esa o'quvchilarning boshqalar bilan kommunikativ aloqa qilishlari uchun yordam beradi.

-Ta'lim jarayonida grafik organayzerlardan foydalanish mavzuni yoritishda, uni o'quvchilarga yetkazib berishda eng muhim visitalardan hisoblanadi. Bir mavzuni yoritishda bir necha xil grafik organayzerlardan foydalanish ham mumkin. Chet tilini o'qitishda grafik organayzerlardan foydalanib, mavzuga oid yangi so'zlarni, grammatik qoidalarni tushuntirish maqsadga muvofiqdir. Grafik organayzerlar orqali bular berilsa, yodda saqlanib qolishi ham oson bo'ladi.

-Chet tilini o'qitish jarayonida turli xil jadvallardan foydalanishning ham samarasi yuqoridir. Ta'lim jarayonida jadvallardan foydalanib, o'quvchilar ma'lum bir grammatik qoidani, masalan, zamonlardan foydalanib gaplar tuzish, yangi so'zlarni joylashtirib chiqishi mumkin. Raqamli texnologiyalarning chet tilini

o'qitishdagi samaradorligi ularning ta'lim jarayonida to'g'ri va unumli foydalanilganidadir.

Bu borada M.Otaboyeva quyidagicha fikr bildirgan: "Ta'lim jarayoniga zamonaviy — kommunikatsion texnologiyalarni olib kirish ulardan maqsadli va to'g'ri, unumli foydalanish, ular orqali o'quvchida chet tiliga bo'lgan qiziqishni orttirish, o'qitish samaradorligini oshirish eng muhim masala hisoblanadi. Bu orqali ta'limning innavatsion texnologiyalaridan foydalanishga imkoniyat tug'iladi va talab ortadi." [3]

Xulosa qilib aytganda, chet tilini o'qitish jarayonida raqamli texnologiyalar va innovatsion usullarni qo'llash natijasida o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanadiraqamli texnologiyalardan samarali foydalana olish malakasi shakllanadi. Bunday usullar va o'yinlar o'quvchida bilimga ishtiyoq uyg'otadi. O'quvchi darslarga puxta hozirlik ko'rishga intiladi. Bu esa o'quvchilarni ta'lim jarayonining sub'yektlariga aylantiradi. Chet tilini o'qitish jarayonida turli xil jadvallardan foydalanishning ham samarasi yuqoridir. Ta'lim jarayonida jadvallardan foydalanib, o'quvchilar ma'lum bir grammatik qoidani, masalan, zamonlardan foydalanib gaplar tuzish, yangi so'zlarni joylashtirib chiqishi mumkin. Chet tilini o'rganishga ehtiyoj yuqori bo'lgan bir davrda, ta'lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan, innavatsion ta'lim texnologiyalaridan unumli foydalanish bu jarayonni samarali bo'lishiga olib keldi. Raqamli texnologiyalarning chet tilini o'qitishdagi samaradorligi ularning ta'lim jarayonida to'g'ri va unumli foydalanilganidadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning 2020-yil 24-yanvarda Oliy Majlisga yo'llagan Murojaatnomasi. 2020 y
2. "Chet til o'qitish metodikasi" / J. Jalolov /, O'qituvchi" nashriyot-matbaa ijodiy uyi toshkent – 2012/ 220-bet
3. Отабоева, М. Р. Чет тилини о'қитишда зamonaviy innovatsion texnologiyalaridan foydalanish va uning samaradorligi / М. Р. Отабоева. — Текст : непосредственный

// Молодой ученый. — 2017. — № 4.2 (138.2). — С. 36-37. — URL:
<https://moluch.ru/archive/138/39058/> (дата обращения: 18.03.2024).

BOSHLANG'ICH SINFLARDA BADIY MATN USTIDA ISHLASHNING OLTITA ASOSIY TAMOYILI

Matqurbonova Sevara Ikromjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim

yo'nalishi talabasi

Аннотация: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan birgalikda badiiy matn ustida ishlashning eng asosiy oltita tamoyili hamda ushbu tamoyillarga asoslangan holda darsni tashkillashtirishning joydali jihatlari xususida keltirib o'tiladi.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются шесть наиболее основных принципов работы с учащимися младших классов над художественным текстом и место организации урока на основе этих принципов.*

Annotation: *This article discusses the six most basic principles of working with elementary school students on artistic text and the location of organizing the lesson based on these principles.*

Kirish so'zlar: *ta'lim tamoyillari, badiiy matnning hayot bilan aloqadorligi, o'quvchilarning mustaqil faoliyati, qiziqish, ishonch bilan talab qilish, dars davomida o'quvchilar faolligi.*

Вводные слова: *принципы обучения, взаимосвязь художественного текста с жизнью, самостоятельная деятельность студентов, интерес, уверенная востребованность, активность студентов в течение курса.*

Introduction words: teaching principles, the relationship between artistic text and life, students' independent activities, interest, confident demand, and student activity during the course.

O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov: "Kelajakda O'zbekiston yuksak darajada taraqqiy etgan iqtisodi bilangina emas, balki bilimdon, ma'naviy jihatdan yetuk farzandlari bilan ham jahonni qoyil qilishi lozim. Har qanday millatning ravnaqi, umumbashariyat tarixida tutgan o'rni, mavqei va shuhrati bevosita o'z farzandlarining aqliy va jismoniy yetukligiga bog'liqdir", - deya ta'kidlab o'tgan edi. [1. Niyozov G., Axmedova M. Pedagogika tarixidan seminar mashg'ulotlari. 109-bet]

Yurtimiz mustaqillikka erishgandan keyin ta'lim-tarbiya sohasida bir muncha ijobiy yuksalishlarga erishgani barchamizga ma'lum. Ta'lim amaliyotidagi tarbiyalanuvchilar ma'naviyatini o'stirish, ularni mustaqil fikr yurita oladigan, ichki "men"iga ega bo'lgan mustaqil shaxs sifatida shakllantirish ayni damdagi ta'lim tizimining asosiy maqsadi hisoblanadi. Kelajak egasi bo'lgan yosh avlodni kichik maktab yoshidan boshlab Vatanga sadoqatli, ma'nan yetuk, ruhan sog'lom, jismonan barkamol qilib shakllantirishda badiiy matnlar ilk debocha vazifasini o'taydi. Qolaversa, o'qish darslari o'quvchilarning ilmiy bilimni boyitishdan ko'ra ko'proq ma'naviyatiga katta ta'sir o'tkazadi. Shunday ekan o'qish darslarini mukammal tarzda tashkil etishning bir qancha tamoyillari mavjud. O'qituvchilarimiz ana shu ta'lim tamoyillariga tayangan holda darsni tashkil etishi maqsadga muvofiqdir.

Ta'lim tamoyillari (prinsiplari – lotincha principum – negiz, boshlang'ich) – ta'lim kechimini tashkil etishda tayaniladigan eng muhim qoida va qarashlar tizimi. Tamoyillar pedagogik amaliyotni to'g'ri tashkil etish ehtiyoji natijasida vujudga kelgan. Tamoyillar o'qitish jarayoniga qo'yiladigan talablar majmuasidir. [2. Husanboyeva Q., Hazratqulov M., Jamoldinova Sh. Boshlang'ich sinflarda adabiyot o'qitish metodikasi. 19-bet]

Adabiy ta'limning o'ziga xos bo'lgan ilk tamoyili badiiy matnlar tahlilining hayot bilan aloqadorligi tamoyili hisoblanadi. Bu tamoyilni o'quvchi darsda olgan

bilimlarini hayotda qo'llay olishi bilan asoslashimiz mumkin. Agarda o'quvchi darsda olgan bilimlarini real hayotda qo'llay olmas ekan bunday bilimning hech kimga keragi yo'q. Ya'ni o'quvchilar kitobda bir ma'lumotni ko'rsa, hayotda esa unga mutlaqo teskari bo'lgan voqeaga duch kelsa, ularda darslarga bo'lgan ishonch so'nishi mumkin. O'qituvchi dars mohiyatini to'g'ri yetkazib bera olsa bunday salbiy holatlar kuzatilmaydi. Mavzu tushuntirish jarayonida qo'llanadigan metodlarning hayot bilan to'laqonli aloqada bo'lishi juda muhim hisoblanadi. Ta'lim tizimida turli xil foydasiz, haqiqiy hayotga umuman aloqasi bo'lmagan metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq emas. Agarda o'qituvchi mavzu ma'lumotlarini hayot bilan uzviy ravishda bog'lay olsa, berilgan bilimlar o'quvchining xotirasigagina emas, tafakkur va ruhiyatiga singib ketadi.

Ikkinchi tamoyil dars tartibini o'zgartirish tamoyili bo'lib, bunda darslar oddiygina qilib emas, noan'anaviy shaklda uyushtiriladi. Dars davomidagi birxillik o'quvchilarni zeriktiradi aynan shuning uchun ham birxillikdan qochish ushbu tamoyilning asosi hisoblanadi. Ya'ni bunda dasturda keltirilgan biror matn ustida ishlanayotganda, o'quvchilarning intellektual imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda mavzuga aloqador turli xil muammoli savollar beriladi hamda darsda munozara yuritiladi. Bu esa o'quvchilarni ijodiy fikrlashga, o'z shaxsiy fikriga ega bo'lishga undaydi.

Uchinchi adabiy ta'limda o'quvchini mustaqil faoliyatga undash tamoyilidir. Bu tamoyil boshlang'ich sinf o'quvchilari hayotida o'ta muhim vazifani bajaradi. Darslar davomida badiiy matnlar ustida ishlashda, uy vazifalarini bajarishda hamda yangi mavzuni o'zlashtirishda o'quvchilar o'zlari mustaqil harakatlanadilar. O'zi uchun o'zi harakat qilgan o'quvchi kelgusida mehnat faoliyatida ham deyarli to'siqlarga duch kelmaydi va o'zida erkin faoliyat sifatlarini bemalol shakllantira oladi. Shu o'rinda o'quvchilar o'z yoshi hamda aqliy salohiyatiga mos bo'lmagan topshiriqlar berilishi orqali ham aziyat chekmoqdalar. Darslikda keltiriladigan badiiy matnlar shu darajada bo'lishi kerakki, u eng bilimli, dono o'quvchini ham past o'zlashtiruvchi o'quvchini ham qiziqтира olsun. Agarda matnning murakkablik darajasi juda yuqori bo'lsa, past o'zlashtiruvchi o'quvchi

hech narsani anglamasligi mumkin, juda sodda tuzilgan matn esa a'lochi o'quvchida hech qanday qiziqish uyg'otmasligi tabiiy. Zero, maktabgacha tarbiya pedagogikasining asoschisi hisoblangan Ushinskiy: "Har qanday fanning o'qitilishi shubhasiz shunday yo'ldan borishi kerakki, bunda tarbiyalanuvchi hissasiga faqat uning yosh kuchi yetadigan miqdordagi mehnat qolsin", - deya bejiz ta'kidlab o'tmagan.

To'rtinchi tamoyil adabiyot o'qitishda ma'naviyat ustuvorligini ta'minlash tamoyili hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini yuksak ma'naviyat egasi qilib tarbiyalashda badiiy matnlar juda katta yordam beradi. Ko'pincha kichik maktab yoshidagi o'quvchilar badiiy matndagi ijobiy qahramonlarga taqlid qiladi, xuddi ularga o'xshashni xohlaydi. Agarda asar qahramonlari go'zal xulqli, ma'naviyatli va sog'lom fikrli bo'lsa bolalar uni hayotdagi qahramoni deb biladilar. Aksincha yomon xulqli, hasadgo'y asar qahramonlaridan esa nafratlanib, ularga o'xshashni aslo istamaydilar. SHunday ekan asar qahramonlarining ijobiy sifatlarini keng ko'lamda targ'ib qilish maqsadga muvofiqdir. Qolaversa, darsliklarda bolalarning qiziqishiga aloqador badiiy matnlarning berilishi ham ular matnni tez va oson o'zlashtirishiga ko'maklashadi.

Qiziqish (ahamiyatga ega bo'lmoq) – kishining bilish ehtiyojlarini emotsional namoyon bo'lishi bilan bog'liq motiv. [3. Ibragimov X., Yo'ldoshev U., Bobomirzayev X. Pedagogik psixologiya. 395-bet]

Beshinchi tamoyil matn ustida ishlash jarayonida o'qituvchi va o'quvchining hamkorligidir. Nafaqat matn ustida ishlash jarayonida, balki barcha darslarda o'qituvchi hamda o'quvchining dars davomida qay darajada munosabat o'rnatishi alohida ahamiyatga molik. Dars davomida o'qituvchi boshqaruvchi emas, bolalarga hamkor bo'lishi kerak ya'ni ikki o'rtada do'stona aloqalar yo'lga qo'yilishi darkor. Juda zarur bo'lgan hollardagina yoshi katta hamda tajribali shaxs sifatida fikr bildirishi mumkin. Bunda o'qituvchi ularga ishonch bildirishini o'quvchilar chin yurakdan his qilishi lozim.

Ishonch bilan talab qilish - eng kuchli tarbiyaviy vositadir. U inson faoliyatining qudratli omillarini harakatga keltiradi: o'zining boshqa kishilar uchun

foydali ekanligini his qilish, o'rtoblari ishonchini oqlash istagini paydo qiladi. Ko'pincha bu ancha murakkab va mas'uliyatli, ba'zan esa faxrli topshiriq bo'ladi. [4. Asqarova O., Xayitboyev M., Nishonov M. Pedagogika. 117-bet]

Oltinchi tamoyil - tarbiyalanish va bilim olishda o'quvchi ishtirokini ta'minlash tamoyili. Dars davomida faqat o'qituvchi gapirishi, o'quvchilarning esa faqatgina tinglovchi bo'lishi noto'g'ri holat. Bolalarda bunday paytda passiv ong shakli kuchayishi kuzatiladi. Ya'ni ular fikrlashdan butunlay to'xtaydi, mavzu yuzasidan o'zi uchun xulosalar chiqarmaydi. Agarda bolalar har qanday badiiy matnni tahlil qilish jarayonida mustaqil mushohada yuritmas ekan, ushbu darsning foydalilik qiymati nolga tengdir. Bundan tashqari dars davomida o'quvchilarni faollikka undash, ularning darsga bo'lgan qiziqishini yuqori darajaga ko'tarish o'qituvchilarga bog'liq bo'lgan holatdir.

Professor S. Matjonov "Kitob o'qishni bilasizmi?" nomli kitobida badiiy asarlar haqida quyidagicha fikr bildirgan edi: «Siz darsliklardan hayot va uning qonuniyatlari haqidagi bilimlar bilan tanishasiz, ularni aql kuchi bilan qabul qilasiz, xotiringizda qayd etasiz. Ammo bu bilim va xulosalar hissiyotingizga zarracha ta'sir ko'rsatmaydi. Badiiy asarni o'qiganda sizdagi bu «loqaydlik» faol munosabatga almashinadi. Qalbingiz cheksiz shodliklarga chulg'anadi – ruhlanasiz, g'azablanasiz, iztirob chekasiz. Chunki u qalb dardi tufayli yaratilgan, dard esa suhbatdoshni befarq qoldirmaydi». [5. Matjonov S. Kitob o'qishni bilasizmi? 11-bet]

Xulosa o'rnida shuni aytishim joizki, dars davomida tahlil qilinayotgan har bir badiiy matn o'quvchilar shaxsiy hayotiga o'z ta'sirini o'tkazmasdan qolmaydi. SHunday ekan, endigina shaxs sifatida shakllanishni boshlayotgan har bir kichik maktab yoshidagi bolani o'z fikriga ega bo'lgan, mustaqil mushohada yurita oladigan, to'g'ri va egri yo'lni bir qarashda farqlay oladigan, jamiyat hayotida o'z o'rniga ega bo'lgan buyuk inson qilib tarbiyalashda badiiy matnlarning o'rne biz tasavvur qilganimizdan-da yuqoriroq. SHunday ekan boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida badiiy matnlar tahlilini to'g'ri hamda foydali tarzda tahlil qilish har bir pedagogning zimmasidagi asosiy vazifalaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Niyozov G., Axmedova M. Pedagogika tarixidan seminar mashg'ulotlari. – T.: Noshir, 2011. – bet 110.
2. Husanboyeva Q., Hazratqulov M., Jamoldinova SH. Boshlang'ichsinflarda adabiyot o'qitish metodikasi. – T.: Innovatsiya-Ziyo, 2020.- bet 19.
3. Ibragimov X., Yo'ldoshev U., Bobomirzayev X. Pedagogik psixologiya. – T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2009. – bet 395.
4. Asqarova O., Xayitboyev M., Nishonov M. Pedagogika. – T.: Talqin, 2008.- bet 117.
5. Matjonov S. Kitob o'qishni bilasizmi? – T.: O'qituvchi, 1993.- bet 11.

EFFECTIVE WAYS AND METHODS OF TEACHING ENGLISH TO YOUNG LEARNERS

Asqaraliyeva Sarvinoz Muxtorali qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Ijtimoiy fanlar fakulteti Xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi

GU-22 guruhi talabasi E-mail: asqaraliyevasarvinoz00@gmail.com

Tel:+998935776388

Annotation. *It is fundamentally essential for children to learn English from a young age in this rapidly globalizing world. English knowledge will help to open many opportunities for them in the future and it will be invaluable in their future careers. However, teaching English to children is not an easy job. But it is also not difficult, if we already know how to do it. Many teaching positions involve teaching children a unique experience that is both challenging and fun. Compared to adults, children are more energetic, have shorter attention spans, and learn language according to specific stages of development; these present planning challenges for the teacher. The key to teaching English to children is to understand the principles of language acquisition and apply it in ways that keep children motivated to learn.*

Children's world is playing and imitating. The present paper deals with the following subjects: what are the principles of teaching English to children, what are the characteristics of a language teacher, why do we teach children a foreign language, teachers social and psychological preparation, the emotional and physical aspects of young learners, the teachers main roles in class, a review of TPR (Total Physical Response), and finally some practical tips and teaching techniques for beginner teachers of English language.

Key words: *Teaching approaches, teaching techniques, Total Physical Response, scaffolding, giving feedback, visual aids, coherence, teach teaching methods, creativity, languages, schooling, achieve, game.*

Аннотация. *В этом быстро глобализирующемся мире очень важно, чтобы дети развивали английский язык с раннего возраста. Знание английского поможет им открыть множество возможностей в будущем и будет иметь неоценимое значение в их будущей карьере. Однако преподавание английского языка детям – непростая задача. Но это тоже не сложно, если мы уже умеем это делать. Многие преподавательские должности с обучением детей – это уникальный опыт, одновременно интересный и увлекательный. По сравнению с взрослыми дети более энергичны, имеют более короткую продолжительность внимания и изучают язык в соответствии с интересами стадий развития; это создает проблемы с планированием для учителя. Ключом к обучению детей английскому языку является понимание прекращения владения языком и его применения таким образом, чтобы поддержать мотивацию детей к обучению. Детский мир это игра и подражание. В данной статье исследования следующие темы: каковы принципы преподавания английского языка детям, каковы характеристики учителя языка, почему мы обучаем детей иностранному языку, социальная и психологическая подготовка учителей, эмоциональные и физические аспекты молодости. Учащиеся, основные курсы преподавателей английского языка, обзор TPR (Общая физическая реакция) и, наконец, некоторые практические*

советы и методы обучения для начинающих преподавателей английского языка.

Ключевые слова: *подход к обучению, методы обучения, общая реакция на изображение, строительный лес, обратная связь, наглядные пособия, последовательность, методы обучения, креативность, языки, школьное обучение, игра, недостижимый*

Annotatsiya. *Bu shiddat bilan globallashib borayotgan dunyoda bolalar uchun ingliz tilini yoshligidan o'rganish juda muhim. Ingliz tilini bilish ular uchun kelajakda ko'plab imkoniyatlarni ochishga yordam beradi va bu ularning kelajakdagi ishlarida bebaho bo'ladi. Biroq, bolalarga ingliz tilini o'rgatish oson ish emas. Ammo bu qiyin ham emas, agar biz buni qanday qilishni bilsak. Ko'pgina o'qituvchi lavozimlari bolalarni o'qitishni o'z ichiga oladi - bu qiyin va qiziqarli bo'lgan noyob tajriba hisoblanadi. Kattalar bilan solishtirganda, bolalar ko'proq baquvvat, qisqaroq e'tiborga ega va rivojlanishning muayyan bosqichlariga ko'ra tilni o'rganishadi; bu o'qituvchi uchun hozirgi rejalashtirish muammolari. Bolalarga ingliz tilini o'rgatishning kaliti tilni o'zlashtirish tamoyillarini tushunish va uni bolalarni o'rganishga undaydigan usullarda qo'llashdir. Bolalar dunyosida o'ynaydi va taqlid qiladi. Ushbu maqolada quyidagi mavzular ko'rib chiqiladi: bolalarga ingliz tilini o'rgatish tamoyillari qanday, til o'qituvchisining xususiyatlari qanday, nima uchun biz bolalarga chet tilini o'rgatamiz, o'qituvchilarning ijtimoiy va psixologik tayyorgarligi, yoshlarning hissiy va jismoniy jihatlari, o'quvchilarning, o'qituvchilarning sinfdagi asosiy rollari, TPR (Umumiy Jismoniy Javob) ni ko'rib chiqish va nihoyat ingliz tilini boshlang'ich o'qituvchilari uchun amaliy maslahatlar va o'qitish usullari.*

Kalit so'zlar: *O'qitish yondashuvlari, o'qitish texnikasi, umumiy jismoniy javob, iskala, fikr-mulohaza bildirish, ko'rgazmali qurollar, izchillik, o'qitish usullarini o'rgatish, ijodkorlik, tillar, maktab ta'limi, o'yin, erishmoq*

Introduction

Language as a means of communication plays very important role in social relationship among human beings. The English Language is the first foreign language we teach to children at very early stages of schooling. The primary aim of teaching English in the early years of schooling is to motivate young learners to be ready and have self-confident in learning English at higher levels of education. Some children are born to parents who polyglots, so they have to acquire two or three different languages. Some others learn second or third language because they are to immigrate to a new country. Nowadays language learning is essential needed for children who want to immigrate to other countries. Teaching English to young learners is a rewarding yet challenging task that requires creativity, patience, and effective teaching methods. In this article, I will explore various methods and strategies for teaching English to young learners in an engaging and interactive way. By incorporating Total Physical Response (TPR), storytelling, games and activities, songs and chants, and visual aids into English lessons, teachers can create a dynamic learning environment that fosters language development and student engagement. teaching methods were aimed at school-aged children, now parents are trying to start learning a foreign language as early as possible. The main goals of teaching preschool children a foreign language:

- formation of basic communication skills in a foreign language in children;
- the ability to use a foreign language to achieve one's goals, to express one's thoughts and feelings in life communication;
- create a positive attitude to further study of foreign languages;
to arouse interest in the life and culture of other countries.

In the school age, in the teaching of English, children gradually develop the basics of communicative competence, which includes the following aspects at the initial stage of learning English: the ability to correctly repeat English words from a phonetic point of view behind the teacher, native speaker or speaker, that is, the gradual formation of listening attention, phonetic hearing and correct pronunciation, acquisition, consolidation and activation of English vocabulary,

mastering a certain number of simple grammatical structures, making a coherent statement. The methodology of conducting direct educational activities should be built taking into account the age and individual characteristics of the structure of children's language skills and should be directed to their development. Communication in a foreign language should be motivational and directed. It is necessary to create a positive psychological attitude towards a foreign language in a child, and the way to create such a positive motivation is to play. The game is both a form of organization and a method of conducting lessons in which children gather a certain amount of English vocabulary, learn many poems, songs, count rhymes, etc. This form of conducting lessons creates favorable conditions for mastering language skills and speaking skills. The ability to rely on game activity allows you to give a natural impetus to speech in a foreign language, to make even the simplest phrases interesting and meaningful. Playing in the teaching of a foreign language is not contrary to the educational activity, but organically connected with it. Games in direct educational activities should not be episodic and isolated. An end-to-end game technique that integrates and integrates other activities is needed in the language learning process. The game methodology is based on creating an imaginary situation and assuming a certain role by the child or the teacher. Educational games are divided into situational, competitive, rhythmic-musical and artistic. To situations include role-playing games that simulate communication situations for one reason or another. Role-playing is a game activity in which children play certain roles, various life situations are played, for example: seller-buyer, doctor-patient, actor and his fans, etc. They in turn are divided into games of a reproductive nature, when children reproduce a typical, standard dialogue, apply it to a specific situation, and require the use and modification of various models. Standard dialog boxes are: Show me (show) - when the teacher names the subject and the child must go to the card with the image of the desired word and point to it.

LITERATURE ANALYSIS AND METHODOLOGY

1 Total Physical Response (TPR):

Total Physical Response (TPR) is a teaching method that involves using physical movements and gestures to help students understand and remember new vocabulary and grammar structures. This method is particularly effective with young learners, as it allows them to learn through active participation and kinesthetic learning. Teachers can use TPR to introduce new vocabulary, practice language structures, and engage students in interactive language activities.

2. Storytelling:

Storytelling is a powerful tool for teaching English to young learners, as it helps them develop their listening and speaking skills while also fostering their imagination and creativity. Teachers can use picture books, flashcards, or puppets to tell stories in English and engage students in interactive storytelling activities. By incorporating storytelling into English lessons, teachers can create a rich language environment that promotes language acquisition and cultural understanding.

3. Games and Activities:

Incorporating games and activities into English lessons can make learning more enjoyable and effective for young learners. Games such as bingo, memory matching, and word puzzles can help students practice vocabulary and grammar in a fun and engaging way. Teachers can also organize role-playing activities, scavenger hunts, and group projects to promote collaboration, communication, and critical thinking skills among young learners.

4. Songs and Chants:

Using songs and chants in English lessons can help young learners improve their pronunciation, rhythm, and intonation. Teachers can choose age-appropriate songs with simple lyrics and catchy melodies to engage students and help them remember new language structures. By incorporating music into English lessons, teachers can create a lively and interactive learning environment that enhances students' language skills and cultural awareness.

5. Visual Aids:

Visual aids such as flashcards, posters, and videos can enhance young learners' understanding of English vocabulary and grammar. Teachers can use visual aids to introduce new concepts, stimulate discussion, and reinforce learning in a visual and interactive way. By incorporating visual aids into English lessons, teachers can cater to different learning styles and engage students in meaningful language activities.

6. Artistic or creative games.

This is a type of activity that is on the border between play and artistic creation, and the path to it lies with the child through the game. They, in turn, can be divided.

-Dramatization (that is, staging small scenes in English) "In the forest" - for example: a chanterelle and a bear meet in the forest and play a little dialogue (Hello! I am a fox. I can run. I like fish); "Little Red Riding Hood" and others.

-Delicate games, for example, graphic dictation, painting a picture, etc. Coloring pictures is a relaxing, not always informative, but very common activity. For example, you can show a finished picture. When the child learns the contour, the teacher repeats this word many times, names the details. So we base the new language on what the child has done. Graphic dictation for example: in the classroom, children are told what color to paint, what color to give to the children, and then they compare the resulting images with the picture dictated by the teacher.

When choosing or inventing a game to be included in the lesson, you must follow the following rules:

- Before starting the game, answer the following questions: what is the purpose of the game, what should the child learn in it? What speech act should he perform? Does the child know how to make such a statement, are there additional difficulties?
- After answering these questions, try to become your own child and come up with an interesting situation in which a statement based on such a model could appear.

- Think about how to describe this situation to the child in such a way that he immediately accepts it

Enjoy playing with your child or yourself!

7. Audio fairy tales for learning English

When the vocabulary of a preschool child reaches a few dozen words, you can directly diversify educational activities with the help of audio fairy tales in English. Audio stories can be divided into:

8. Pure audio stories.

Audio stories are a great help in learning English for children. First, English short stories are good. For example, with children you can listen to stories like "Three Kittens", "Three Little Pigs" or "Too Many Daves". The essence of the audio story must be clear, otherwise the child will quickly lose interest. Direct educational activity without interest, it will not be very effective and efficient.

9. Audio stories are combined with illustrative material

During the audio fairy tale, children look at the pictures together with the teacher and at the same time pronounce the words.

10. Audio stories and "total immersion" method.

To make listening to English audio fairy tales more interesting, you can use one of the methods of fairy tale therapy - drawing a fairy tale. But drawing while listening works if the plot of the story is at least a little familiar to the child. Therefore, when the story is heard for the second or third time, the children are given a pen and paper. The truth is that drawing while listening is a process that affects the deep skills of simultaneous perception and reproduction of information. In the process of drawing, the child forms associative connections with what he hears. Voluntarily or involuntarily, foreign words related to the plot depicted in the picture are remembered. On the way, it should be noted that he has the ability to listen and draw what he hears at the same time. Most babies between four and five years old do not have the ability to quickly reproduce the information they hear. But by the age of six, children who regularly listen and reproduce what they hear in the form of repetition, drawing, application, etc, develop the ability to listen, hear,

11. Videos for learning English

The purpose of the video film is to learn English by preschoolers and young children in a communicative way. The program materials are interesting for the child, but at the same time educational. Children learn English through play and learning about the world around them. Lexical and grammatical material is introduced in an entertaining way. It not only introduces the vocabulary, but also clearly shows the actions that can be performed with certain objects, which helps to quickly memorize words and develop simple conversational skills in a foreign language. The presence of a native speaker helps in the successful acquisition of phonetic material.

12. Cartoons in English

One of the best assistants in teaching English. Children love cartoons and enjoy watching them back to back. Therefore, cartoons in English help to solve many problems of teaching children a foreign language at the same time: • the child does not have the question "why learn these words"; • he is interested in watching cartoons and likes to repeat the phrases of the characters; • cartoons help the child not only to study and learn new words, but also to learn the sounds of English speech; • repetition - if a child likes a cartoon, he is ready to watch the same cartoon over and over until he learns it by heart. To teach children a foreign language, video clips should be specially selected, preferably animated songs and cartoons for children 2-3 years old (for example, videos about Maisy Mouse). It will be much easier for a child to understand such cartoons - due to the presence of topics - accountancy, animal names, etc. and a leisurely pace. Thus, the game The game is focused on the zone of proximal development and combines the pedagogical purpose with the motive of activity attractive for the child. The peculiarity of teaching English to preschool children is that it is not just sitting at the table and flipping through books and notebooks. The process should not be boring and children should strive for knowledge themselves. Children think clearly, take everything literally, speak in simple sentences. If the teacher explains something, he should be clear, give an example. Therefore, English is a game for preschoolers

and schools. Only through this form, you can achieve positive results and form a positive attitude towards a foreign language in a child. Educational forms should be able not only to master as many lexical units as possible, but also to cultivate interest in the subject, to develop the child's communication skills and to express his thoughts. In the competence of the child, it is important to achieve certain qualities of mastering the material, which will allow to provide the child with a minimum amount of money, which will take on the further growth of language units, their situational and meaningful use.

13. Rhythmic music games.

Rhythmic music games are any traditional games, such as dances with a choice of partners, which help not only to master communication skills, but also to improve the phonetic and rhythm-melodic aspects of speech and immerse yourself in the spirit of the language, for example: "Nuts and May", "What is your name", "I like my friends", "Heard, shoulders, knees and toes" and others.

14. Competitive vocabulary and literacy.

Competitive vocabulary and literacy in them, the winner has the best knowledge of language materials. These are all kinds of crosswords, "auctions", games printed on the table with linguistic tasks, following commands. Crosswords can be on any topic: animals, fruits, vegetables, furniture, toys, etc. The commands are different. In the classroom, children can play a game: "Simon says" - the purpose of this game is to develop cognitive interests. Children stand next to the teacher. The children's task is to follow the teacher's orders. For example: Hands up! Sit down! Jump! Run! And so on. Lexical materials on various topics are used during this game.

In conclusion.

It is necessary to say that the role of preschool and school education is important in the development of our children. We need to provide them with modern technologies and modern education system. Pre-school education is of great importance for the development of the roots of every person in the society, that is,

for them to grow up as children worthy of their motherland and strong individuals in the future. We need to pay more attention to the education of our children, create modern conditions, and help them learn through new methods. Learning foreign languages is also important for children to open the door to new opportunities in the future, for them to become skilled workers, and for them to mature into individuals who are beneficial to the whole society. That's why we teach our children from a young age, make them interested in reading, don't forget every child in our society, deal with children who have difficulty organizing, draw their attention with various interesting games, regularly encourage them while teaching foreign languages, this is the first step for their future education we are not mistaken. Teaching English to young learners requires a combination of effective teaching methods, creativity, and flexibility. By incorporating Total Physical Response (TPR), storytelling, games and activities, songs and chants, and visual aids, artistic and creative games, videos, cartoons, audios into English lessons, teachers can create a dynamic learning environment that promotes language development, student engagement, and cultural understanding. With the right strategies and techniques, teachers can inspire young learners to develop their language skills with confidence and enthusiasm.

REFERENCES

1. Brown H.D. 2007 Principles of Language Learning and Teaching. Longman
2. Bland, J. (2015b). Oral storytelling in the primary English classroom. In J. Bland (Ed.), Teaching English to 3. Young Learners. Critical Issues in Language Teaching with 3–12 Year Olds. London: Bloomsbury Academic.
4. Emmer, E. T., & Stough, L. M. (2001). Classroom management: A critical part of educational psychology, with implications for teacher education. Educational Psychologist, 36(2), 103-112.
5. Astafieva MD Vacation for children learning English. - M.: Mozaika-sintez, 2009.
6. Galskova ND Nikitenko ZN Theory and practice of teaching foreign languages. primary school: methodological guide.- M.: Airis-press, 2004.

7 Guseva LP We play, teach, master - we want to know English. - Rostov n / a: Phoenix, 2009.

8.N.B.Avezova Methods of teaching English to young learners.2022.

9.Ozoda,Shaxrizoda Maxkambayeva,Methods of teaching English to preschool children and methods of learning English for children .2022

SPORT MASHG'ULOTDAN KEYINGI TIKLANISH JARAYONI (GANDBOL SPORT TURI MISOLIDA)

Qosimov Sherzod G'anijonovich

E-mail: s7218707@gmail.com

Annotatsiya: *Jismoniy tarbiya darslari va gandbol sport to'g'arak mashg'ulotlari vaqtida turli xil jismoniy mashqlar hamda yuklmalarni bajaragan sportchi o'quvchilar mashg'ulot so'ngida tiklanish mashqlarini bajarishi, uning jarayonlari, qay darajada muhim ahamiyatga ega ekanligi haqida ma'lumotlar ko'rsatilgan.*

Kalit so'zlar: *Inson tanasi, tiklanish, gomeostaz, jismoniy mashqlar, biokimyoviy, fiziologik, anatomik, tiklanish jarayoni, superkompensatsiya.*

Inson tanasi o'zini o'zi ta'minlaydigan va o'zini tiklaydigan tizimdir. Bu ikki tushuncha o'zaro bog'liq. Tanadagi barcha jarayonlar odatdagi sur'atda (gomeostaz deb ataladi) o'tganda, ma'lum muozanat nuqtsi mavjud. Masalan, bu dam olish holati. Biror kishi faol ravishda mashq qilishni boshlaganda, uning tanasi birxil normal barqaror holatni ta'minlash uchun barcha zaxiralardan foydalanadi, ammo mashq paytida.

Jismoniy mashqlardan so'ng, tana jismoniy ish uchun sarflangan juda ko'p zaxiralarni tiklaydi. Bu yukdan oldin bo'lgan dastlabki biokimyoviy, fiziologik va anatomik holatni tiklaydi. Shuning uchun, mashqdan keyin kuchni qanday

tiklashni tushinish uchun tananing o'z resurslarini yangilash uchun nima kerakligini bilish kerak.

Xususan, zarur elementlardan biri sog'lom uyqu. Tabiat hamma narsaga, shu jumladan tananing qattiq jismoniy ishlarga moslashish qobiliyatiga ega.

Imkoniyatlar yoqasida mashq qilish (yoki gandbolchilar muvaffaqiyatsizlikka yo'liqishadi) bizning tanamizda mushaklarning o'sishi bilan namoyon bo'ladigan moslashish jarayonini faollashtiradi.

Gandbolchilar tanasiga mashg'ulotlar va raqobatbardosh yuklarning ta'siri nafaqat o'ziga xos, balki xilma-xil bo'lib, ularning darajasi qanchalik baland bo'lsa, turli xil tiklash vositalarini ishlatish shunchalik shoshilinch bo'ladi.

Agar o'quv mashg'ulot vazifasi haddan tashqari yoki asossiz bo'lsa, uning ta'siri salbiy bo'lishi mumkin va haddan tashqari ishlarga, ortiqcha ishlarga, olib keladi.

Odatda ikkita holat ajralib turadi: patologik holatdan oldingi holat sifatida qaraladigan umumiy charchoq va ularda patologik o'zgarishlarni keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan bir yoki bir nechta tizim yoki organlarning haddan tashqari siqilishi.

Ba'zi tadqiqotchilar haddan tashqari kuchlanishni (birinchi navbatda asab tizimini) o'ylashadi. Ortiqcha ovqatlanish, shuningdek, haddan tashqari charchash nisbatan qisqa muddatli va surunkali bo'lishi mumkin, bu esa tegishli davolanish choralarini, shu jumladan terapevtik tadbirlarni talab qiladi.

Qayta tiklash jarayonlarini quydagilarga bo'lish mumkin: a) Bir mashg'ulotdagi mashqlar orasidagi dam olish oralig'ida yuzaga keladigan hozzirgi tiklanish; b) Dars tugashi bilanoq yuzaga keladigan shoshilinch tiklanish (masalan, kislarod qarzini to'lash); s) Mashg'ulot yukidan keyin uzoq vaqt davomida kuzatilgan tiklanishning kechikishi; d) Stressni tiklash- surinkali ortiqcha yukni tiklash.

Jismoniy aqliy mehnat intensiv mashqlar va musobaqalardan so'ng tiklanish tabiiy ravishda amalga oshiriladi, ammo turli xil vositalar yordamida uni sezilarli

darajada tezlashtirish mumkin. Qayta tiklanish davri tananing va butun tananing individual funksialarni normallashtirish bilan tavsiflanadi.

Qayta tiklash ishlari asosan ikkita vaziyatda amalga oshiriladi:

- 1) Raqobat sharoitida, keyingi bosqich uchun maxsus jismoniy va aqliy tayyorgarlikni imkon qadar tez va to'liq tiklashni ta'minlash zarur bo'lganda;
- 2) Kundalik o'quv jarayonida, uning ajralmas qismi-charchoq bilan bog'liq bo'lgan umumiy va maxsus mehnat qobiliyatini takomillashtirish jarayonida.

Reabilitatsiya tadbirlari tizimida uchta guruh mablag'larini ajratish odatiy holdir: pedagogik, biomedikal va psixologik.

Gandbolchilarni musobaqadan oldingi tayyorgarligida jismoniy tiklash vositalaridan tabaqalashtirilgan foydalanish taktikasi va metodologiyasi jismoniy tiklanish vositalarining harakat yo'nalishini va qurilish mashqlari va musobaqalar jarayonlarining xususiyatlarini hisobga olgan holda rejalashtirilishi kerak:

Kunduzgi rejimda ikki martalik o'quv mashg'ulotlari paytida, keyingi darsgacha bo'lgan dam olish davomiyligi 5-6 soat yoki undan kam bo'lganda, yoki keyingi darsgacha bo'lgan dam olish davomiyligi 3-5 soat yoki undan kam bo'lgan kun rejimda musobaqalar paytida jismoniy mashqlar vositalaridan foydalanish kerak.

Yo'naltirish- tonik; Mashg'ulot yoki musobaqalar kunining oxirida shuningdek faol dam olish kunidan oldin, keyingi 12 soat yoki undan ortiq yuklanmaguncha dam olish vaqti bilan restovrativ choralar faqat tasalli yo'nalishda qo'llanilishi kerak;

Samaradorlikni oshirish uchun jismoniy tiklanish vositalarini yakka tartibda va birgalikda (bir nechta vositalardan foydalangan holda) qo'llash kerak, ularning organizmga ta'sirining bir tamonliligining kuzatish kerak.

Raqobat oldidan tayyorgarlik bosqichidan va malakali gandbolchilarni musobalar davomida harakatlar yo'nalishiga qarab va kunlik rejimda raqobatbardosh yuklarni taqsimlash xususiyatlariga muvofiq rejalashtirilgan jismoniy tiklanishni qo'llash, sportchilarning tanasini tiklash jarayonlarini boshqarish samaradorligini sezilarli darajada oshirishga imkon berdi, ularning

ishlashi, haddan tashqari yuklanish va shikastlanishlarning oldini olish ahamiyatlidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Практикум по гигиены физической культуры и спорта. Москва-1985.
2. Карпман А. <<Спортивная медицина>> Москва. Медицина-1988.
3. Саломатлик. Оммобоп медицина Энциклопедияси. 1995.

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АУДИОВИЗУАЛЬНЫХ МАТЕРИАЛОВ В ФОРМИРОВАНИИ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧАЩИХСЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ

Рахмаджонова Нозима Бахтиержон кизи

rahmadjonovan@gmail.com

Наманганский государственный педагогический институт, магистрант

Аннотация: В данной статье представлена методика, основанная на аудиовизуальном подходе, направленная на формирование речевой компетенции учащихся на уроках русского языка как иностранного (РКИ). Даются взгляды и мнения ученых об аудиовизуальном методе. В рамках методики предлагается использование разнообразных аудио- и видеоматериалов, таких как аутентичных записи разговоров, видеоролики аудиокниги и другие ресурсы, чтобы представить учащимся реальные ситуации использования русского языка. В статье описываются основные принципы и ряд преимуществ аудиовизуального метода и подтверждается его эффективность в формировании речевой компетенции учащихся на уроках РКИ. В заключение, статья рекомендуется преподавателям РКИ, для использования аудиовизуального метода при формировании речевой компетенции учащихся на уроках РКИ.

Ключевые слова: *Аудиовизуальный метод, коммуникативный подход, инновационные технологии, речевая компетенция, средства обучения, мотивация, аутентичный материал, контекстуальное изучение, мультимодальный подход*

FEATURES OF USING AUDIOVISUAL MATERIALS IN FORMING STUDENTS' SPEECH COMPETENCE WHEN TEACHING RUSSIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Nozima Rakhmadjonova Bakhtiyorjon qizi

rahmadjonovan@gmail.com

Namangan State Pedagogical Institute, master's student

Abstract: *This article presents a methodology based on the audiovisual approach, aimed at the formation of students' speech competence in the lessons of Russian as a foreign language (RFL). The views and opinions of scientists on the audiovisual method are given. As part of the methodology, the use of a variety of audio and video materials, such as authentic recordings of conversations, videos, audiobooks and other resources, is proposed to present students with real situations of using the Russian language. The article describes the basic principles and a number of advantages of the audiovisual method and confirms its effectiveness in the formation of students' speech competence in Russian as a foreign language lessons. In conclusion, the article is recommended to teachers of Russian as a foreign language for the use of the audiovisual method in the formation of students' speech competence in Russian as a foreign language lessons.*

Keywords: *Audiovisual method, communicative approach, innovative technologies, speech competence, teaching aids, motivation, authentic material, contextual study, multimodal approach*

Введение

В заявлении Президента Республики Узбекистан Шавката Миромоновича Мирзиёева для прессы по итогам российско-узбекистанских переговоров от 19 октября 2018 года было сказано: «Великая русская культура всегда была и будет неотъемлемой частью духовной жизни узбекского общества» [1]. Из этого следует, что в настоящее время существует настоятельная необходимость в глубоком исследовании русского языка и русской культуры, в связи с чем большое значение приобретает исследование речевой компетенции русского языка.

В настоящее время существуют проблемы, связанные с формированием речевой компетенции учащихся на уроках РКИ. К сожалению, речь детей часто бедна из-за того, что у них нет потребности не только на родном языке и на языке, изучаемом как иностранный. Речь - это, прежде всего, общение, то есть понимание людьми друг друга. Но современная методика в основном развивает монологическую речь, а умение слушать и слышать собеседника не формируется. Для того чтобы достичь хорошего результата, учитель должен устраивать полный методический процесс, где есть решения на все сложности. При таких обстоятельствах методические приемы помогают учащимся легче ориентироваться на составление диалога, а также дают возможность ощущать русский язык в своей речи.

Речевая компетенция является ключевым элементом языковой грамотности и имеет решающее значение для эффективного и свободного общения на родном языке или на языке, изучаемом как иностранный.

По словам М. П. Манаенкова, речевая компетенция – это свободное практическое владение речью на данном языке, умение говорить правильно, бегло и динамично как в диалоге, так и в виде монолога, хорошо понимать слышимую и читаемую речь, включая умение производить и понимать речь в любом функциональном стиле; является неотъемлемой составной частью культуры индивида [2, 30].

Как всем известно, важным аспектом развития речевой компетенции учащихся на уроках РКИ является коммуникативный подход, основанный на активном взаимодействии обучающихся и развитии их практических навыков использования русского языка в реальных коммуникативных ситуациях. Основное внимание здесь ориентированно на совершенствование навыков говорения и понимания на слух. На наш взгляд, применение новейших интерактивных технологий и современных методов обучения может значительно повысить эффективность формирования речевой компетенции учащихся на уроках РКИ.

На современном этапе развития методики многими исследователями показаны преимущества аудиовизуального метода в достижении высокого уровня обучения учащихся.

Так как мы живем в XXI веке, веке техники и технологии, нам необходимо использовать инновационные технологии обучения при изучении иностранного языка.

Аудиовизуальный метод – это метод обучения, который включает в себя многократное прослушивание и проговаривание языковых структур и речевых моделей, в процессе обучения это приводит к автоматизации полученных навыков [3, 25].

Аудиовизуальный метод получил широкое распространение в странах Европы. Основателями этого метода являются П. Губерина и Р. Ренар. Они считали, что основой и главным средством обучения должны быть озвученные диалоги в литературно-разговорном варианте [4]. Просмотр фильмов, видеоматериалов и мультфильмов на русском языке способствует адаптации к языку и постепенно влияет на разговорную речь учащихся. Это говорит о том, что просмотр фильмов, видеоматериалов, мультфильмов на изучаемом языке способствует адаптации к этому языку и постепенно влияет на разговорную речь.

Как отмечал А.С. Лурье, аудиовизуальный метод относится к числу методов обучения с яркой коммуникационной направленностью [5, 9]. Основная

задача аудиовизуального метода заключается в установлении тесной связи с помощью слуховых и зрительных аппаратов с изучаемым иностранным языком.

По мнению А.Н. Щукина, он часто используется с целью наиболее быстрого вхождения учеников в сферу общения с носителями языка [6]. При помощи аудиовизуального метода учащиеся постепенно начинают осваивать ту сферу, в которой взаимодействуют с носителями языка.

По словам ученых, аудиовизуальный метод расширяет возможности усвоения иностранного языка и является одним из подходов, активно использующим зрительные и слуховые материалы для освоения языка. Рассмотрим основные принципы и преимущества аудиовизуального метода:

1. Мультимодальный подход:

Аудиовизуальный метод применяет одновременно аудио и видеоматериалов для представления и объяснения лексики, грамматики и фонетики русского языка. Это позволяет студентам использовать не только слуховую информацию, но также работать с зрительными образами и жестами для лучшего понимания и запоминания.

2. Аутентичный материал:

Аудиовизуальный метод внедряет использование реальных аутентичных материалов, таких как фильмы, сериалы, видео уроки, аудиозаписи. Это помогает учащимся погрузиться в реальную русскую речь, лексику и культурные особенности.

3. Активные методы обучения:

Аудиовизуальный метод включает активное взаимодействие учащихся с материалами через прослушивание и просмотр. Это может включать задание на понимание, обсуждение прослушанного материала, что активизирует развитию устной и письменной речи.

4. Контекстуальное изучение:

Аудиовизуальный метод помогает студентам познакомиться с русским языком и культурой через экран, предоставляя различные ситуации и контексты использования языка. Это помогает расширить словарный запас без

необходимости использования словарей. Контекстуальное изучение способствует более естественному и глубокому пониманию языка.

5. Мотивация и заинтересованность:

Аудиовизуальные материалы могут создать более интересную обучающую среду, что помогает концентрировать внимание и стимулировать мотивацию учащихся в процессе изучения русского языка. Визуальные и звуковые элементы могут сделать учебный процесс более привлекательным и увлекательным.

Важно отметить, что аудиовизуальный метод не является универсальным и должен быть адаптирован к индивидуальным потребностям учащихся и целям изучения русского языка. Кроме того, для достижения полноценного владения языком необходимо дополнять аудиовизуальный метод другими формами практики, такими как общение с носителями языка, письменные и устные упражнения и т.д.

Заключение

В ходе работы было выяснено, что формирование речевой компетенции является ключевой задачей в процессе обучения русскому языку как иностранному, так как речь является основным инструментом коммуникации.

Таким образом, данная работа имеет важное практическое значение для учителей РКИ, студентов и всех, кто интересуется развитием языковой компетенции в условиях современного мира.

Использованная литература

1. Заявление Президента Республики Узбекистан Шавката Миромоновича Мирзиёева для прессы по итогам российско-узбекистанских переговоров от 19 октября 2018 года // Сайт исполнительного комитета Содружества независимых государств (Электронный ресурс) – URL: <https://cis.minsk.by/news/10043/gosudarstvennyj-vizit-prezidenta-rossijskoj-federacii-v-respubliku-uzbekistan> (дата обращения 02.11.2023).

2. Манаенкова М. П. Речевая компетенция в контексте личностно-профессиональных компетенций студента // Психолого-педагогический журнал Гаудеамус. - 2014. - №1 (23). - С. 28-32.
3. Гринюк, Г., & Семенчук, Ю. (2006). Этапи формування іншомовної комунікативної компетенції у студентів економічних спеціальностей. Іноземні мови. Київ: 2019, 22–27.
4. Гез, Н. История зарубежной методики преподавания иностранных языков. Москва: Академия, 2008.
5. Лурье, А. О комплексном использовании технических средств при обучении иностранным языкам в языковых вузах. Комплексное применение технических средств при обучении иностранным языкам с целью интенсификации учебного процесса в языковых вузах, М.: 1991, 5–12 с.
6. Щукин, А. Современные интенсивные методы и технологии обучения иностранным языкам. – Москва: Филоматис, 2010.

INGLIZ TILINI ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARDA O'RGATISH

Valijanova Nafosatxon Otabek qizi

Namangan davlat universiteti Ingliz filologiyasi

Xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi XTA-AU-21 guruh talabasi

valijonovanafosat@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ingliz tilini o'qitishda zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning asosiy afzalliklaridan biri bu o'qitishni shaxsiylashtirish qobiliyatidir. Onlayn platformalar, interaktiv o'yinlar va multimedia resurslari kabi vositalar yordamida o'qituvchilar har bir talabaning individual ehtiyojlari va o'rganish uslublarini qondirishlari mumkin. Bu o'quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: Zamonaviy ta'lim, media, o'qish, yozish, tinglash, o'qituvchilar, talabalar, muvaffaqiyat, viktorinalar, interfaol mashqlar.

Аннотация: В данной статье одним из основных преимуществ использования современных образовательных технологий в обучении английскому языку является возможность персонализации обучения. С помощью таких инструментов, как онлайн-платформы, интерактивные игры и мультимедийные ресурсы, учителя могут удовлетворить индивидуальные потребности и стили обучения каждого ученика. Это поможет сделать процесс обучения более интересным и эффективным.

Ключевые слова: Современное образование, средства массовой информации, чтение, письмо, аудирование, учителя, ученики, успехи, викторины, интерактивные упражнения.

Abstract: In this article, one of the main advantages of using modern educational technologies in teaching English is the ability to personalize teaching. With tools such as online platforms, interactive games and multimedia resources, teachers can meet the individual needs and learning styles of each student. This will help make the learning process more interesting and effective.

Keywords: Modern education, media, reading, writing, listening, teachers, students, success, quizzes, interactive exercises.

Ingliz tilini zamonaviy ta'lim texnologiyalarida o'rgatish bugungi raqamli davrda tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Texnologiyaning rivojlanishi bilan o'qituvchilar talabalar uchun ta'lim tajribasini yaxshilaydigan keng ko'lamlı vositalar va resurslardan foydalanish imkoniyatiga ega. Ingliz tilini o'rgatishda texnologiyani joriy etishning yana bir afzalligi talabalarning o'z til ko'nikmalarini sinfdan tashqarida mashq qilish imkoniyatidir. Til o'rganish ilovalari, virtual reallik simulyatsiyalari va ijtimoiy media platformalari kabi onlayn resurslar talabalarga ingliz tilida o'qish, yozish, tinglash va gapirishni mashq qilish uchun qo'shimcha imkoniyatlar beradi. Bundan tashqari, zamonaviy ta'lim texnologiyalari o'qituvchilarga talabalarning muvaffaqiyatini yanada samarali baholashga yordam beradi. Onlayn viktorinalar, interfaol mashqlar va avtomatlashtirilgan baholash tizimlari o'quvchilar faoliyati haqida tezkor fikr-mulohazalarni taqdim etishi

mumkin, bu esa o'qituvchilarga talabalar qo'shimcha yordam yoki ko'rsatmalarga muhtoj bo'lgan sohalarni aniqlash imkonini beradi. Zamonaviy ta'lim texnologiyalarining asosiy afzalliklaridan biri - interfaol o'quv platformalarining mavjudligi. Ushbu platformalar o'qituvchilarga turli xil o'rganish uslublariga mos keladigan qiziqarli va interaktiv darslarni yaratishga imkon beradi.

Moslashuvchan ta'lim texnologiyalari har bir talabaning kuchli, zaif tomonlari va yutuqlaridan kelib chiqqan holda o'rganish tajribasini shaxsiylashtirish uchun sun'iy intellekt algoritmlaridan foydalanadi. Ushbu texnologiyalar yaxshilanishi kerak bo'lgan sohalarni aniqlash va moslashtirilgan mashqlar yoki resurslarni tavsiya qilish uchun o'quvchilarning ishlash ma'lumotlarini tahlil qilishi mumkin. Ingliz tilidagi ta'limga moslashtirilgan ta'lim texnologiyalarini kiritish orqali o'qituvchilar o'quvchilarga individual yordam ko'rsatishlari mumkin. mtiyozlarga qaramay, pedagoglar uchun texnologiyadan mazmunli va maqsadli foydalanish muhim ahamiyatga ega. O'qituvchilar o'zlarining ta'lim maqsadlari va vazifalariga mos keladigan texnologiya vositalarini diqqat bilan tanlashlari va birlashtirishlari kerak. Bundan tashqari, o'qituvchilar raqamli resurslardan foydalanishda talabalarga to'g'ri yo'l-yo'riq va yordam berishlari juda muhimdir. Google Docs, Microsoft Teams va Zoom kabi onlayn hamkorlik vositalari masofaviy o'qitish uchun muhim vositalarga aylandi. Ushbu platformalar talabalarga guruh loyihalarida hamkorlik qilish, muhokamalarda qatnashish va tengdoshlari va o'qituvchilaridan fikr-mulohazalarni olish imkonini beradi. O'qituvchilar bu vositalardan tengdoshga o'zaro muloqotni osonlashtirish, hamkorlikda o'rganishni rag'batlantirish va o'quvchilarning til bilish darajasi bo'yicha o'z vaqtida fikr-mulohazalarini taqdim etish uchun foydalanishlari mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ingliz tilini zamonaviy ta'lim texnologiyalarida o'qitish ham o'qituvchilar, ham talabalar uchun ko'plab afzalliklarni beradi. Texnologik vositalardan samarali foydalanish orqali o'qituvchilar tobora raqamli dunyoda tilni bilish va ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradigan qiziqarli o'quv tajribalarini yaratishi mumkin. Onlayn hamkorlik

vositalari va moslashtirilgan ta'lim texnologiyalarini o'z o'qitish amaliyotiga integratsiyalash orqali o'qituvchilar turli xil o'quvchilarga mos keladigan qiziqarli va samarali darslarni yaratishi mumkin. Texnologiyalar rivojlanishda davom etar ekan, o'qituvchilar o'z o'quvchilariga ingliz tili bo'yicha eng yaxshi ta'lim berishlarini ta'minlash uchun ta'lim texnologiyalaridagi so'nggi tendentsiyalar va innovatsiyalardan xabardor bo'lishlari juda muhim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Rixon, S. Young learners of English: Some research perspectives. Harlow, UK: Longman, 1999
2. Feng Wang, Applying Technology to Inquiry-Based Learning in Early Childhood Education [J]. Early Childhood Educ
3. Bekmuratova U.B. "Ingliz tilini o'qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish" mavzusida referat.2014.
4. Xoshimov O., Yoqubov I. Ingliz tili o'qitish metodikasi. T., - 2003
5. U.Q. Maktabgacha ta'lim tizimida xorijiy tillarni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlari va unda interfaol usullardan foydalanishning imkoniyatlari. Zamonaviy ta'lim jurnali. -T., 2014
6. <http://www.my.gov.uz>.
7. [w.w.w.ziyouz.com](http://www.ziyouz.com) kutubxonasi
8. w.w.w.wikipedia.uz

DIDAKTIKA – PEDAGOGIK NAZARIYA SIFATIDA

Jaloliddinova Zeboxon Shuxrat qizi

*Namangan Davlat Pedagogika Instituti, Pedagogika fakulteti, Pedagogika yo'nalishi
2-bosqich talabasi*

jaloldinovazeboxon@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada didaktika atamasi, uning predmeti, tamoyillari, kategoriyalari va formulalari, didaktikaning pedagogika fani sohasidagi o'rni va ahamiyati, didaktikaga doir atamalar haqida fikr yuritilgan.*

Kalit soʻzlar: *Didaktika, didaktikaning predmeti, didaktik tamoyil, didaktikaning vazifasi, didaktika kategoriyalari, didaktik formula, Y.A.Komenskiy, V.Ratke*

Аннотация: *В данной статье рассматривается термин дидактика, ее предмет, принципы, категории и формулы, роль и значение дидактики в педагогической науке, мысли о дидактике*

Ключевые слова: *Дидактика, предмет дидактики, дидактический принцип, задача дидактики, дидактические категории, дидактическая формула, Я.А.Коменский, В.Ратке*

Abstract: *This article discusses the term didactics, its subject, principles, categories and formulas, the role and importance of didactics in the science of pedagogy, and thoughts about didactics*

Key words: *Didactics, subject of didactics, didactic principle, task of didactics, didactic categories, didactic formula, Ya.A.Komensky, V.Ratke*

Insonning hayotida oʻqitish har doim juda muhim ahamiyat kasb etgan. Uzoq vaqt davomida taʼlimni nazariy tashkil etish va oʻrganish ishlari olib borilmadi. Shuning uchun oʻz nazariyasiga ega boʻlmadi. Faqatgina XVII asr bu sohaga oʻzgarishlar olib keldi va taʼlim alohida nom oldi. Tarixda ilk marotaba didaktik faoliyatning ilmiy asoslangan tizimga asos solindi.

Didaktika pedagogikaning mustaqil tarmogʻi boʻlib, unda taʼlim-tarbiya nazariyasi, yaʼni, taʼlimning maqsadi, mazmuni, qonuniyatlari, tamoyillarini ishlab chiqish bilan shugʻullaniladi. Didaktika pedagogikada taʼlim jarayonining umumiy qonuniyatlarini oʻrganuvchi qismi hisoblanadi.

Didaktika yunoncha soʻzdan olingan boʻlib, “didasko” – oʻqitish, “didaskal” – oʻrgatuvchi degan soʻzlardan kelib chiqqan^[1]

Didaktika taʼlim jarayoni mazmuni, qonuniyat avamoyillari shakli, metod va vositalarini ilmiy asoslab beruvchi taʼlim nazariyasi boʻlib, pedagogikaning alohida sohasi hisoblanadi.

“Didaktika” atamasini ilk marta nemis pedagogi V.Ratke (1571-1635) fanga kiritgan. Didaktikaning fundamental ilmiy asoslari birinchi bor Ya.A.Komenskiy tomonidan ishlab chiqilgan. U 1657-yilda chex tilida “Buyuk didaktika” asarini yozgan. Yan Amon Komenskiy esa didaktikaga “Hammani hamma narsaga o’rgatish san’ati” deb ta’rif beradi. Ushbu atama ilk bora nemis pedagogi Wolfgang Ratke 1613-yilda “Didaktika yoki ta’lim san’ati” deb nomlangan ma’ruzasida qo’llagan edi. Didaktika “nimaga o’qitish”, “nimani o’qitish”, “qanday o’qitish”, “qayerda o’qitish” shunga o’xshash savollarga javob izlaydi.^[2]

Didaktikaning predmeti bu ta’lim-tarbiya sharoitida muallimning rahbarligi ostida amalga oshiriladigan o’quv jarayonidir. Didaktikada ana shu jarayonlarning qonuniyatlarini tadqiq qilinadi, har xil tipdagi ta’lim-tarbiya muassasalarida u yoki bu darajada beriladigan ta’lim mazmunini belgilashning ilmiy asoslari, o’qitish vositalari va metodlarining samaradorligini oshirish yo’llari hamda ta’limning tashkiliy shakllarini ishlab chiqadi.

Yaqin va O’rta Sharqdagi al-Xorazmiy, al-Qindiy, al-Forobiy, al-Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Umar Xayyom kabi mutafakkirlar ilmiy didaktikaga asos solgan bo’lsalar, Ya.A.Komenskiy, shveytsariyalik pedagog I.G.Pestalossi, nemis pedagogi A.Distreglar Yevropada didaktikaning rivojlanishiga o’z hissalarini qo’shishdi.^[3]

Didaktikaning predmeti ta’lim jarayoni va uning qonuniyatlaridir. Didaktika o’ziga xos tadqiqot sohasiga va tadqiqot predmetiga ega bo’lganidek, uning o’ziga xos tushunchalar turi ham mavjuddir. Har bir tushuncha ma’lum didaktik hodisaga taalluqli bo’ladi va ular vositasida didaktik hodisalarning asosiy belgilari umumlashtiriladi. Bundan chiqdi shuni aytib o’tish joizki, didaktik tushunchalar pedagogik fikrlash shakli, shuningdek, didaktik hodisalarni bilish, tadqiq qilish, bayon qilish hamda amaliyotda foydalanish vositalaridir.^[4]

Ta’limning didaktik tamoyili bu – ta’limning umumiy maqsad asosida birlashtirib va qonuniyatlar asosiy mazmunidan kelib chiqqan holda ushbu jarayon tashkil qilish va olib borishdir.

Ta'lim qoidalari bu – pedagogik faoliyatning didaktik tamoyillaridan kelib chiqqan holda ma'lum bir maqsadga erishish jarayonidir. Ta'lim qoidalari u yoki bu tamoyildan kelib tashkil etilgan bo'ladi.

K.P.Ushinskiy ta'kidlaganidek, qoidani bir varoq oq qog'ozga ham yozish mumkin, bir necha yuzlab tom kitoblarga ham. Lekin biz uning nazariy, ilmiy, metodik tomonini o'rganishimiz lozimki, shunda har qanday pedagogik vaziyatga aniq baho berishimiz mumkin bo'ladi.

Didaktik tamoyillar tizimining uzoq va ko'p izlanishlari natijasida quyidagilar asosiy deb topilgan:

1. Faollik va onglilik;
2. Ko'rgazmalilik;
3. Tizimlilik va ketma-ketlik;
4. Ilmiylik;
5. Nazariyani amliyot bilan bog'lash;
6. Tushunarlilik;
7. Mustahkamlash.^[5]

Didaktikaning vazifalarini quyidagilar qamrab oladi:

- Ta'lim jarayonlari va ularni amalga oshirish shartlarini ta'riflash va tushuntirish;
- Ta'lim jarayonini yanada mukammal tashkil etish, ya'ni ta'lim tizimlari va texnologiyalarini ishlab chiqish;
- Ta'lim jarayoni uchun xos bo'lgan umumiy qonuniyatlarni aniqlash omillarini tashkil qilish va ta'riflash.^[6]

O'qitish (didaktik) jarayonining mohiyatini quyidagi formula yordamida to'liq aniqlash mumkin bo'ladi:

$$DJ=M+A_{O_F}+A_{O_{Fb}}$$

DJ – didaktik jarayon;

M – motivatsiya;

A_{O_F} – o'quvchilarning o'zlashtirish faoliyati algoritmi;

$A_{O_{Fb}}$ – o'quvchilarning bilish faoliyatini boshqarish algoritmi.^[7]

O'qitish jarayoni 3 ta vazifani bajaradi va ular quyidagilar:

1. Ta'limiy;
2. Tarbiyaviy;
3. Rivojlantiruvchi.

Didaktikaga ta'limning mazmunli va jarayonli jihatlarini birgalikda o'rganishga xos bo'lgan bo'lib, ta'limni faqatgina o'rganish obyekti sifatidagina emas, balki ilmiy asoslangan loyihalashtirish obyekti ham sanaladi. Demak, didaktikaning predmeti o'qitish (o'qituvchi faoliyati) va bilim olish (o'quvchining bilish faoliyati)ning o'zaro bog'liqligi, aloqadorligi jihatlarini o'rganishdan iborat. Bu esa o'z navbatida ta'lim sifatini yaxshilaydi.

Ta'lim nazariyasiga e'tibor qaratayotgan bo'lsak, jarayonning mohiyatini ochib berish nuqtai nazaridan:

- 1) ilmiy-nazariy;
- 2) amaliy-me'yoriy;
- 3) tashkiliy-texnologik vazifalarni bajaradi.

Didaktikaning ilmiy-nazariy vazifasi ta'lim jarayonlariga o'rganish hisoblanib, uning turli jihatlarini o'rtasidagi bog'liqliklar mohiyatini ochib beradi, rivojlanish tendensiyalari va kelajagini aniqlashdan iborat bo'lsa, amaliy-me'yoriy va tashkiliy-texnologik vazifalar sifatida ta'lim mazmunini anglaydi, ta'lim tamoyillari, metod va vositalarini qo'llash yo'llari tadqiq etadi. Ilmiy-nazariy, amaliy-me'yoriy, tashkiliy-texnologik vazifalarni bajarish orqali didaktika tomonidan quyidagi masalalarni hal qiladi:

Asosiy masalalar:

- ta'lim jarayonlari va ularni amalga oshirish shartlarini ta'riflash va tushuntirish;
- ta'lim jarayonini yanada mukammal tashkil etish, ta'lim tizimlari va texnologiyalarini ishlab chiqish;
- ta'lim jarayoni uchun xos bo'lgan umumiy qonuniyatlarni aniqlash omillarini tashkil etish va ta'riflash.

Didaktikaning asosiy kategoriyalari quyidagilardir:

1. Ta'lim – o'quvchilarga nazariy bilimlarni berish asosida ularda amaliy ko'nikma va malakalarni shakllantirish bo'lib, uning bilish qobiliyatlarini oshirish va dunyoqarashlarini tarbiyalashga qaratilgan jarayondir.
2. Dars – bevosita o'qituvchi rahbarligida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim jarayonining asosiy shakli. Minglab yillar mobaynida orttirilgan hayotiy tajribalarni o'quvchilarga juda qisqa va samarali o'rgatish usulidir.
3. Ta'lim maqsadi – ta'limning aniq yo'nalishini belgilab beruvchi yetakchi g'oya.
4. Ta'lim shakli – ta'lim jarayonining tashkiliy qismi.
5. Ta'lim tamoyillari – ta'lim nazariyasining muhim, asosiy, yetakchi, ustuvor g'oyalari.
6. Ta'lim metodlari – o'quv jarayonida qo'llanib, uning samarasini ta'minlovchi usullardan iborat majmua.
7. Ta'lim turlari – ta'limni tashkil etish o'rni, bosqichi, qo'llaniladigan vositalari, ta'lim oluvchilarning yoshiga ko'ra farqlanuvchi ta'lim ko'rinishlari.
8. Didaktik tizim (yunoncha "systema" – yaxlit qismlardan tashkil topgan, birlashtirish) – ma'lum mezonlar asosida ta'lim jarayonining yaxlit holatini belgilab berish, ajratib ko'rsatish.^[8]

Xulosa o'rnida shuni aytib o'tish lozimki, pedagogikaning tarmoqlaridan biri hisoblangan didaktika ta'lim sifatini yaxshilash va bo'lajak pedagoglarga yetarli bilim, malaka va ko'nikmalarni beradi. Didaktika – ta'lim nazariyasi, ta'lim jarayonining mohiyati, tamoyillari, qonuniyatlari, o'qituvchi va o'quvchi faoliyatining mazmunini, ta'lim maqsadi, shakl, metod vositalari, natijasi, ta'lim jarayonini takomillashtirish muammolarini o'rganadi. Didaktikaga ta'limning mazmuni va jarayonini birgalikda o'rganish xosdir. Amaliyotni qayta tashkil etish va takomillashtirish masalalarini nazarda tutgan holda didaktika ta'limni faqatgina o'rganish obyekti sifatidagina emas, balki ilmiy asoslangan loyihalashtirish obyekti sifatida qaraydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. J.Hasanboyev, X.A.To'raqulov, I.Sh.Asqarev, N.O'.Usmanov, "Pedagogika", "Noshir", Toshkent – 2018, 267-bet.
2. B.X.Xodjayev, "Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti", "Sano-standart" nashriyoti, Toshkent – 2017, 61-bet.
3. B.Mavlonova, N.Vohidova, N.Raxmonqulova "Pedagogika nazariyasi va tarixi", Toshkent – 2010, 55-bet.
4. O'.M.Asqarova. M.Xayitboyev, M.S.Nishonov, "Pedagogika" Toshkent – 2018, 52-bet.
5. X.I.Ibragimov, U.A.Yo'ldashev, X.Bobomirzayev, "Pedagogika tarixi va nazariyasi", "O'zbekiston Faylasuflar Milliy jamiyati" nashriyoti, Toshkent – 2009, 38-bet.
6. "Pedagogika", "O'zbekiston Faylasuflar Milliy jamiyati" nashriyoti, Toshkent – 2010, 68-bet.
7. B.X.Xodjayev, "Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti", "Sano-standart" nashriyoti, Toshkent – 2017, 63-bet.
8. U.I.Unoyatov, N.A.Muslimov, D.I.Ro'ziyeva, M.X.Usmonboyeva, "Pedagogika", Toshkent – 2013, 45-bet

USING MODERN TECHNOLOGIES IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING FOR CHEMISTRY STUDENTS

Abdujabborova Marg'uba Maxammadjon's daughter

*A second year student of the Namangan State Institute of Foreign Languages named
after Is'haqkhan Ibrat*

margubaabdujabborova@gmail.com

Annotation: *This article talks about the importance of using technologies and interactive methods in the effective teaching of English to chemistry students, and the use of technologies in the interesting and effective teaching of English*

Keywords: *Modern technology, teaching chemistry, hands-on learning, interactive simulations, digital resources, student learning outcomes.*

Аннотация: В этой статье говорится о важности использования технологий и интерактивных методов в эффективном преподавании английского языка студентам-химикам, а также об использовании технологий в интересном и эффективном преподавании английского языка.

Ключевые слова: Современные технологии, преподавание химии, практическое обучение, интерактивное моделирование, цифровые ресурсы, результаты обучения учащихся.

Chemistry is a complex and dynamic subject that requires a comprehensive understanding of fundamental principles and concepts. With the rapid advancement of technology, it has become increasingly essential to integrate modern technology into the teaching of chemistry. The use of modern technology has created new opportunities for students to engage in interactive and collaborative learning experiences, providing access to a wide range of digital resources, and improving learning outcomes. This essay explores the role of modern technology in teaching chemistry, highlighting its benefits and potential concerns associated with its use.

The integration of modern technology in teaching chemistry has brought significant benefits to the classroom. One of the primary benefits is the ability to provide students with a more engaging and interactive learning experience. Digital simulations and visualizations provide a platform for students to explore complex chemical processes and experiment with different variables, enhancing their understanding of chemical concepts. Additionally, technology has enabled teachers to provide personalized learning experiences to students through adaptive learning software, allowing students to learn at their own pace and receive immediate feedback.

Technology has also provided access to a wide range of digital resources, such as virtual laboratories, e-books, and online databases, providing students with

access to vast amounts of information that would otherwise be unavailable. Moreover, technology has provided a platform for students to collaborate and communicate with peers and teachers, fostering a collaborative learning environment.

Potential concerns associated with the use of technology in teaching chemistry include the possibility of technology replacing traditional teaching methods, leading to a lack of hands-on experience for students. Additionally, the reliance on technology may result in students becoming overly dependent on digital resources, hindering their ability to develop problem-solving and critical thinking skills. Another potential concern is the lack of access to technology in some areas, leading to unequal access to digital resources and opportunities for students.

Benefits of Technology Integration in Teaching Chemistry:

The integration of modern technology in teaching chemistry has brought significant benefits to the classroom. One of the primary benefits is the ability to provide students with a more engaging and interactive learning experience. Digital simulations and visualizations provide a platform for students to explore complex chemical processes and experiment with different variables, enhancing their understanding of chemical concepts. Additionally, technology has enabled teachers to provide personalized learning experiences to students through adaptive learning software, allowing students to learn at their own pace and receive immediate feedback.

Technology has also provided access to a wide range of digital resources, such as virtual laboratories, e-books, and online databases, providing students with access to vast amounts of information that would otherwise be unavailable. Moreover, technology has provided a platform for students to collaborate and communicate with peers and teachers, fostering a collaborative learning environment.

Potential Concerns Associated with Technology Integration:

Despite the benefits, there are potential concerns associated with the use of technology in teaching chemistry. One of the primary concerns is the possibility of

technology replacing traditional teaching methods, leading to a lack of hands-on experience for students. Additionally, the reliance on technology may result in students becoming overly dependent on digital resources, hindering their ability to develop problem-solving and critical thinking skills.

The integration of modern technology in teaching chemistry has brought significant benefits to the classroom, providing students with access to a more engaging, interactive, and collaborative learning environment. While there are potential concerns associated with the use of technology, it is clear that technology integration in the chemistry classroom is essential in preparing students for the modern workforce. Therefore, teachers should strive to integrate technology into their teaching while maintaining a balance between traditional and modern teaching methods.

References:

1. Laaser, W. T. (2018). Technology and innovation in chemistry education. *Journal of Chemical Education*, 95(2), 151-156.
2. NRC (National Research Council). (2012). *Discipline-Based Education Research: Understanding and Improving Learning in Undergraduate Science and Engineering*. National Academies Press.

MUNDARIJA

I. TA'LIMNING DOLZARB MUAMMOLARI VA YECHIMLARI;

1. **Geometrya-matematik va fizikani o'qitishda nostandart topshiriqlardan foydalanish** 3
Baratov J.Sh.
2. **Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida masofaviy ta'lim dasturlarini tashkil etish** 10
Raximov I.B., Oribjonova S.I.
3. **Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarga ingliz tili fanini o'qitishning yangi texnologiyalari va metodikalari** 17
Ismoilova S.N.
4. **Oliy ta'lim muassasalarida "Botanika" fanini o'qitishda vetual laboratoriyalardan foydalanish ahamiyati** 23
Aliyeva M. X.
5. **Biologiya fanlarini o'qitishda yangi zamonaviy texnologiyalardan foydalanish** 27
Abdullayeva H.S.
6. **Maktabgacha ta'lim tashkiloti raxbarining pedagog xodimlar o'rtasida sog'lom raqobat muhitini yaratish mahoratini takomillashtirish** 30
Aliyeva S.B.
7. **Ta'lim-tarbiyada huquq fanlarni o'rni** 36
Nugmanov S.T.
8. **Yosh bolalarda ingliz tilini bilishning ahamiyatining o'ziga xos jihatlari** 39
Hojiakbarova M.R.
9. **Matematika darslarida o'quvchilarning mantiqiy tafakkurni ko'rsatkichli tenglamalar asosida rivojlantirish** 43
Nafasov G'.A., Saitmuratov O'.N., Turaqulov A.H.
10. **Ba'zi lebeg fazolarning simmetrikligi haqida** 52
Nafasov G'.A., Umarov X.R., Raxmatullayeva N.N.
11. **Shaxs ilmiy dunyoqarashining rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillar** 60
Abdullayeva D.Q.

II. MAXSUS PEDAGOGIKA;

12. **Tiflopedagogika va tiflopsixologiyaning umumiy masalalari** 67
Mashhura Z.B.
13. **Maktabgacha ta'limda inklyuziv ta'lim dasturi xorijiy ta'lim dasturi** 72

misolida

Rahimjanova M.R.

14. **Inklyuziv ta'limga jalb etilgan o'quvchilarning badiiy qobiliyatlarini aniqlash** **82**
Aliyeva M.J.

III. IJTIMOIIY PEDAGOGIKA;

15. **Глобаллашув шароитида ўқувчи ёшларини ватанпарварлик руҳида тарбиялашда миллий ва диний кадриятларнинг ўрни ва роли** **88**
Қулматов Н.Э., Пуззаев Ш.Р.
16. **Tarixga daxldorlik tuyg'usini vujudga keltirishda xorijiy tajribalarni qo'llash me'zonari** **95**
Azimov M.A.
17. **G'arb va sharq ma'naviyatining o'ziga xos rivojlanish xususiyatlari** **103**
Karimov I.I.
18. **Muxtor avezovning "ko'kyol" hikoyasidagi bo'ri obrazining o'rni** **109**
Ismoilova M.Y.
19. **"Tolerantlik" tushunchasining mohiyati va mazmuni** **115**
Oripova S.O.
20. **Shaxs va jamiyat taraqqiy etishida ma'naviyatning o'rni** **118**
Qosimov X.A.
21. **Davlat xizmati va boshqaruv organlari faoliyatining ochiqligini ta'minlash choralari** **123**
Nugmanov S.T.
22. **Yuridik shaxslarni tashkil etishning huquqiy asoslari** **128**
Po'latova M.Z.
23. **Huquqiy savodxonlik ma'naviy yetuklik mezonini** **133**
Qosimov X.A.
24. **Xotin-qizlar huquqlarini ta'minlash va ularga nisbatan sodir etilayotgan huquqbuzarliklarni oldini olish masalalari** **138**
Sobirjonova S.A.

IV. ILG'OR MILLIY VA XALQARO TAJRIBALAR;

25. **Use of 3d animation resources in teaching zoology** **145**
Ikramov T.S., Asqaraliyev A.A.
26. **Murakkab shaklli uch o'lchovli geometrik ob'yektlarni kompyuterli modellashtirishning usullari va vositalari** **148**
Davronov N.
27. **Matematika fanlarni o'qtirishning zamonaviy ta'lim** **159**

- texnologiyalaridagi o'rni**
Abdirahmonova M.A.
28. **Ta'lim tizimi rivojlangan mamlakatlar.finlandiya misolida** **162**
Dilfuza N.X.
29. **Pedagogik tizimda innovatsion tuzilmalar** **169**
Oripova S.O.
30. **Boshlanich sinflarda "4k" modelini o'quvchilarda qo'llay olish metodlari** **171**
Ismoilova X.B.

V. TA'LIM-TARBIYA NAZARIYASI VA METODIKASI

31. **O'quvchilarga yog'ochga ishlov berish texnologiyasini o'rgatishning pedagogik asoslari (5-6-sinf o'quvchilari misolida)** **177**
Abdullayev T.U., Siddiqova R.A.
32. **Qobiliyatlarni aniqlashda ranglarning ahamiyati va rassom asarlaridagi talqini** **181**
Aliyeva M.J.
33. **Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ingliz tilini o'rgatishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari** **188**
Nabixonova M. I.
34. **Boshlang'ich sinflarda badiiy matn ustida ishlashning oltita asosiy tamoyili** **193**
Matqurbonova S.I.
35. **Effective ways and methods of teaching english to young learners** **198**
Asqaraliyeva S.M.
36. **Sport mashg'ulotdan keyingi tiklanish jarayoni (gandbol sport turi misolida)** **209**
Qosimov Sh.G'.
37. **Особенности использования аудиовизуальных материалов в формировании речевой компетенции учащихся при обучении русскому языку как иностранному** **212**
Рахмаджонова Н.Б.
38. **Ingliz tilini zamonaviy ta'lim texnologiyalarda o'rgatish** **218**
Valijanov N.O.
39. **Didaktika – pedagogik nazariya sifatida** **221**
Jaloliddinova Z.Sh.
40. **Using modern technologies in english language teaching for chemistry students** **227**
Abdujabborova M.M.

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045044 raqamli guvohnomasi asosida chop etiladi. UDK: 37, Xalqaro standartlashtirish raqami (ISSN): 2992-9008. "Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnalining 2024-yil 2-soni NamDPI Ilmiy-texnikaviy Kengashining 11-aprel 2024-yildagi 4-sonli kengaytirilgan yig'ilishida muhokama qilinib, ilmiy to'plam sifatida chop etishga ruxsat etilgan (Bayonnoma № 04). Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

Texnik muharrir: R.Tursunov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.

Pochta indeksi: 160136, Faks: (0369) 227-27-21,

Email: Info@namspi.uz

***"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnalining 2024-yil 2-soni
234 sahifadan iborat bo'lib, 40 ta ilmiy maqoladan tashkil topgan.***

***Jurnalning elektron holatini har qanday tartibda o'zgartirish yoki
soxtalashtirishga uringan subyekt shaxsan javobgan hisoblanadi.***

NAMANGAN DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI 2023